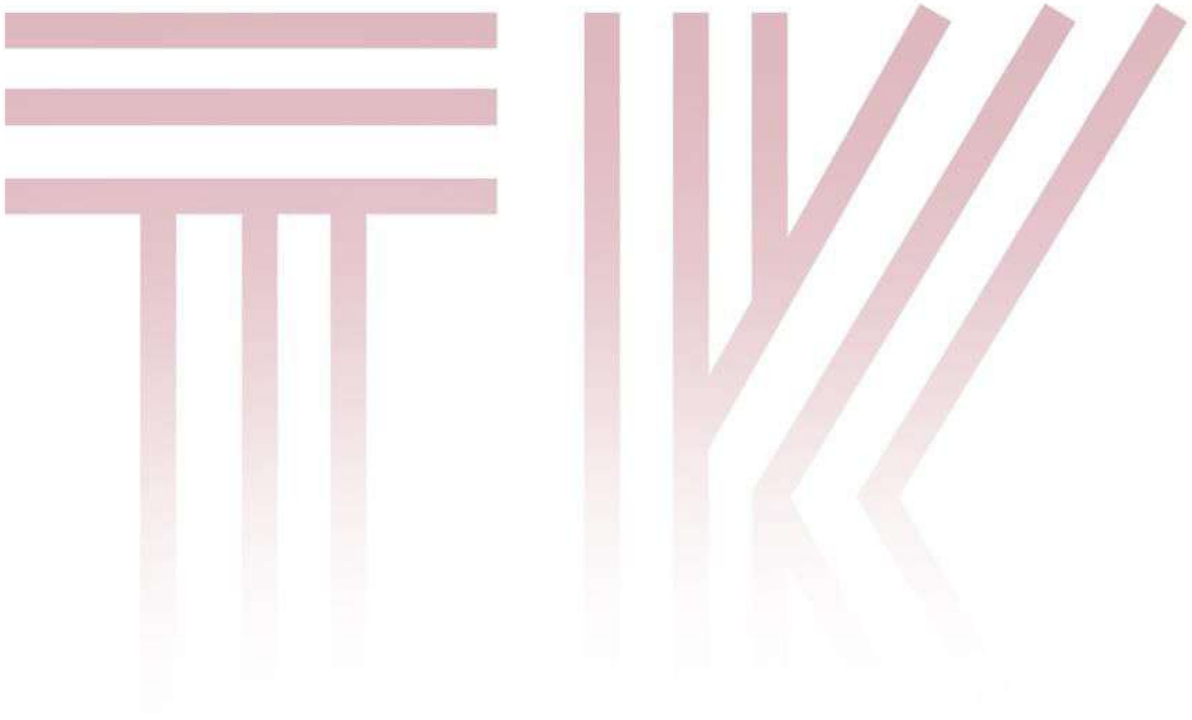

TOPLUM VE KİMLİK DERGİSİ
Journal of Society and Identity

Cilt 3 Sayı 1
Vol. 3 No. 1
e-ISSN: 3061-9556

TOPLUM VE KİMLİK DERGİSİ
Journal of Society and Identity

Cilt 3, Sayı 1, Ocak 2026
Volume 3, Issue 1, January 2026

e-ISSN: 3061-9556

Dergi Yönetimi / Journal Administration

Sahibi / Owner

Fatma İlknur Akgül

Baş Editör / Editor-in-Chief

Fatma İlknur Akgül

Yardımcı Editör/ Assistant Editor

Derya Kahraman

Alan Editörleri / Field Editors

Ömer Çaha

Akif Çarkçı

Ömer Akpınar

Cansu Kaymal

Mine Etil

Hatice Neslihan Demiriz

Yazı İşleri Müdürü

Pınar Kosovalı

<https://toplumkimlik.com>

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Ömer Çaha, İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Alim Yılmaz, İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma İlknur Akgül, Araştırmacı/Yazar
Dr. Ömer Akpınar, Milli Eğitim Bakanlığı
Dr. Öğr. Üyesi Cansu Kaymal, Kocaeli Üniversitesi
Merve Acar, Araştırmacı/Yazar
Mine Etil, Araştırmacı/Yazar
Derya Kahraman, Araştırmacı/Yazar

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Adem Çaylak, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Adem Koç, Universitate din Stat din Moldova, Moldova
Prof. Dr. Ahmet Kemal Bayram, Marmara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Engin Şahin, Doğu Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Erhan İçener, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ertan Özensel, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan
Prof. Dr. Handan Karakaya, Fırat Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Kenan Aydın, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Meral Uzunöz, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Metin Boşnak, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mevludin Ibish, International Balkan University, Kuzey Makedonya
Prof. Dr. Michelangelo Guida, Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Nasuh Uslu, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan

TASARIM / DESIGN

Fatma İlknur Akgül

KAPAK TASARIM / COVER DESIGN

Merve Acar

Toplum ve Kimlik Dergisi, uluslararası hakemli akademik bir dergidir. Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır. Dergi, ERIH PLUS, EuroPub Database, MIAR ve IAD tarafından taranmakta; OJOP Directory Platform, OpenAIRE, Zenodo ve ROAD platformlarında yer almaktadır.

The Journal of Society and Identity is a peer-reviewed international academic journal published twice a year (January and July). The journal is indexed in ERIH PLUS, EuroPub Database, MIAR, and IAD, and listed in OJOP Directory Platform, OpenAIRE, Zenodo, and ROAD.

e-mail:

toplumkimlik@hotmail.com

<https://toplumkimlik.com>

Prof. Dr. Özcan Sezer, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Yılmaz Bingöl, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Zeyneb Çağlıyan İçener, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Elif Kıran, Arizona State University, Amerika Birleşik Devletleri
Doç. Dr. İbrahim Karataş, Araştırmacı/Yazar, Türkiye
Doç. Dr. Ömer Baykal, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Zeynep Banu Dalaman, İstanbul Topkapı Üniversitesi, Türkiye
Dr. Abdullah Jurat, Cal Poly Humboldt State University, Amerika Birleşik Devletleri
Dr. Öğr. Gör. Ayfer Erdoğan Şafak, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
Dr. Calvince Omondi Barack, Mesano University, Kenya
Dr. Hiba Nur Karadağ, Araştırmacı/Yazar, Türkiye
Dr. Kudret Safa Gümüş, Universitate de Stat din Comrat, Moldova
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Mazhar Yıldız, Dicle Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Özlem İngün Karkış, Doğu Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım Erbaş, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
Dr. Hüseyin Etil, İstanbul Bilim ve Sanat Vakfı, Türkiye
Aygün Muradlı Huseynaga, Azerbaycan Üniversitesi, Azerbaycan
Gurur Gülce Beşe, İstanbul Medipol Üniversitesi, Türkiye

İÇİNDEKİLER | Contents

Makaleler / Articles

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Seçmen Davranışının Çok Katmanlı Yapısı: İstanbul Bağcılar İlçesi Örneği

The Multilayered Structure of Voter Behavior: The Example of Bağcılar District in Istanbul

Tuğçe Kaba & Ömer Çaha.....1–29

Gösteri Çağında Medya Söylemi: Televizyon Haberciliğinde Uyuşturucuyla Mücadelenin Temsili

Media Discourse in the Age of Spectacle: Representation of the Fight Against Drugs in Television Journalism

Oğuzhan Sarı.....30–63

Derleme Makaleleri / Review Articles

Gelenekselden Çağdaşa: İnsan Hakları Perspektifinden Güvenlik Paradigmasına İlişkin Bir İnceleme

From Traditional to Contemporary: An Examination of the Security Paradigm from a Human Rights Perspective

Özer Aslan..... 64–82

Bir Muhalif Lider Olarak Muhsin Yazıcıoğlu

Muhsin Yazıcıoğlu as an Opposition Leader

Nihat Kılıç.....83–113

Modern Devlette Siyaset ve Bürokrasi İlişkisi: Osmanlı'dan Günümüze Türkiye

The Relationship Between Politics and Bureaucracy in the Modern State: From the Ottoman Empire to Present-Day Turkey

Didem Geylani.....114–133

Demokrat ve Muhafazakâr Bir Muhalif: Hüseyin Avni Ulaş

A Democratic and Conservative Opponent: Hüseyin Avni Ulaş

Akif Çarkçı134–151

Kamu Gözetimi Kurumu’nun Türkiye’nin İklim Krizi Politikalarına Katkısı

The Contribution of the Public Oversight Authority to Turkey’s Climate Crisis Policies

Mehmet Duman & Oya Dağlar Macar.....152–180

Kitap Değerlendirmeleri / Book Reviews

“Rus Sonderweg’inin Öyküsü: Rus Milliyetçiliğini Anlamak”, Kitap Değerlendirmesi

“The Story of the Russian Sonderweg: Understanding Russian Nationalism”, Book Review

Hüseyin Etil.....181–186

“Wolfgang Reinhard, Modern Devletin Tarihi: Başlangıçtan Günümüze”, Kitap Değerlendirmesi

“Wolfgang Reinhard, Geschichte des Modernen Staates: Von den Anfängen bis zur Gegenwart”, Book Review

Ertuğrul Yazar.....187–198

Seçmen Davranışının Çok Katmanlı Yapısı: İstanbul Bağcılar İlçesi Örneği¹

The Multilayered Structure of Voter Behavior: The Example of Bağcılar District in Istanbul

Tuğce KABA ^a

Ömer ÇAHA ^b

Öz

Bu çalışma, İstanbul'un Bağcılar ilçesinde alt gelir grubunda yer alan mahallelerde yaşayan seçmenlerin oy verme davranışlarını incelemektedir. Nicel araştırma yöntemiyle yürütülen çalışmada 210 katılımcıya anket uygulanmış ve parti yakınlığı ve tercihleri ile bu tercihleri şekillendiren etkenler analiz edilmiştir. Araştırmanın bulguları, alt gelir gruplarında siyasal kimlik ve parti bağlılığının belirleyici faktörler olduğunu, ancak gençlerde bu bağlılığın zayıf olduğunu göstermiştir. Bu durum özellikle genel seçimlerle Cumhurbaşkanlığı seçiminde kendini göstermektedir. Yerel seçimlerde de aday profili ve hizmet memnuniyeti önemli olmakla birlikte, parti kimliği belirleyiciliğini büyük ölçüde korumuştur. Cinsiyet, yaş ve eğitim değişkenlerinin oy davranışını farklı yönlerde etkilediği görülmüş, özellikle yaş ve eğitim düzeyinin siyasal yönelimde farklı yönelişlere yol açtığı ortaya konmuştur. Genel

¹ Bu makale İstanbul Ticaret Üniversitesi'nde yürütülen yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

^a Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, kabatugcee@gmail.com, ORCID ID: 0009-0006-3713-5277.

^b Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, omercaha@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0002-0226-9543

Bu makaleye atıf için/To cite this article: Kaba, T. ve Çaha, Ö. (2026). Seçmen Davranışının Çok Katmanlı Yapısı: İstanbul Bağcılar İlçesi Örneği. Toplum ve Kimlik Dergisi, 3(1), 1-29. Doi: 10.5281/zenodo.18436679

Geliş Tarihi (Received): 17.10. 2025 / Kabul Tarihi (Accepted): 05.01.2026

olarak çalışma, alt gelir gruplarının oy davranışının ekonomik kırılganlık, kültürel değerler ve siyasal kimlik bağlamında şekillenen çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir.

Anahtar kelimeler: Bağcılar İlçesi, oy verme davranışı, seçmen tercihleri, siyasal partiler, siyasal kimlik, yerel seçimler, alt gelir grupları.

Abstract

This study examines the voting behavior of voters living in the lower-income groups living in the neighborhoods of the Bağcılar district of Istanbul. Using quantitative research methods, the study surveyed 210 participants, analyzing party affiliation, preferences in presidential and local elections, and the factors shaping these preferences. The result of the investigation indicates that political identity and party loyalty remain strong determinants among lower-income groups, but this loyalty has weakened among younger generations, particularly in general and presidential elections. In local elections, while candidate profile and service satisfaction are important, party identity largely maintains its determinant role. Gender, age, and education variables have been found to influence voting behavior in different ways. In general, the study demonstrates that voting behavior in lower-income groups has a multilayered structure shaped by economic vulnerability, cultural values, and political identity.

Keywords: Bağcılar District, voting behavior, voter preferences, political parties, political identity, local elections, lower-income groups.

1. Giriş

Oy verme davranışı, sadece seçim dönemlerinde ortaya çıkan tercihleri değil, aynı zamanda bireylerin siyasal kimlikleri, ideolojik eğilimleri, adaylara yönelik algıları ve uzun dönemli parti bağlılıklarını da kapsayan geniş bir kavramdır. Bu sebeple, oy davranışını açıklamaya çalışan sosyolojik, psikolojik ve ekonomik tercih modelleri hem bireysel hem de yapısal unsurların siyasi karar alma süreçlerine nasıl yansıdığını anlamada önemli teorik araçlar sunmaktadır. Özellikle yoğun göç alan ve sınıfsal hareketliliğin belirgin olduğu bölgelerde, oy davranışı ekonomik beklentiler, kimliksel aidiyetler, hizmet memnuniyeti ve liderlik algısı gibi değişkenlerin kesişiminde şekillenmektedir.

Bu çalışmanın temel problemi gelir durumunun oy davranışına etkisi olup olmadığıdır. Çalışma kapsamında katılımcıların parti yakınlıkları, Cumhurbaşkanlığı seçimindeki tercihleri, Büyükşehir Belediye Başkanlığı ve İlçe Belediye Başkanlığı seçimlerinde verdikleri oylar analiz edilmiş, siyasal eğilimlerin demografik ve sosyoekonomik faktörlerle ilişkisi ortaya konulmuştur. Cinsiyet, yaş ve eğitim gibi değişkenler üzerinden yapılan karşılaştırmalar, oy davranışının farklı toplumsal gruplar arasında nasıl farklılaştığını göstermeyi amaçlamaktadır.

Bağcılar ilçesinin alt gelir grupları örneği, Türkiye’de alt sınıf seçmen gruplarının oy tercihlerini anlamada iki nedenle önemlidir. Birincisi, ilçenin göçle şekillenen demografik yapısı, siyasal aidiyetlerin nesiller arasında değişip değişmediğini gözlemlemeye elverişli bir zemin oluşturmaktadır. İkincisi, ilçedeki yoğun alt sınıf nüfusu, ekonomik kırılganlıkların oy verme davranışına ne ölçüde etki ettiğini inceleme imkânı sunmaktadır. Bu doğrultuda çalışma hem ulusal seçimlerdeki eğilimleri hem de yerel yönetim anlayışına ilişkin memnuniyetin oy davranışlarına nasıl yansıdığını değerlendirmektedir.

Dolayısıyla, Bağcılar ilçesinde gerçekleştirilen bu çalışma oy davranışının çok katmanlı yapısını ortaya koymayı, demografik faktörlerin oy tercihlerine nasıl yön verdiğini açıklamayı ve Türkiye’nin kentleşme sürecinde şekillenen yeni sosyo-politik dinamikler hakkında bütüncül bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle çalışma, hem literatürdeki oy davranış analizlerine katkı sunmaktadır hem de yerel siyaseti anlamaya yönelik güncel bir perspektif geliştirmektedir.

2. Seçmen Davranışı ve Siyasi Katılım

Demokrasi, uygulamada farklı biçimlerde yorumlanabilen, kuramsal olarak da çok sayıda tanıma sahip bir siyasal sistem anlayışını ifade eder. En sade haliyle demokrasi, “halkın kendi kendisini yönetmesi” anlamına gelmektedir. Sözcüğün kökeni, Yunancada “halk” anlamına gelen *demos* ile “iktidar” veya “yönetim” anlamına gelen *kratos* kelimelerinin birleşiminden doğmuştur ve bu birleşim halk egemenliği fikrini temele almaktadır (Çetin, 2015). Demokratik rejimlerde halkın yönetime katılımını sağlayan en temel araç “adil ve özgür” seçimlerdir. Seçimler, sadece yöneticilerin belirlenmesi süreci değil, aynı zamanda halkın siyasal iradesinin somut bir biçimde ortaya çıktığı bir mekanizmadır. Bu sebeple, demokrasinin işleyişinde seçimlerin vazgeçilmez bir araç olduğu söylenebilir. Demokratik

sistemlerde iktidarın belirlenmesinde oy davranışı belirleyici rol oynar. Dolayısıyla seçmenin kim olduğu ve nasıl davrandığı demokratik süreçlerin anlaşılmasında önemli bir unsurdur.

Seçim kavramı, en genel tanımıyla, demokratik yönetim süreçlerinde yurttaşların tercihleri doğrultusunda kamu görevini üstlenecek kişi ya da kişilerin belirlenmesi süreci olarak adlandırılabilir (Kaynak, 2022). Ersin Kalaycıoğlu'nun belirttiği üzere seçimler siyasal otorite kadrolarının değişimini sağlayan yöntemler içinde en barışçıl mekanizmadır (Kalaycıoğlu, 1984). Bu yönüyle seçimler demokratik meşruiyetin sürekliliğini sağlayan en önemli araçtır. Seçmen ise demokratik bir ülkede yasal çerçeve içinde oy kullanma hakkına sahip ve bu hakkı anayasal güvence altında bulunan vatandaşdır. Oy davranışı, demokrasinin işleyişini belirleyen temel unsurlardan biridir. Vatandaşların siyasal süreçlere katılımı yalnızca seçimlerde oy kullanmakla sınırlı değildir. Bireylerin siyasal tutumları, değerleri ve eylemleri de bu sürecin bir parçasıdır. Dolayısıyla oy davranışı, bireylerin ulusal düzeyde yönetimde söz sahibi olacak kişi veya partilere yönelik tutum ve tercihlerini kapsar (Arslan, 2020).

Başka bir deyişle, oy davranışı, vatandaşların siyasal sistemle kurdukları ilişkinin bir yansımasıdır. Bu davranış, toplumsal aidiyetlerden ekonomik beklentilere, ideolojik yönelimlerden lider imajına kadar pek çok değişkenin etkisiyle şekillenir. Seçmen, yalnızca oy verme eylemiyle değil, siyasal tartışmalara katılım, kampanya sürecine dahil olma ya da sosyal medya üzerinden görüş bildirme gibi dolaylı yollardan da siyasal sürecin aktif bir öznesi haline gelir. Bu noktada, Duverger'in parti sistemleri üzerine yaptığı klasik sınıflandırma, oy davranışını anlamak açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır. Duverger'e göre, parti sistemleri ve seçim mekanizmaları seçmenlerin davranışlarını doğrudan etkiler. Tek partili sistemlerde seçmen tercihleri sınırlanmaktadır ve bu durum genellikle rejime yönelik bir destek gösterisine dönüşmektedir. İki partili sistemler ise seçmen kararlarını netleştirerek hükümet istikrarını artırırken küçük partilerin temsil imkânlarını azaltır. Buna karşılık, çok partili sistemler geniş temsil olanağı sunmakla birlikte, koalisyon zorunluluğu nedeniyle yönetim süreçlerini karmaşıklatabilmektedir. Duverger ayrıca seçim sistemlerinin bu dinamikleri şekillendirdiğini vurgular. Bu bağlamda, çoğunluk sistemleri iki partili yapıları teşvik ederek kutuplaşmayı artırırken, nispi temsil sistemleri daha fazla partinin temsiline ve seçmen çeşitliliğinin yansımaya olanak tanır. Partilerin aday belirleme süreçleri, lider etkisi ve parti içi demokratik işleyiş düzeyi, seçmen güveni ve davranışları üzerinde doğrudan belirleyicidir (Duverger, 1962).

Oy davranışını şekillendiren faktörler, toplumsal ve siyasal koşullara bağlı olarak zaman içinde değişkenlik gösterebilir. Oy verme davranışı hem kısa vadeli hem de uzun vadeli etkenlerle biçimlenir. Kısa vadeli etkiler belirli bir seçime özgüdür ve genellikle kalıcı eğilimleri yansıtmaz. Bu bağlamda, ekonomik göstergeler, örneğin işsizlik, enflasyon veya hükümetin ekonomik performansına ilişkin algı, seçmen davranışını doğrudan etkileyen unsurlar arasında yer alır. Parti liderlerinin kişisel özellikleri, karizmaları ve medyadaki yansımaları da seçmen kararlarını kısa vadede yönlendirebilir. Ayrıca seçim kampanyalarının içeriği, süresi ve tarzı da kısa vadeli etkiler arasında sayılabilir. Kamuoyu araştırmaları ve medya yayınları, kampanyaların gidişatını şekillendiren önemli faktörlerdendir (Heywood, 2018).

Oy davranışını açıklamak üzere literatürde dört temel yaklaşım öne çıkar. Sosyolojik model, oy davranışını sınıf, din, etnik köken gibi toplumsal aidiyetlerle açıklar. Parti kimliği modeli, seçmenlerin belirli bir partiye yönelik uzun süreli psikolojik bağlılık geliştirdiğini savunur (Filiz, 2019). Ekonomik oy verme modeli, seçmenleri rasyonel bireyler olarak görür ve onların siyasal tercihlerinde fayda-maliyet analizi yaptıklarını varsayar (Doğan & Tokgöz, 2022). Buna göre birey kendisine en fazla yarar sağlayacak seçeneğe yönelir. Stratejik oy verme teorisi ise bu rasyonel temeli koruyarak seçmenlerin istedikleri sonuca ulaşabilmek için bazen desteklemedikleri bir partiye oy verebileceklerini ileri sürer. Bu yaklaşım, seçmenlerin yalnızca bireysel çıkarlarını değil, seçim sisteminin yapısal sonuçlarını da dikkate aldıklarını gösterir (Ünal, 2016).

2.Bağcılar’da Toplumsal, Siyasal ve Ekonomik Profil

İstanbul'un Bağcılar ilçesi, tarihsel olarak Osmanlı İmparatorluğu döneminde Rum halkının yaşadığı Mahmutbey Nahiyesi'ne bağlı köylerden biri olarak var olmuştur. Mahmutbey Nahiyesi, İstanbul'un en eski yerleşim merkezlerinden biri olup 11 köyden oluşmaktaydı. Bu köylerden Avaz, Ayapa, Ayayorgi, Çıftıburgaz, Vidos ve Yenibosna, zamanla isim değişikliklerine uğrayarak Ayapa Kirazlı, Litros Esenler, Vidos Güngören, Ayayorgi Kayabaşı, Nifos Kocasınan ve Çıftıburgaz adlarını almış ve süreç içinde bu bölge Bağcılar'a dönüşmüştür (Salkım, 2012).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşanan mübadeleyle birlikte bölgenin demografik yapısı köklü bir değişime uğramıştır. 1924 yılında Selanik'ten gelen Türk mübadiller Mahmutbey ve çevresine yerleştirilmiş, 1929'da ise Bulgaristan'ın Varna şehrinden gelen Türkler Çıftıburgaz

Çiftliği olarak bilinen alana iskân edilmiştir (Şenel, 2014). 1939 yılında üzüm bağlarının bolluğundan dolayı “Bağcılar Köyü” adını alan yerleşim yeri, 1975’te kısa süreliğine “Yeşilbağ” olarak anılmış, ancak 1980 askeri darbesi sonrası yeniden “Bağcılar” adını almıştır. 1970’lerden itibaren Anadolu’nun farklı bölgelerinden gelen yoğun göç dalgaları, ilçenin nüfusunu hızla artırmış ve 3 Haziran 1992 tarihli kanunla Bağcılar, resmi olarak ilçe statüsüne kavuşmuştur. Bu tarihsel süreç, ilçeyi hem göç hem de kültürel çeşitlilik açısından İstanbul’un en özgün yerleşimlerinden biri haline getirmiştir (Çaycı, 2024).

Günümüzde Bağcılar ilçesi, İstanbul’un Avrupa Yakası’nda 22 kilometrekarelik bir alanda yer almakta olup 735 bine yaklaşan nüfusuyla kentin en kalabalık üç ilçesinden biridir. Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2024 verilerine göre ilçe nüfusu 713.594 olup bunun 361.158’i erkek, 352.436’sı kadındır. Bu oranlar Bağcılar’ı Türkiye’nin 9’uncu, İstanbul’un ise 3’üncü en kalabalık ilçesi konumuna taşımaktadır (Bağcılar Belediyesi, 2024).

Bağcılar, göç hareketlerinin etkisiyle kültürel çeşitliliğin en belirgin biçimde gözlemlendiği ilçelerden biridir. Balkanlar’dan gelen Türk nüfusuna zamanla Kazakistan’dan gelen Kazak Türkleri ve Türkiye’nin farklı illerinden gelen göçmenler eklenmiştir. Günümüzde ilçede yaklaşık 42 bin mülteci de yaşamaktadır (Kısaç, 2020). Bu çeşitlilik, Bağcılar’ı “Türkiye mozaiki” olarak nitelendirilebilecek bir sosyal dokuya dönüştürmektedir.

Ekonomik ve mekânsal açıdan bakıldığında, Bağcılar’ın gelişiminde ulaşım ağları entegrasyonu belirleyici olmuştur. İlçe, havalimanlarına, köprülere ve ana arterlere bağlanan otoyolların kesişim noktalarında yer almakta, aynı zamanda 9 metro ve 1 tramvay hattı ile İstanbul’un raylı sistem ağına entegre bir konumda bulunmaktadır. Bu özellik, ilçeyi hem ticari hem de ulaşım açısından stratejik bir merkez haline getirmiştir (Bağcılar Belediyesi, 2024).

Sosyo-kültürel açıdan Bağcılar Belediyesi’nin eğitim, kültür ve sosyal hizmet alanındaki faaliyetleri, ilçenin toplumsal dönüşümüne önemli katkılar sunmaktadır. Belediye, eğitime verdiği önem doğrultusunda birçok okul inşa etmiş, bazılarını da hayırsever iş insanlarının desteğiyle ilçeye kazandırmıştır. Belediye, eğitimde fırsat eşitliğini artırmak amacıyla sınıf mevcutlarını 30 öğrenciyle sınırlandırmayı hedeflemekte; tüm okullara bilgisayar ve projeksiyon cihazı desteği sağlamaktadır. İlçenin 22 mahallesinde faaliyet gösteren Fuat Sezgin Bilim Merkezi, 8D Planetarium, Mahmutbey Bilgi Evi, Gözlem Evi ve Enderun

Yetenekli Çocuklar Merkezi gibi yapılar, gençlerin bilim ve teknolojiye erişimini kolaylaştırmaktadır.

Aynı zamanda 2011 yılında açılan Feyzullah Kıyıklık Engelliler Sarayı, engelli bireylerin sosyal, kültürel, sanatsal ve mesleki gelişimlerine katkı sağlayan özgün bir kurumdur. Engelliler Rehabilitasyon Merkezi ise belirli yaş gruplarındaki bireylerin tedavi ve uyum süreçlerine destek vermektedir. 2005 yılında hizmete giren Halk Sarayı, modern ve klasik mimariyi buluşturan yapısıyla nikâh, düğün ve kültürel etkinliklere ev sahipliği yaparken; Gençlik Merkezi ve Kültür Merkezleri bünyesindeki kütüphaneler, spor alanları ve internet erişimi, halkın sosyal yaşamını destekleyen mekânlar olarak öne çıkmaktadır (Bağcılar Belediyesi, 2024).

Sözelimi Bağcılar, tarihsel süreç içinde göçlerle biçimlenmiş, demografik açıdan son derece heterojen, ekonomik olarak orta-alt gelir gruplarının yoğunlaştığı, sosyal hizmet kapasitesi gelişen ve siyasal olarak muhafazakâr eğilimlerin baskın olduğu bir ilçedir. Ulaşım ağlarına entegrasyonu, yoğun nüfusu ve çeşitliliğiyle İstanbul'un en dinamik alanlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Tüm bu özellikler, Bağcılar'ın farklı toplumsal, kültürel ve ekonomik unsurların bir arada bulunduğu çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

3.Araştırmaya Katılanların Demografik ve Sosyal Profili

Çalışmanın örnekleme, İstanbul'un Bağcılar ilçesinde yer alan Kirazlı, 15 Temmuz ve Demirkapı mahallelerinde yaşayan toplam 210 katılımcıdan oluşmaktadır. Her üç mahalleden 70'er kişi ile görüşülmesi, örneklemin mekânsal temsiliyetini artırmış ve mahalleler arası farklılıkların karşılaştırılmasına imkân tanımıştır. Katılımcılar farklı yaş grupları, eğitim düzeyleri ve mesleklerden bireylerden oluşmaktadır ve bu yönüyle örneklem mahallelerin demografik yapısını yansıtmaktadır.

Tablo 1: Demografik Özellikler

		N	%
Cinsiyet	Kadın	97	46,2
	Erkek	113	53,8
Yaş	18-25	46	21,9
	26-35	64	30,5
	36-45	46	21,9
	46-60	33	15,7
	61+	21	10,0
Eğitim	Okula gitmedi	6	2,9
	İlkokul/ortaokul	61	29,0
	Lise	57	27,1
	Üniversite	86	41,0
Meslek	İşçi	69	32,9
	Memur	20	9,5
	Esnaf	32	15,2
	Tüccar/İşletme sahibi	13	6,2
	Öğrenci	15	7,1
	Ev kadını	14	6,7
	Emekli	14	6,7
	İş arayan	23	11,0
	Diğer	10	4,8
Toplam		210	100

Çalışmaya katılan 210 kişinin demografik dağılımı, Bağcılar'ın düşük sosyoekonomik düzeydeki mahallelerinde yaşayan seçmen profilini anlamak açısından önemli veriler sunmaktadır. Cinsiyet dağılımı incelendiğinde, katılımcıların yüzde 46,2'sinin kadın, yüzde 53,8'inin erkek olduğu görülmektedir. Bu dağılım, örneklemin cinsiyet açısından dengeli bir yapıya sahip olduğunu ve saha uygulamasında belirgin bir cinsiyet kaymasının ortaya çıkmadığını göstermektedir.

Yaş dağılımı, araştırmaya katılanların ağırlıklı olarak genç ve orta yaş gruplarında yoğunlaştığını göstermektedir. Örneklemin yaş dağılımı, özellikle çalışabilir nüfusun ve genç kuşakların araştırmada daha görünür olduğunu, dolayısıyla oy davranışında genç seçmen eğilimlerinin önemli bir belirleyici olabileceğini göstermektedir.

Eğitim düzeyi açısından örneklem heterojen bir yapı sunmaktadır. Katılımcıların yüzde 2,9'u okula gitmemiş, yüzde 29'u ilkokul ya da ortaokul, yüzde 27,1'i lise, yüzde 41'i ise üniversite eğitime sahiptir. Araştırmada üniversiteye halihazırda devam edenler de üniversite eğitime sahip olanlar kategorisinde toplanmıştır. Üniversite eğitimi oranının yüzde 41 gibi görece yüksek çıkması dikkat çekicidir. Bağcılar'ın alt gelir gruplarının yoğun olduğu bilinen mahallelerinde bu oranın ortaya çıkması, günümüz Türkiye'sinde eğitim düzeyi ile gelir düzeyi arasındaki ilişkinin giderek zayıfladığına işaret etmektedir. Üniversite mezunları arasında işsizliğin yüksek olması, nitelikli genç nüfusun alt gelir grupları içinde yer almasına yol açmakta ve bu da eğitim seviyesinin ekonomik statüyü tek başına belirleyemediğini göstermektedir.

Meslek dağılımı, araştırmanın odaklandığı alt gelir gruplarını doğrudan yansıtır niteliktedir. Katılımcıların mesleki dağılımı, özellikle ücretli çalışanların ve küçük ölçekli ekonomik faaliyette bulunanların örneklemde ağırlık kazandığını göstermektedir. İşçi ve esnaf oranlarının yüksekliği, araştırmanın alt sınıfların oy davranışına odaklanma amacını destekleyen önemli bir bulgudur. Ayrıca iş arayanların yüzde 11 gibi kayda değer bir orana sahip oluşu, bu mahallelerde ekonomik kırılganlığın güçlü şekilde hissedildiğini göstermektedir.

Genel tablo değerlendirildiğinde, cinsiyet, yaş, eğitim ve meslek dağılımları, çalışmanın hedeflediği sosyoekonomik grupları yansıtan geniş ve çeşitli bir örneklem sağlamaktadır. Özellikle genç, işçi ve ekonomik olarak kırılgan seçmenlerin örneklemdeki ağırlığı, çalışmada elde edilen bulguların Bağcılar ilçesinin alt gelir gruplarının siyasal davranışlarını anlamaya elverişli bir yapıda olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu yüksek yardım oranları, seçilen mahallelerin düşük gelir grupları açısından yoğunlaşma bölgeleri olduğunu teyit etmektedir. Dolayısıyla örneklemin mekânsal sınırları, araştırmanın amacına uygun şekilde belirlenmiş; ekonomik kırılganlık ile siyasal tercihin ilişkisini gözlemlemeye imkân verecek sosyoekonomik arka plan sağlanmıştır.

4. Bağcılar'daki Seçmenin Parti Aidiyeti ve Genel Seçimlerdeki Oy Davranışı

Bu bölümde, çalışmaya katılan bireylerin seçimlerdeki oy verme davranışları; cinsiyet, yaş ve eğitim düzeyi değişkenleri temelinde incelenmektedir. Analiz kapsamında katılımcıların kendilerini yakın hissettikleri siyasi parti, son Cumhurbaşkanlığı seçimindeki aday tercihleri,

son büyükşehir belediye başkanlığı seçimi ve son ilçe belediye başkanlığı seçiminde verdikleri oy değerlendirilmiştir. Bu karşılaştırmalı incelemenin amacı, demografik özelliklerin seçmen davranışı üzerindeki muhtemel etkilerini ortaya koymak ve Bağcılar’ın alt gelir gruplarına mensup seçmenlerinde oy tercihlerinin nasıl şekillendiğini açıklamaktır.

4.1. Parti Tercihi ve Nedenleri

Katılımcıların siyasal aidiyetlerini ve oy verme eğilimlerini anlamak amacıyla çalışmada parti yakınlığına yönelik bir soru yöneltilmiştir. Parti yakınlığı, seçmenin sadece güncel seçimdeki tercihini değil, siyasal kimliklerini de yansıtan önemli bir göstergedir. Bu sebeple “Kendinize en yakın bulduğunuz ve genelde oy verdiğiniz parti hangisidir?” sorusuna verilen yanıtlar, çalışmanın siyasal yönelimleri değerlendiren bulguları oluşturmaktadır.

Tablo 2: Kendinize En Yakın Bulduğunuz ve Genelde Oy Verdiğiniz Parti Hangisidir?

	N	%
Ak Parti	91	43,3
CHP	61	29,0
MHP	16	7,6
YRP	8	3,8
İyi Parti	5	2,4
Dem	14	6,7
Toplam	210	100

Katılımcıların parti yakınlıklarına ilişkin yanıtlarına bakıldığında, yüzde 43,3’ünün Ak Parti, yüzde 29’unun Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) yönünde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu iki partiye verilen destek, araştırma grubunun oy tercihleri bakımından belirgin bir ikili odaklanmaya işaret etmektedir. Ak Parti’nin ilk sırada yer alması, ilçenin sosyoekonomik profili ve muhafazakâr eğilimlerle uyumlu bir tablo sunar. CHP’nin ikinci sıradaki konumu, özellikle genç ve eğitim düzeyi görece yüksek seçmenlerin etkisini düşündürür. Bunun ardından Milliyetçi Hareket Partisi’nin (MHP) yüzde 7,6, DEM Parti’nin yüzde 6,7 oranında destek gördüğü, bu iki partinin de örneklem içinde kayda değer bir seçmen kitlesine sahip olduğu görülmektedir. Yeniden Refah Partisi’nin (YRP) yüzde 3,8, İyi Parti’nin ise yüzde 2,4 oranında tercih edilmesi, bu partilerin ilçede daha düşük düzeyde karşılık bulunduğunu ortaya

koymaktadır. İlgili tablo genel olarak değerlendirildiğinde, Bağcılar ilçesinin alt gelir grupları arasında siyasal tercihin büyük ölçüde iki ana parti etrafında şekillendiği görülmektedir.

Tablo 3: Partilerin Tercih Edilme Nedenleri

	Ak Parti	CHP	MHP	YRP	İyi Parti	DEM
Başarılı icraatları	33,0		6,3		20,0	
Lideri	38,5	9,8	37,5	12,5	20,0	7,1
Dini ve milli değerlere bağlılığı	16,5	4,9	31,3	25,0		14,3
Laik ve modern duruşu	4,4	60,7				14,3
Programı ve ideolojisi	4,4	9,8	12,5	50,0	40,0	28,6
Diğer	3,3	14,8	12,5	12,5	20,0	35,7
Toplam	100	100	100	100	100	100

Tablo, özellikle düşük gelir gruplarında, tercihlerin çoğu zaman güven, alışkanlık ve duygusal bağlılık gibi unsurlara dayandığını göstermektedir. Ak Parti seçmenlerinde lider faktörünün yüzde 38,5 gibi yüksek bir oran çıkması, bu mahallelerde bireysel güven ve alışılmış siyasi kimlik üzerinden kurulan bir ilişkinin hala güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Liderlerin oy tercihleri üzerindeki etkisi, siyasal davranışın önemli belirleyicilerindendir. Seçmenler çoğu zaman parti programlarından ziyade liderlerin söylemleri ve tutumları üzerinden siyasal davranışlarını şekillendirmektedir. Bu yönüyle lider, partinin ötesinde seçmen için güven ve aidiyet üreten bir aktör durumundadır (Çakıcı, 2020).

Aynı şekilde başarılı icraatlar başlığındaki oranının yüksek olması (yüzde 33), seçmenlerin gündelik hayatta karşılaştıkları sosyal yardım, ulaşım projeleri hizmetleri ve belediye hizmetleri doğrudan bu partiyle ilişkilendirdiklerini düşündürmektedir. Bağcılar gibi alt gelir gruplarının yoğun olduğu yerlerde devletle bireyin temas ettiği en görünür alanlar belediyelerdir. Bu nedenle hizmet algısı oy verme motivasyonunda güçlü bir belirleyicidir.

CHP’de laik ve modern duruş başlığının yüzde 60,7 ile açık ara öne çıkması, partinin seçmen kitlesinin daha çok yaşam tarzı üzerinden bir bağlılık kurduğunu ortaya koymaktadır. Bu mahallelerde CHP’ye oy veren seçmenin büyük kesimi genellikle genç veya daha seküler

kimliklere sahip bireylerden oluşmaktadır. Bu seçmen grubu için parti tercihi, ekonomik beklentiden ziyade ülkenin gidişatına dair değerler üzerinden şekillendiği söylenebilir.

MHP’de lider etkisinin yüzde 37,5 ve dinî-millî değer vurgusunun yüzde 31,3 ile yüksek çıkması, partinin seçmeninin daha kimlik merkezli bir tercih yaptığını gösteriyor. Özellikle milliyetçilik ve otorite algısı bu mahallelerde karşılık buluyor. YRP’nin seçmeninin yüzde 50 oranında program ve ideolojiyi belirtmesi, bu seçmenin daha doktriner bir tutuma sahip olduğunu düşündürüyor. YRP seçmeni genellikle muhafazakâr değerleri daha net şekilde ifade eden bir siyasi çizgi arayışındaki bireylerden oluşmaktadır. Bu sebeple motivasyonları somut bir hizmetten ziyade ilkesel beklentilere yöneliktir.

İyi Parti için de benzer olarak yüzde 40 oranında ideoloji-program seçeneğinin işaretlenmesi, seçmenin partiye daha politik gerekçelerle yaklaştığını göstermektedir. DEM Parti seçmeninin gerekçelerinin dağınık olması (yüzde 35,7 diğer, yüzde 28,6 program/ideoloji) dikkat çekmektedir. Bu durum, parti destekçilerinin oy davranışını tek bir nedene indirgemediğini göstermektedir. Bu seçmen grubunda kimlik ve ideolojik tercihler iç içe geçmektedir. Dolayısıyla tercih çok boyutlu bir motivasyonla oluşmaktadır.

Tablo 4: Demografik Özelliklere Göre Parti Tercihi

		Ak Parti	CHP	MHP	YRP	İyi Parti	DEM
Cinsiyet	Kadın	42,3	33,0	7,2	2,1	1,0	8,2
	Erkek	44,2	25,7	8,0	5,3	3,5	5,3
Yaş	18-25	32,6	32,6	6,5	10,9	2,2	4,3
	26-35	32,8	34,4	10,9	1,6	4,7	7,8
	36-45	52,2	32,6	4,3	2,2	2,2	2,2
	46-60	51,5	21,2	6,1	3,0		12,1
	61 ve üstü	66,7	9,5	9,5			9,5
Eğitim	Okula gitmedi	50,0	33,3				16,7
	İlkokul	72,4	10,3	3,4			13,8
	İlkokul/ortaokul	53,1	15,6	12,5		3,1	9,4
	Lise	42,1	35,1	10,5	3,5		1,8
	Üniversite	30,2	36,0	5,8	7,0	4,7	5,8

Tabloda parti tercihleri üzerinde cinsiyetin belirli bir farklılaşma yarattığı görülmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri, kadın ve erkeklerin siyasal tutum ve yönelimlerinde yapısal farklılıklar meydana getirmektedir. Özellikle bakım ve ev içi emeğin ağırlıklı olarak kadınlara atfedilmesi, kadınların kamusal ve siyasal alana katılımını sınırlarken, erkeklerin ekonomik ve kamusal alanda daha etkin olmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla, cinsiyetler arasında siyasal ilgi düzeyi ve tercihlerin farklılaşmasında belirleyici bir faktör olarak öne çıkmaktadır (Gümüş, 2006).

Kadınların yüzde 42,3'ü Ak Parti'yi, yüzde 33'ü CHP'yi, yüzde 8,2'si DEM Parti'yi desteklemektedir. Bu dağılım, kadın seçmenlerin iki büyük parti arasında yoğunlaştığını fakat özellikle DEM Parti'ye verilen desteğin erkeklere kıyasla daha yüksek olduğunu göstermektedir. Erkeklerde Ak Parti desteği yüzde 44,2 iken CHP desteği yüzde 25,7 ile daha düşük seviyededir. Buna karşın, YRP kadınlarının yüzde 5,3'ü ve İyi Parti'nin yüzde 3,5'i tarafından tercih edilmiştir. Araştırmaya katılan tüm kadınlar üzerinden bir değerlendirme yapıldığında, kadınların tercihinin daha çok Ak Parti'den yana olduğu görülür. Ancak partilerin oy dağılımı kendi içinde değerlendirildiğinde CHP ve DEM Parti'de kadın oranı erkekten daha fazladır.

Yaş grupları incelendiğinde, genç seçmenlerde tercihlerin daha çeşitli olduğu görülmektedir. Yaş, seçmen tercihinin biçimlendiren temel sosyodemografik değişkenlerden biridir. Siyasal katılım bireyin yaşam döngüsü içinde şekillenmektedir ve zamanla süreklilik kazanarak aktif katılım, siyasetten uzak durma ya da kararsızlık gibi farklı yönelimler şeklinde ortaya çıkabilmektedir (Özhan, 2018).

18–25 yaş grubunda Ak Parti ve CHP eşit oranda (yüzde 32,6) tercih edilmiştir. Ayrıca YRP'nin yüzde 10,9 gibi nispeten yüksek bir orana sahip olması, gençlerde yeni partilere ve alternatif siyasal söylemlere açıklığın daha fazla olduğunu göstermektedir. 26–35 yaş grubunda CHP az bir farkla öne çıkarken (yüzde 34,4), DEM Parti desteği de görece yüksektir (yüzde 7,8). Buna karşılık, 36 yaş sonrası gruplarda Ak Parti desteği belirgin biçimde artış göstermektedir. 36–45 yaşta yüzde 52,2, 46–60 yaşta yüzde 51,5 ve 61 yaşın üstünde yüzde 66,7'ye yükselmektedir. En yaşlı seçmen grubunda CHP'nin oy oranı yüzde 9,5'e kadar düşmüştür.

Bu veriler, yaş ilerledikçe muhafazakâr ve geleneksel değerlere dayalı partilere yönelimin güçlendiğini, genç kuşaklarda ise ideolojik çeşitlilik ve yenilik beklentisinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Literatürde de siyasal tutumların kuşaklar arasında farklılaştığı, genç seçmenlerin siyasal yeniliğe daha açık olduğu, yaşlı seçmen gruplarında ise alışkanlıkların ve değerlerin tercihleri belirlemede daha etkili olduğu vurgulanmaktadır (Al & Tuncer, 2024).

Eğitim düzeyi açısından bakıldığında, tablo daha belirgin bir örüntü ortaya koymaktadır. Eğitim seviyesi düştükçe Ak Parti'ye yönelimin arttığı görülmektedir. Okula gitmeyenlerde yüzde 50, ilkokul mezunlarında yüzde 72,4, ortaokul mezunlarında yüzde 53,1 düzeyindeki katılımcı kendisini Ak Parti'ye yakın bulmaktadır. Buna karşın, üniversite mezunlarında Ak Parti desteği yüzde 30,2'ye düşmekte, CHP ise yüzde 36 ile üniversite eğitime sahip olanlarda birinci sıraya yükselmektedir. Bu veriler, eğitim düzeyinin oy davranışı üzerindeki etkisini açık biçimde göstermektedir: eğitim arttıkça ideolojik çeşitlilik artmaktadır ve tek bir partide yoğunlaşma zayıflamaktadır. Bununla birlikte muhalefet partilerinin desteği yükselmektedir.

Tablo ile ilgili genel bir değerlendirme yapılacak olursa, şu söylenebilir: Cinsiyet, yaş ve eğitim düzeyi partilere duyulan yakınlığı etkilemektedir. Kadınlar ve gençler daha çeşitli siyasal davranışlar sergilerken, erkekler ve ileri yaş grupları daha çok muhafazakâr partilere yönelmektedir. Eğitim düzeyi arttıkça siyasal tercihlerin çeşitlenmesi ve muhalif partilere yönelimin artması ise genel eğilimlerle tutarlıdır. Bu tablodaki veriler, oy davranışının ekonomik olduğu kadar kültürel, kuşaksal ve toplumsal cinsiyet temelli dinamiklerle şekillendiğini göstermektedir.

4.2. Cumhurbaşkanlığı Seçiminde Aday Tercihi

Bu kısımda, Mayıs 2023 Cumhurbaşkanlığı ikinci turuna ilişkin oy tercihlerini ve bu tercihlerin demografik belirleyicileri ele alınmıştır. İlk önce, katılımcıların hangi adaya oy verdikleri özetlenerek seçmen eğiliminin genel yönü ortaya konmuştur. Ardından, seçmenlerin oy davranışlarını yönlendiren başlıca faktörler lider algısı, ekonomi değerlendirmesi, kimlik ve değerler gibi etkenler incelenmiş, son olarak bu tercihler cinsiyet, yaş ve eğitim bağlamında karşılaştırılarak hangi demografik grupların hangi adaya yöneldiği detaylandırılmıştır.

Tablo 5: 28 Mayıs 2023 (2.Tur) Cumhurbaşkanlığı Seçiminde Oy Verilen Aday

	Sayı	%
Recep Tayyip Erdoğan	112	53,3
Kemal Kılıçdaroğlu	98	46,7
Toplam	210	100

Tabloya göre katılımcıların yüzde 53,3'ü Recep Tayyip Erdoğan'a, yüzde 46,7'si ise Kemal Kılıçdaroğlu'na oy vermiştir. Bu dağılım, Bağcılar ilçesinin araştırma için seçilen mahallelerinde oy davranışının görece dengeli olduğunu, ancak sınırlı da olsa iktidar yönünde bir üstünlüğün devam ettiğini göstermektedir. Muhalefetin bölgedeki varlığı da azımsanmayacak düzeydedir.

Erdoğan'a verilen desteğin yüksek olması, yalnızca ideolojik yakınlıkla değil, bu mahallelerin sosyoekonomik koşullarıyla da ilişkilidir. Alt gelir gruplarının yoğun olduğu bölgelerde seçmenler siyasal istikrar, kamu hizmetlerinin sürekliliği ve sosyal yardımlar gibi somut göstergelere daha fazla önem verebilmektedir. Dolayısıyla Erdoğan'ın uzun dönemli iktidar deneyimi, bu seçmen kitleleri için alışılmışlık duygusu yaratıyor olabilir. Bu bağlamda, ekonomik kırılmanın belirgin olduğu mahallelerde iktidara yönelik desteğin tamamıyla ideolojik değil, pragmatik bir tercih olarak da şekillendiği söylenebilir.

Diğer yandan Kılıçdaroğlu'nun yüzde 46,7'lik desteği, Bağcılar gibi muhafazakâr eğilimlerle bilinen bir ilçede muhalefetin kayda değer bir tabana sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle gençler, üniversite mezunları ve iş arayan gruplar arasında artan destek, oy davranışının bu mahallelerde homojen olmadığını, tam tersi, yaşsal ve eğitsel farklılıklarla çeşitlendiğini göstermektedir. Bu durum, alt gelir grubunun tekdüze bir seçmen kitlesi olmadığına, ekonomik sorunlarla beraber temsil, kimlik ve yaşam tarzı gibi diğer faktörlerin de oy davranışını etkilediğine işaret etmektedir.

Araştırma bulguları, Bağcılar ilçesinin alt gelir mahallelerinde dahi siyasal yönelimlerin sanıldığı kadar tek taraflı olmadığını, iktidar-muhalefet dengesi açısından oldukça hareketli bir yapı bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 6: Desteklenen Adaya Oy verme Nedeni

	Recep Erdoğan	Tayyip	Kemal Kılıçdaroğlu
Sözüne bağlı ve dürüst olması	14,3		12,2
İcraatlarında başarılı olması	25,9		6,1
Cesur ve kararlı olması	18,8		14,3
Milli ve dini değerlere bağlı olması	33,0		4,1
Laik ve modern olması	1,8		50,0
Diğer	6,3		13,3
Toplam	100		100

Katılımcıların son Cumhurbaşkanlığı seçimindeki aday tercihlerini şekillendiren özellikler incelendiğinde, siyasal kimlik, değer yönelimleri ve adaylara atfedilen performans algılarının belirgin bir şekilde ayrıştığı görülmektedir. Tabloya göre Erdoğan’a oy veren seçmenlerin yüzde 33 gibi yüksek bir oranda “milli ve dini değerlere bağlılık” vurgusu yapması dikkat çekmektedir. Bu veri, Erdoğan destekçileri açısından kültürel ve değer temelli siyasal aidiyetin hala güçlü bir etken olduğunu göstermektedir. Diğer yandan “icraatlarda başarı” (yüzde 25,9) ve “cesur-kararlı liderlik” (yüzde 18,8) unsurlarının öne çıkması ise, değer odaklı tercihin performans algısıyla birleşerek muhafazakâr seçmenlerde bir tür bütünleşik liderlik algısı oluşturduğunu düşündürmektedir.

Diğer yandan Kılıçdaroğlu’na oy veren katılımcılarda en baskın faktörün büyük bir farkla yüzde 50 ile “laik ve modern bir duruş” olması, muhalefet desteğinin daha ideolojik değerlere dayandığını göstermektedir. Bu oran, Kılıçdaroğlu’nu destekleyen seçmenlerin oy tercihinde kültürel kimlik, yaşam tarzı beklentileri ve laiklik hassasiyetinin güçlü bir biçimde belirleyici olduğunu göstermektedir. Bunun yanında “cesur ve kararlı olması” (yüzde 14,3) ve “dürüstlük/sözüne bağlılık” (yüzde 12,2) gibi etkenlerin de muhalefet seçmeni için önemli olduğu söylenebilir. Bu durum, Kılıçdaroğlu’na verilen desteğin yalnızca kimliksel değil, aynı zamanda güven ve temsil duygusuyla da ilişkilendirildiğini göstermektedir.

İki aday arasındaki belirleyici unsurlar karşılaştırıldığında, Erdoğan seçmeninde dinî-millî kimlik ve icraat performansı ikili bir belirleyici kümeye dönüşürken, Kılıçdaroğlu seçmeninde laiklik ve modernleşme algısı baskın durumdadır.

Tablo 7: Cumhurbaşkanlığı Seçimindeki Tercihin Demografik Özelliklere Göre Dağılımı

		Recep Tayyip Erdoğan	Kemal Kılıçdaroğlu
Cinsiyet	Kadın	48,5	51,5
	Erkek	57,5	42,5
Yaş	18-25	45,7	54,3
	26-35	51,6	48,4
	36-45	50,0	50,0
	46-60	60,6	39,4
	61 ve üstü	71,4	28,6
Eğitim	Okula gitmedi	50,0	50,0
	İlkokul	69,0	31,0
	İlköğretim/ortaokul	71,9	28,1
	Lise	49,1	50,9
	Üniversite	44,2	55,8

Tablodaki cinsiyet dağılımı incelendiğinde, erkeklerin yüzde 57,5'inin Erdoğan'ı, yüzde 42,5'inin Kılıçdaroğlu'nu tercih ettiği görülmektedir. Kadınlarda ise dağılım daha dengeli olup Kılıçdaroğlu'nun biraz üstünlüğü vardır (yüzde 51,5). Fark az olsa da, kadınların muhalefete daha yakın olma eğilimi Türkiye'de uzun süredir gözlenen kadın seçmenin sosyal politikalar odaklı partilere yönelme dinamikleriyle uyumludur. Buna karşın, erkeklerde Erdoğan lehine daha yüksek oy oranı, geleneksel otorite algısı, liderlik beklentileri, güvenlik ve istikrar vurgusunun erkek seçmen nezdinde daha etkili olduğunu göstermektedir.

Yaş gruplarına bakıldığında kuşaklar arasındaki siyasal yönelim farklılığı çarpıcıdır. 18–25 yaş grubunda Kılıçdaroğlu'nun yüzde 54,3 ile önde olması, genç kuşağın değişim, demokratikleşme ve yaşam tarzı gibi başlıklara daha eğilimli olduğuna işaret etmektedir. 26–45 yaş aralığında iki aday arasındaki fark kapanmaktadır. Hatta 36–45 yaş grubunda tam bir denge oluşmaktadır. Buna karşın, 46 yaş sonrası eğilim net biçimde Erdoğan'a dönmektedir. Özellikle 61 yaş ve üzerinde Erdoğan'ın desteği yüzde 71,4'e yükselmektedir. Bu durum, yaş

arttıkça muhafazakar değerlerle uyumlu adaylara yönelimin güçlendiği, siyasal sadakatin ve geleneksel siyasal kimliklerin daha belirleyici olduğunu göstermektedir. Türkiye’de yaşla birlikte artan istikrar ve güvenlik beklentisinin siyasal tercihler üzerindeki etkisi göze çarpmaktadır.

Eğitim düzeyi seçim tercihi üzerinde en keskin ayrışmaya yol açmaktadır. İlkokul (yüzde 69) ve ortaokul (yüzde 71,9) mezunlarında Erdoğan’ın desteği oldukça yüksektir. Bu gruplarda değer temelli siyaset ve lider merkezli değerlendirmelerin ağırlığı görülmektedir. Buna karşılık, lise grubunda oy dağılımı dengelenmektedir ve üniversite mezunlarında ise tablo tersine dönmektedir. Üniversite mezunlarının yüzde 55,8’i Kılıçdaroğlu’nu, yüzde 44,2’si Erdoğan’ı tercih etmiştir. Bu verilere göre, eğitim düzeyi yükseldikçe bilgi kaynaklarının çeşitlenmesi, ekonomik beklentilerin farklılaşması ve seküler değerlerin daha görünür hale gelmesiyle ilişkilendirilebilir.

4.3. Büyükşehir Belediye Başkanlığında Aday Tercihi

Bu bölümde katılımcıların son Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçimindeki oy davranışları analiz edilmiştir. Bu bağlamda, seçmenlerin hangi parti veya adaya oy verdikleri belirlenmiştir ve oy verme kararlarında etkili olan performans, hizmet beklentisi, ideolojik yakınlık ya da aday profili gibi faktörler değerlendirilmiştir. Anı zamanda bu tercihler, katılımcıların cinsiyet, yaş ve eğitim düzeyi gibi demografik özellikleriyle karşılaştırılarak farklı toplumsal gruplar arasında ortaya çıkan yönelimler, benzerlikler ve ayrışmalar ortaya konulmuştur.

Tablo 8: 31 Mart 2024 Büyükşehir Belediye Başkanlığı Seçiminde Oy Verilen Parti

	Sayı	%
Ak Parti	98	46,7
CHP	96	45,7
MHP	5	2,4
YRP	8	3,8
İyi Parti	2	1,0
DEM	1	,5
Toplam	210	100

Tablo, katılımcıların son Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçimindeki oy davranışlarının iki parti arasında oldukça dengeli bir biçimde dağıldığını göstermektedir. Ak Parti'nin yüzde 46,7, CHP'nin ise yüzde 45,7 oy alması, oy davranışında güçlü bir siyasal rekabetin varlığına işaret etmektedir. Aradaki farkın yalnızca yüzde 1 düzeyinde olması, Bağcılar gibi muhafazakâr-milliyetçi ağırlıklı bir ilçede CHP'nin ciddi bir karşılık bulduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu durum, Büyükşehir seçimlerinin ulusal seçimlerden daha farklı şekillendiğini ve seçmenlerin yerel yönetim performansına, hizmet kapasitesine ve aday profilinden kaynaklanan beklentilere daha duyarlı olduğunu düşündürmektedir.

Ana akım iki parti dışındaki tercihler sınırlıdır. Yeniden Refah Partisi'nin (yüzde 3,8) ve MHP'nin (yüzde 2,4) aldığı oylar, ilçedeki muhafazakâr tabanın bir kısmının alternatif partilere yöneldiğini göstermekle birlikte, bu yönelimin toplam dağılım üzerinde belirleyici bir etkisi olmadığı görülmüştür.

Tablo üzerinde genel bir değerlendirme yapıldığında, son Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçiminde katılımcıların oy davranışının genel seçim dinamiklerinden bir ölçüde ayrıştığı, özellikle de CHP'nin ilçede ulusal düzeye kıyasla daha güçlü bir karşılık bulduğu söylenebilir. Bunun olası nedenleri arasında hizmet memnuniyeti, adayların kişisel nitelikleri, ulaşım, altyapı ve sosyal destek politikaları gibi gündelik hayatı doğrudan etkileyen hizmetlerin seçmenlerin üzerindeki etkisi sayılabilir.

Tablo 9: Son Büyükşehir Belediye Başkanlığı Seçiminde Oy Verme Nedeni

	Ak Parti	CHP	MHP	YRP	İyi Parti	DEM
Başkan adayının özellikleri	12,2	24,0	20,0	12,5		100
Belediyenin başarılı icraatları	29,6	17,7	20,0			
Başkan adayının bağlı olduğu parti	50,0	44,8	60,0	87,5	100	
Diğer	8,2	13,5				

Tablo, katılımcıların son Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçiminde oy verdiği partiyi tercih ederken hangi faktörleri önceliklendirdiğini ortaya koymaktadır. Veriler, her partinin seçmen tabanının oy verme motivasyonunun farklı ağırlık merkezleri üzerinden şekillendiğini açık biçimde göstermektedir.

Ak Parti seçmenlerinin yüzde 50'si, oy verme kararını parti aidiyeti üzerinden açıklamaktadır. Bu oran, parti kimliğinin Ak Parti seçmeninde hala güçlü bir etken olduğunu göstermektedir. Ayrıca yüzde 29,6'sının belediyenin geçmiş icraatlarını öne çıkarması, yerel hizmet memnuniyetinin de önemli bir rol oynadığını işaret etmektedir. Başkan adayının kişisel özelliklerine atıf yapanların oranı yüzde 12,2 olup, Ak Parti seçmeninde liderlik ve parti markasının adaydan daha ön planda olduğu görülmektedir.

CHP seçmenine bakıldığında ise tablo belirgin biçimde farklılaşmaktadır. Adayın kişisel özelliklerinin yüzde 24 ile ikinci sırada gelmesi, CHP seçmeninin yerel seçimlerde aday niteliğine daha duyarlı olduğunu ortaya koymaktadır. CHP seçmeninin yüzde 44,8'inin parti bağlılığını belirtmesi, kimliksel oy verme davranışının varlığını koruduğunu ancak Ak Parti'ye nazaran daha zayıf olduğunu göstermektedir. Bu veri CHP'de adayın Ak Parti adayından daha fazla tercih sebebi olduğunu ortaya koymaktadır. CHP'nin Büyükşehir Belediye Başkanlığında oyunu genel seçimlere göre yaklaşık yüzde 17 düzeyinde artırmış olması adayın halk tarafından gördüğü teveccühe bağlanabilir. Araştırmada elde edilen veriler ayrıca, muhalif seçmenin yerel düzeyde daha performans temelli değerlendirmelere açık olduğunu düşündürmektedir.

MHP seçmeninde parti aidiyeti yüzde 60 ile yine güçlüdür. Ancak yüzde 20'sinin aday özelliklerini, yüzde 20'sinin de belediyenin icraatlarını önemsemesi, bu katılımcı grubunun oy davranışının iki eksen arasında dağıldığını göstermektedir. Büyükşehir Belediye Başkanlığında Ak Parti ile MHP arasında bir ittifak olduğunu dikkate aldığımızda, Ak Partili adayın MHP'de Ak Parti'den daha fazla tercih edilir olması dikkatlerden kaçmamaktadır. YRP seçmeninde parti aidiyeti yüzde 87,5 oranında belirgin şekilde baskındır. Bu oran, YRP seçmeninin ideolojik çizgiye güçlü bağlılığını ve yerel seçimde dahi parti kimliğinin belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 10: Son Büyükşehir Belediye Başkanlığı Seçiminde Oy Tercihinin Demografik Özelliklere Göre Dağılımı

		Ak Parti	CHP	MHP	YRP	İyi Parti	DEM
Cinsiyet	Kadın	47,4	47,4	2,1	1,0	1,0	1,0
	Erkek	46,0	44,2	2,7	6,2	0,9	
Yaş	18-25	32,6	54,3	2,2	10,9		
	26-35	43,8	50,0	1,6	1,6	1,6	1,6
	36-45	52,2	45,7			2,2	
	46-60	48,5	42,4	3,0	6,1		
	61 ve üstü	71,4	19,0	9,5			
Eğitim	Okula gitmedi	66,7	33,3				
	İlkokul	69,0	24,1	6,9			
	İlköğretim/ortaokul	68,8	25,0	6,3			
	Lise	40,4	56,1		3,5		
	Üniversite	33,7	54,7	1,2	7,0	2,3	1,2

Tablo, son yapılan büyükşehir belediye seçiminde oy davranışının cinsiyet, yaş ve eğitim değişkenleri üzerinden belirgin biçimde farklılaştığını göstermektedir. Cinsiyet açısından incelendiğinde, kadın seçmenlerin Ak Parti ile CHP arasında neredeyse eşit bir şekilde dağıldığı, erkeklerde ise Ak Parti'nin görece daha yüksek bir destek aldığı görülmektedir.

Yaş gruplarına bakıldığında, genç seçmenlerde muhalif partilere yönelimin kayda değer biçimde arttığı görülmektedir. Özellikle 18-25 yaş arasındaki seçmenlerde CHP'nin açık bir üstünlük kurduğu dikkat çekmektedir. Buna karşın, yaş arttıkça tercihler belirgin biçimde Ak Parti lehine değişmekte ve 46 yaşın üzerindeki seçmenlerde bu partinin desteği keskin biçimde yükselmektedir. En yaşlı seçmen grubunda Ak Parti tercihi baskın hale gelirken, muhalefet adaylarına verilen destek sınırlı bir düzeyde kalmaktadır.

Eğitim düzeyi ise oy davranışını en güçlü şekilde ayrıştıran değişkenlerden biridir. Okula gitmeyen, ilkokul ya da ortaokul mezunu seçmenlerde Ak Parti'nin çok yüksek oranlarda destek gördüğü, buna karşılık lise ve özellikle üniversite mezunu seçmenlerde CHP'nin belirgin biçimde öne çıktığı gözlemlenmektedir. Veriler, üniversite mezunu seçmenler arasında CHP'ye yönelimin güçlü olması, eğitim düzeyi yükseldikçe muhalefete eğilimin arttığını desteklemektedir.

4.4. İlçe Belediye Başkanlığında Aday Tercihi

Bu bölümde katılımcıların son İlçe Belediye Başkanlığı seçimine ilişkin davranışları ve bu davranışların arkasındaki motivasyonlar ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Öncelikle seçmenlerin ilçe düzeyinde hangi partiye yöneldiği ortaya konulmuş, yerel ölçekteki siyasal yönelimlerin nasıl dağıldığı gösterilmiştir. Bunun yanı sıra, katılımcıların oy davranışlarını şekillendiren temel unsurlar değerlendirilmiştir. Seçmenin tercihini belirlerken adayın kişisel özelliklerine mi, partisel kimliğe mi yoksa belediye hizmetlerine ilişkin memnuniyete mi ağırlık verdiği incelenmiş, yerel seçimlerde hangi dinamiklerin daha belirleyici olduğuna dair önemli ipuçları sunulmuştur.

Tablo 11: 31 Mart 2024 İlçe Belediye Başkanlığı Seçiminde Oy Verilen Parti

	Sayı	%
Ak Parti	113	53,8
CHP	81	38,6
MHP	4	1,9
YRP	8	3,8
İyi Parti	3	1,4
DEM Parti	1	,5
Toplam	210	100

Tablo, katılımcıların son yapılan ilçe belediye başkanlığı seçimindeki oy davranışlarının büyük ölçüde iki parti üzerinde yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Katılımcılar yüzde 54 oranı ile Ak Parti'ye oy verdiğini belirtmiştir. Bu oran, ilçedeki yerel siyasal eğilimlerde Ak Parti'nin belirgin bir ağırlığa sahip olduğunu göstermiştir. CHP ise katılımcıların yaklaşık yüzde 39'unun desteğini alarak ikinci sırada yer bulmuştur. Bu dağılım, genel seçimlerde

olduğu gibi yerel seçimlerde de iki büyük parti etrafında kutuplaşma olduğunu ortaya koymaktadır.

Genel tablo değerlendirildiğinde, yerel seçimlerde seçmenin adaydan çok parti kimliği üzerinden hareket etme eğiliminin devam ettiği söylenebilir. Özellikle Ak Parti'nin ilçede uzun yıllara dayanan kurumsal örgütlenmesi, yerel hizmetlerde görünürlüğü oy davranışını ulusal tercihlerle benzer bir çizgide şekillendirmiş görünmektedir. CHP'nin oy oranının ise genel seçimlere kıyasla görece gerilemiş olması, ilçede yerel yönetim tecrübesinin sınırlı olmasının oy tercihlerini etkileyen faktörlerden biri olabileceğine işaret etmektedir.

Bağcılar seçmenin ilçeye belediye başkanlığı seçimlerinde daha istikrarlı ve alışılmış yönelimlere bağlı kaldığını, dolayısıyla yerel seçimlerdeki tercihlerinin, ulusal siyasal kimliklerle büyük ölçüde uyum taşıdığını görülmektedir.

Tablo 12: Son İlçe Belediye Başkanlığı Seçiminde Oy Verme Nedeni

	Ak Parti	CHP	MHP	YRP	İyi Parti	DEM
Başkan adayının özellikleri	17,7	14,8				100
Belediyenin başarılı icraatları	37,2	12,3	25,0			
Başkan adayının bağlı olduğu parti	41,6	56,8	75,0	100	100	
Diğeri	3,5	16,0				
Toplam	100	100	100	100	100	100

Ak Parti seçmenin yüzde 37,2'si oy tercihini belediyenin geçmişteki başarılı icraatları üzerinden açıklamaktadır. Bağcılar'da uzun yıllar aynı siyasi gelenek tarafından yönetilmiş olmanın, hizmet memnuniyetine dayalı bir oy davranışını güçlendirdiğini ortaya koymaktadır. Buna karşın CHP seçmeninde aynı gerekçe yalnızca yüzde 12'si belediye icraatlarını oy verme gerekçesi olarak göstermiştir.

Ak Parti seçmenin yüzde 17,7'si, CHP seçmenin ise yüzde 15'i, oy verirken adayın bireysel özelliklerini dikkate aldığını belirtmiştir. Bu durum, Bağcılar'da yerel seçimlerin ağırlıklı olarak aday merkezli olmaktan ziyade parti kimliği üzerinden şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Öte yandan, adayın bağlı olduğu partinin belirleyiciliği oldukça yüksektir. CHP seçmeninin yüzde 57'si, Ak Parti seçmeninin ise yüzde 41'i, oy verme kararını esas olarak parti kimliği üzerinden açıklamıştır. Küçük partiler açısından bu oran çok daha belirgin olup, MHP seçmeninin yüzde 75'i bu başlıkla toplanmıştır. Bu sonuç, küçük partilerde aday etkisinin neredeyse yok denecek kadar az olduğunu göstermektedir. Uzun yıllardır Ak Parti yönetiminde olan ilçede değişen siyasi tabloya rağmen seçmenlerin büyük bir kısmının hala parti kimliğini temel referans noktası olarak görmesi, yerel düzeyde kökleşmiş siyasal alışkanlıkların devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 13: Son İlçe Belediye Başkanlığı Seçiminde Oy Tercihinin Demografik Özelliklere Göre Dağılımı

		Ak Parti	CHP	MHP	YRP	İyi Parti	DEM
Cinsiyet	Kadın	54,6	40,2	2,1	2,1	1,0	
	Erkek	53,1	37,2	1,8	5,3	1,8	0,9
Yaş	18-25	41,3	47,8		10,9		
	26-35	50,0	40,6	3,1	1,6	3,1	1,6
	36-45	60,9	34,8	2,2		2,2	
	46-60	57,6	36,4		6,1		
	61 ve üstü	71,4	23,8	4,8			
Eğitim	Okula gitmedi	50,0	50,0				
	İlkokul	75,9	20,7	3,4			
	İlköğretim/ortaokul	65,6	34,4				
	Lise	57,9	36,8	1,8	3,5		
	Üniversite	39,5	46,5	2,3	7,0	3,5	1,2

Tablo, katılımcıların son ilçe belediye başkanlığı seçimlerindeki tercihlerinin cinsiyet, yaş ve eğitim düzeyine göre anlamlı biçimde farklılaştığını göstermektedir. Cinsiyet açısından bakıldığında, kadın seçmenlerin oy tercihleri Ak Parti ile CHP arasında görece dengeli bir dağılım gösterse de, kadınlarda Ak Parti desteğinin yüzde 50'nin biraz üzerinde olduğu görülmektedir. Erkek seçmenlerde ise Ak Parti tercihi yüzde 53,1'dir. Bu durum, erkek seçmenler arasında muhafazakâr eğilimlerin hala güçlü olduğunu göstermektedir.

Yaş gruplarına bakıldığında genç seçmenlerde CHP'nin görece daha güçlü olduğu, özellikle 18–25 yaş aralığında CHP'nin Ak Parti'nin önüne geçtiği gözlemlenmiştir. Yaş ilerledikçe tercihler belirgin şekilde Ak Parti lehine değişmiştir. 46 yaş ve üzerindeki gruplarda Ak Parti'nin desteği açık biçimde yükselmektedir. En yaşlı seçmen grubunda Ak Parti tercihi daha görünür hale gelirken, CHP'ye yönelim oldukça sınırlı kalmaktadır. Kuşakların farklı siyasal dönemlerde büyümeleri, genç seçmenleri daha değişim odaklı ve eleştirel, ileri yaş gruplarını ise istikrar, düzen ve geleneksel değerlere daha yakın bir konuma taşımaktadır. Dolayısıyla, yaş ilerledikçe mevcut düzeni koruma ve kültürel kodlara uyum eğilimi güçlendiğinden dolayı oy tercihleri de daha muhafazakâr partilere yönelmektedir.

Eğitim düzeyine bakıldığında ise, oy davranışını en güçlü biçimde ayrıştıran değişkenlerden biridir. Okula gitmeyen veya ilkökul mezunu seçmenlerde Ak Parti'nin oldukça yüksek düzeyde destek aldığı, buna karşılık eğitim seviyesi yükseldikçe CHP'nin oy oranının belirgin biçimde arttığı ortaya konmaktadır. Üniversite mezunlarında CHP desteği yüzde 40'ın üzerine çıkarken, Ak Parti desteği daha düşük seviyelere gerilemiştir. Bu veriler, eğitilmiş bireylerin siyasal süreçlere yalnızca oy vererek değil, aynı zamanda tartışmalara katılarak ve örgütlenmelere daha aktif dahil olarak daha bilinçli tercihler yapma eğiliminde olduklarını ortaya koyan çalışmalarla paralellik göstermektedir. Öyle ki Kulachai, Lerdtomornsakul ve Homyamyen, eğitim düzeyi yükseldikçe bireylerin hem siyasal katılım çeşitliliğinin hem de siyasal farkındalıklarının arttığını vurgulamıştır (Kulachai, Lerdtomornsakul, & Homyamyen, 2023). Bu bağlamda, Bağcılar ilçesi örneğinde üniversite mezunlarının muhalefete yönelimi, yalnızca ideolojik yakınlıkla değil, aynı zamanda daha geniş bir siyasal bilinçlilik düzeyiyle de ilişkilendirilebilir.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, İstanbul'un Bağcılar ilçesinde Kirazlı, 15 Temmuz ve Demirkapı mahallelerinde yaşayan seçmenlerin oy davranışlarını ve parti yakınlıklarını sosyo-demografik değişkenler bağlamında incelemiştir. Elde edilen veriler, ilçedeki alt gelir gruplarının oy verme davranışının tek boyutlu açıklamalarla sınırlanamayacağını, aksine kimlik, ekonomik beklenti, hizmet memnuniyeti, liderlik algısı ve kuşaksal farklılıklar gibi pek çok unsurun etkileşimiyle şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Çalışmada ilk olarak, parti yakınlığı incelenmiş ve seçmenlerin büyük oranda iki ana parti etrafında kümелendiği görülmüştür. Ak Parti'nin özellikle daha ileri yaş gruplarında, düşük eğitim düzeyine sahip seçmenlerde ve geleneksel değerlere atfın güçlü olduğu profillerde yüksek destek aldığı görülmüştür. Buna karşın, CHP'nin gençler ve üniversite mezunları arasında daha güçlü bir seçmen tabanına sahip olduğu belirtilmiştir. Bu veriler, Türkiye'de parti kimliklerinin hala kuşaksal ve kültürel ayrışmalarla yakından ilişkili olduğunu, özellikle yaş ve eğitim değişkenlerinin siyasal yönelimleri belirlemede kritik rol oynadığını göstermiştir.

Cumhurbaşkanlığı seçimlerine dair veriler, Recep Tayyip Erdoğan'ın özellikle milli ve dini değerlere bağlılık, kararlılık ve başarılı icraat algısı üzerinden destek gördüğünü, Kemal Kılıçdaroğlu'nun ise laik ve modern duruş ve dürüstlük algısıyla öne çıktığını ortaya koymuştur. Bu durum, seçmenlerin aday tercihinde rasyonel beklentilerin yanı sıra güçlü bir şekilde değer temelli ve sembolik unsurlara yöneldiğini göstermiştir.

Yerel seçimlere dair veriler ise farklı bir dinamik ortaya koymuştur. Büyükşehir ve ilçe belediyesi seçimlerinde oy davranışının yalnızca aday özellikleriyle değil, parti kimliği ve belediye hizmetlerinden duyulan memnuniyetle birlikte şekillendiği görülmüştür. Özellikle ilçe düzeyinde Ak Parti'nin oy oranının artması, yerelde hizmet memnuniyeti, parti örgütlenmesi ve sosyal destek mekanizmalarının seçmen davranışını etkileyen önemli unsurlar olduğunu göstermiştir.

Cinsiyet, yaş ve eğitim değişkenlerine ilişkin analizler, oy davranışının toplumsal roller ve kuşaksal deneyimlerle yakından ilişkili olduğunu göstermiştir. Kadınların daha eşitlikçi ve sosyal politika odaklı partilere eğilim göstermesi ve gençlerin daha çoğulcu ve muhalif alternatiflere yönelmesi, eğitim düzeyi arttıkça siyasal çeşitliliğin artması, literatürdeki genel eğilimlerle uyum göstermiştir.

Bu çalışmada örneklem, Bağcılar ilçesinin, Kırazlı, 15 Temmuz ve Demirkapı mahallelerinin sosyoekonomik yapısı dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu nedenle elde edilen bulgular, özellikle alt gelir gruplarına mensup seçmenlerin siyasal tercih ve yönelimlerini yansıtmaktadır. Bulguların yorumlanmasında bu yapısal bağlamın göz önünde bulundurulması, sonuçların daha sağlıklı değerlendirilmesine katkı sağlamaktadır.

Genel olarak, Bağcılar ilçesinin sosyoekonomik yapısının oy davranışı üzerinde belirleyici bir etkisi olduğunu ancak tek başına ekonomik koşulların oy verme davranışını açıklamada

yetersiz kaldığını göstermektedir. Seçmenlerin kimlik, değer, liderlik, hizmet ve parti bağlılığı gibi unsurları birlikte değerlendirerek tercihlerini yaptıkları belirtilmiştir. Bu durum, Türkiye’de özellikle alt gelir grupları arasında oy davranışının çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu ve gelecek araştırmaların bu çok boyutluluğu dikkate alması gerektiği sonucunu doğurmuştur.

Söz gelimi, Bağcılar ilçesinde yapılan bu çalışma hem yerel hem ulusal düzeyde siyasal tercihlerin dinamik bir yapıda olduğunu, farklı toplumsal grupların siyasal yönelimlerinin çeşitlendiğini ve seçmen davranışının ekonomik, kültürel ve kurumsal faktörlerin etkileşimiyle belirlendiğini göstermektedir. Bu yönüyle çalışma, Türkiye’de oy verme davranışına ilişkin literatüre güncel ve anlamlı bir katkı sağlamaktadır.

Kaynakça

- Al, A., & Tuncer, H. (2024, Mayıs). Türkiye’de sosyoekonomik faktörlere bağlı olarak değişen seçmen davranışı. *3. Bilisel International Truva Scientific Researches and Innovation Congress Bildiri Kitabı* içinde (ss. 1075–1081).
- Arslan, A. (2020). *Seçmen davranışlarına yönelik yeni yaklaşımlar* [Seminer projesi]. Selçuk Üniversitesi.
- Bağcılar Belediyesi. (2024). *İlçemizi tanıyalım*. <https://www.bagcilar.bel.tr/icerik/ilcemizin-sosyal-yapisi>
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2018). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (5th ed.). Sage Publications.
- Çakıcı, F. O. (2020). Siyasal liderlik faktörlerinin seçmen tercihi açısından değerlendirilmesine yönelik bir araştırma. *Tarih Okulu Dergisi*, 13(47), 1–25.
- Çaycı, S. (2024). *Yerel yönetimlerde çalışan memnuniyeti: Bağcılar Belediyesi çalışanlarına yönelik bir araştırma* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Nişantaşı Üniversitesi.
- Çelik, E. (2021). *Seçmen davranışlarını etkileyen faktörler ve seçmenlerin ikinci parti tercihleri* [Yüksek lisans tezi]. Atılım Üniversitesi.
- Çetin, H. (Ed.). (2015). *Siyaset bilimi* (5. bs.). Orion Kitabevi.

- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2016). *My Neighborhood Istanbul SES scores* [Veri seti]. Ulusal Akıllı Şehir Açık Veri Platformu. <https://ulasav.csb.gov.tr>
- Doğan, A., & Tokgöz, E. (2022). Seçmen tercihinde ekonomik gelişmelerin rolü: Ekonomik oy verme teorisi bağlamında Türkiye genel seçimleri üzerine bir inceleme. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 10(2), 1–25.
- Downs, A. (1957). *An economic theory of democracy*. Harper & Row.
- Duran, H. (2015). Siyasal katılmayı etkileyen faktörler üzerine bir araştırma: Tavşanlı-Kütahya örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (13), 1–20.
- Duverger, M. (1962). Partiler ve siyasi rejimler (E. Özbudun, Çev.). *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19(1–4), 1–36.
- Filiz, U. (2019). *Seçmen davranışını etkileyen sosyo-psikolojik faktörler: Pamukkale Üniversitesi örneği* [Yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi.
- Franklin, M. (2019). Nicel analiz. D. D. Porta & M. Keating (Ed.), *Sosyal bilimlerde yaklaşımlar ve metodolojiler: Çoğulcu bir perspektif içinde* (S. Gürses, Çev., ss. 101–125). Küre Yayınları.
- Gümüş, B. (2006). *Eğitim düzeyinin seçmen davranışındaki rolü ve Antalya örnek olayı* [Yüksek lisans tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Heywood, A. (2018). *Siyaset* (D. D. Bakırcı, Çev.; 19. bs.). BB101 Yayınları.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2025). *Sosyal yardım istatistikleri*. <https://data.ibb.gov.tr>
- Kalaycıoğlu, E. (1984). *Çağdaş siyasal bilim*. Beta Basım Yayın.
- Kaynak, D. (2022). *Seçmen davranış kuramları bağlamında Türkiye'de oy tercihinin belirleyen etmenler: 2015 genel seçimleri üzerine bir değerlendirme* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Kıskaç, A. (2020). *Türkiye'de sosyal belediyecilik ve medya uygulamaları: Bağcılar, Esenler, Bahçelievler belediyeleri örnekleri* [Yüksek lisans tezi]. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.

Kulachai, W., Lerdtomornsakul, U., & Homyamyen, P. (2023). Factors influencing voting decision: A comprehensive literature review. *Social Sciences*, 12(9), Article 523.

<https://doi.org/10.3390/socsci12090523>

Neuman, W. L. (2014). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches* (7th ed.). Pearson Education.

Özhan, M. (2018). *Türkiye'de seçmen davranışları: Güneydoğu Anadolu incelemesi* [Doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Salkım, S. (2012). *Dinin seçmen davranışı üzerine etkisi: Bağcılar örneği* [Yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

Şenel, S. (2014). *Yerel demokrasi ve Bağcılar Belediyesi örneği* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Aydın Üniversitesi.

Ünal, B. A. (2016). Oy verme davranışı modelleri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6(15), 1–18.

Yazarların Katkı Oranı

Yazarlar çalışmaya eşit katkıda bulunmuştur.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedirler.

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu makale için etik onay raporu alınmıştır.

Gösteri Çağında Medya Söylemi: Televizyon Haberciliğinde Uyuşturucuyla Mücadelenin Temsili

Media Discourse in the Age of Spectacle: Representation of the Struggle Against Drug in Television Journalism

Oğuzhan SARI^a

Öz

Gösteri çağı, hayatın her alanına gösterinin nüfuz etmesi, gerçekliğin gösteri ile şekillenmesi, tüketimin ve imajların yükselmesiyle öne çıkmaktadır. Günümüzde bu durumun yaşandığı toplumlar ise gösteri toplumları olarak ifade edilmektedir. Medya, gösteri çağının en etkin araçlarından biridir. Gösteri çağı, medya söylemini de şekillendirmekte ve bu söylemler gösterinin kurallarıyla oluşturulmaktadır. Araştırmanın amacı, gösteri çağında televizyon haberciliği pratiklerini, gösteri odaklılığın haber söylemini nasıl etkilediğini uyuşturucuyla mücadeleye ilişkin haberler üzerinden ortaya koymaktır. Uyuşturucu maddeler, özellikle çocuklar ve gençler için tehdit oluşturmakta ve her geçen zaman oluşturduğu tehdidin boyutu daha da artmaktadır. Bu nedenle de bu sorun ilgili kurum, kuruluş ve vatandaşlarla ortak şekilde etkin mücadele edilmeyi gerektirmektedir. Hemen her konuda olduğu gibi, böylesine önemli bir konuda da en önemli bilgilendirme ve farkındalık oluşturma aracı medyadır. Araştırmada, ana haber bültenleri içerisinde izlenme oranlarıyla öne çıkan Show ve Atv Ana Haber örneklem olarak belirlenmiş ve bu bültenlerde yayınlanan uyuşturucuyla mücadeleye

^a Dr., sari.oguzhan@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1382-7704.

Bu makaleye atıf için/To cite this article: Sarı, O. (2026). Gösteri Çağında Medya Söylemi: Televizyon Haberciliğinde Uyuşturucuyla Mücadelenin Temsili. Toplum ve Kimlik Dergisi, 3(1), 30-63. Doi: 10.5281/zenodo.18445500

Geliş Tarihi (Received): 04.01.2026 / Kabul Tarihi (Accepted): 28.01.2026

ilişkin haberlere betimsel analiz uygulanmıştır. Analiz sonucunda ilgili televizyon haberlerinin uyuşturucuyla mücadeleyi, gösteri etkisinde bir gerçeklikle, konunun öneminden/hassasiyetinden uzak; izlenme, sansasyon, haz ve heyecan odaklı bir habercilik pratiğiyle temsil ettiği görülmüştür.

Anahtar kelimeler: gösteri çağı, medya, haber, televizyon, televizyon haberciliği, uyuşturucu.

Abstract

The age of the spectacle is characterized by the pervasive influence of spectacle on every aspect of life, the shaping of reality through spectacle, and the rise of consumerism and images. The societies in which this situation occurs today are described as spectacle societies. The media is one of the most effective tools of the age of spectacle. The age of spectacle also shapes media discourse, and these discourses are constructed according to the rules of the spectacle. The aim of the study is to reveal television news practices in the age of spectacle and how spectacle-orientedness affects news discourse through news stories about the struggle against drugs. Drugs pose a threat, particularly to children and young people, and the magnitude of this threat is increasing with each passing day. Therefore, this problem requires effective combat through collaboration between relevant institutions, organizations, and citizens. As with almost everything else, the most important tool for informing and raising awareness on such an important issue is the media. In this study, Show TV and ATV Main News, which stand out in terms of viewership among main news broadcasts, were selected as samples, and descriptive analysis was applied to the news related to the struggle against drugs broadcast in these broadcasts. The analysis revealed that the television news programs in question represented the struggle against drugs with a spectacle-driven reality, detached from the importance/sensitivity of the issue and through a journalistic practice focused on watched, sensation, pleasure and excitement.

Keywords: age of spectacle, media, news, television, television journalism, drug.

1. Giriş

Medya, dünyanın her yerinde olup bitenleri haber olarak aktaran en önemli haber verme/bilgilendirme aracıdır. Kitle iletişim araçları, haber/bilgi vermeyi kendi karakteristik

yapılarına özgü şekilde gerçekleştirmektedir. Teknolojik ilerlemeler medyanın haber aktarım biçimini etkilemiş ve görsel-işitselliğin olanaklarından üst düzeyde faydalanılan yeni bir biçim ortaya çıkmıştır. Bu biçimde gerçeklik, görsel-işitselliğin etkisiyle bambaşka bir boyut kazanmaktadır. Sesi ve görüntüyü bir araya getiren televizyon, sözün ve yazının oluşturduğu etkiden çok daha büyük bir etkiyle kitlelere ulaşmaktadır.

Televizyon, görsel-işitsel yapısıyla gerçekliği biçimlendiren, dolayımlayan ve kitlelere sunan çok etkin bir kitle iletişim aracıdır. Birçok türden ürettiği içerikle birlikte önemli bir haber üretim ve yayın mecrası olan televizyon, kendi gerçekliğiyle haberleştirdiği konuları izler kitleye aktarmakta ve haber verme/bilgilendirme işlevini yerine getirmektedir. İzlerkitleye televizyon haberleri, televizyonun karakteristiğini yansıtan yoğun ses, görüntü, metin gibi unsurlar eşliğinde ve belirlenmiş olay örgüsüyle aktarılmaktadır. Bu şekilde aktarılan televizyon haberleri bir medya gösterisine dönüşmekte, haber izleyicileri haberleri bir gösteri izlercesine heyecan, sevinç, üzüntü, öfke gibi duygulara kapılarak izlemektedir. Televizyon haberleri, gösteriye dönük ve hedef kitlede duyguları öne çıkaran niteliğiyle izleyicilere kendi oluşturduğu gerçekliği sunmaktadır. İçinde bulunulan çağda gerçekten öte temsiller öne çıkmakta, gösteri birçok alanı kaplamakta ve görsel olanın hakimiyeti söz konusu olmaktadır. Bu çağda medyanın oluşturduğu gerçekliğin, gösteriye uygun biçimde hızlı akacak ve tüketilecek; etkileyici, dikkat çekici ve geçici haz oluşturucu özellikte olması durumu öne çıkmaktadır. Öyle ki, televizyon haberlerinde suç ve suçla mücadele konuları da gösterinin yoğun bir şekilde etkisini hissettirdiği alanlardır. Bu tip haberlerde de gösterinin karakteristiğine uygun olacak ve haberi gösteri çerçevesinde başka bir boyuta taşıyacak öğeler sıklıkla kullanılmaktadır.

Bir mücadele alanı olarak uyuşturucu da haberlerde çeşitli şekillerde işlenmektedir. Toplum, uyuşturucu ve uyuşturucuyla mücadeleye ilişkin bilgileri pek çok konuda olduğu gibi medyadan öğrenmektedir. Araştırmada, medya söylemindeki gösteri odaklılığın uyuşturucuyla mücadeleye ilişkin televizyon haberlerinde ne şekilde yer aldığı, bu haberlerde gösteriselliğin nasıl kurulduğunun ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu amaca yönelik olarak Show Ana Haber ve Atv Ana Haber örneklemeleri üzerinden belirlenen haberlere betimsel analiz uygulanmıştır. Araştırmada, toplumların geleceğini etkileyebilecek nitelikte bir sorun olan uyuşturucu ile mücadelenin, her konuda olduğu gibi suç ve suçla mücadeleye ilişkin olarak da toplumun bilgilendirildiği televizyon haberciliğinde ne şekilde ele alındığı ortaya konulmakta ve bu yönüyle araştırmanın, literatüre katkı sunabileceği öngörülmektedir. Araştırmada öncelikle kuramsal zemini oluşturan gösteri çağı ve toplumu ile

medya söyleminde ve televizyon haberciliğinde gösteri konuları aktarılmakta, ardından uyuşturucu tehdidi ve bu tehdide karşı iletişim çalışmalarının önemine değinilmektedir. Sonrasında ise belirlenen örneklem dahilindeki haberler analiz edilmektedir.

2. . Gösteri Çağı ve Gösteri Toplumu

Türk Dil Kurumu Sözlüklerinde gösteri; “ilgi, dikkat çekmek için bir topluluk önünde gösterilen beceri veya oyun”, “bir istek veya karşı görüşün, halkın ilgisini çekecek biçimde topluca ve açıkça yapılması; nümayiş”, “sinema veya tiyatrodaki film, oyun gösterme işi”, “genellikle şarkı, dans vb.'nin yer aldığı eğlence; şov” gibi anlamlara gelmektedir (Türk Dil Kurumu, t.y.). Gösteriye toplumsal düzeyde yaklaşan, onu günümüz toplumlarının temel yapısı olarak gören ve ‘gösteri toplumu’ kavramını ortaya koyan Debord’a göre gösteri, büyük bir egemenliğe sahip pazar ekonomisinin hükümlerine ve yeni hükmetme yollarına karşılık gelmektedir (Debord, 2021: 164). Gösteri; eğlence, enformasyon, reklam gibi unsurlarıyla toplumsal düzeyde hakim hale gelmiş yaşamın modeline karşılık gelmektedir. Gösteri, biçim ve içerik olarak mevcut sistem koşullarını ve amaçlarını tümüyle ve devamlı olarak doğrulamaktadır. Bu açıdan Debord gösteriye, eğlenceye dönük imajlar yoluyla çarpıtılmış toplumsal bilinç ve yaşamın onaylanması ve bu durumun yeniden üretilmesine izin verilmesi şeklinde yaklaşmaktadır (Yıldız, 2023: 99-100). Debord’a göre toplum, gösteri tarafından denetlenen, tüketime yönelik bir toplumdur. Gösteri toplumunda tüketim ve gösteri birleşmektedir (Kaya, 2017: 819). Modern üretim sisteminin uygulandığı toplumlarda hayatın her alanı bir gösteri biçiminde görünmektedir. Gösteri toplumlarında yaşanan her şey, yerini temsillere veya imajlara bırakmıştır (Debord, 2021: 34). Güneş’e göre, görünürlüğün var olmanın koşulu haline geldiği günümüz dünyasında insanlar star olmanın peşindedir. Diziler, reklamlar, gösteri dünyası, insanları sıradanlığın kötü bir durum olduğuna ikna etmeye çalışmaktadır. Gösteri; zihinleri karıştıran, insanın varoluşuyla kendisini birleştiren, niteliği değil, niceliği önemseyen, sürekli olarak etkisini hissettiren, yaşamlara istediği şekli veren büyük bir güçtür ve tüm bunları insanların kendi özgür seçimleriymişçesine yaptırmaktadır. Gösteriyle özdeşleşen çağda insanlar hazzı elde etmeye çalışmakta ve insanlara, mutluluğun haz dışında aranılmayacağı öğretilmektedir (Güneş, 2014: 63-121). Gösteri, kendisine olumlu anlamlar atfederek kitlelere sunulmakta ve Debord’un ifadesiyle “Görünen şey iyidir, iyi olan şey görünür” mesajı verilmektedir (Debord, 2021: 37).

Gösteri toplumu, modern üretim araçlarının etkin olduğu tüm toplumlara karşılık gelmektedir. Bu toplumlarda gerçeklik, yerini temsile bırakmıştır. Sosyal gerçeklikten ayrılan ve yeni bir form kazanan imajlar, gerçek yaşamı yeniden inşa edememektedir. Gösteri toplumunda imajlar ön plana çıkmakta ve imajlar yoluyla sahte gerçeklikler üretilmektedir (Günerigök, 2018: 215-216). Gören ve gösterilen birleşmekte, aynı noktada gerçeklik oluşturulmakta ve gösteri, varoluşu ele geçirmeye çalışmaktadır. Bu ortamda insanlarda oluşan duygular, düşünceler, hayaller, bilgiler vb. gösterinin etkisi altındadır. Gösteri ortamında tek gerçek olarak imaj öne çıkmakta, gerçeklerin ya da duyguların şekillerle/biçimlerle anlatılabileceği noktasından yola çıkılmaktadır. Asıl hale getirilen biçim, içeriğin/anlamın görülmemesine neden olmaktadır. Gerçeğin eriyişiyle görüntünün gerçekliği başlamaktadır. İmaj, bir algı olarak belirlemekte, gerçeğe karşı üstünlüğünü kurmakta ve renklerin, ışıkların, şekillerin yer aldığı canlı bir ortamda gerçeğin kenara çekilmesine neden olmaktadır (Güneş, 2014: 66-78). Gösteri, gerçekliğin üstünü örtmekte ve istediği şeyi istediği biçimde aktarabilmektedir. Nesnelere, asıl anlamlarının dışında anlamlar yüklemekte ve kitlelerin büyülenmesine neden olmaktadır. Gösteri, bir anlamda bir eğlence alanı oluştururken gösterinin hedefi olan kitleler ise seyircileri oluşturmuştur. Gösteriye maruz kalan kitleleri oluşturan seyirciler, bu gösteri ortamı karşısında pasifleştirilerek etkisiz duruma getirilmiştir. Bireyler için gösteriye müdahale etmek mümkün değildir. Sürekli olarak kitlelere sunulan gösteri, gösteriden kitleye doğru tek taraflı şekilde gerçekleşmektedir. Gösteri, toplumu kuşatmakta ve sorgulamayan bireyler üretmektedir (Kaya, 2017: 820-821).

3. Medya Söyleminde Gösteri

Sözlü, yazılı ve elektronik kültür mecralarının bireysel ve toplumsal düzeydeki iletişime etkisi, kültürel ürünlerin üretim ve tüketim tarzlarını belirlemektedir. Sözlü kültür ortamının formül kaynaklı kayıt ve aktarım biçimi kültürel ürünleri kalıplaştırmakta, yazılı kültürde kültürel ürünler donmuş yapılar dönüşmekte ve elektronik kültürün kayıt ve aktarım olanakları ise kültürel üretim ve tüketimi yeniden şekillendirmektedir (Avcı, 2020: 41). 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sanayi kapitalizminin üretim odaklılığından farklı olarak tüketim odaklılığıyla öne çıkan, kapitalizmin denetimci egemenliğinin tüketim yoluyla sağlanmaya çalışıldığı endüstri sonrası dönemde kültürel ürünlerin görüntü teknolojileri, imaj ve kitle iletişim araçları aracılığıyla sürekli olarak dolayımlanması ve tekrarlanması, birey-toplum ilişkisini de aynı ölçüde etkilemekte; insan ilişkileri seri olarak üretilen birer medya görüntüsü ya da imgeye dönüşerek işlevini yitirmektedir (Büyüktuncay, 2009: 35). Kitle iletişim araçlarında görüntülerin sürekli olarak akması, görselin yükselişini daha da

hızlandırmakta ve bireylerin de görsel olarak bakmasının, düşünmesinin ve davranış geliştirmesinin önünü açmaktadır (Erdoğan, 2021: 117). Görsel öğeler, gerçeğe veya aslına en yakın olanı durağan ya da hareketli görüntü şeklinde verebilmesinden ötürü toplum, görsel olanla daha yakından bir ilişki kurabilmektedir. Görsel nitelik, zihinlere daha çabuk ve etkin bir biçimde işlemekte ve toplum nezdinde inandırıcılık/ güvenilirlik açısından daha önde olmaktadır.

Kitle iletişimi, gelişim evresinde gittikçe görselleşen ve görselleştikçe de özneleri, nesneleri haline getiren bir yapıya bürünmüştür. 20. yüzyıl görsel olanın ya da imgesel özellikteki sosyal manipülasyonun öne çıktığı dönemdir. Gösteri veya gösterilenin, bilişim teknolojileriyle bütünleşmesi gerçeğin ortaya çıkarılmasını ve görünmesini zorlaştırmıştır (Vardar, 2018: 208-209). Görsel imgelere duyarlı hale gelen, alımlaması için sürekli şekilde görsel enformasyon gönderilen ve yaşamı görme üzerinden deneyimleyen bireylere görülmesi gerekenler medya yoluyla sunulmakta ve bu durum görme eyleminin üstünlüğünü zedelemektedir. Teknolojik gelişmeler sebebiyle gerçek ile gerçek olmayan görüntü arasındaki fark silikleşmekte ve bu durum algı yanılgısı oluşturmaktadır. Bireyler edindikleri görsel enformasyonu gerçeklik olarak kabul etmektedir. Ekranın sürekli olarak gönderdiği görsel iletiler karşısında bireyler, iletilere karşı duyarsızlaşmakta ve tepkisizleşmektedir (Çalık ve Toker, 2016: 1-4). Topluma gönderilen görsel enformasyonların her biri, birer medya gerçekliğine karşılık gelmektedir. İnsan gözü, olayları/ durumları gözlemleme, tanıklık etme, görerek/ şahit olarak öğrenme gibi eylemler için çok önemli bir işlev görmektedir. Ancak bireylerin aldığı ve görerek/ izleyerek tükettikleri görsel iletiler, gelişen medya ve iletişim teknolojilerinin ve medya gösterisinin etkisiyle oluşturulan gerçeklikle sunulmaktadır.

3.1. Televizyon Haber Söyleminde Gösteri

Televizyonla birlikte toplumların kültürel tüketim biçimi değişmiş, mesafe ortadan kalkmış ve izleme çağı başlamıştır. Televizyon, Türkiye'ye gelişiyle diğer ülkelerde olduğu gibi haber verme, eğlendirme gibi işlevleriyle kültürel yaşamın merkezinde yerini almıştır. Kültürel üretim ve tüketimi yeniden şekillendiren televizyon, eğlencenin bir aracı işleviyle izleyicilere sürekli olarak yeni içerikler sunmuştur (Avcı, 2020: 40). Ses ve görüntü öğelerini bir araya getiren televizyon, zamanla birçok eve girmiş, görselin egemenliğinde büyük bir etkiye sahip olmuş ve geniş kitlelere ulaşmayı başarmıştır. Mevcut kültürleri aktarması yanında kültür üretme potansiyeline sahip olan televizyon, kendi dönemi öncesindeki iletişim, öğrenme,

haber alma ve eğlenme biçimlerini değiştirmiştir (Erdoğan, 2021: 120). Her şeyin bir şov olarak sunulduğu bu çağda medya ve medyanın en etkili mecrası olan televizyondan beklenen öncelikli görev, toplumun eğlendirilmesi ve memnuniyetinin sağlanmasıdır. Bu ortamda haber, belgesel gibi birçok medya içeriği birer eğlence programı biçimine çevrilmiştir. Eğlenceye dayalı bu yayıncılık anlayışı ideolojiden bağımsız değildir. Medya ve onun en etkili aracı olarak görülen televizyon, bir eğlence aracı olarak etkisini sürdürürken diğer yandan toplum içerisindeki kültür ve ideolojiyi yeniden üretmektedir (Güven ve Kar, 2010: 18).

Televizyonun sahip olduğu gücün en önemli etkenlerinden biri haber verme/bilgilendirme işlevidir. Televizyonun gücü ve cazibesi önemli ölçüde haber verebilmesiyle ilişkilidir. Televizyon haberciliğinde haber, gerçekte olan yakın ilişkisi nedeniyle çok önemli bir gösteri aktörü konumundadır. Toplumu etkileme gücü ile siyasi ve ekonomik güçlerle ilişkileri sebebiyle haberler, televizyon kuruluşları açısından çok önemli görülmektedir (Arık, 2013: 91). Televizyon, her türden bilgiyi ya da olayı, bunlarla ilgili nasıl düşünülmesi gerektiğini, olayların nasıl değerlendirilmesi gerektiğini topluma aktaran ve tüm bunları yaparken eğlence unsurunu da sürece dahil eden bir araçtır. İçeriklerini bu yönde oluşturmaktadır. Haber bültenlerinde ya da diğer tür programlarda kullanılan efektler, abartılı üslup, işlenen konular vb. öğeler, olayların toplumdaki karşılığını etkilemekte, olaylar karşısında şaşırma eşiğini yükseltmekte, inanılması zor şeylere dahi inanılmasını sağlamaktadır. Hız ve haz odaklı işlev gören televizyon, sürekli olarak bir vaat verme halindedir. Örneğin, reklamlardan sonra izlenilecek görüntülerin izler kitle için çok büyük bir öneme sahip olduğu algısı yaratılmaktadır. Televizyonda görüntüler art arda hızlı bir biçimde akmakta, izler kitle heyecan ve merak duygusuyla çevrelenerek dikkatin başka yerlere yönelmesi engellenmeye çalışılmaktadır (Güneş, 2014: 82-85).

Postman'a göre televizyon, her türden konuyu eğlence çerçevesinde sunmakta ve yayınlarda eğlenmeyi ve haz almayı gözetken bir sunum biçimi benimsemektedir. Televizyonun gösteriye dayalı doğası gereği düşünce ya da fikirler geri plana düşmekte ve görsellik, haz ve gösteri boyutu öne çıkmaktadır (Postman, 1994: 99-104). Ona göre, müzikle başlayıp müzikle biten haber programları, birbiri ardına sıralanmış ve birbiriyle hiçbir ilgisi bulunmayan televizyon haberleri, yaşam içerisinde yaşanan olayların ciddiyetini azaltmakta, bir olayı kısaca gösterip hemen sonrasında bir öncekinin duygusundan/ etkisinden çıkarak izleyicileri başka bir olaya ya da reklama odaklanmaya teşvik etmektedir. Televizyonun haza ve eğlenceye dönük yapısı haberleri ciddiyetten ve değerden uzaklaştırmaktadır (Postman, 1994: 112-115). Tüm bunlar

televizyon yayıncılığında kamusal söylemi gösteri, eğlence ya da haz alma doğrultusunda etkilemekte ve biçimlendirmektedir. Tüm bunlarla birlikte insanların, gerçek hayat ve durumlara/ gelişmelere olan ilgisi yok olmakta ve insanlar yaşananlardan/ gelişmelerden çok gösteri boyutuyla ilgilenmektedir (Güllüoğlu, 2012: 75). Dünya genelinde yaşanan olayların/ gelişmelerin, televizyon haberlerinde; izler kitlede merak, heyecan, nefret, acıma vb. duyguları harekete geçirecek biçimde aktarılması, toplumun gerçeğe ulaşması ve doğru yayıncılık yapılması açısından sorun oluşturmaktadır. Televizyon haberlerinde haber konusu olan olaylar, masalsı biçimde anlatılmakta ve anlamlar gerçeklerden uzaklaştırılmaktadır (Cereci, 2013: 8-19).

Ayrıca 1980’ler itibarıyla Türk medyasında önemli dönüşümler yaşanmıştır. Siyasi hayattaki çalkantılar, sosyal ve ekonomik sıkıntılar ve sonrasındaki süreçte özelleştirmelerin gerçekleşmesi ve sermaye yatırımının desteklenmesi, kitle iletişim teknolojilerinin hızlı gelişimi gibi gelişmeler haberi ve haberciliği değiştirmeye başlamış ve habere, toplumun günlük sıkıntılarından uzaklaşmasını ve eğlenmesini sağlayacak bir araç olma görevini yüklemiştir. Bu durum, taşıdığı kamusal sorumluluk bağlamında haberciliği, neyin bilinmesi gerektiği anlayışından neyin ne kadar bilinmek istediği anlayışında temellendirmiş ve haberciliğin sorumluluğu, ‘halka istediğini vermek’ şeklinde değişmiştir. Kitle yayıncılığının bir yansıması olarak ortaya çıkan magazinselleşme olgusu, toplumun mantığına değil duygularına seslenen, medyanın eğlendirme işlevini öne çıkardığı, renkli, sansasyonel, kolay bir habercilik anlayışı doğurmuştur. Medyadaki bu magazinselleşme olgusu, 1980 sonrasındaki habercilik ortamında her türden haber konusunun basitleştirilmesine, toplumun tüm kesimlerinin anlayabileceği ve ilgi göstereceği bir niteliğe bürünmesine neden olmuştur. Bu şekilde politika, ekonomi gibi ciddi haberler de ilgi görmeye başlamış, bu tür haberler de eğlenceli ve dikkat çekici biçimde oluşturulmuştur (Gezgin, 2017: 16-17).

Kültür taşıyıcısı ve oluşturucusu işlevi gören kitle iletişim araçlarını kontrolünde bulunduran egemen güçler, sanayileşme ile birlikte alınıp satılabilen bir metaya dönüşen kültürel ürünleri toplumun her kesimine aktarmakta ve kitle iletişim araçları yeni kültürel biçimlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Kitle iletişim araçları yoluyla kültürel ürünler de üretimi ve pazarlaması yapılan diğer türden ekonomik mallar gibi meta olarak yerini almaktadır (Utma, 2020: 43). Ticari/özel televizyon yayıncılığı, yüksek izlenme oranları yakalamak ve buna bağlı olarak da reklam gelirlerini arttırmak amacını taşımaktadır. Televizyondaki tüm programlar, bu amaca uygun şekilde üretilmekte, seçilmekte ve sunulmaktadır. Bu açıdan

televizyon haber bültenleri de yüksek izlenme oranlarına ulaşması gereken program türleridir. Haber bültenlerinin izler kitlesinin, diğer program türlerinin izler kitlesine göre daha nitelikli olarak görülmesi de, reklamverenlerin bu kitleyi ulaşmak istedikleri bir tüketici kitle olarak görmelerine neden olmuştur. Kâr elde etmek üzerine kurulan televizyon yayın işletmelerinin bu ticari yönü haber yayıncılığında da karşılık bulmakta, büyük yatırımlarla kurulan ve faaliyete başlayan televizyon kanalları, yayınlamak üzere hazırladıkları programlar ve dolayısıyla haber bültenleri üzerinden yaptıkları yatırımların karşılığını almayı beklemektedirler. Kârlılığı arttırmak amacıyla yönelik olarak Amerikan ticari televizyon yayıncılığının geliştirdiği bir yol olan eğlenceli yayıncılık yapmak, haber bültenlerinde de karşılık bulmakta, eğlenceli haber içeriklerine sahip haber bültenlerinin daha fazla izlenmesi, haber bültenlerinde eğlence içeren konuların seçilip diğer konuların da eğlenceli hale getirilmesine neden olmaktadır (Şeker, 2007: 38-39). İzleyici çekmek amacıyla haber içerikli programların eğlenceli hale getirildiği ya da haberlerin içerisine eğlence içerikli bölümlerin yerleştirildiği bu anlayışla birlikte bu işleyişi tanımlayan ve ‘information’ ve ‘entertainment’ kelimelerinin birleşimiyle oluşan ‘infotainment’ kavramı ortaya çıkmıştır. Infotainment, televizyon haberciliği uygulamalarının, televizyonun eğlendirme işleviyle birleştirilerek yapıldığı haber sunum biçimine karşılık gelmektedir (Altunay, 2012: 120). Infotainment habercilikte gerçek ile kurgu karışarak yayınlanan olaylar birer medya gösterisine dönüşmektedir. Haberlere olan ilgi bu şekilde arttırılmaya çalışılmaktadır. Geleneksel habercilikten farklı olarak pek çok eğlence unsurunu barındıran infotainment habercilik, haber sunumunu bir film gibi gerçekleştirmekte ve yayınlanan haber bir şova dönüşmektedir (Arık, 2013: 95). Televizyon haberciliği, tüm bu uygulamalarıyla gösteri kültürünün yeniden üretilmesinde önemli bir konumdadır. Televizyon haberlerindeki eğlenceye/haza dönüklük, magazinsellik, duygulara seslenme, ilgi/dikkat çekmeyi öncelikleme durumu; birçok konuda olduğu gibi toplumun genelini ilgilendiren, önemli konuların da gösteri odaklı biçimde aktarılmasına neden olmaktadır.

4. Toplumsal Bir Tehdit Olarak Uyuşturucu ve Medya

Vücuda girdikten sonra davranışsal, ruhsal ve bedensel değişikliklere yol açan ve bağımlılık oluşturabilen kimyasal maddeler ‘bağımlılık yapıcı maddeler’ olarak tanımlanmaktadır. Bu tip maddeler tıp alanı kaynaklarında ‘psikoaktif madde’ şeklinde geçmektedir (Yeşilay, t.y.). Bu maddelerden uyuşturucu; “uyuşturucu, uyaran, halüsinasyon yaratıcı etkilere sahip olan, alınmadığında yoksunluk belirtilerine yol açan, bitkisel kökenli veya sentetik tüm maddeleri kapsamaktadır” (Bağımlılıkla Mücadele Yüksek Kurulu, t.y.).

Türkiye’de kolluk güçlerini oluşturan Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı ve Gümrükler Muhafaza Genel Müdürlüğü’nün temel görevi, sorumluluk bölgelerinde toplumun hak ve özgürlüklerinin korunması ve asayişin, güvenliğin ve kamu düzeninin sağlanmasıdır (Jandarma Genel Komutanlığı, t.y.). Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Başkanlığı misyonunu, “Narkotik madde imalatı, kaçakçılığı, kullanımı, kullanımının kolaylaştırılması, özendirilmesi ile bu fiillerden kaynaklanan mal varlığı değerlerini aklama suçuyla mücadele etmek ve bu alanda ilgili kamu ya da özel kurum ve kuruluşlarla, yabancı ülke kanun uygulayıcı birimleri ve uluslararası kuruluşlarla koordinasyon içerisinde operasyonel, stratejik, teknik ve eğitim iş birliği çalışmaları yürütmektir” (Emniyet Genel Müdürlüğü, t.y.) şeklinde açıklamıştır. Uyuşturucu kaçakçılığı, etkisi ulusal sınırları aşan, uluslararası çapta bir suç türü düzeyine ulaşmıştır. Dünyada bağımlı sayısındaki artış, uyuşturucu kaçakçılığının yüksek kâr getirisi, terörist yapılanmaların bu yüksek kârdan faydalanmak istemeleri, teknolojik gelişmeler gibi faktörler uyuşturucu imalatı ve ticaretini arttırmış ve küresel çapta kapsamlı mücadele gerektiren bir alan haline getirmiştir (Dışişleri Bakanlığı, t.y.). Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC)’nin yayınladığı Dünya Uyuşturucu Raporu’nda uyuşturucu kaçakçılığındaki artışla beraber kullanıcı sayısında da artış olduğu uyarısında bulunulmuştur. Raporda 2022 yılına kadar geçen on yıllık süreçte yasadışı uyuşturucu kullananların sayısının 292 milyona yükseldiği belirtilmiştir (Birleşmiş Milletler Türkiye, 2024). Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (EMCDDA)’nin 2023 yılında yayınladığı ‘Avrupa Uyuşturucu Raporu 2023: Eğilimler ve Gelişimler’ raporunda, Avrupa’da uyuşturucu üretiminin ve çeşitliliğinin artmaya devam ettiği ve uyuşturucu içeren maddelerde de artış gözlemlendiği açıklanmıştır (Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi, 2023).

Uyuşturucu madde kullanımı, insan sağlığı için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Uyuşturucu kullanımı; ölümler, yeti kayıpları, hayatların kararması, bireysel ve toplumsal refahın düşmesi; çeşitli suçlar, kazalar, hastalıkların ortaya çıkması gibi durumların artmasına neden olmaktadır (Türkiye Psikiyatri Derneği, t.y.). Bağımlılık yapan maddelerin kullanımının ve yayılımının önlenme çalışmalarındaki temel amaç, bu maddeler nedeniyle ortaya çıkan bireysel ya da toplumsal sorunları ortadan kaldırmak ve toplumsal yaşamda sağlıklı davranışların oluşmasını sağlamaktır. Uyuşturucu madde kullanımından koruyan ve bu durumu önleyen faktörlerden bir tanesi, çocuklara ve gençlere uyuşturucunun zararları ve

bağımlılık konularında doğru bilgilendirmeler yapılmasıdır (Yeşilay, t.y.). Bağımlılıkla Mücadele Yüksek Kurulu da uyuşturucunun zararlarına ilişkin bilgilendirici faaliyetleri, uyuşturucu bağımlılığına karşı koruyucu etkenlerden biri olarak açıklamıştır (Bağımlılıkla Mücadele Yüksek Kurulu, t.y.). Medya, uyuşturucu bağımlılığı konusunda toplumu etkileyebilme ve yönlendirebilme noktasında çok etkili bir araçtır. Bu nedenle medya, bağımlılık konusunda topluma verdiği mesajlar ve oluşturduğu algı noktasında hassas davranmalı, tirajı/rejtingi arttırmayı değil, toplumsal amaçları öncelemelidir. Medya, bu konuda toplumsal duyarlılık ve sorumlulukla hareket etmeli, sahip olduğu gücü akılcı ve doğru bir biçimde kullanılmalıdır (Özgür vd., 2011: 436-442). Medya yoluyla topluma uyuşturucu bağımlılığının nedenleri, korunma yolları ve tedavisi konularında güvenilir bilginin aktarılması, bağımlılığa ilişkin toplumsal farkındalık oluşmasında önemli bir yol olacaktır. Ancak günümüz medyasında uyuşturucu maddelerin ülkeye nasıl girdiği, bu maddelere nasıl kolaylıkla erişildiği, bağımlılığın nedenleri ve nasıl oluştuğu, tedavi süreci, uyuşturucunun zararları, uyuşturucudan nasıl korunulacağı, ailelerin çocuklarda dikkat etmesi gereken hususlar vb. konular yeterince yer bulamamaktadır (Gezen, 2018: 470).

5. Uyuşturucuyla Mücadeleye İlişkin Haberlerin Analizi

5.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmada, gösteri çağının gerçeklerinin medya söylemindeki karşılığının incelenmesi, gösteri unsurlarının haber söylemini nasıl etkilediğinin uyuşturucuyla mücadeleye ilişkin haberler üzerinden ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Uyuşturucu ise, Türkiye’de mücadele edilen önemli suç alanlarından biridir. Medya, toplumsal yaşamda tehdit oluşturan/oluşturabilecek unsurlar ve bunlarla mücadeleye ilişkin olarak toplumu aydınlatmak noktasında önemli bir araç durumundadır. Çocuklar ve gençler başta olmak üzere her yaştan bireyi tehdit edebilen uyuşturucuyla mücadelenin, toplumu bilgilendirme ve yönlendirme sorumluluğuna sahip habercilik alanında ne şekilde yer aldığının ortaya konulması açısından değerli görülen bir araştırmadır.

5.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz uygulanmıştır. Nitel araştırma, insanın sırlarını çözmek ve insan çabasıyla biçimlendirilen toplumsal sistemlerin derinliklerine inmek amacıyla geliştirilen bilgi üretme yolu olarak tanımlanabilmektedir (Özdemir, 2010: 326). Betimsel analizde veriler, önceden belirlenmiş kavramsal çerçeve ya

da temalar göz önünde bulundurularak özetlenmekte ve yorumlanmaktadır. Veriler, araştırma soruları dikkate alınarak belirlenen temalara göre düzenlenmesinin yanında görüşme, gözlem gibi tekniklerin uygulandığı süreçlerde kullanılan sorular veya diğer boyutlar göz önüne alınarak da sunulabilmektedir. Betimsel analizde öncelikle eldeki veriler açık ve sistematik bir şekilde betimlenmektedir. Sonrasında ise betimlenen verilerin açıklanması, yorumlanması, neden-sonuç ilişkilerinin incelenmesi ve tüm bunların sonunda da birtakım sonuçlara ulaşılması süreci işlemektedir (Sözbilir, 2009: 4-5).

Araştırmanın, “Medya söylemindeki gösteri etkisi uyuşturucuyla mücadeleye ilişkin televizyon haberlerini ne şekilde biçimlendirmektedir/etkilemektedir?” sorusundan hareketle veri olarak belirlenen haberler; uyuşturucuyla mücadeleye ilişkin haberlerde işlenen konular ve öne çıkarılan noktalar, uyuşturucuyla mücadeleye ilişkin haberlerin aktarım biçimi ve niteliği çerçevesinde derinlemesine analiz edilmiştir.

Araştırmada, özel yayıncılık yapan Türk televizyonlarında yayınlanan ana haber bültenleri evreninden örneklem olarak Show Ana Haber ve Atv Ana Haber belirlenmiştir. İlgili ana haber bültenlerinin örneklem olarak belirlenmesindeki temel faktör, Televizyon İzleme Araştırmaları A.Ş. (TİAK)’nin 2024 yılı verilerine göre kendi yayın saatlerindeki izlenme oranlarının yüksekliğidir. Araştırma, belirlenen ana haber bültenleri ve bu bültenlerde yayınlanan toplam 5 adet haberin analiziyle sınırlandırılmıştır. Yapılan betimsel analiz için veriler, her bir ana haber bülteninin YouTube sayfalarındaki arama kısımlarından ‘uyuşturucu, torbacı’ anahtar kelimeleri kullanılarak ayrı ayrı yapılan haber aramaları sonucunda ilk sıralarda çıkan ve süreleri 1 ila 2 dakika arasında olan uyuşturucuyla mücadeleye ilişkin haberler dikkate alınarak elde edilmiştir.

5.3. Bulgular

Bu kısımda, araştırmanın amacına ve cevaplayacağı soruya bağlı şekilde örnekleme oluşturan ana haber bültenlerinin uyuşturucuyla mücadeleye ilişkin olarak yayınladığı haberler analiz edilmiştir. Yapılan betimsel analizde uyuşturucuyla mücadeleye ilişkin haberlerde ne/ neler anlatıldığı/ işlendiği, nelerin öne çıkarıldığı; haber anlatımında kullanılan metin, görüntü, müzik, efekt, görsel, işaret vb. unsurlar (haberlerin aktarım biçimi) ve haberlerin nasıl/ neye yönelik olduğu (haberlerin niteliği) incelenmiştir.

Tablo 1: Analizi Yapılan Haberler

ANA HABER BÜLTENİ	HABERİN YOUTUBE BAŞLIĞI	HABERİN SÜRESİ	HABERİN LİNKİ
Show Ana Haber	Bastonlu dede uyuşturucu kuryesi çıktı!	1.28 dk.	https://www.youtube.com/watch?v=FPiIUvYNWwE
Show Ana Haber	‘Çilek’ lakaplı uyuşturucu baronu yakalandı	1.51 dk.	https://www.youtube.com/watch?v=8Bo_MAsWeA0
Show Ana Haber	Torbacının ‘Uyuz’ müşterisi!	1.14 dk.	https://www.youtube.com/watch?v=DSCRWKd4-Y
Atv Ana Haber	Uyuşturuculu peruk!	1.00 dk.	https://www.youtube.com/watch?v=MuiJrHJtkOI
Atv Ana Haber	Damdaki torbacı polisten kaçtı ama drondan kaçamadı!	1.39 dk.	https://www.youtube.com/watch?v=tnL99GZKgt0

5.3.1. Show Ana Haber- “*Bastonlu dede uyuşturucu kuryesi çıktı!*”

Show Ana Haber’in 1.28 dakikalık haberi, spiker sunumuyla başlamakta; uyuşturucu kuryesinin polis ekiplerince takibi, yakalanması, bel korsesinden uyuşturucu madde çıkması; başka adreslerde de baklava kutusu, güvercin kolisi gibi yerlerde uyuşturucu maddeler bulunması ve bulunan uyuşturucu maddelere ilişkin görüntülerle devam etmekte ve

sonlanmaktadır. İlgili görüntüler, haberin başında, spiker sunumu sırasında da arka ekranda hızlıca gösterilmektedir (Show Ana Haber, 2023a).

Görsel 1: Haberden Bir Kesit

Görsel 2: Haberden Bir Kesit

Kaynak (Görsel 1, 2): Show Ana Haber, (2023a).

Haberin konusu; uyuşturucu kuryeliği yapan bastonlu ve yaşlı bir adamın polis ekiplerince takip edilerek yakalanması, bel korsesinde uyuşturucu maddeler ele geçirilmesi, başka adreslere yapılan operasyonlarda da zeytin kovuğu, baklava kutusu, güvercin kolisi gibi yerlerde uyuşturucu maddeler bulunmasıdır. Haber, “*Bastonlu Dede Uyuşturucu Kuryesi Çıktı!*” KJ’si/ kuşak metni eşliğinde spikerin, “*Dışarıdan görenler kendi halinde, bastonlu, yaşlı bir amca olduğunu düşünürken Diyarbakır polislerinin dikkatini çekti. Aslında bir zehir kuryesiydi. Göbeğinde sarılı korseden tam 10 kilo uyuşturucu çıktı.*” şeklindeki sunumuyla başlamakta; haber aktörü konumundaki uyuşturucu kuryesinin üstünün arandığı, korsenin gösterildiği, korseden ve baklava kutusundan uyuşturucu maddelerin çıkarıldığı kısa görüntülerle devam etmektedir (Show Ana Haber, 2023a). Spiker sunumunda; uyuşturucu kuryesinin halkın içinde sürekli görülebilecek, masum, yaşlı bir profilinin oluşuna ancak kendisinin görüldüğü gibi bir kişi olmayıp bir uyuşturucu kuryesi oluşuna işaret edilmiş; uyuşturucu maddeler, ‘zehir’ kavramıyla ilişkilendirilerek ilgili kişinin, insan sağlığını ciddi biçimde etkileyebilecek bir ‘zehir kuryesi’ olduğu ima edilmiştir. Ayrıca ‘göbeğinde sarılı korseden tam 10 kilo uyuşturucu çıktı’ ifadesiyle ele geçirilen uyuşturucu miktarının fazlalığına ve ele geçirilme yerine vurgu yapılmıştır. Bu noktada, haber aktörü konumundaki kuryenin dış görünüşü ve dışarıdan muhtemel algısı ile üzerinde ele geçirilen uyuşturucu miktarına ve uyuşturucuların saklandığı yere dikkat çekilmektedir.

Haberin seslendirildiği perfore bölümünde; uyuşturucu kuryesinin bastonuyla yürürken kameradan takip edildiği, polis ekiplerinin üzerindeki korsede uyuşturucu maddeler bulunduğu ve ardından başka bir mekânda baklava kutusu, zeytin kovası, güvercinlerin bulunduğu koli gibi yerlerde uyuşturucu maddeler bulunduğu görüntüler verilmektedir. Tüm bu görüntüler; *“Gören yaşlı, masum bir dede sandı ama hepsi numaraydı. Ceketinin altından göbek değil, kilo kilo zulalanmış uyuşturucu çıktı! Diyarbakır’da polis, zehir tacirlerinin peşindeydi. Bastonlu yaşlı adam ekiplerin radarına girdi. Durdurup üstünü aradıklarında yanılmadıklarını anladılar. Aslında zehir kuryesiydi. Bel korsesinden 10 kilo uyuşturucu çıktı. Narkotik polisleri başka adresleri de bastı. Bu iş yerinde uyuşturucu, baklava kutularına gizlenmişti (Bu sırada ekipler baklava kutusundaki uyuşturucu maddeleri göstererek ‘katman şeklinde tatlı konduğu, bunun alt kısmında ise uyuşturucu maddelerden olduğu tespit edilmiş’ ifadesini kullanmaktadır). Zeytin kovasından, inanılır gibi değil ama güvercinlerin konulduğu koliden bile uyuşturucu fişkırdı! Yakalanan 7 kişi tutuklanıp cezaevine yollandı.”* (Show Ana Haber, 2023a) seslendirmesiyle ve kesintisiz gerilim müziği eşliğinde verilmektedir. Gerilim müziğiyle haberde, gerilimli ve heyecanlı bir hava oluşturulmakta ve haber, izleyiciye bu şekilde sunulmaktadır. Bu bölümde; ‘yaşlı’, ‘bastonlu’, ‘masum’ sıfatlarıyla kuryenin tekrar dışarıdan nasıl görüldüğüne, ‘hepsi numaraydı’ ifadesiyle aslında masum olmadığına, ‘kilo kilo zulalanmış uyuşturucu’, ‘uyuşturucu fişkırdı’ ifadeleriyle tekrar ele geçirilen uyuşturucu miktarının fazlalığına, tekraren ‘zehir kuryesi’ ifadesiyle kuryenin insan sağlığına ciddi bir tehdit oluşturabilecek bir kişi oluşuna, kuryenin uyuşturucu maddeleri sakladığı yerin bel korsesi oluşuna ve baskın yapılan diğer adreslerde de uyuşturucu maddelerin baklava kutusu, zeytin kovası, güvercin kolisi gibi ilginç ve şaşkınlıkla karşılanacak yerlerde tutulmasına işaret edilmektedir. Ayrıca güvercinlerin bulunduğu koliden uyuşturucu çıkması, ‘inanılır gibi değil’ ifadesiyle aktarılmakta, inanılması güç ve sıra dışı oluşuna vurgu yapılmaktadır. Görüntülerin aktığı ve seslendirmenin yapıldığı sırada *‘Bastonlu Dede Uyuşturucu Kuryesi Çıktı!’*, *‘Zehir Dede!’*, *‘Göbeğindeki Korsede 10 Kilo Zehir Bulundu!’*, *‘Uyuşturucuyu Baklavaya Gizlediler’*, *‘Zeytin Kovasında Uyuşturucu!’*, *‘Güvercin Kolisinden Zehir Çıktı’*, *‘7 Zehir Taciri Tutuklandı’* (Show Ana Haber, 2023a) şeklinde anlatımı destekleyen ve pekiştiren kuşak metinleri kullanılmaktadır. Haberdeki ‘zehir kuryesi’, ‘zehir taciri’, ‘zehir dede’ gibi ifadeler, uyuşturucu maddeleri ‘zehir’ kavramıyla ilişkilendirmekte ve bu noktada da haberin etkisini arttırabilecek metaforların kullanıldığı görülmektedir. Öte yandan ‘zehir’ ifadesi; uyuşturucuya ilişkin caydırıcı bir özellik de taşımaktadır. ‘Tam 10 kilo’, ‘kilo kilo’, ‘inanılır gibi değil’, ‘uyuşturucu fişkırdı’ gibi abartılı ifadelerle de haber anlatımı desteklenmektedir. Haberde uyuşturucuyla mücadele teması; yaşlı dede, masum dede,

bastonlu dede, zehir kuryesi, bel korsesinde uyuşturucu çıkması, kilo kilo zulalanmış uyuşturucu, 10 kilo uyuşturucu bulunması; zeytin kovası, baklava kutusu, güvercin kolisi gibi yerlerden uyuşturucu çıkması, uyuşturucu fişkırması, uyuşturucu gizlenmesi gibi ilgi/ dikkat çekecek ifade ve noktalar üzerinden işlenmiştir.

Görüntüler birbiri ardına hızlıca akmakta, korsede ve diğer yerlerde uyuşturucu bulunan anlar birden fazla kez gösterilmektedir. Ayrıca haberde uyuşturucu taşınan korseye ve kameradan takip edilen uyuşturucu kuryesine dikkat çekmek için korse sarı renkte ok ile gösterilmekte, kurye ise kamera görüntülerinde sarı renkte çember içine alınmaktadır (Show Ana Haber, 2023a). İzleyiciyi içine çeken, yer yer abartılı ifadeler barındıran ve öyküleyici bir anlatım tarzıyla kurgulanan haberde; hızlıca akan ve yer yer tekrar eden anlar/ görüntüler, fondaki gerilim müziği; metinlerde kullanılan, öne çıkarılan ifade ve noktaların izleyicide seyir hazzı ile heyecan ve şaşkınlık oluşturmaya yönelik bir nitelik taşıdığı görülmektedir.

Görsel 3: Haberden Bir Kesit

Görsel 4: Haberden Bir Kesit

Görsel 5: Haberden Bir Kesit

Kaynak (Görsel 3, 4, 5): Show Ana Haber, (2023a).

5.3.2. Show Ana Haber- “ ‘Çilek’ lakaplı uyuşturucu baronu yakalandı”

Show Ana Haber’in 1.51 dakikalık haberi, spiker sunumuyla başlamakta; suç örgütü liderinin yakalanması, örgüt liderinin çilek şeklindeki kolyesi, polis ekiplerinin operasyonları, ele geçirilen uyuşturucu maddeler, paralar, silahlar ve bunların Emniyet’te sergilenmesine ilişkin görüntülerle devam ederek sonlanmaktadır. Haberin başında, spiker sunumu sırasında arka ekranda ‘Çilek’ Yakalandı!’ ifadesiyle birlikte kırmızı çember içerisine alınarak ve muhabirin elinde gösterilerek dikkat çekilen çilek şeklindeki kolye ve haber aktörü konumundaki suç örgütü liderinin fotoğrafları yer almaktadır. Burada ‘çilek’ ifadesi kırmızı renkte ve tırnak

içinde gösterilmektedir (Show Ana Haber, 2025). Bu noktada ilgili kişinin ‘Çilek’ olan lakabına ve çilek şeklindeki kolyesine vurgu yapılmaktadır.

Görsel 6: Haberden Bir Kesit

Görsel 7: Haberden Bir Kesit

Görsel 8: Haberden Bir Kesit

Kaynak (Görsel 6, 7, 8): Show Ana Haber (2025).

Haberin konusu; uyuşturucuyla birlikte farklı suç alanlarında da faaliyet gösteren ve kırmızı bültenle aranan suç örgütü liderinin üç ülkenin polisinin operasyonu ile yakalanması, örgüt liderinin çilek şeklinde kolye taşıması; yapılan operasyonla uyuşturucu maddeler, silahlar, paralar ele geçirilmesi ve bunların Emniyet bahçesinde sergilenmesidir. Haber, “Zehir Baronunun “Çilek” Kolyesi...” KJ’si/kuşak metni eşliğinde spikerin, “Uyuşturucu ticareti ve kanlı çete savaşlarıyla suçlanan zehir baronu üç ülkenin iş birliğiyle Bodrum’da yakalandı. ‘Çilek’ lakaplı suç örgütü lideriyle birlikte 26 şüpheli gözaltına alındı. Operasyonlarda ele geçirilenler de emniyet bahçesinde sergilendi.” şeklindeki sunumuyla başlamakta; çilek biçimindeki kolyenin, polislerin yaptığı baskınların, suç örgütü liderinin fotoğrafının, ele geçirilen para, silah ve çilek kolyesinin; operasyon yapılarak yere yatırılan şüphelilerin gösterildiği kısa görüntülerle devam etmektedir (Show Ana Haber, 2025). Spiker sunumunda; ‘zehir baronu’ ifadesiyle uyuşturucu maddeler ‘zehir’ kavramıyla, suç örgütü lideri ‘baron’ kavramıyla ilişkilendirilerek kişinin, insan sağlığını ciddi düzeyde etkileyebilecek olan uyuşturucu maddelerin ticaretini yapan güçlü biri olduğu ima edilmekte, üç ülke polisinin iş birliğiyle yakalanması bilgisiyle yapılan operasyonun çapının büyüklüğüne, yakalanan kişinin önemine işaret edilmekte ve ayrıca suç örgütü liderinin ‘Çilek’ olan lakabına dikkat çekilmektedir. Bu noktada, büyük çapta çeşitli suç faaliyetlerinden ötürü haber aktörü olan suç örgütü liderine atfedilen güç ve bu kişinin lakabı öne çıkmaktadır.

Haberin seslendirildiği perfore bölümünde; çilek kolyesi, suç örgütü liderinin fotoğrafı, polis operasyonları, uyuşturucu maddelerin bulunma anları, örgüt liderinin yakalanma anı,

adreslerde polis ekiplerinin yaptığı aramalar ve bulduğu uyuşturucu maddeler, ele geçirilen para, silah ve uyuşturucu maddeler gösterilmektedir. Tüm bu görüntüler, “Çete savaşları, çocuk tetikçilerin kullanıldığı saldırılar, okul çevrelerine kadar yayılan şiddet sarmalı... İsveç’i kana bulamakla suçlanan, Interpol tarafından kırmızı bültenle aranan uyuşturucu baronu Türkiye’nin turizm cennetinde işte böyle gözaltına alındı. ‘Çilek’ lakabıyla tanınan İsmail Abdo’nun yakalanması için İstanbul, Norveç ve İsveç polisi ortaklaşa bir operasyona imza attı. 35 yaşındaki suç örgütü lideri Bodrum’da gözaltına alınırken boynunda her zamanki kolyesi vardı. Çetenin sadece uyuşturucu ticareti değil, kara para da akladığı belirlendi. Operasyonda ele geçirilen 165 kilo uyuşturucu, silahlar, balya balya dolar ve altın Emniyet bahçesinde sergilendi.” seslendirmesiyle (Show Ana Haber, 2025) ve gerilim müziğiyle verilmektedir. Gerilim müziğiyle haberdeki olay, gerilimli ve heyecanlı bir havayla izleyiciye aktarılmaktadır. Ayrıca haberin bir bölümünde muhabir, “İsveç ve Norveç’in en çok aranan uyuşturucu baronuydu. Lakabı da Çilek’ti. İşte ona özel bir kolye görüyorsunuz. İşte o uyuşturucu baronu Türkiye’de yakalandı ve 1,5 milyarlık mal varlığına da el konuldu.” (Show Ana Haber, 2025) şeklindeki anonsu yapmakta, Emniyet binasında örgüt liderinin çilek şeklindeki kolyesini elinde göstermekte ve yakalandığı bilgisini vermektedir. Haber sonunda ise Emniyet yetkilisinin operasyona ilişkin yaptığı açıklama gösterilmekte ve haber tekrar çilek şeklindeki kolye ve örgüt liderinin yakalanma anına ilişkin kısa görüntülerle sonlanmaktadır (Show Ana Haber, 2025). Bu bölümde; ‘İsveç’i kana bulamakla suçlanan’, ‘kırmızı bültenle aranan’, ‘uyuşturucu baronu’ ifadeleri kullanılarak ve diğer faaliyetlerinden bahsedilerek suç örgütü liderinin tekrar önemli bir kişi oluşuna, tekraren üç ülke polisinin yaptığı operasyonla yakalanması bilgisiyle yapılan operasyonun büyüklüğüne ve yine örgüt liderinin önemine, haber aktörü konumundaki örgüt liderinin kara para aklama gibi başka bir suç alanında da faaliyet göstermesine, ‘Çilek’ olan lakabına, çilek şeklinde kolye taşımasına ve 35 yaşında oluşuna vurgu yapılmaktadır. ‘İşte böyle gözaltına alındı’ ifadesiyle gözaltına alınma anları öne çıkarılarak izleyici, yapılan operasyonu izlemeye teşvik edilmektedir. Operasyonda ele geçirilenlerin yüksek miktarı, ‘165 kilo uyuşturucu’, ‘balya balya dolar’ gibi rakam ve ikilemelerle ilgi çekici biçimde sunulmaktadır. ‘kana bulamak’, ‘balya balya dolar’ gibi abartılı ifadelerle anlatım desteklenmeye çalışılmaktadır. Ayrıca muhabir anonsunda, haber aktörü olan suç örgütü lideri, ‘İsveç ve Norveç’in en çok aranan uyuşturucu baronu’ olarak anılmış, yine güçlü ve önemli bir suçlu profiliyle aktarılmıştır. Muhabir, suç örgütü liderine ait olan çilek şeklindeki kolyeyi eline alarak göstermekte ve lakabının da ‘Çilek’ oluşuna dikkat çekmektedir. Burada yine kişinin lakabı ve kolyesi öne çıkarılmaktadır.

Muhabir anonsunun sonunda yine kişinin bir ‘uyuşturucu baronu’ olduğuna vurgu yaparak yakalandığı bilgisini vermekte ve el konulan mal varlığının 1,5 milyar olduğuna dikkat çekmektedir. Görüntülerin aktığı, seslendirme ve muhabir anonsunun yapıldığı sırada ‘*‘Çilek’ Lakaplı Uyuşturucu Baronu Yakalandı*’, ‘*3 Ülkeden Ortak Operasyon!*’, ‘*Operasyon Anı Kamerada!*’, ‘*Zehir Baronunun “Çilek” Kolyesi...*’, ‘*Hem Uyuşturucu Hem Kara Para!*’, ‘*Emniyet Bahçesinde “Zehir” Sergisi*’ (Show Ana Haber, 2025) şeklinde dikkat çekici, anlatımı destekleyici ve pekiştirici kuşak metinleri kullanılmaktadır. Haberdeki ‘uyuşturucu baronu’, ‘zehir baronu’, ‘ortaklaşa bir operasyona imza attı’ gibi ifadelerdeki ‘zehir’, ‘baron’, ‘imza atmak’ kelime ve fiilleri, haberin etkileyciliğini arttırmaya dönük metaforlar içermektedir. Öte yandan ‘zehir’ ifadesi uyuşturucuya ilişkin caydırıcı olabilecek özelliktedir. Ayrıca ‘İsveç’i kana bulamak’ ifadesiyle İsveç’te işlenen cinayet/ cinayetler veya kanlı herhangi bir suç/ suçlar belirtilmek istenmekte ve bu açıdan bu ifadenin, yine haber anlatısının etkileyciliğini artırma amacıyla bir metonimi/ad aktarması barındırdığı görülmektedir. Haberde uyuşturucuyla mücadele teması; ısrarla vurgulanan çilek şeklindeki kolye, kırmızı bültenle aranan uyuşturucu baronu, zehir baronu, balya balya dolar sergilenmesi, 3 ülke iş birliğiyle operasyon yapılması, operasyon anları, gözaltına alınma, uyuşturucu ticareti yanında kara para aklanması gibi dikkat çekici ifade ve noktalar üzerinden işlenmiştir.

Haber görüntüleri hızlı bir şekilde akmakta; yakalanan uyuşturucu maddeler, operasyon anları, paralar, silahlar, örgüt liderinin fotoğrafı ve özellikle örgüt liderine ait olan çilek şeklindeki kolye birden fazla kez gösterilmektedir (Show Ana Haber, 2025). Haber içerisinde çilek şeklindeki kolyeye sık sık vurgu yapılmaktadır. Ayrıca örgüt liderinin fotoğrafı ve çilek şeklindeki kolye, sıklıkla haberin diğer görüntülerinin üzerine bindirilmekte (Show Ana Haber, 2025) ve bu şekilde anlatım güçlendirilerek izleyici dikkati bu yöne çekilmektedir. Haberin sunumu, öne çıkarılan ifade ve noktalar, uyuşturucuyla mücadeleye ilişkin olan haberi magazinsel boyuta taşımakta, haz ve heyecan odaklılığa yöneltilmektedir.

Görsel 9: Haberden Bir Kesit

Görsel 10: Haberden Bir Kesit

Görsel 11: Haberden Bir Kesit

Görsel 12: Haberden Bir Kesit

Kaynak (Görsel 9, 10, 11, 12): Show Ana Haber, (2025).

5.3.3. Show Ana Haber- “Torbacının ‘Uyuz’ müşterisi!”

Show Ana Haber’in 1.14 dakikalık haberi, spiker sunumuyla başlamakta; beyaz tulum giymiş uyuşturucu madde alıcısının uyuşturucu temini için ormanlık alanda uyuşturucu satıcılarıyla buluştuğu, bu anların polis ekiplerince takip edildiği ve yapılan polis baskını ve kovalamacayla uyuşturucu alıcısı ve satıcılarının yakalandığı görüntülerle devam ederek sonlanmaktadır. Spiker sunumu sırasında arka ekranda beyaz koruyucu tulum giymiş bir kişi görüntüsü ve ‘Torbacının Uyuz Müşterisi!’ başlığı görünmektedir. Başlıktaki ‘uyuz’ ifadesi kırmızıyla gösterilmiştir (Show Ana Haber, 2023b). Bu noktada uyuşturucu alıcısının uyuz oluşuna ve giydiği beyaz tulumla vurgu yapılmaktadır.

Görsel 13: Haberden Bir Kesit

Görsel 14: Haberden Bir Kesit

Görsel 15: Haberden Bir Kesit

Kaynak (Görsel 13, 14, 15): Show Ana Haber, (2023b).

Haberin konusu; uyuz olduğu için beyaz koruyucu tulum giyen kişinin, bu hâliyle uyuşturucu madde satın almak için ormanlık alanda uyuşturucu satıcılarıyla buluşması ve takipte olan

polis ekiplerinin uyuşturucu alıcısı olan kişi ve uyuşturucu satıcılarını yakalamasıdır. Haber, *“Hem Uyuz Hem Bağımlı!”* KJ’si/kuşak metni eşliğinde spikerin, *“Uyuşturucu satıcılarını dronla takibe alan polis yanlarına gelen, beyaz koruyucu tulum giymiş birini görünce şaşkına döndü. Hemen baskın yapıldı. Müşteri olduğu anlaşılan tulumlu kişi uyuz çıktı. Mecazen değil gerçekten uyuz çıktı!”* şeklindeki sunumuyla başlamakta; dronla takip edilen beyaz tulumlu müşterinin ormanlık alanda uyuşturucu satıcılarıyla buluşmasının, polis ekiplerinin gelmesi ve baskın yaparak şahısları yakalamasının görüntüleriyle devam etmektedir (Show Ana Haber, 2023b). Spiker sunumunda; ‘beyaz koruyucu tulum giymiş biri’, ‘tulumlu kişi’, ‘uyuz çıktı’, ‘gerçekten uyuz çıktı’ gibi ifadelerle haber aktörü olan kişinin beyaz tulumuna ve uyuz oluşuna vurgu yapılmıştır. Bu noktada, uyuşturucu alıcısı olan kişinin giymiş olduğu beyaz tulum ve uyuz olmasına dikkat çekilmektedir.

Haberin seslendirildiği perfore bölümünde; beyaz koruyucu tulum ve drone görseli, beyaz tulumlu uyuşturucu alıcısı olan kişinin ormanlık alanda yürüyerek uyuşturucu satıcılarıyla buluşması, tüm bu anların dronla takip edilmesi, polis ekiplerinin baskın yapması ve yaşanan kovalamaca sonrası şahısları yakalaması, şahısların adliyeye sevk edilmesi gösterilmektedir. Tüm bu görüntüler, *“Ağaçlık alanda gizlenen torbacılar dronla takibe alındı. Birden o ortaya çıktı. Koruyucu tulum giyen şüpheli, hızlı adımlarla çıkageldi. Polis, neler olduğunu anlamak için hemen operasyonun düğmesine bastı. Kısa süren kovalamacanın ardından üç uyuşturucu taciri ve koruyucu tulumlu kişi yakalandı. ‘Neden bu haldesin?’ diye soran polisler, duyduğu karşısında şaşkına döndü. Uyuz hastalığına yakalanmıştı. Kimseye bulaşmasın diye hassasiyet göstermiş, koruyucu tulum giyerek uyuşturucu almaya gelmişti. Sultanbeyli polisi tarafından torbacılarla birlikte gözaltına alındı, o hâliyle de adliyeye sevk edildi.”* seslendirmesi (Show Ana Haber, 2023b) ve gerilim müziğiyle verilmektedir. Gerilim müziğiyle haber, izleyicilere heyecan ve gerilim havasıyla aktarılmaktadır. Bu bölümde; ekrandaki beyaz tulum ve drone görseliyle haberde öne çıkan aktörün giydiği tulumu, takibin dronla yapılmasına, ‘koruyucu tulumlu kişi’, ‘koruyucu tulum giyen şüpheli’, ‘o hâliyle de adliyeye sevk edildi’ gibi ifadelerle tekraren haber aktörünün üzerindeki tulumu, uyuz hastalığına yakalanmasına dikkat çekilmekte; ‘birden o ortaya çıktı’, ‘hızlı adımlarla çıkageldi’, ‘duyduğu karşısında şaşkına döndü’ gibi anlatıma öykü havası veren ve dikkat çekici ifadeler kullanılmaktadır. Görüntülerin aktığı ve seslendirmenin yapıldığı sırada ‘*“Uyuz Uyuz” Uyuşturucu Almaya Geldi!*’, *‘Uyuşturucu Operasyonunda İlginç Görüntü!’*, *‘Polis Bile Şaşkına Döndü!’*, *‘Torbacının ‘Uyuz’ Müşterisi!’*, *‘Koruyucu Tulumla Uyuşturucu Alışverişinde!’*, ‘*“Uyuz” Bağımlı!*’ (Show Ana Haber, 2023b) şeklinde yine anlatımı

destekleyen, pekiştiren; dikkat çekici ve şaşkınlık uyandırıcı kuşak metinleri kullanılmaktadır. Haberde uyuşturucuyla mücadele teması; beyaz koruyucu tulum, drone, uyuşturucu alıcısının uyuz oluşu, beyaz tulum giyerek uyuşturucu almaya gelmesi, polisin operasyon yapması, kovalamaca yaşanması gibi ilgi çekebilecek kavram ve noktalar üzerinden işlenmiştir.

Haber görüntüleri hızlı bir şekilde akmakta, bazı anlar hızlandırılmakta, operasyon sırasında uyuşturucu alıcısı ve satıcısı olan şahıslar sarı çember içerisine alınmakta, bazı kısımlar birden fazla kez gösterilmektedir. Haberde, polislerin ekip araçlarıyla operasyon yerine gelişi ve kovalamaca anları ekranda mavi-kırmızı siren lambası efektiyle verilmekte (Show Ana Haber, 2023b), bu yolla olayın polisiye tarafı pekiştirilmekte ve heyecan vericiliği arttırılmaktadır. Haber içerisinde beyaz tulumu, uyuşturucu alıcısının uyuz oluşuna, kovalamaca ve yakalanma anlarına vurgu yapılmakta, beyaz koruyucu tulum ve drone görselleri haber görüntülerinin üzerine bindirilerek (Show Ana Haber, 2023b) bu noktalara dikkat çekilmektedir. Haberin; metinler, görüntüler, öne çıkardığı hususlar açısından bakıldığında, Show Ana Haber'in analiz edilen diğer haberlerindeki gibi izleyiciye eğlence, haz ve heyecan odaklı bir izleme deneyimi sunduğu görülmektedir.

Görsel 16: Haberden Bir Kesit

Görsel 17: Haberden Bir Kesit

Görsel 18: Haberden Bir Kesit

Kaynak (Görsel 16, 17, 18): Show Ana Haber, (2023b).

5.3.4. Atv Ana Haber- “Uyuşturuculu peruk!”

Atv Ana Haber'in 1:00 dakikalık haberi, spiker sunumuyla başlamakta; polis ekiplerinin yaptığı operasyona, uyuşturucu maddeler ele geçirilmesine, yakalanan şüphelinin uyuşturucu maddeyi kullandığı peruğun altına saklamış olmasına ilişkin görüntülerle devam ederek sonlanmaktadır. Spiker sunumu sırasında arka ekranda 'Öyle Bir Yere Sakladı ki' ifadesi eşliğinde haberin görüntüleri verilmektedir (Atv Haber, 2020a). Haberin başındaki bu ifade,

merak uyandırıcı ve uyuşturucunun saklandığı yerin şaşırtıcılığını/ ilginçliğini vurgulayan bir yapıdadır.

Görsel 19: Haberden Bir Kesit

Görsel 20: Haberden Bir Kesit

Görsel 21: Haberden Bir Kesit

Kaynak (Görsel 19, 20, 21): Atv Haber, (2020a).

Haberin konusu; polis ekiplerinin Gaziantep'te uyuşturucu operasyonu yapması, bu operasyonda uyuşturucu maddeler ele geçirilmesi ve yakalanan şüphelilerden birinin uyuşturucu maddeyi kullandığı peruğın altına saklamış olmasıdır. Haber, “*Öyle Bir Yere Sakladı ki*” metniyle verilen görüntüler eşliğinde spikerin, “*Yani artık kaçış yok. Başkaları için de kaçış yok. Gaziantep polisi uyuşturucu satıcılarına geçit vermiyor. Kentte bir operasyon düzenledi ekipler. Kilolarca uyuşturucu madde ele geçirdi ve 24 şüpheliyi gözaltına aldı. O şüphelilerden biri bakın uyuşturucuyu nereye saklamıştı!*” şeklindeki sunumuyla başlamakta; polislerin operasyon yaptığı, uyuşturucu maddeler ele geçirildiği, konvoy hâlindeki polis araçlarının geçtiği, polis ekiplerinin şüphelinin peruğunu kaldırdığı ve peruğın altından uyuşturucu madde çıktığı görüntülerle devam etmektedir (Atv Haber, 2020a). Spiker sunumunda; ‘kaçış yok’, ‘geçit vermiyor’ gibi ifadelerle polisin uyuşturucuyla mücadeledeki kararlılığına, ‘kilolarca’ ifadesiyle ele geçirilen uyuşturucu miktarının fazlalığına, ‘bakın uyuşturucuyu nereye saklamıştı!’ gibi izleyicide merak uyandırıcı bir ifadeyle uyuşturucunun ilginç bir yerde saklandığına vurgu yapılmıştır. Bu noktada, polisin uyuşturucu satıcılarıyla mücadelesine ve yakalanan şüphelinin uyuşturucu maddeyi sakladığı yere dikkat çekilmektedir.

Haberin seslendirildiği perfore bölümünde; yakalanan şüphelinin uyuşturucu maddeyi peruğunun altına saklaması, polis ekiplerinin peruğu kaldırarak uyuşturucu maddeyi bulmaları, polis ekiplerinin yaptığı operasyon, operasyonla uyuşturucu maddeler ele geçirilmesi ve polis araçlarının konvoy hâlindeki geçişi gösterilmektedir. Tüm bu görüntüler,

“(Polis ekipleri görüntülerin başında ve sonunda yakalanan şüphelinin kullandığı peruğu kaldırarak uyuşturucu maddenin saklandığı yeri göstermekte ve -Protez saç içerisinde- ifadesini kullanmaktadır). Uyuşturucu tacirleri yine şeytanın bile aklına gelmeyecek bir yönteme başvurdu ama bu yöntem de polisin dikkatinden kaçmadı. Gaziantep polisi kentte uyuşturucu operasyonu düzenledi. Kilolarca uyuşturucu madde ele geçirildi. Şüphelilerden birinin uyuşturucu maddeyi saklamak için başvurduğu yöntemse polisi bile hayrete düşürdü. O şüpheli yakalanmayacağını sanıp uyuşturucu maddeyi peruğun altına gizlemişti ama fayda etmedi. Operasyonda 24 kişi gözaltına alındı.” seslendirmesiyle verilmektedir (Atv Haber, 2020a). Bu bölümde; ‘uyuşturucu tacirleri yine şeytanın bile aklına gelmeyecek bir yönteme başvurdu’, ‘uyuşturucu maddeyi saklamak için başvurduğu yöntemse polisi bile hayrete düşürdü’ gibi ifadelerle yakalanan şüphelinin uyuşturucu maddeyi peruğun altına gizlemek gibi sıra dışı, şaşırtıcı bir yol izlemesi; ‘kilolarca’ ifadesiyle de ele geçirilen uyuşturucu miktarının fazlalığı vurgulanmaktadır. Burada ‘şeytanın bile aklına gelmeyecek’, ‘kilolarca’, ‘hayrete düşürdü’ gibi ilgi çekici ve abartılı ifadeler kullanılmıştır. Görüntülerin aktığı ve seslendirmenin yapıldığı sırada ‘Peruğun Altından Uyuşturucu Çıktı’, ‘Öyle Bir Yere Saklamış ki...’ (Atv Haber, 2020a) şeklinde anlatımı destekleyen, ilgi çekici ve şaşkınlık uyandırıcı kuşak metinleri kullanılmıştır. Haberde uyuşturucuyla mücadele teması; polis ekiplerinin uyuşturucu operasyonu yapması ve kilolarca uyuşturucu madde ele geçirmesi, yakalanan şüphelinin uyuşturucu maddeyi kullandığı peruğa saklaması, şüphelinin bu saklama yönteminin hayrete düşürücü ve şeytanın bile aklına gelmeyecek nitelikte oluşu gibi ilgi çekici noktalar üzerinden işlenmiştir.

Haber görüntüleri genel olarak hızlı bir şekilde akmakta, polis ekiplerinin yakalanan şüphelinin peruğunu kaldırarak uyuşturucu maddeye ulaştıkları anlar iki kez gösterilerek (Atv Haber, 2020a) yine bu noktaya dikkat çekilmektedir. Uyuşturucu maddenin peruğun altına gizlenmesi hususunun; spiker sunumunda, seslendirmede, görüntülerde ve kuşak metinlerinde yer alarak haberin geneline yayılmış durumda olduğu görülmektedir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda haberin; uyuşturucuyla mücadele temasını magazinsel boyutta işlediği, şaşkınlık ve heyecan odaklılık içerdiği görülmektedir.

Görsel 22: Haberden Bir Kesit

Görsel 23: Haberden Bir Kesit

Görsel 24: Haberden Bir Kesit

Kaynak (Görsel 22, 23, 24): Atv Haber, (2020a).

5.3.5. Atv Ana Haber- “Damdaki torbacı polisten kaçtı ama dronedan kaçamadı!”

Atv Ana Haber’in 1.39 dakikalık haberi, spiker sunumuyla başlamakta; polis ekiplerinin dronla takip yapmaları, yaptıkları operasyon ve aramalar, operasyon mahallindeki kovalamaca ve çatıya çıkan uyuşturucu satıcısının drone takibiyle yakalanmasına ilişkin görüntülerle devam ederek sonlanmaktadır. Spiker sunumu sırasında arka ekranda, yapılan operasyona ilişkin görüntülerden oluşan bir görsel gösterilmektedir (Atv Haber, 2020b).

Görsel 25: Haberden Bir Kesit

Görsel 26: Haberden Bir Kesit

Görsel 27: Haberden Bir Kesit

Görsel 28: Haberden Bir Kesit

Görsel 29: Haberden Bir Kesit

Kaynak (Görsel 25, 26, 27, 28, 29): Atv Haber, (2020b).

Haberin konusu; polis ekiplerinin uyuşturucu satıcılarına yönelik operasyon yapması, operasyon mahallinde aramalar yapılması ve kovalamacalar yaşanması, tüm bunların polis dronuyla görüntülenmesi ve kaçmak için çatıya çıkan uyuşturucu satıcısının drone sayesinde yakalanarak gözaltına alınmasıdır. Haber, arka ekranda gösterilen operasyon görüntülerine ilişkin görsel eşliğinde spikerin, *“Ve bir polis operasyonu... Gaziantep’te düzenlenen operasyonda 5 mahallede 23 uyuşturucu satıcısı gözaltına alındı. Böyle anlatınca dile kolay geliyor ama şüphelilerden biri polisi çok uğraştırdı. Mahallenin abluka altına alındığını görünce çatıya çıktı, damdan dama atlayarak kuşatmayı delmeyi, kaçmayı planlıyordu ama polis dronunu hesaba katmamıştı. Çünkü görüntüleniyordu, aslında hiçbir yere gidememişti.”* şeklindeki sunumuyla başlamakta; polis ekiplerinin operasyon yaptığı, aramalar ve kovalamacalar gerçekleştiği, çatıya çıkan uyuşturucu satıcısının yakalandığı görüntülerle devam etmektedir (Atv Haber, 2020b). Spiker sunumunda; ‘böyle anlatınca dile kolay geliyor’, ‘abluka’, ‘kuşatma’ gibi ifadelerle polis ekiplerinin operasyonun zorluğuna ve kapsamına; ‘çatıya çıktı’, ‘damdan dama atlayarak’ ifadeleriyle de uyuşturucu satıcısının kaçmak için operasyon sırasında çatıya çıkmasına ve çatıdaki yakalanmama uğraşına vurgu yapılmaktadır. Bu noktada, zor ve büyük bir operasyon olması, uyuşturucu satıcısının kaçmak için çatıya çıkması ve çatıdaki hareketlerine dikkat çekilmektedir.

Haberin seslendirildiği perfore bölümünde; polis ekiplerinin uyuşturucu satıcılarına yönelik yaptığı operasyon, yapılan aramalar ve gözaltılar, drone kullanılarak yapılan takip, bir uyuşturucu satıcısının yakalanmamak için çatıya çıkması ve sonrasında ekiplerce yakalanması gösterilmektedir. Tüm bu görüntüler, *“Damdan dama atladı, izini kaybettirmeye çalıştı ama dronedan kaçamadı. Bir sokak arasında kısıvrak yakalandı. Gaziantep’te bir uyuşturucu satıcısı, mahallesinde operasyon düzenleyen polisleri gördü. Tüm sokaklar polis abluhasına alınmıştı. Kaçamayacağını anlayınca çatıya çıktı ancak operasyonda dronelar kullanılıyordu. O farkında değildi ama insansız hava aracı her adımını takip ediyordu. Polisler, kaçan uyuşturucu satıcısının peşine düştü. Şüphelinin kaışı uzun sürmedi, kovalamaca bir sokakta son buldu. Gözaltına alınan şüpheli tutuklandı.”* seslendirmesiyle verilmektedir (Atv Haber, 2020b). Bu bölümde; ‘damdan dama atladı’, ‘izini kaybettirmeye çalıştı’, ‘kısıvrak yakalandı’, ‘polis abluhası’, ‘peşine düştü’ gibi haber anlatısını güçlendirici ve ilgi çekebilecek ifadelerle uyuşturucu satıcısının çatıda yakalanmamak için verdiği uğraşa ancak polislerin takibiyle kaçmasına imkân olmayacak biçimde yakalanmasına, operasyon mahallinin tamamen polis kontrolüne alınmasına vurgu yapılmaktadır. Seslendirme ve

görüntüler öncesinde drone takibi, operasyon, uyuşturucu madde aramaları, şüphelinin çatıya çıkması ve gözaltına ilişkin anlar *'Damdaki Torbacı...'* kuşak metniyle, gerilim müziğiyle ve hızlandırılmış şekilde de verilmiştir. Ayrıca haber görüntülerinde kovalamaca, yakalama ve gözaltına alma anlarında polis ekiplerinin *'Arkadan'*, *'Bu bu tamam al, sen al aranan şahıs'*, *'Gir oraya'*, *'Sen nerede oturuyorsun?, Tamam bu bu'*, *'Etkisiz hâle getirin bırakmayın hedef şahsımız o'*, *'Damdan mı geçtin?'* (Atv Haber, 2020b) şeklindeki haberin etkileyciliğini arttırmaya dönük konuşmaları da verilmektedir. Görüntülerin aktığı ve seslendirmenin yapıldığı sırada *'Damdaki Torbacı...'*, *'Dama Kaçtı, Drone'dan Kaçamadı'*, *'Drone Buldu, Polis Yakaladı'* (Atv Haber, 2020b) şeklinde anlatımı destekleyici ve dikkat çekici kuşak metinleri kullanılmıştır. Haberde uyuşturucuyla mücadele teması; abluka, kuşatma, şüphelinin dama çıkması, takip edilmesi, damdan dama atlaması ve yakalanması; operasyonda drone kullanılması gibi ilgi çekici ifade ve noktalar üzerinden işlenmektedir.

Haber görüntüleri hızlı bir şekilde akmakta; bir kısımda hızlandırılarak verilen drone takibi, operasyon, uyuşturucu madde aramaları, şüphelinin çatıya çıkması ve gözaltına ilişkin anlar mavi-kırmızı siren lambası efektiyle verilerek (Atv Haber, 2020b) olayın polisiye yönü pekiştirilmekte ve heyecan düzeyi arttırılmaktadır. Ayrıca çatıya çıkan uyuşturucu satıcısının çatıdaki anları kırmızı ok ve kırmızı çemberle birçok kez gösterilmekte (Atv Haber, 2020b) ve yine bu noktaya dikkat çekilmektedir. Tüm bunlar değerlendirildiğinde, öyküleyici bir anlatıma sahip olan haberin; izleyicide seyir zevki, heyecan ve haz oluşturmaya dönük bir yapıda olduğu görülmektedir.

Görsel 30: Haberden Bir Kesit

Görsel 31: Haberden Bir Kesit

Görsel 32: Haberden Bir Kesit

Görsel 33: Haberden Bir Kesit

Kaynak (Görsel 30, 31, 32, 33): Atv Haber, (2020b).

6. Sonuç

Gösteri çağı; gerçekliğin gösteri odaklı olarak biçimlendirilmesi ve gösteri etkisinde yeni bir gerçekliğin ortaya çıkarak hüküm sürmesine karşılık gelmektedir. Bu çağda gösteri, hayatın her alanına etki etmekte ve tüketimi önelemektedir; gerçek olanın yerine temsiller/imağlar öne çıkmakta ve gösteri, bir toplumsal ilişki biçimine dönüşmektedir. Gösteri çağının gerçeklerinin etkisindeki gösteri toplumlarında; görüntüler ve imağlar hüküm sürmekte, gerçek olan silikleşmekte ve dikkatler gerçek olandan uzaklaşarak gösterinin gerçeğine yönelmektedir.

Toplumsal işleyiş üzerinde büyük bir güç olan gösteri, medya söylemini de etkilemekte ve medyada gösteri etkisinde bir gerçeklik oluşturulmaktadır. Aynı zamanda bu gerçeklik, gösteri kültürünün üretilmesinde önemli role sahiptir. Arık da (2013: 83) bu durumu, medyanın gösteri toplumunun inşasındaki en önemli güç olduğu, televizyonun gösteri kültürünü üreten ve kontrol eden en önemli merkez olduğu ve televizyonun kendi karakteristik yapısıyla, gösteriye uygun olarak gerçekliği yeniden ürettiği ve aktardığı şeklinde açıklamaktadır. Araştırmada, gösteri çağı gerçeklerinin medyadaki etkisinin, uyuşturucuyla mücadeleye ilişkin televizyon haberleri üzerinden ortaya koymak amaçlanmış ve Show Ana Haber ile Atv Ana Haber’de yayınlanan haberler analiz edilmiştir. Analiz edilen haberlerin, gösteri odaklı bir gerçeklikle kurulduğu; uyuşturucuyla mücadelenin izleyicide genel anlamda haz, heyecan, gerilim, şaşkınlık uyandırıcı ve eğlendirici/ güldürücü bir anlatım tarzıyla işlendiği görülmüştür. Ayrıca uyuşturucu maddelerin ülkedeki varlığı, dolaşımı gibi konularda uyarıcı/eleştirel tarzda herhangi bir bilgiye/söyleme

rastlanmamaktadır. Görüntü ve metinlerde öne çıkarılan konular/ noktalar ve kullanılan ifadeler; hızlı bir şekilde sunulmakta ve genellikle sansasyonel, seyir zevki oluşturmaya ve magazinselliğe yönelik bir yapıdadır. Bu şekilde bir medya ürünü olan haberi, izleyicinin tüketmesi ve izlenilirliğin/ reytingin artması amaçlanmaktadır. Cereci'ye göre de, birer ticari kuruluş olan televizyon kanalları, izlenmeyi arttırmak ve daha fazla kazanç sağlamak için çok izlenen bir program türü olan haber bültenlerini; eğlendirici, ilgi çekici, şaşırtıcı, merak ve heyecan uyandırıcı bir anlatım biçimiyle hazırlamaktadır (Cereci, 2013: 20). Bu durum, izleyiciyi mücadele edilen sorundan uzaklaştırma, sorunu fark etmeme/görmeme gibi riskler taşıyabilmektedir. Bu türden bir yayıncılık anlayışının; mücadele edilenin, toplumların geleceğini karartıcı nitelikte bir sorun olarak uyuşturucu olduğunu fark ettiremeyebilme, izleyiciyi bu gerçekten uzaklaştırabilme durumu ortaya çıkmaktadır. Mücadele edilen büyük bir mesele olarak uyuşturucu, medya gösterisiyle gölgelenebilmekte; izleyici odağı uyuşturucu sorununa değil, gösteri boyutuna yönelebilmektedir. Uyuşturucuyla mücadelenin bu şekilde temsili, mücadelenin önemini ve taşıması gereken ciddiyeti zafiyete uğratabilmekte ve uyuşturucuya ilişkin risk algısını da azaltabilmektedir. Cereci (2013: 21-22), televizyonun bireyleri yönlendirebilecek ve toplumda model oluşturabilecek güçte bir araç olduğunu; televizyon haberlerinin toplum içerisindeki işlevini yerine getirebilmesi, izleyicilerin gündeme ve toplumsal yapıya katılabilmesi ve olaylar/gelişmeler üzerine düşünmeye yönlendirilmesi için herhangi bir çıkar gözetmeden, tarafsız ve yalın bir dil kullanılması gerektiğini belirtmektedir. Medyanın, özellikle de böylesine önemli konularda topluma gösteri etkisinden uzak şekilde gerekli bilgilendirmeleri ve yönlendirmeleri yapması, bilgiyi gösterinin gölgesinde bırakmadan aktarması ve gerekli bilgilerle konuya ilişkin kamuoyu oluşmasını sağlaması medya etiği açısından da önemli bir husustur.

Bunun yanında uyuşturucu, çocuklar ve gençler başta olmak üzere toplumun birçok kesimini tehdit eden ve kapsamlı mücadele gerektiren bir sorundur. İlgili kurumlar, sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler, medya vb. yapılar ile vatandaşların, kararlılıkla ve ortak hareket ederek üzerine gitmesi gereken önemli bir konudur. Kolluk kuvvetlerinin yaptığı uyuşturucu operasyonlarının yanında çocuklar ve gençler başta olmak üzere vatandaşları bu maddelerden uzak tutacak, bu maddelere yaklaşmalarını önleyecek kapsamlı uyarıcı-bilgilendirici adımların atılması büyük önem taşımaktadır. Uyuşturucuyla mücadele, yalnızca kolluk kuvvetlerinin operasyonlarıyla sınırlı bir konu olmayıp; toplumsal yaşamda bireylerin kendilerini bu maddelerden sakınmalarını, bunlara yönelmemelerini sağlayıcı tedbirlerin alınmasını da gerektirmektedir. Gezen'e göre, kitle iletişim araçları, toplum sağlığına ilişkin

bilgilerin geniş kitlelere ulaştırılmasında ve bireylerin olumlu sağlık davranışı geliştirmelerinde oldukça etkin bir konumdadır (Gezen, 2018: 483). Bu bağlamda kitle iletişim araçları, uyuşturucuya ve uyuşturucuyla mücadeleye dikkat çekilecek, bu konuda topluma bilgilendirici, uyarıcı ve farkındalık oluşturu bilgiler ve mesajlar verilecek en etkin mecralardır. Bu açıdan ana haber bültenleri de televizyonun en çok izlendiği saat aralığında oluşu ve geniş kitlelere seslenebilmesiyle uyuşturucuyla mücadelede çok etkili bir biçimde kullanılabilecek yayınlardır. Bu yayınlarda; gösteri odaklılıktan uzak bir anlayışla, uyuşturucuyla tam anlamıyla mücadele edebilmek, bireylerin uyuşturucu maddelerden uzak durması/ bu maddelere yönelmemesi, çocuklar ve gençler için riskin görünür kılınması adına bilgiler ve mesajlar verilmesi önemli görülmektedir. Bu durum medyanın, özellikle çok izlenen saatlerdeki ana haber bültenleri gibi yayınlarında, böylesine önemli bir konuda kamusal sorumluluk taşıması ve bu yönde gerekli adımları atması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Altunay, A. (2012). Evdeki dünya: Televizyon. N. Bayram (Ed.), *Toplum ve iletişim* (ss. 105–125) içinde. Anadolu Üniversitesi.
- Arık, E. (2013). Gösteri çağı'nda televizyon haberciliği. *Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi*, 11, 83–103.
- Atv Haber. (2020a). *Uyuşturuculu peruk!* <https://www.youtube.com/watch?v=MuiJrHJtk0I>
- Atv Haber. (2020b). *Damdaki torbacı polisten kaçtı ama droneden kaçamadı!* <https://www.youtube.com/watch?v=tnL99GZKgt0I>
- Avcı, C. (2020). Bir televizyon eğlencesi: Mizah teorileri açısından *Güldür Güldür Show*. *UHAD–Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 39–55.
- Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi. (2023). *Avrupa uyuşturucu raporu 2023: Eğilimler ve gelişmeler*. https://www.euda.europa.eu/publications/european-drug-report/2023/drug-situation-in-europe-up-to-2023_tr
- Bağımlılıkla Mücadele Yüksek Kurulu.(t.y.). *Uyuşturucu bağımlılığı*. <https://bmyk.gov.tr/TR-67180/uyusturucu-bagimliliği.html>

- Birleşmiş Milletler Türkiye. (2024). *Dünya uyuşturucuyla mücadele günü raporu: Uyuşturucu kullanımındaki artışa ve kaçakçılığın yükselişine dikkat çekiyor*. <https://turkiye.un.org/tr/272510-dünya-uyuşturucuyla-mücadele-günü-raporu-uyuştu ru-cu-kullanımındaki-artışa-ve-kaçakçılığın>
- Büyüktuncay, M. (2009). Demokratik idealden gösteri toplumuna: Don DeLillo'nun *Mao II* adlı eserinde birey, yazar ve terörist ilişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 33–67.
- Cereci, S. (2013). Türkiye'deki televizyon kanallarında yayınlanan haber bültenlerinde dilin kullanılma biçimi: Masalsı anlatım. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 7–24.
- Çalık, D., & Toker, G. (2016). Ekran çağı insanı ve dijital toplum. *XXI. Yüzyılda Türkiye'de İnternet Konferansı Bildirileri* içinde (ss. 1–9). Ankara.
- Debord, G. (2021). *Gösteri toplumu* (A. Ekmekçi & O. Taşkent, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma 1967)
- Dışişleri Bakanlığı. (t.y.). *Türkiye'nin uyuşturucu ile mücadelesi*. https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-uyusturucu-ile-mucadelesi_tr.mfa
- Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Başkanlığı. (t.y.). *Misyon, vizyon ve temel değerler*. <https://www.narkotik.pol.tr/vizyonumuz>
- Erdoğan, Ş. B. (2021). Görsel kültürün küresel kültüre dönüşmesinde kitle iletişim araçlarının rolü. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(3), 109–126.
- Gezen, A. K. (2018). Uyuşturucu bağımlılığının yazılı basında temsili. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 47, 467–485.
- Gezgin, S. (2017). Gözetimi ve magazini sıradanlaştıran bir araç olarak sosyal medya. S. Gezgin & A. E. İralı (Ed.), *Yeni medya analizleri* (ss. 11–32) içinde. Eğitim Yayınevi.
- Güllüoğlu, Ö. (2012). Bir kitle iletişim aracı olarak televizyonun popüler kültür ürünlerini benimsetme ve yayma işlevi üzerine bir değerlendirme. *Global Media Journal*, 2(4), 64–86.

- Günerigök, M. (2018). Gösteri toplumu, tarihselcilik ve sekülerleşme. *Sosyoloji Divanı*, 6(11), 213–225.
- Güneş, B. (2014). *Teşhir iletişimi* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güven, S. K., & Kar, A. (2010). Medyanın seyirlik sunakları: Yarışma programları. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 16(61), 17–32.
- Jandarma Genel Komutanlığı. (t.y.). *Kolluk etik ilkeleri*.
https://www.jandarma.gov.tr/kurumlar/jandarma.gov.tr/Jandarma/Kolluk_Etik_Ilkeleri/Kolluk_Etik_Ilkeleri.pdf
- Kaya, S. (2017). Guy Debord'un *Gösteri Toplumu* adlı çalışması bağlamında mekân ve modanın tüketim unsuru olarak incelenmesi. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(3), 818–830.
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntembilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323–343.
- Özgür, Ö., Çifçi, E. G., Ceyhan, M. Ş., Kocadaş, B., & Kılıç, M. (2011). Gönülsüz medyatikler: Gazetelerde yer alan haberler bağlamında medya ve madde bağımlısı çocuklar. *Uluslararası Risk Altındaki ve Korunması Gereken Çocuklar Sempozyumu Bildirileri içinde* (ss. 435–450). Ankara.
- Postman, N. (1994). *Televizyon: Öldüren eğlence – Gösteri çağında kamusal söylem* (O. Akınhay, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Show Ana Haber. (2023a). *Bastonlu dede uyuşturucu kuryesi çıktı!*
<https://www.youtube.com/watch?v=FPiIUvYNWwE>
- Show Ana Haber. (2023b). *Torbacının “uyuz” müşterisi!*
<https://www.youtube.com/watch?v=DuSCRWKd4-Y>
- Show Ana Haber. (2025). *“Çilek” lakaplı uyuşturucu baronu yakalandı.*
https://www.youtube.com/watch?v=8Bo_MAsWeA0

- Sözbilir, M. (2009). *Nitel veri analizi*. <https://fenitay.wordpress.com/wp-content/uploads/2009/02/1112-nitel-arac59ftc4b1rmada-veri-analizi.pdf>
- Şeker, M. (2007). Televizyon haberciliğinde küresel format ve haberciliğe etkileri. *Selçuk İletişim Dergisi*, 4(4), 36–44.
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). *Türk Dil Kurumu sözlükleri*. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türkiye Psikiyatri Derneği. (t.y.). *Uyuşturucu madde bağımlılığı*. <https://psikiyatri.org.tr/halka-yonelik/45/uyusturucu-madde-bagimlilik>
- Utma, S. (2020). İletişim çağında medya ve kültür etkileşimi: Medyatikleşen kültürler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 39–52.
- Vardar, S. (2018). Sanal anlatıcının eleştirisi: Gösteri çağında tarihyazım tartışmalarına bir katkı. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 24(93), 207–232.
- Yeşilay. (t.y.). *Madde bağımlılığı nedir?* <https://www.yesilay.org.tr/tr/bagimlilik/madde-bagimlilik>
- Yıldız, A. (2023). İnternet çağında gösteri toplumu ve popüler annelik. *İNŞA – İnsan ve Şehir Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 95–113.

Yazarların Katkı Oranı

Çalışma tek yazarlıdır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar, çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu makale, insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir. Görseller kamuya açık haber içeriklerinden alınmıştır.

Gelenekselden Çağdaş: İnsan Hakları Perspektifinden Güvenlik Paradigmasına İlişkin Bir İnceleme

From Traditional to Contemporary: An Examination of the Security Paradigm from a Human Rights Perspective

Özer ASLAN^a

Öz

Bu çalışma, güvenlik kavramının etimolojik kökeni olan Latince *securitas* teriminden yola çıkarak, kavramın tarihsel süreçte geçirdiği paradigmat dönüşümü ve insan haklarıyla kurduğu dinamik ilişkiyi analiz etmektedir. Araştırmada güvenlik; sadece endişeden arınımlık halini ifade eden edilgen bir durum değil; nesnel, öznel, ontolojik ve kolektif boyutları kapsayan, tehditlerin bertaraf edilmesine odaklanan çok katmanlı ve yöntemsel bir yapı olarak ele alınmaktadır. Modern güvenlik paradigmasının kuramsal temelleri; Hobbes, Locke ve Rousseau'nun doğa durumu üzerinden geliştirdikleri otorite, özgürlük ve mülkiyet eksenli yaklaşımlarıyla ilişkilendirilmektedir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde hız kazanan küreselleşmenin, devleti yegâne referans nesnesi gören askeri ve realist anlayışı aşındırdığı; güvenliğin kapsamının ekonomik, sosyal, çevresel ve siber alanlara yayıldığı vurgulanmaktadır. Günümüzde sınır aşan suçlar, küresel salgınlar ve teknolojik riskler karşısında devlet merkezli bekâ anlayışının yerini birey odaklı "insani güvenlik" yaklaşımına

^a Dr. Öğretim Görevlisi., Polis Akademisi Başkanlığı , ozer.aslan@gmail.com , ORCID ID: 0000-0002-8531-4097

Bu makaleye atıf için/To cite this article: Aslan, Ö. (2026). Gelenekselden Çağdaş: İnsan Hakları Perspektifinden Güvenlik Paradigmasına İlişkin Bir İnceleme. Toplum ve Kimlik Dergisi, 3(1), 64-82. Doi 10.5281/zenodo.18445803

Geliş Tarihi (Received): 30.12.2025 / Kabul Tarihi (Accepted): 28.01.2026

bıraktığı görülmektedir. Araştırma sonucunda, güvenliğin salt bir savunma refleksi değil, bireyin temel haklarını gerçekleştirmesine imkân tanıyan siyasal bir zemin olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda, modern güvenlik politikalarının meşruiyetinin ancak insan onuru, eşitlik ve evrensel hakları önceleyen rasyonel bir denge üzerine inşa edilmesiyle mümkün olacağı, küresel istikrarın ise güvenlik ile insan haklarını güçlendiren bir perspektifle sağlanabileceği sonucuna varılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Güvenlik, insan hakları, güvenlik paradigmaları, insan güvenliği küreselleşme.

Abstract

Tracing its etymological lineage to the Latin term *securitas*, this study analyzes the paradigmatic transformation of security throughout history and its dynamic interplay with the discourse of human rights. Rather than merely reflecting a passive state of freedom from anxiety, security is conceptualized here as a multifaceted and methodological construct—one that integrates objective, subjective, ontological, and collective dimensions while focusing on the active mitigation of threats. The theoretical underpinnings of modern security paradigms are examined through the classical "state of nature" frameworks of Hobbes, Locke, and Rousseau, whose inquiries into authority, liberty, and property remain foundational to contemporary security thought. Crucially, the research highlights how post-Cold War globalization has eroded the traditional realist and military-centric perspectives that long positioned the state as the exclusive referent object of security. As a result, the scope of security has expanded into the economic, social, environmental, and cyber domains. In an era defined by transnational crime, global pandemics, and burgeoning technological risks, the conventional focus on state-centric survival is increasingly yielding to a "human security" approach centered on the individual. The findings of this research suggest that security should not be viewed merely as a defensive reflex, but rather as a political foundation that enables the realization of fundamental rights. Ultimately, the study concludes that the legitimacy of modern security policies depends on a rational equilibrium that prioritizes human dignity, equality, and universal rights. Lasting global stability, therefore, is contingent upon a perspective that reinforces the synergy between security frameworks and human rights.

Keywords: Security, human rights, security paradigms, human security, globalization.

1. Giriş

Güvenlik, beşerî tarihin en erken evrelerinden itibaren bireysel ve kolektif mevcudiyetin korunması gayesiyle yaşamsal bir zorunluluk olarak tezahür etmiş, toplumsal düzenin ve siyasal istikrarın merkezine yerleşmiştir. Etimolojik olarak Latince "se" ve "cura" kelimelerinin terkihiyle oluşan "securitas" kavramı, Cicero'nun kavramsallaştırmasıyla endişeden arınmışlık ve eksiksiz bir yaşamın ontolojik zeminini ifade etmektedir. Ancak kavram, salt tehlikenin yokluğu gibi pasif bir tanımın ötesinde; bir öznenin sahip olduğu değerlere yönelik risklerin asgari düzeye indirilmesi, saldırı kaygısının bertaraf edilmesi ve öngörülemeyen olumsuz şartlar altında dahi zarar görme ihtimalinin tasfiyesi gibi çok katmanlı boyutlara sahiptir.

Tarihsel süreçte bireyin fiziksel korunma güdüsüyle ateş yakarak barınağını muhafaza etmesi ile modern bireyin risk yönetimi stratejileri arasında, varlığı koruma düşüncesi bakımından yapısal bir süreklilik söz konusudur. Ayrıca güvenlik; Buzan'ın vurguladığı üzere hayatta kalma gerçeğini merkeze alan bir kimlik muhafazası olduğu kadar, Waeuver'e ifade ettiği gibi toplumsal etkileşim sahasında özneler arası bir biçimde inşa edilen dinamik bir politik yapıdır.

Kavramın felsefi ve kuramsal meşruiyeti, özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda olgunlaşan "doğa durumu" tasvirleri üzerinden şekillenmiş ve bu tartışmalar modern güvenlik paradigmalarının teorik omurgasını oluşturmuştur. Hobbesçu perspektifte doğa durumu, insanların fitri bir eşitlik içinde ancak sürekli bir korku ve istikrarsızlık sarmalında yaşadığı bir düzlemi temsil ederken; güvenliğin tesisi mutlak ve güçlü bir siyasal otoritenin varlığına endekslenmiştir. Buna mukabil Locke, doğa durumunu rasyonel ve özgür bir zemin olarak niteleyerek güvenliği doğrudan temel hakların muhafazasıyla ilişkilendirmiş ve siyasal iktidarın meşruiyetini yönetilenlerin mülkiyet, hürriyet ve hayat haklarını koruma yükümlülüğüne dayandırmıştır. Rousseau ise güvenliği eşitliğin sürdürülmesinde aramış, toplumsallaşmanın getirdiği yozlaşmaların güvenlik algısını nasıl dönüştürdüğünü sorgulamıştır. Bu yaklaşımlar, günümüzün güvenlik-özgürlük dengesi tartışmalarına hem tarihsel hem de felsefi bir rehberlik sunmaktadır.

Modern çağda küreselleşmenin ivme kazanmasıyla beraber, Soğuk Savaş yıllarının devlet merkezli ve askeri odaklı realist güvenlik anlayışı ciddi bir genişleme ve derinleşme yaşamıştır. 11 Eylül saldırıları sonrasında güvenlik adına temel hak ve hürriyetlerin daraltılması hususu geniş bir alan bulmuş olsa da sınır aşan suçlar, küresel salgınlar, ekolojik krizler ve siber tehditler gibi asimetrik unsurlar, güvenliğin sadece askeri enstrümanlarla tesis

edilemeyeceğini kanıtlamıştır. Bu süreçte güvenliğin referans nesnesi devletten bireye doğru kaymış; ekonomik, sosyal ve çevresel katmanları içeren çok boyutlu bir güvenlik felsefesi doğmuştur. Söz konusu dönüşüm, ulus-devletlerin mutlak belirleyiciliğini zayıflatarak sivil toplum ve ulus-üstü organizasyonlar gibi yeni aktörleri sahneye çıkarırken, güvenliğin savunma stratejisi olmasının yanında insan onurunu merkezine alan onurlu bir hayatın inşası olduğu gerçeğini pekiştirmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, güvenlik paradigmasının geleneksel devlet merkezli yapıdan insan haklarını önceleyen birey odaklı yaklaşıma doğru geçirdiği evrimi kuramsal bir zeminde irdelemektir. Araştırma süreci boyunca, güvenlik kavramının etimolojik ve tarihsel kökenlerinin modern tehdit algısı üzerindeki tesiri ile doğa durumu kuramcılarının meşruiyet zeminindeki rolü ve küreselleşmenin geleneksel güvenlik anlayışını nasıl bir değişim zorunluluğuna sevk ettiği temel araştırma soruları olarak ele alınmaktadır. Söz konusu hedefler doğrultusunda makalenin metodolojik kurgusu, nitel araştırma geleneği içerisinde literatür taraması ve kavramsal analiz yöntemleri üzerine inşa edilmiştir.

Çalışma, güvenlik kavramının tarihsel ve kuramsal dönüşümünü insan hakları perspektifiyle ele alan nitel bir araştırma niteliğindedir. Araştırmada kavramsal analiz ve karşılaştırmalı kuramsal çözümleme yöntemleri kullanılmıştır. Güvenlik kavramının etimolojik kökeni, tarihsel bağlamı ve teorik çerçevesi; klasik siyaset felsefesi metinleri ile çağdaş güvenlik çalışmaları literatürü esas alınarak analitik bir okuma süzgecinden geçirilmiştir. Bu doğrultuda Hobbes, Locke ve Rousseau'nun doğa durumu kuramları, modern güvenlik paradigmasının teorik arka planını ortaya koymak amacıyla karşılaştırmalı biçimde incelenmiştir. Ayrıca Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenliğin askerî ve devlet merkezli bir anlayıştan ekonomik, sosyal, çevresel ve insani boyutları içeren çok katmanlı bir yapıya evrilişi, normatif analiz çerçevesinde insan hakları bağlamında değerlendirilmiştir. Söz konusu yöntemsel yaklaşım, güvenliğin tehdit yönetimi olmanın yanında bireyin temel haklarını gerçekleştirmesine imkân tanıyan siyasal ve toplumsal bir olgu olarak ele almayı mümkün kılmaktadır.

2. Güvenlik ve Hak İlişkisinin Felsefi ve Kuramsal Temelleri

Etimolojik kökeni incelendiğinde güvenlik kavramının, Latince "se" ve "cura" kelimelerinin birleşiminden doğan "securitas" terimine dayandığı görülmektedir (Arends, 2009: 4-5). Cicero'nun yaklaşımıyla bu Latince ifade, eksiksiz bir yaşamın temelini oluşturan endişeden

arınmışlık durumunu temsil etmektedir (Liotta ve Owen, 2006: 40). İlgili terminoloji sözlüğünde güvenlik; bir öznenin sahip olduğu değerlere yönelik herhangi bir riskin bulunmaması, dolayısıyla bu değerlere saldırı düzenleneceğine dair bir kaygı taşınmaması ve öngörülemeyen olumsuz şartlar altında zarar görme ihtimalinin ortadan kalkması şeklinde tanımlanmaktadır (Güvenlik Terimleri Sözlüğü, 2017: 256). Kelime anlamı itibarıyla tehlikenin yokluğu, emniyet hissi ve huzur hali olarak nitelendirilen güvenlik; ilk aşamada tehdit ve korkuya maruz kalma durumunu yansıtan edilgen bir boyuta, ikinci aşamada korku ve zararı doğuran etken boyuta ve son olarak bu tehditlerin bertaraf edilme yöntemlerine odaklanan metot boyutuna sahiptir (Erdoğan, 2013: 270).

Waeber'e göre gündelik yaşamdaki "güvende olma" hissiyatı üzerinden bir güvenlik politikası kurgulamak ve bu alanı geleneksel söylemlerin dışına çıkararak farklı bir mana çerçevesinde değerlendirmek anlamına gelir. Esasen güvenlik, belirli aktörler tarafından kabul edilen kendine has kaideler ve eylem tarzları çerçevesinde, toplumsal bir etkileşim sahasında öznelarası bir biçimde inşa edilir. Söz konusu yapının bir parçası olan ulusal güvenlik de modern toplumdan neşet eden mutlak bir kriterle ölçülemeyecek bir derinliğe sahiptir (Waeber, 1993: 4). Güvenlik olgusu askeri sınırların ötesine taşındığında, devletin istisnai tedbirler alma yetkisi ve egemenliği sarsabilecek tehdit algısı gibi karakteristik unsurlar korunur. Böylece herhangi bir birim dönemsel olarak temel savunma odağı haline gelebilir. Tarihsel süreçte bahsi geçen odak noktasına ilişkin merkezi rolü ekseriyetle askeri alan üstlenmiştir (Waeber, 1993: 4).

Buzan'a göre güvenlik, devletler ile toplumların, kendilerine yönelik risk olarak gördükleri değişimler karşısında özgün kimliklerini ve bütünlüklerini muhafaza edebilme kapasitesi olarak betimlenmektedir. Bu kavramın merkezinde ise doğrudan hayatta kalma gerçeği yer alır (Buzan, 1991: 432). Saetnan ise güvenliğin dört temel anlam katmanından oluştuğunu savunur. Kavram bir boyutuyla tehlikeden uzak olmayı imleyen nesnel özgürlüğü, diğer boyutuyla korku ve kaygıdan kurtulmuş olmayı ifade eden öznel özgürlüğü kapsar. Ayrıca bireyin kendi öz benliğinin devamlılığını koruma ihtiyacını yansıtan ontolojik bir boyuta sahip olduğu ve toplumsal düzenin istikrarını sağlama amacına yönelik kolektif bir yönü de olduğu ifade edilebilir (Saetnan, 2018: 891).

İnsan hayatının ilk evrelerinden itibaren yaşamsal bir zorunluluk olarak beliren güvenlik, bireysel ve kamusal alanlarda sıkça başvurulan bir terim haline gelmiştir. Eski çağlarda barınağını yabani hayvanlardan korumak için ateş yakan birey ile günümüzde evini

sigortalatan kişi arasında, mevcudiyeti koruma düşüncesi bakımından bir fark yoktur (Sönmez, 2020: 35). Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, araştırmaların çoğunun güvenliği farklı şekillerde tanımladığı ve kavrama muhtelif anlamlar yüklediği görülmektedir. Güvenlik, tüm aktörler için hayati bir önem arz eden ve her kademede farklı bir içerik kazansa da özünde hepsi için vazgeçilmez bir gerekliliği temsil eden bir olgudur. Dolayısıyla güvenlik ihtiyacını, varlığı muhafaza etme ve sürdürme amacına yönelik tüm eylem biçimlerinin toplamı olarak değerlendirmek mümkündür (Bayraktar, 2015: 25). Genel bir ifadeyle güvensizlik ihtimallerinin tasfiye edilmesini simgeleyen güvenlik kavramı hem şimdiki zamanı hem de geleceği kapsayan bir perspektife sahiptir. Ancak insan yaşamını ve devletin bekasının temel dinamiklerinden biri olan bu kavrama ilişkin yeknesak bir tanım yapmak mümkün değildir (Sönmez, 2020: 35) Zira güvenlik, bireyin ontolojik durumunu da yakından ilgilendiren oldukça geniş bir kapsama sahiptir.

Hayatın idamesi için kaçınılmaz bir gereksinim olan güvenlik hissi, insanların muhtelif seviyelerde tecrübe ettiği endişelerin bütünsel bir ifadesidir. Tarihsel süreç incelendiğinde bireylerin, bu kaygılar doğrultusunda yerleşim birimlerini savunması kolay olan yüksek mevkiilerde tesis ettikleri ve kendilerini muhtemel saldırılara karşı korumak maksadıyla kesici aletler imal ettikleri görülmektedir. Bahsi geçen bu pratikler, insanlığın varoluşundan itibaren kesintisiz bir emniyet arayışı içinde olduğunu kanıtlar niteliktedir (Kavsıracı, 2023: 15). Hititlerden Asurlara, Mısır medeniyetinden Antik Yunan şehir devletlerine kadar uzanan geniş bir coğrafyada müşahade edilen çatışma ve uzlaşma dinamikleri ile devletlerin güçlenerek diğer yapılar üzerinde tahakküm kurma çabaları, güvenlik kavramının ilk resmi tezahürlerini şekillendirilmiştir (Kavsıracı, 2023: 18). Kavramın etimolojik kökenleri ve tarihsel gelişimine bakıldığında kavramını teknik bir yapıya sahip olmasının yanında insanın varlık ve hak mücadelesinin merkezinde konumlanan felsefi bir mesele olduğunu ortaya koymaktadır. Zira güvenlik, bireylerin ve toplumların dış kaynaklı risklerden korunmasının ötesinde, siyasi düzenin meşruiyetiyle, hürriyetlerin teminat altına alınmasıyla ve toplumsal huzurun sürekliliğiyle doğrudan ilintilidir.

“Doğa durumu” kuramı, insanların başlangıçta tabiat hâlinde ve sınırsız bir serbestiyet içerisinde yaşadıkları varsayımı üzerine inşa edilmiştir. İlerleyen süreçte bireyler, kendi aralarında akdettikleri bir sözleşme aracılığıyla siyasal toplumu kurmuş ve bu geçiş aşamasında özgürlüklerinin yalnızca zaruri gördükleri kısımdan feragat etmişlerdir (Aslan, 2023: 106). Yeni Çağda John Locke, Christian Wolff, Jean Jacques Rousseau, Samuel von

Pufendorf, Emer de Vattel ve William Blackstone gibi pek çok önemli düşünür doğal hukuk doktrinine bağlı kalmışlardır (Güneş, 2020: 55). Ancak doğa durumu kavramı söz konusu olduğunda Hobbes, Locke ve Rousseau isimleri temel referans noktaları olarak kabul edilir. Bu düşünürlerin her biri doğa durumunu zihni bir varsayım olarak ele almakla birlikte, kavrama yükledikleri işlevler ve geliştirdikleri perspektifler bakımından birbirlerinden ayırmışlardır (Kılıç, 2015: 100-101).

Hobbes'un yaklaşımında doğa durumu, insanların fitri bir eşitliğe sahip olduğu gerçeği üzerine kuruludur. Bazı bireyler fiziksel güç, zekâ veya kurnazlık bakımından üstünlük gösterse dahi, bu farklar yaşamın mutlak güvencesini sağlamaya yetmez. Dolayısıyla herkes aynı korku ve endişeleri paylaştığı için negatif bir düzlemde eşitlenmektedir. Hobbes ayrıca insanların akli melekeler yönünden de eşit olduğunu ve herkesin kendi muhakeme yeteneğine itimat ederek iyi-kötü, doğru-yanlış konusundaki yargılarını başkalarına karşı savunduğunu ileri sürer (Hobbes, 2022: 99-100). Hobbes'un bu tasviri, güvenlik kavramının insan doğası ve güç dengeleriyle kopmaz bağına ortaya koyarken, siyasal otoritenin meşruiyetini mutlak güvenlik ihtiyacına dayandırır. Fakat güvenliği sadece korku ve güvensizlik eksenli bir gereksinim olarak tanımlamak, bireysel hak ve özgürlük boyutunun ikincil planda kalmasına sebebiyet vermektedir. Bu noktada Locke, doğa durumunu daha iyimser bir pencereden değerlendirerek güvenliği özgürlükle bütünleşik düşünmüş ve insan haklarının teminat altına alınmasını siyasal nizamın asli vazifesi olarak konumlandırmıştır.

Locke'un perspektifine göre insan, doğuştan gelen eksiksiz bir hürriyete ve doğal hukukun sunduğu tüm imtiyazlardan sınırsızca istifade etme yetkisine sahiptir. Bu doğrultuda her birey, doğası gereği mülkiyetini, özgürlüğünü ve mal varlığını saldırılara karşı korumanın yanında doğal hukuk ihlallerini muhakeme etme ve suçun mahiyetine göre ölüm cezasına varan yaptırımlar uygulama yetkisini de kendinde bulur. Ancak Locke'a göre, bu koruma ve cezalandırma gücünü elinde bulunduran ortak bir otorite olmaksızın hiçbir siyasal yapının sürdürülebilirliği mümkün değildir. Dolayısıyla gerçek manada siyasal toplum, ancak bireylerin şahsi cezalandırma yetkilerini devrederek toplumun savunma ve yargılama gücünü tek bir merkezde birleştirmeleriyle vücut bulur (Locke, 1960: 259-260). Locke'a göre yöneticinin elindeki "kılıç" yani zor kullanma gücü, sadece onun şahsi menfaatleri için değil, kötülük yapanları caydırarak yasalarla uyumlu bir itaati sağlamak için verilmiştir. Dolayısıyla hükümet yetkisi, idarecinin kişisel yararına değil, toplumsal hak ve hürriyetlerin korunmasına hizmet eder (Locke, 1960: 105). Bu duruş, Locke'un siyasal düşüncesindeki birey merkezli yapının somut bir yansımasıdır. Devletin varlık sebebi bireyin doğal haklarını realize etmek

ve güvenceye almaktır. Siyasal iktidar, mülkiyetin korunması amacıyla yasa yapma ve toplumun ortak gücünü bu yasaların icrasında kullanma hakkına sahiptir. Locke, tüm bu yetkilerin münhasıran kamusal faydayı temin etmek için verildiğini, dolayısıyla iktidarın meşruiyetinin yönetilenlerin ortak iyiliğini gözetme yükümlülüğüne dayandığını vurgular (Locke, 1960: 189).

Locke'un yaklaşımı, siyasal iktidarı bireyin doğal haklarını korumakla yükümlü sınırlı bir araç olarak tanımlaması bakımından modern hak teorisinin temel taşlarından birini oluşturur. Ancak siyasal düzenin meşruiyetini büyük ölçüde mülkiyetin korunması ve yetkinin devri mantığı üzerine kurması, toplumsal eşitsizliklerin ve bağımlılık ilişkilerinin hangi aşamada ve nasıl ortaya çıktığı sorusunu ikincil planda bırakmaktadır. Rousseau ise tam da bu noktadan hareketle, siyasal tahakkümün kaynağını yetki devrinde değil, insanlar arasındaki bağımlılık ilişkilerinin tarihsel olarak inşa edilmesinde arayarak daha radikal bir sorgulamaya yönelir.

Rousseau'ya göre insanın doğa durumundaki varoluşu, öncelikle kendini koruma içgüdüsüne dayanır. Yaşamın sürdürülmesi temel kaygı olup, doğa insanın ihtiyaçlarını doğrudan karşılar. Bu aşamada insan, ne sevgiye dayalı toplumsal bağlar kurar ne de başkaları üzerinde tahakküm oluşturabilecek bir bağımlılık ilişkisi geliştirir. Zamanla çevresel koşullar, rekabet ve tehlikeler insanı bedensel yetilerini geliştirmeye zorlar. Dolayısıyla insan çevikleşir, mücadele etmeyi ve doğanın sunduğu araçları kullanmayı öğrenir. Ancak bu gelişim, toplumsal eşitsizliğe ya da kalıcı tahakküm ilişkilerine yol açmaz. İnsan türü çoğalıp farklı coğrafyalara yayıldıkça, iklimsel ve doğal farklılıklar yaşam tarzlarında çeşitlenmeye neden olur ve hayatta kalma mücadelesi giderek daha fazla emek gerektirir (Rousseau, 1761: 99-101).

Rousseau'nun düşünce sisteminde insanlar arasındaki karşılıklı bağımlılık ve ihtiyaç ilişkileri olmaksızın bir kişinin diğerini köleleştirmesi imkânsız bir durumdur. Bir tahakküm ilişkisinin kurulabilmesi için öncelikle kişinin, efendisinin yardımı olmadan yaşayamayacağı bir mecburiyet sarmalına düşürülmesi gerekir. Oysa doğa durumunda böyle bir mecburiyet yoktur, herkes kendi kendinin efendisidir ve "güçlünün yasası" tamamen işlevsiz bir iddiadan ibarettir (Rousseau, 1761:92). Rousseau'nun doğa durumu anlayışı, güvenlik ve mülkiyet merkezli siyasal açıklamaları aşarak, insanın toplumsallaşma sürecinde nasıl bağımlı ve tahakküm altına giren bir varlığa dönüştüğünü çözümlemeyi amaçlar.

Hobbes, Locke ve Rousseau'nun doğa durumu tasvirleri mukayese edildiğinde, güvenlik ve özgürlük kavramlarının farklı ağırlık merkezleriyle ele alındığı müşahade edilir. Hobbes için doğa durumu sürekli bir tehdit ve istikrarsızlık hali olduğundan, güvenlik ancak mutlak ve güçlü bir otoriteyle sağlanabilir. Locke ise doğa durumunu rasyonel, barışçıl, özgür bir zemin olarak nitelendirmiş ve güvenliğin temelini devredilemez hakların korunmasına hasretmiştir. Rousseau ise bu durumu en saf ve huzurlu evre olarak görmüş, ancak toplumsallaşmanın getirdiği yozlaşma ve eşitsizliklerin güvenliği tehdit eden ana unsurlara dönüştüğünü savunmuştur. Neticede Hobbes güvenliği otoriteye, Locke hakların muhafazasına, Rousseau ise eşitliğin sürdürülmesine dayandırmıştır. Bu üç farklı yaklaşım, güvenlik-özgürlük dengesini hem tarihsel hem felsefi boyutta tartışmaya açarak modern güvenlik paradigmalarının teorik temellerini atmıştır (Aslan ve Nohutçu, 2025: 159). Siyasetin sürekli gündeminde yer alan en kritik meselelerden biri olan güvenlik, insanların şiddetten ve tehditlerden uzak onurlu bir hayatı nasıl tesis edeceği sorusuna odaklanmaktadır. Günümüz dünyasında özgürlük ile güvenlik arasındaki hassas denge, toplumsal düzenin temel taşı olarak oluşturmaktadır (Aslan ve Nohutçu, 2025: 159). Bahsi geçen bu hassas denge uzun bir tarihsel derinliğe sahiptir.

Güvenlik ile özgürlük arasındaki gerilim ve denge tartışmaları kadim bir geçmişe sahip olsa da Batı literatüründe bu konu özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarının akabinde çok daha hararetli bir biçimde gündeme taşınmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde vuku bulan terör eylemi, siyasi karar alıcılara temel hak ve hürriyetleri daraltma hususunda geniş bir alan sunmuştur. Bu dönemde hak ihlallerine maruz kalan bireylerin adalet mekanizmalarına erişimi ciddi şekilde zorlaşırken, kitleler hissettikleri derin korku sebebiyle devletin uygulamaya koyduğu sınırlayıcı politikalara genel itibarıyla bir itirazda bulunmamıştır (Şakar, 2024: 9). Öyle ki, mevcut olağanüstü şartlar altında hak ve özgürlük talebinde bulunmak, vatanseverlik değerleriyle bağdaşmayan bir tutum olarak nitelendirilmiştir (Waldron, 2003: 191). Bahsi geçen süreçte, gerçek hürriyetlerin tesis edilmesinin güvenliğin inşası için aslında ne denli merkezi bir mesele olduğu hususu ekseriyetle göz ardı edilmiştir.

Nihayetinde güvenlik kavramı, tarihsel tekâmül süreci içerisinde muhtelif mütefekkirler tarafından farklı boyutlarıyla irdelenmiş ve her dönemde kendisine özgün işlevler yüklenmiştir. Bu kapsamda güvenlik ve özgürlük arasındaki ilişkinin değişken bir tabiata sahip olduğu ve kimi zaman birbirini tamamlayan unsurlar, kimi zaman ise birbirine zıt kutuplar olarak tezahür edebileceği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla güvenliğin bireysel bir

ihtiyaç olmanın yanında toplumsal ve siyasal katmanlara sahip olan karmaşık bir olgu olduğu ifade edilebilir.

Geleneksel felsefi yaklaşımların güncel güvenlik tartışmalarına doğrudan ya da dolaylı bir rehberlik ettiği ileri sürülebilir. Ayrıca tarihsel değişimlerin güvenlik anlayışlarını da dönüştürdüğü; dolayısıyla klasik perspektiflerden modern ve çağdaş yaklaşımlara doğru bariz bir evrilmenin gerçekleştiği göz ardı edilmemelidir.

3. Geleneksel Paradigmalardan Yeni Güvenlik Anlayışlarına

Bir güvenlik olgusundan söz edebilmek için, bir varlığın mevcudiyetini sürdürmesi bağlamında mutlaka bir tehdit unsurunun bulunması zaruridir. Bahsi geçen tehditler hem içsel hem de dışsal kaynaklı çoklu bileşenlerden teşekkül edebilir. Önemli olan husus, tehdidin reel mevcudiyeti kadar, onun varlığına dair geliştirilen algıların da güvenlik kavramının inşası için kâfi gelmesidir (Bayraktar, 2015: 27). Diğer taraftan, "tehditlerin yokluğu" ifadesinin barındırdığı muğlaklığı gidermek adına kavram, "kazanılmış değerlerin zarar görme ihtimalinin asgari düzeyde tutulması" şeklinde formüle edilmiştir. Söz konusu yeni nitelendirmenin sağladığı açıklık, devletlerin askeri saldırı riskine karşı izlediği caydırıcılık politikalarıyla ortaya konulabilir. Bu perspektif sayesinde odak noktası, tehdidin var olup olmamasından ziyade eldeki değerlerin muhafazasına kaymaktadır. Bu doğrultuda güvenlik, "kimin için?" ve "hangi değerler için?" soruları üzerinden şekillenen temel bir çerçeveye oturtulabilir (Baldwin, 1997: 13). Bu iki kritik soruya verilen yanıtlar doğrultusunda güvenlik, devlet ya da birey eksenli bir rotaya girebileceği gibi, kapsamı da salt fiziksel unsurlardan sosyo-ekonomik ve toplumsal boyutlara kadar genişleyebilir. Böylece güvenlik, statik bir yapıdan sıyrılarak bağlamsal ve normatif nitelikleri olan dinamik bir sürece evrilir (Baldwin, 1997: 13).

Dolayısıyla güvenliğin, sabit ve tek boyutlu bir olgu olmaktan ziyade, içinde şekillendiği yapısal koşullarla birlikte anlam kazanan dinamik bir süreç olduğu görülmektedir. Referans nesnesi, kapsamı ve tehdit algıları bağlamsal olarak dönüşen güvenlik anlayışının, ulusal sınırların aşındığı ve karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin derinleştiği küresel bir ortamdan bağımsız ele alınması mümkün değildir. Bu nedenle güvenlik olgusundaki dönüşümün açıklanabilmesi, küreselleşmenin uluslararası sistem üzerindeki yapısal etkilerinin incelenmesini zorunlu kılmaktadır.

Genel bir perspektifle küreselleşme; maddi ve manevi değerlerden süzülen birikimlerin ulusal ve yerel sınırları aşarak iktisadi, siyasi, toplumsal ve kültürel sahalarda müşterek bir zeminde dünya çapında yaygınlaşması süreci olarak betimlenebilir (Acar ve Urhal, 2007: 169). İnsanlık tarihindeki yapısal dönüşümlerin mimarı olan bu olgu, güvenlik algısını da kendi normatif ölçütleri doğrultusunda yeniden kurgulayarak, kuramsal altyapıları ve uygulama stratejilerini bir değişim zorunluluğuna sevk etmektedir (Koçal, 2019: 25). Söz konusu durum, devletlerarası askeri rekabete ve ordu odaklı diplomasiye dayanan geleneksel yaklaşımdan, devlet ile birey arasındaki münasebetleri temel alan içsel bir kategoriye doğru evrilmektedir (Koçal, 2019: 25). Devlet merkezli yapıdan bireyi odağa alan korumacı yaklaşıma geçiş, insani ve sürdürülebilir kalkınma ile insan güvenliği arasındaki korelasyonu daha belirgin kılmış ve bu durum uluslararası mecrada geniş bir tartışma sahası yaratmıştır (Brauch, 2008: 42).

Küreselleşme dalgasının beraberinde getirdiği en çetrefilli sorunların başında güvenlik unsuru gelmektedir. Sermaye, kültür ve moda gibi kavramlar ülke sınırlarını süratle aşarken; inanç sistemleri, imajlar ve suç bileşenleri de ulus-devletlerin egemenlik alanlarını zorlayarak kendilerine yeni yaşam alanları bulmaktadır (Şakar, 2025: 657). Organize suç şebekeleri, hak ihlalleri, küresel salgınlar ve teknolojik suçlar gibi sınır aşan sorunlara çözüm üretme mecburiyeti devletleri birbirine yakınlaştırmıştır. Bahsi geçen durum ise güvenlik anlayışında radikal değişimleri tetiklemiştir (Yenal, 2015: 311). Küreselleşmenin güvenlik disiplinine entegrasyonu, Soğuk Savaş sonrası arayışlarla eş zamanlı gerçekleşmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Batı dünyasında liberal ekonomilerin kendiliğinden yayılacağına dair hâkim olan iyimser hava, 1990'lı yılların sonuna doğru yerini hayal kırıklığına bırakmıştır. Zira bu büyük dönüşümün uluslararası güç dengelerinde bazı modifikasyonlar yapsa da yapısal bir devrim yaratmadığı kısa sürede anlaşılmıştır (Yılmaz, 2007: 51). Bu devingen ortam, sivil toplum kuruluşları, çok uluslu şirketler ve ulus-üstü organizasyonlar gibi devlet dışı yapıların güvenlik ekosisteminde yeni güç merkezleri olarak belirmesine imkân tanımıştır (Bayraktar, 2015: 40).

Soğuk Savaş'ı takip eden süreçte, küreselleşmenin etkisiyle tehdit olgusunda hem niceliksel bir artış hem de mahiyet itibarıyla bir çeşitlenme müşahade edilmiştir. Yeni dönemde tehditler salt askeri boyuta hapsolmayarak ekonomik, sosyal, çevresel ve sağlık gibi farklı katmanlara yayılmıştır. Klasik dönemdeki devletlerarası çatışma modeli yerini asimetrik bir karaktere bırakmıştır (Erdoğan, 2013: 269). Bilişim teknolojilerindeki devrimle beraber sermaye ve bilginin yanı sıra insanların dünya üzerindeki mobilite hızı da ivme kazanmıştır. Bu durum;

uluslararası göç hareketleri, organize suç, ekolojik tahribat, nükleer silahların yayılımı ve siber terörizm gibi küreselleşme kökenli yeni tehdit dizilerini beraberinde getirerek güvenlik sorunsalını çok katmanlı hale getirmiştir (Bayraktar, 2015: 40). Neticede risklerin kaynağını, zamanlamasını ve biçimini öngörmek neredeyse imkansızlaşmış, mücadelenin sınırları tüm küreyi kapsayacak şekilde genişlemiştir (Erdoğan, 2013: 269).

1990'lardan bu yana derinleşen karşılıklı bağımlılık hali, zamanla küreselleşme ile eş değer bir anlam kazanmış ve başlangıçta ağırlıklı olarak iktisadi boyutuyla tanımlanmıştır (Yılmaz, 2007: 51). Bu süreçte, kalkınma politikalarında yeni bir perspektif gerektiren “güvenlik olmadan kalkınmanın mümkün olamayacağı” tezi bir paradigma haline gelmiş, emniyet ile kalkınma stratejileri arasındaki bağlar yoğun biçimde müzakere edilmiştir. Özellikle uzun vadeli istikrarın tesisi için kalkınmanın bir mecburiyet olduğu gerçeği kuvvetle vurgulanmaktadır (Brauch, 2008: 42).

Küreselleşme, aktörlerin dış dünyaya daha açık hale geldiği kompleks bir sistemi ifade etmektedir. Bu dış çevre, yalnızca devletlerin dış politika davranışlarıyla açıklanamayacak kadar karmaşık olup, çok sayıda farklı aktörün karşılıklı münasebetleriyle şekillenmektedir. Uluslararası sistemdeki gelişmeler etkileşimi yoğunlaştırmış ve bunun sonucunda devletlerin geleneksel “sınır” ve “egemenlik” mefhumları erozyona uğramış, iç-dış politika arasındaki keskin çizgiler silikleşmiştir (Dedeoğlu, 2004: 3). Soğuk Savaş'ın bitimi, teknolojik ilerlemeler, 11 Eylül saldırıları, Arap Baharı ve bölgesel krizlerdeki değişimler, modern güvenlik anlayışının yeniden inşa edilmesindeki temel itici güçler olmuştur (Çıtak, 2017: 54-55).

Soğuk Savaş yıllarından itibaren güvenlik disiplinine, devleti ana referans nesnesi ve yegâne koruyucu otorite olarak kabul eden Realist Okul egemen olmuştur. Günümüzde “geleneksel yaklaşım” olarak nitelendirilen bu bakış açısında tehdit, büyük oranda askeri tehlikelerle özdeş kılınmış ve korunması gereken temel değer devletin bekası olarak tanımlanmıştır (Baysal ve Lülecı, 2015: 66). Devlet merkezli ve askeri odaklı bu dar kalıpların modern gelişmeleri açıklamada yetersiz kaldığı günümüzde yadsınamaz bir gerçektir (Çıtak, 2017: 51). Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle güvenlik kavramı ciddi bir genişleme yaşamış, askeri odaklı çalışmaların yerini sosyal, siyasal, ekonomik ve çevresel katmanlar almıştır (Bayraktar, 2015: 38). Küreselleşmenin ivmesiyle beraber, geçmişin “yapay” endişeleri yerini kapsamı ve derinliği artan “sahici” korkulara bırakmıştır. Söz konusu dönüşüm, geleneksel paradigmanın

aşınmasına ve yeni bir güvenlik perspektifinin doğuşuna zemin hazırlamıştır (Karabulut, 2009: 2).

Geleneksel ve modern güvenlik tasavvurları, esasen temel kuramsal tartışmalar neticesinde şekillenmiştir. Güç politikalarına ve çatışma gerçeğine odaklanan Realizm, disiplinin ana çerçevesini çizerken; Marksizm de güç mücadelesinin sürekliliği vurgusuyla bu kuramsal yapıya dahil olmuştur. Liberalizm ise iş birliği, ortak menfaat ve uluslararası organizasyonlara yaptığı vurguyla alternatifler sunsa da özünde geleneksel güvenlik sınırlarını aşamamıştır (Çıtak, 2017: 52). 20. yüzyılın küresel savaşları, güvenlik kavramının savaş olgusu üzerinden tanımlanmasına yol açmıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası hızlanan küreselleşme ve sosyal güvenlik bilinci, devletlerin sistem üzerindeki mutlak belirleyiciliğini zayıflatarak yeni aktörleri sahneye çıkarmıştır. Sonuç olarak güvenlik, çok boyutlu bir yapıya bürünmüştür (Kavıracı, 2023: 19).

Disiplinlerarası bir perspektif ortaya koyan yeni güvenlik çalışmaları, klasik paradigmanın göz ardı ettiği meselelere odaklanarak güvenliğin konu ve aktör düzeyindeki hegemonyasına meydan okumuştur (Sandıklı ve Emeklier, 2012: 58). Söz konusu meydan okuma, referans nesnesini devletten bireylere, insanlığın tamamına yaymış ve savunmasız grupları hedef alan riskler karşısında askeri çözümlerin ötesinde yeni stratejilerin geliştirilmesini zorunlu kılmıştır (Brauch, 2008: 22-23).

4. Güvenlik Paradigmalarında İnsan Hakları Perspektifi

Bireyin, herhangi bir statüye ihtiyaç duymaksızın, yalnızca insan kimliğiyle onurlu bir hayat idame ettirmesini teminat altına alan temel prensipler, insan hakları mefhumunun özünü teşkil eder (Çağırın, 2020: 3). Bu doğrultuda insan hakları; insan onurunu merkezine alan, birbirinden ayrılması mümkün olmayan, birbiriyle kopmaz bağlara sahip, eşitlik temelli ve tüm insanlık için müşterek değerler manzumesidir (Kavıracı, 2024: 78-80). İnsan hakları; etnik köken, inanç, cinsiyet veya benzeri farklılıklar gözetilmeksizin tüm yeryüzünde geçerli olması hasebiyle evrensel; hiçbir şart altında vazgeçilemez olmaları yönüyle temel; iç içe geçmiş yapılarından dolayı bölünemez, insana yakışır bir yaşamın asli şartlarını oluşturmaları bakımından ise mutlak bir karakter arz eder (Aslan ve Nohutçu, 2025: 146-147).

İnsan tabiatının devredilemez bir unsuru olarak telakki edilen hakların sınırlarını kesin hatlarla çizmek güçtür ve zamanla yeni hak kategorilerinin neşet etmesine zemin hazırlamaktadır. Hukuki metinlere dahil edilmeden evvel ahlaki önermeler olarak beliren

insan hakları, pozitif hukuk tarafından tescil edilseler de aslında meşruiyetlerini kendi doğalarından alırlar. Bu nitelikleri gereği hakların kapsamı, toplumun kabul ettiği yeni ahlaki değer yargılarıyla sürekli bir dönüşüm ve yeniden inşa süreci içerisinde (Kovancı, 2022: 1538-1539). Küreselleşmenin getirdiği yeni şartlar, uluslararası mekanizmalar ve sözleşmeler, bireyin hem yerel hem de küresel ölçekte daha özerk bir konuma ulaşmasına aracılık etmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra olgunlaşan insan hakları normları ve küresel aktörler arasındaki etkileşim ağları, bireyi devlet karşısındaki zayıf konumundan kurtararak hak ve hürriyetler bağlamında kuramsal düzeyde daha muktedir bir pozisyona taşımıştır (Erdoğan, 2013: 272).

Güvenlik tasavvurunun kapsamının derinleşmesiyle güvenliğin kim için, hangi sınırlar dahilinde ve hangi yöntemlerle sağlanacağı soruları etrafında alternatif arayışlar güç kazanmıştır. Bu çerçevede eleştirel, postmodern, feminist ve inşacı teorilerin sunduğu perspektifler, geleneksel güvenlik anlayışını ciddi bir sorgulamaya tabi tutmaktadır (Sandıklı ve Emeklier, 2012: 26). Küreselleşme olgusu, ulusal politikaların tesir alanını daraltmakta ve devletlerin radikal kararlar almasını güçleştirmektedir; zira artık ulus-devlet, ekonomik yönelimin tek belirleyicisi veya güvenliğin yegâne teminatı olma vasfını yitirmeye başlamıştır (Yenal, 2015: 311). Bireyler ve toplumlar arasındaki ilişkilerin karmaşıklaşmasıyla beraber tehditler de sınır aşan bir mahiyet kazanmış ve devletin bekası ile toplumun selameti her zaman birbiriyle örtüşmez hale gelmiştir (Dedeoğlu, 2004: 2). Günümüzde tehdit algısı rakip devletlerin yanında iç çatışmalardan, yoksulluktan, sosyal adaletsizlikten, küresel salgınlardan, ekolojik krizlerden ve doğal afetlerden beslenmektedir. Dolayısıyla modern dönemde güvenlik; küresel düzeyde demokrasi, insan ticareti, nükleer riskler, iklim krizi ve göç hareketlerini kapsarken; bireysel düzeyde ise temel gereksinimlerin ve insan haklarının muhafazasını içermektedir (Mavi, 2022: 257).

İnsan hakları ve güvenlik münasebetinin tarihsel ve teorik arka planı incelendiğinde, bu iki kavramın birbirini ikmal eden fakat zaman zaman gerilimli bir ilişki sarmalı oluşturan doğası dikkat çekmektedir. Güvenliğin salt devlet odaklı bir mesele olmadığı, bireysel ve toplumsal hakların korunmasıyla doğrudan ilintilidir. Bu bağlamda, güvenlik politikalarının insan haklarını önceleyen bir perspektifle dizayn edilmesi elzemdir.

Çağdaş dünyada beliren çok boyutlu tehditler, güvenlik ile insan hakları arasındaki muvazeneyi daha hassas bir noktaya taşımıştır. Güvenliğin sadece askeri enstrümanlarla tesis

edilemeyeceği; toplumsal huzur, ekonomik istikrar ve çevresel sürdürülebilirliğin de bu dengenin ayrılmaz parçaları olduğu söylenebilir. Dolayısıyla güvenlik anlayışı, insan haklarını tahkim eden ve genişleten bir pencereden değerlendirilmelidir. Günümüzde güvenlik algısının kültürel, teknolojik ve ekonomik etkenlerle iç içe geçmesi, hakların korunmasının ulusal sınırları aşarak uluslararası mekanizmalarla desteklenmesini zorunlu kılmaktadır. İnsan hakları temelinde yükselen bir güvenlik yaklaşımının hem devlet otoritesinin meşruiyetini pekiştirdiği hem de fertlerin topluma aidiyet hissini güçlendirdiği ileri sürülebilir.

Netice itibarıyla, insan hakları ve güvenlik arasındaki bağın tek boyutlu veya durağan olmadığı, sürekli evrilen toplumsal, siyasal ve iktisadi şartlar muvacehesinde yeniden anlamlandırılması gerektiği belirtilmelidir. Bu ilişkinin rasyonel ve dengeli bir zeminde kurulması hem ulusal hem de küresel düzeyde kalıcı barışın, adaletin ve istikrarın tesisi bakımından hayati bir öneme sahiptir.

5. Sonuç

Bu çalışma, güvenlik kavramının tarihsel tekâmülünü ve kuramsal dönüşümünü insan hakları perspektifiyle birlikte ele alarak, güvenliğin askerî bir savunma pratiği olmasının yanında bireyin varlık koşullarını, hak mücadelesini ve siyasal meşruiyeti doğrudan etkileyen çok katmanlı bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. İncelenen felsefi ve kuramsal yaklaşımlar, özellikle devlet merkezli ve askerî odaklı geleneksel güvenlik paradigmasının, küreselleşmenin ürettiği çok boyutlu ve asimetrik tehditleri açıklamakta yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu bağlamda çalışma, güvenliğin tarihsel olarak devletin bekasıyla özdeşleştirilen dar çerçevesinin aşıldığını ve kavramın giderek bireyin onuru, toplumsal adalet ve sürdürülebilir kalkınma ekseninde yeniden tanımlandığını ortaya koymaktadır.

Elde edilen bulgular, küreselleşme süreciyle birlikte ulus-devletlerin klasik sınır, egemenlik ve iç-dış politika ayrımlarının belirginliğini yitirdiğini ve güvenliğin artık yalnızca ulusal düzeyde ve askerî araçlarla tesis edilemeyecek bir nitelik kazandığını göstermektedir. Sınır aşan suçlar, küresel salgınlar, çevresel krizler ve teknolojik tehditler, güvenliğin referans nesnesini devletten bireye doğru kaydırmış; insan güvenliği ve hak temelli yaklaşımlar güvenlik tartışmalarının merkezine yerleşmiştir. Bu süreçte, özellikle 1990’lardan itibaren derinleşen karşılıklı bağımlılık ilişkileri, “güvenlik olmadan kalkınmanın mümkün olamayacağı” anlayışını normatif bir paradigma hâline getirmiştir. Güvenlik, bu çerçevede silahlı saldırıların yokluğu, yoksulluktan, sosyal dışlanmadan ve sistematik hak ihlallerinden arındırılmış bir yaşam alanı olarak anlam kazanmaktadır.

Çalışmanın kuramsal katkısı, insan hakları ile güvenlik arasındaki ilişkinin ne tamamen çatışmacı ne de kendiliğinden uyumlu bir yapıya sahip olduğunu göstermesinde yatmaktadır. Aksine bu ilişki, değişen toplumsal, siyasal ve ekonomik koşullar doğrultusunda sürekli yeniden kurulan dinamik bir dengeye işaret etmektedir. Güvenlik politikalarının insan haklarını ikincilleştiren bir araç olarak kurgulanması, kısa vadede düzen sağlayıcı görünse dahi uzun vadede siyasal meşruiyeti zayıflatmakta ve toplumsal güvensizliği derinleştirmektedir. Buna karşılık insan haklarını merkeze alan güvenlik yaklaşımları hem devlet otoritesinin meşruiyetini güçlendirmekte hem de bireylerin topluma aidiyet ve güven duygusunu pekiştirmektedir.

Sonuç olarak çalışma, güvenliğin bireylerin temel hak ve özgürlüklerini fiilen kullanabilecekleri siyasal ve toplumsal zemini mümkün kılan kurucu bir unsur olarak ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Kalıcı barışın, toplumsal adaletin ve sürdürülebilir istikrarın tesisi, güvenlik ile özgürlük arasındaki ilişkinin rasyonel, hak temelli ve insan onurunu merkeze alan bir denge içerisinde kurulmasına bağlıdır. Bu bağlamda insan haklarını tahkim eden bir güvenlik anlayışı, çağdaş güvenlik paradigmalarının normatif meşruiyetini güçlendiren tamamlayıcı bir çerçeve sunmaktadır.

Kaynakça

- Acar, Ü., & Urhal, Ö. (2007). *Devlet-Güvenlik-İstihbarat-Terörizm*. Ankara: Adalet Yayınları.
- Arends, J. F. M. (2009). Homeros'dan Hobbes ve Ötesine: "Güvenlik" Kavramının Avrupa Geleneğindeki Boyutları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6(22), 3–33.
- Aslan, Ö. (2023). *Anayasal Boyutuyla İnsan Hakları: Türkiye Örneği* (Yayın No. 833883) [Doktora Tezi]. İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul.
- Aslan, Ö., & Nohutçu, A. (2025). 1982 Anayasası'nda İnsan Hakları: Hürriyet ve Otorite Dengesine İlişkin Bir Değerlendirme. *Liberal Düşünce Dergisi*, (118), 145–165. <https://doi.org/10.36484/liberal.1630730>
- Baldwin, D. A. (1997). The Concept of Security. *Review of International Studies*, 23(1), 5–26.
- Bayraktar, G. (2015). *Siber Savaş ve Uluslararası Güvenlik Stratejisi*. Ankara: YeniYüzyıl Yayınları.

- Baysal, B., & Lüleci, Ç. (2015). Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 11(22), 61–96.
- Brauch, H. G. (2008). Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18), 1–47.
- Buzan, B. (1991). New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century. *International Affairs*, 67(3), 431–451. <https://doi.org/10.2307/2621945>
- Çağırın, M. E. (2020). *Uluslararası Alanda İnsan Hakları* (Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 4. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Çıtak, E. (2017). *Güvenlik ve İstihbarat*. Ankara: Yeniüzyıl Yayınları.
- Dedeoğlu, B. (2004). Yeniden Güvenlik Topluluğu: Benzerliklerin Karşılıklı Bağımlılığından Farklılıkların Birlikteliğine. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(4), 1–21.
- Erdoğan, İ. (2013). Küreselleşme Olgusu Bağlamında Yeni Güvenlik Algısı. *Gazi Akademik Bakış*, 6(12), 265–292.
- Gemici, E., & Yılmaz, H. (2019). Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi Açısından Havacılık Güvenliği. *Journal of Aviation*, 3(1), 15–27. <https://doi.org/10.30518/jav.550123>
- Güneş, M. A. (2020). *İnsan Hakları Hukukuna Giriş* (2. Baskı). Ankara: Adalet Yayınevi.
- Hobbes, T. (2022). *Leviathan: Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*. Ankara: Yapı Kredi Yayınları.
- Jackson, R. H., & Sørensen, G. (2013). *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*. Oxford: Oxford University Press.
- Karabulut, B. (2009). Küreselleşme Sürecinde Güvenlik Alanında Değişimler: Karadeniz'in Güvenliğini Yeniden Düşünmek. *Karadeniz Araştırmaları*, 6(23), 1–11.
- Kavsıracı, O. (2023). *Türkiye'deki İç Güvenlik Politikalarının Analizi*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Kavsıracı, O. (2024). *Türkiye'de Polislik: Tarihsel Süreç, Rol ve Yöntemler* (1. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.

- Kılıç, Y. (2015). Hobbes, Locke ve Rousseau'da "Doğa Durumu" Düşüncesi. *Temaşa: Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, (2), 97–117.
- Koçal, A. V. (2019). Küreselleşme Sürecinde Güvenlik: Kriz, Toplumsal Hareketler, Otoriterleşme ve Resmî Şiddet. H. Acar (Ed.), *Kamu Güvenliği Politikaları: Yerelden Küresele* (ss. –). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kovancı, E. (2022). İklim Krizini Hak Temelli Yaklaşım Özelinde Değerlendirme. *İDEALKENT*, 13(37), 1535–1565.
- Liotta, P. H., & Owen, T. (2006). Why Human Security? *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, 7(1), 37–54.
- Locke, J. (1960). *Two Treatises of Government*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mavi, İ. (2022). İnsan Hakları Bağlamında Göçün Güvenlikleştirilmesi. *MSGSÜ Sosyal Bilimler*, 2(26), 252–268. <https://doi.org/10.56074/msgsusbd.1148047>
- Rousseau, J.-J. (1761). *Discourse on the Origin and Foundation of Inequality Among Mankind*. London: R. and J. Dodsley.
- Saetnan, A. (2018). Security. In B. A. Arrigo (Ed.), *The SAGE Encyclopedia of Surveillance, Security, and Privacy* (p. 891–895). Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Sandıklı, A., & Emeklier, B. (2012). Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm. A. Sandıklı (Ed.), *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri* (s. 3–71). Ankara: Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları.
- Sönmez, O. (2020). *Ulusal Güvenlikte Yapay Zekâ Kullanımı: ABD ve Çin Örnekleri* (1. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Şakar, Z. (2024). Psycho-Political Reasons of Rising Populism and Populist Movements. *Politik Psikoloji Dergisi*, 4(2), –. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14767537>
- Şakar, Z. (2025). A Study on the Psycho-Political Reasons for the European Union's Policy of Integration, Security, and Peace in Europe. *İctimaiyat*, 9(2), 645–663. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1541878>.

T.C. İçişleri Bakanlığı, Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı. (2017). *Güvenlik Terimleri Sözlüğü* (2. Bs.). Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Yayınları.

Waeber, O. (1993). *Securitization and Desecuritization* (Vol. 5). Copenhagen: Centre for Peace and Conflict Research.

Waldron, J. (2003). Security and Liberty: The Image of Balance. *The Journal of Political Philosophy*, 11(2), 191–210.

Yenal, S. (2015). Küreselleşme Olgusunun Tanımı ve Mahiyeti. M. Terzi & S. Yenal (Eds.), *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm* (s. 295–318). Ankara: Sinopsis Yayınları.

Yılmaz, S. (2007). *21. Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat*. İstanbul: Milenyum Yayınları.

Yazar Katkı Oranı

Çalışma tek yazarlıdır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu makale insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir.

Bir Muhalif Lider Olarak Muhsin Yazıcıoğlu¹

Muhsin Yazıcıoğlu as an Opposition Leader

Nihat KILIÇ^a

Öz

Bu makalenin konusunu, bir itiraz, bir karşı çıkma ve özgürlüğün tezahürü olarak değerlendirilen aktif muhalefet tanımı üzerinden Muhsin Yazıcıoğlu'nun muhalif yönünü analiz etmektir. Kavram olarak muhalefetin bir siyasi figürde nasıl somutlaştığı Yazıcıoğlu'nun muhalif yönü, Türk siyasal hayatında bırakmış olduğu izleri, Türk siyasal hayatındaki sosyal ve siyasal gelişmelerin, olayların, soru ve sorunların incelenmesi üzerinden anlaşılmaya çalışılmıştır. Çalışma, kaynak tarama yöntemiyle ve konuyla ilgili yazılı ve görsel birincil ve ikincil kaynaklardan yararlanılarak hazırlanmıştır. Ulaşılan kaynaklardan edinilen bilgiler, Türk siyasi hayatında muhalefet konusunda önemli problemler yaşandığını, muhalif hareketlerin sık sık kesintiye uğratıldığını, demokratik teamüllere aykırı meslek grubu ve kurumların aktif siyasete müdahale ettiğini, dolayısıyla, siyasetin muhalefet boyutunun demokratik teamüllere göre işlemediğini ortaya çıkarmıştır. Siyaset dışı aktörlerin siyaset dışında kalması için mücadele eden Yazıcıoğlu, etkin ve bağımsız muhalif parti ve liderlerin

¹ Bu makale yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

^a Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, nihat.kilic64@hotmail.com, ORCID ID: 0009-0007-6917-2344

Bu makaleye atf için/To cite this article: Kılıç, N. (2026). Bir Muhalif Lider Olarak Muhsin Yazıcıoğlu, Toplum ve Kimlik Dergisi, 3(1), 83-113. Doi: 10.5281/zenodo.18448745

Geliş Tarihi (Received): 10.11.2025 / Kabul Tarihi (Accepted): 20.01.2026

Türk siyasi hayatına büyük katkı yapacağını ve yaşanan sorunların yine siyaset içinde çözülebileceğini göstermiştir. Yazıcıoğlu örneği, aynı zamanda muhalefetin pragmatik çıkardan ziyade ilkeler ve değerler üzerinden yürütülebileceğini ortaya koymaktadır

Anahtar kelimeler: Muhalefet, liderlik, siyasi partiler, siyaset dışı unsurlar, askeri müdahaleler.

Abstract

The subject of this article is to analyze Muhsin Yazıcıoğlu's opposition-oriented stance through the definition of active opposition, which is evaluated as a manifestation of objection, resistance, and freedom. The study seeks to understand how the concept of opposition is embodied in a political figure, Yazıcıoğlu's oppositional character, the traces he left in Turkish political life, and the social and political developments, events, questions, and problems within Turkish political life. The research was conducted using the method of literature review and was prepared by utilizing written and visual primary and secondary sources related to the subject. The information obtained from these sources reveals that significant problems have been experienced regarding opposition in Turkish political life, that opposition movements have frequently been interrupted, and that professional groups and institutions incompatible with democratic tendencies have intervened in active politics. Consequently, it has been demonstrated that the opposition dimension of politics has not functioned in accordance with democratic principles. Struggling for non-political actors to remain outside of politics, Yazıcıoğlu demonstrated that effective and independent opposition parties and leaders would make a major contribution to Turkish political life and that the problems experienced could once again be resolved within the realm of politics. The example of Yazıcıoğlu also reveals that opposition can be carried out on the basis of principles and values rather than pragmatic interests.

Keywords: Opposition, leadership, political parties, non-political actors, military interventions.

1. Giriş

İnsanı hayata bağlayan, tutunmasını, gelişmesini, ilerlemesini sağlayan güç ve itici faktör onun muhalif yapısından kaynaklanmaktadır. Bu yönüyle muhalif olmak insani bir vasıf olarak karşımıza çıkmaktadır. Demokratik toplumlarda muhalefet siyasal iktidar kadar meşru olarak kabul edilirken muhalefetin olmadığı bir demokrasi literatürde demokrasi olarak kabul

edilmez. Bu çalışma, Muhsin Yazıcıoğlu'nun muhalefet pratiğinin Türkiye'de muhalefet kültürü açısından nasıl bir model sunduğunu sorgulamaktadır. Yakın tarihte gelişen sosyal ve siyasal olaylar üzerinden siyasi bir figür olan Muhsin Yazıcıoğlu'nun muhalif yönü ele alınmış, etkin ve ilkeli muhalif duruşun sosyal ve siyasal sonuçları Yazıcıoğlu'nun muhalif yönü üzerinden değerlendirilmiştir. Konumuz gereği Türk siyasi hayatının 1968-1998 yılları arası önemli problemlerin yaşandığı, parlamentonun ve siyasi faaliyetlerin sık sık kesintiye uğratıldığı, farklı meslek gruplarının ve kurumların demokratik teamüllere aykırı olarak aktif siyasete müdahale ettiği meşru siyasetin güç kullanılarak engellendiği bir dönemdir. Yazıcıoğlu'nun muhalif yaşamı üzerinden etkin, cesur ve özgür muhalif parti liderlerinin Türk siyasi hayatına yapacağı katkı, yaşanan sorunların yine siyaset içinde ve siyasiler tarafından çözülebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Yazıcıoğlu örneği, aynı zamanda muhalefetin pragmatik çıkardan ziyade ilkeler ve değerler üzerinden yürütülebileceğini göstermiştir. Araştırma sonucu elde edilen bulgular, Yazıcıoğlu'nun muhalif yönünün, toplumsal ve siyasal muhalefet ve demokrasinin gelişmesi ve muhalefet kültürü oluşması açısından önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Özellikle 28 Şubat sürecinde anti demokratik güçlere karşı Yazıcıoğlu'nun göstermiş olduğu etkin muhalif duruşun ve kararlılığın, 15 Temmuz darbe girişimine karşı Türk halkının sokağa çıkmasında ve aktif muhalefetinde kelebek etkisi olduğu tespitini not düşmek gerekir.

2. Muhalefet ile İlgili Kavramsal Çerçeve

Türkçedeki muhalefet kavramı Arapça kökenli olan ha-le-fe sözcüğünden türemiştir. Ha-le-fe kelimesi, “birinin ardından konuştu, topluluktan ayrı düştü, zıt gitti”(Etimoloji-Türkçe Etimoloji Sözlüğü, 2025) anlamlarına gelir. “muhalif” kavramı Türkçe sözlüğünde, “bir tutuma, bir görüşe, bir davranışa karşı olan, aykırı olan kimse” (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 1998) olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlamalara göre muhalif, bir şeye karşı olan, itiraz eden veya farklı bir görüş veya tutumu benimseyen kişiyi veya grupları ifade ederken, siyasal bağlamda iktidarın dışında konumlanan ve iktidarın kararlarını denetleyen aktörleri tanımlamak için kullanılmaktadır.

Türkçe sözlükte muhalefet birbiriyle ilişkili üç anlamda kullanılır:

1. “Bir tutuma, bir görüşe, bir davranışa karşı olma durumu, aykırılık.
2. Karşı görüşte, tutumda olan kimseler topluluğu.

3. İktidarın dışında olan parti veya partiler” (Türkçe Sözlük, 2011) olarak tarif edilmektedir.

Muhalefetin bu tür tanımlarına bir ilave de Durgun tarafından yapılmıştır: O da kabulsüzlüktür. Karşı durma, uyuşmazlık, zıt gitmek, zıddiyet, mutabık olmamak olarak tanımlanmaktadır (Durgun, Köprü Dergisi, 126. Sayı Bahar 2014). Fakat günümüzde muhalefet kavramının aklımıza getirdiği ilk düşünce siyasi muhalefettir.

Siyasi muhalefet kavramı yalnızca karşı çıkma eylemiyle sınırlı bir kavram değildir. “alternatif bir program sunarak ya da sunmayarak”, yapıcı veya değil, hatta “yasal veya yasal olmayan yollarla” siyasi iktidarı eleştirmeyi ve istenilen amaç doğrultusunda etki ve sonuçlar yaratmayı içeren bir durum ve davranış olarak tanımlanır (Kotan, 2022, s. 21). Siyasi muhalefet; iktidarı eleştirmek, denetlemek, etkilemek, sınırlamak, değiştirmek ve nihai olarak onun yerine geçmek gibi amaçlarla siyasi alanda birtakım eylemler gerçekleştiren, iktidar partisi dışındaki, parlamentoda olsun veya olmasın tüm siyasi partiler şeklinde açıklanabilir (Aliyev, 2021, s. 64-65). Bu bağlamda muhalefet, siyasal sistemin sürekliliğini sağlayan bir denge mekanizması olarak işlev görmektedir.

Bu doğrultuda muhalefet kelimesinin, siyasi bir muhalif hareketi veya siyasi sisteme karşı çıkan grupları ifade etmek için kullanıldığını da belirtmeliyiz. Bu terim, İngilizce *opposition* kavramıyla ifade edilir ve “iki taraf arasındaki mücadele veya yarış” (Cambridge Dictionary, 2025) anlamlarında açıklandığı görülür.

Muhalefet ile özgürlük arasındaki ilişki, siyasi literatürde sıkça kullanılan bir konudur. Bu anlamda muhalefet etmeyi *itiraz* üzerinden değerlendiren Aksoy konuyu özgürlük bağlamında ele alır. Özgürlüğün düşünmek, itiraz etmek, fikrinizi serbest ve korkusuzca (belki de hiçbir endişe bile duymadan) ifade etmekten başladığını dile getirir (Aksoy, 2019, s. 9). Muhalefet edebilmenin belki de ilk koşulu özgür düşünce ve özgür hareket edilebilecek bir ortamın varlığıdır. Dolayısıyla özgürlükle muhalefetin yakından ilişkisi olduğunu söylenebilir.

Fendoğlu, Özgürlükçü Anayasa Üzerine başlıklı çalışmasında özgür muhalefet olarak siyasi partilerin varlığını gösterir. Muhalefetin özgürlüğünün şart olduğunu özgür olmayan muhalefetin olmaması durumunu “çoğulculuk diktatörlüğü” olarak değerlendirir (Fendoğlu, 1999, s. 246-255).

Muhalefetin gelişmesi ancak temsili yapılardaki politikacılara belirli haklar tanınmca gerçekleşir. Hukuki muhalefetin olabilmesi için öncelikle muhalefetin gelişmesine olanak sağlayacak uygun bir ortamın varlığı bulunmalıdır. Ayrıca parlamentodaki tüm üyelerin

hukuki açıdan korunması ve bu korumanın parlamentodaki azınlık gruplarına da sağlanması gerekir. Bu nedenle demokrasi yalnız serbest seçimlerle değil, aynı zamanda etkin, özgür ve örgütlü bir muhalefetin varlığıyla anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda muhalefet, yalnızca siyasi bir pozisyon değil, aynı zamanda özgürlüğün kurumsallaşmış bir ifadesi olarak değerlendirilebilir.

“Muhalefet demokrasilerde olur” (Mete, 2022, s. 164-165) sözü üzerinden Mete’nin tespiti önemlidir. Yazar, “Açıkçası ismi ne olursa olsun evrensel bir temel üzerinde daha gerçekçi, daha kullanışlı bir demokrasi tanımı yapabilmek zorundayız” der. Bunun nasıl olması gerektiğini muhalefet üzerinden dile getirerek, “şahsen bu amaçla günümüz demokrasi kelimesinin hemen her insanın zihninde uyandırdığı bütün ortak ve anlamlı değerlendirmelerin temel cevherini ‘muhalefet kültürü’ deyimiyle ifade ediyorum,” açıklamasını yapar. Bu açıklamanın peşinden daha da öze inerek “konuyu bütün yönleriyle değerlendirmeye çalıştığımız takdirde, en ilkelinden en gelişmişine kadar her demokrasi uygulaması ve denemesinin, adeta bütünüyle muhalefet kültüründen ibaret olduğunu görürüz!” (Mete, 2022, s. 164-165) tespitinde bulunur. Bir yerde demokrasiden söz edebilmek için orada en dar anlamda da olsa muhalefet kültürünün var olması şartına bağlı olduğunu, daha da önemlisi muhalefet kültürü açısından olgunluk ve gelişmişliği, demokrasilerde kaliteyi belirleyen birinci özellik olarak ifade eder. En nihayetinde demokrasinin her şeyden önce muhalefet kültürü olduğunu ve hatta muhalefet kültürünü iktidardakiler açısından daha öncelikli bir demokratik temel olduğunu söyler (Mete, 2022, s. 164-165).

Köker, muhalefeti zorunlu, sahici ve çoğulculuğun ölçütü olarak ele alır (Köker, 2006, s. 202). Bu tanımı biraz daha genelleştiren Yıldırım, genel anlamda muhalefeti, güç sahibine yapılan her türlü itiraz anlamında kullanır. Bu, bazen otoriteyi uyarmak, bazen otoriteyi sarsmak ve bazen de otoriteyi ele geçirmek için ya da ortadan kaldırmak için yapılabildiği gibi bazen de onu sağlamlaştırmak için yapılabilir fikrine sahiptir (Yıldırım, 2018, s. 171). Aktaş, siyaset ayağında muhalefetin varlığının fiili olarak ortaya çıkmasının yeterli olmadığını, muhalefetin görevinin iktidarı meşrulaştırmak değil, iktidar olmak olduğunu söyler (Aktaş, 2020, s. İV).

Öte yandan muhalefetin önemi haklar ve özgürlükler konusunda demokratik bir toplumda önemli bir boşluğu doldurmasıdır. Siyasi muhalefetin diğer bir amacı da otoritenin meşruiyetini sorgulayarak ve dengeleyerek toplumun farklı seslerinin duyulmasını

sağlamasıdır. Bu manada toplumun hiçbir kesiminin siyasetin alanı dışında bırakılmaması için muhalefet kimsesizlerin kimsesi olmak durumundadır.

Siyasi muhalefet, mevcut iktidarın politikaları, kararları veya eylemleri hakkında farklı bir perspektif veya eleştirilerle iktidarın faaliyetlerini denetlemek, kontrol etmek, halkın çıkarlarını savunarak ve alternatif çözümler sunarak, uygulanan politikaların kalitesini arttırmayı ve hükümetin yanlış kararlar almasını önlemeyi amaçlar. Muhalefetin sosyal barış açısından önemi, bir kesimin diğer kesimler üzerinde hakimiyet ve tahakküm kurmasını engellemek, eşit vatandaşlık kavramının işletilmesini sağlamak gibi amaçları içerdiği görülmektedir. Muhalefetin önemli rollerinden bir diğeri hükümetin “güçler ayrılığı” ve hesap verilebilirliği ilkeleriyle demokrasinin doğru ve verimli işlemlerini sağlamaktır. Muhalefetten beklenen yalnızca iktidarı hedefine koyarak, var olan iktidara muhalefet etmesi değil, iktidarın politikalarına alternatif olabilecek yeni politikalar da üretmesidir (Aktaş, 2020, s. 23). Hükümetin en güçlü şekilde denetlenmesi gereken yer ise parlamentodur.

Kısaca özetleyecek olursak muhalefetin görevlerini şu maddeler etrafında toplayabiliriz:

- İktidarı denetlemek ve eleştirmek.
- Muhalefetin fikirlerini temsil etmek.
- Alternatif politikalar geliştirmek.
- Siyasi katılımı teşvik etmek.
- Toplumsal sorunları dile getirmek.

Türkiye’de muhalefet, tarihsel olarak askeri müdahaleler, vesayetçi kurumlar ve siyaset dışı aktörlerin etkisi altında şekillenmiştir. Bu durum muhalefetin demokratik işlevini yerine getirmesini zorlaştırmış, muhalefet çoğu zaman ya bastırılmış ya da sınırlandırılmıştır. Özellikle askeri darbeler ve olağanüstü dönemler, siyasal muhalefetin sürekliliğini kesintiye uğratmıştır. Bu çalışmada Muhsin Yazıcıoğlu’nun muhalefet pratiği, Türkiye’de muhalefetin karşılaştığı bu yapısal sorunlar bağlamında ele alınmakta, onun siyasi duruşunun muhalefetin demokratik işlevini yeniden hatırlatan bir örnek oluşturduğu ele alınmaktadır.

3. Muhsin Yazıcıoğlu’nun Fikri Yapısını Oluşturan Ortam

1961 Anayasasının yol açtığı toplumsal ve siyasal sonuçlardan biri ortaya çıkan gençlik hareketleri olmuştur. Siyasetin önünün açılması dünyadaki gençlik hareketleriyle bir araya

geldiğinde Türkiye’de de politik bir gençlik ortaya çıkarmıştır. Fakat bu gençlik kullanılarak ilerleyen yıllarda Türkiye bir iç savaşın eşiğine taşınacaktır. Dünyadaki sosyalist hareketlerin etkisi altında Türkiye’de de gelişen sol hareketler bir taraftan anti-emperyalist bir mücadele verirken, bir yandan da Türkiye’ye sosyalizmi getirme mücadelesi vermiştir. Sol hareketlerin karşısında konumlanacak olan milliyetçi hareket Muhsin Yazıcıoğlu’nun yetiştiği bir kulvar olacaktır.

68’li yıllar küresel dünya için unutulmaz bir yıldır. Bu iddialı tespitin yapılmasının sebebi gerçekten de dünya çapındaki olayların 1968 yılında gerçekleşmiş olmasından kaynaklanmaktadır (Gündüz 2018 euronews.com). Dünyanın büyük kesiminde milyonlarca genci etkileyen ve sokaklara döken 1968 hareketi 20. yüzyılın en kalabalık ve en coşkulu ayaklanması olarak tarihteki yerini alır ve insanlık tarihine “başkaldırı yılı” olarak geçer. 1968 yılı, yalnızca öğrenci hareketleriyle sınırlı olmayan; siyasal, toplumsal ve kültürel dönüşümlerin eş zamanlı olarak yaşandığı küresel bir kırılma noktasıdır. Vietnam Savaşı, Sovyetler Birliği’nin Çekoslovakya’ya müdahalesi, Batı’da yükselen öğrenci ve işçi hareketleri ile birlikte değerlendirildiğinde, bu dönemin dünya genelinde otoriteye, yerleşik siyasal yapılara ve hegemonik güç ilişkilerine karşı bir itiraz dalgası yarattığı görülmektedir.

Türkiye’de öğrenci hareketlerinin ilk olarak 1968 Haziran ayının 10. günü Ankara Üniversitesinde bulunan Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi’nde ortaya çıktığı görülmektedir (Koca, 2018, s. 95). 27 Mayıs’tan sonra çoğulcu demokrasi anlayışının egemen olması ile canlanan sol düşünce akımında yeni bir düzen arayışı şeklinde beliren ideoloji, başlangıçta yetersiz eğitim sistemine tepki olarak başlayan öğrenci hareketlerinin siyasi niteliğe bürünmesinde etkili oldu (Bulut, 2011, s. 135-142).

Özgürlük, eşitlik, bağımsızlık gibi söylemleri yapısında barındıran ve dönemin özellikle üniversite gençliği içerisinde karşılık bulan 68 kuşağı hareketi söylemlerinin aksi olan her şeyi değiştirmek ve dönüştürmek için mücadele etmiştir. Batı’da ortaya çıkan bu olaylar değerlendirilirken hareketin ilk bakışta göze çarpan özelliği artan emperyalist baskılara karşı bir dizi demokratik ve toplumsal taleplerde bulunmasıydı (Bulut, 2011, s. 125-129). Türkiye’de ise 1968 sonrası siyasi ortam, Batı’daki hareketlerden farklı bir seyir izlemiştir. Öğrenci hareketleri başlangıçta eğitim sistemi ve toplumsal eşitsizlikler gibi sorunlara odaklanmış olsa da kısa sürede doğrudan siyasi iktidarı hedef alan bir yapıya dönüşmüştür.

Bu dönüşüm Türkiye’de muhalefetin demokratik kanallar yerine sokak siyaseti ve şiddet ekseninde şekillenmesine zemin hazırlamıştır.

Olayların başlangıcı ve seyri açısından ilk olarak Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) ve Sol örgütler gelmektedir. MTTB’de örgütlenen üniversiteli gençlik, hükümetin de desteğiyle özellikle 1966 yılında “hareket karşıtı” bir çerçevede kampanyalar yürütmüştür (Bulut, 2011, s. 140). Bu dönemde siyasal alanın giderek sertleşmesi, devletin gençlik hareketleri karşısında tutarlı ve kapsayıcı bir politika geliştirememesiyle birleşmiş sağ ve sol ideolojik kamplaşmalar derinleşmiştir. Böylece muhalefet, demokratik rekabetin bir unsuru olmaktan çıkarak, toplumsal çatışmanın temel dinamiği haline gelmiştir.

Türkiye’de 68 kuşağı Batı’daki örneklerinden farklı olarak, reformist bir çizgiden ziyade devrimci ve iktidarı hedef alan bir siyasi dil geliştirmiştir. Sol hareketler, anti-emperyalist söylem üzerinden siyasal meşruiyet üretirken, sağ ve milliyetçi kesimler bu hareketleri devletin ve milletin bekasına yönelik bir tehdit olarak değerlendirmiştir.

Bu karşıtlık, yalnızca ideolojik düzeyde kalmamış kısa sürede örgütlü şiddet biçimlerine dönüşmüştür. Demirel hükümetinin öğrenci eylemlerine karşı, karşıt grupların oluşmasına izin vererek “ölkücüler” adı altında ortaya çıkan gruptan yana tavır alması şiddet eylemlerini daha büyük boyutlara taşımıştır (Ayan, 2007, s. 4-7). Devletin bu süreçte tarafsız bir denge unsuru olarak hareket edememesi, şiddetin kurumsallaşmasına sağ ve sol grupların birbirini “meşru düşman” olarak tanımlamasına yol açmıştır. 1960’larda hükümetin sol guruplara karşı tutumu ve polisin olayları bastırmada uyguladığı şiddet bahane edilerek, sol grupların kendilerini savunma gerekçesiyle silahlanmaya başlamaları konusunda Koca’nın tespiti yerinde ve önemlidir:

“O dönem sağ ve sol gruplar arasına pek çok provokatörün de sızdığı bilinen bir gerçektir. Üniversite öğrencileri, sağlam bir örgüt yapılanmasından yoksun oldukları ve bu örgütlenme içerisine bir takım provokatif sızmalar olması dolayısıyla provokasyonlara açık bir halde olmuşlardır” (Koca, 2021, s. 78).

1968 yılı yalnız sol için değil, sağ kesimde de gençlerin eylemlerinin başlangıç yılıydı. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’nin (CKMP) gençler üzerindeki teşkilatlanma çalışmaları kısa sürede karşılık buldu. 1965 yılında Alparslan Türkeş’in CKMP’nin başına geçmesiyle birlikte partinin siyasi duruşu ve anlayışında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Özellikle 1968 olaylarının başlamasıyla birlikte Alparslan Türkeş’in tanımlamasıyla komünizm karşısında

“milli bir refleks” gösteren milliyetçi unsurların, bu tehlike karşısındaki teşkilatlanma süreci de hızlanmıştır. “Milli refleks” olarak lanse edilen Türk sağ, esas olarak sol karşıtlığı temelinde reaksiyoner bir söylem olarak biçimlendiğini yazan Koca, sol karşıtlığının temelini anti-komünizm düşüncesinin oluşturduğunu söyler.

Genç Ülkücüler Teşkilatı (GÜT), orta öğretim gençliğini milli, ülkücü bir ruhla yetiştirmek ve her türlü yıkıcı, bölücü faaliyetlerle mücadele etmek için 29 Şubat 1968 tarihinde kurulmuştur. Türkeş’in “en kudretli gücümüz” dediği gençler hakkında CHP lideri İnönü tarafından “faşist komandolar” olarak nitelemesi olayları daha da tehlikeli boyutlara taşırken Türkeş ise bu gençleri komünistlerin memleketi sahipsiz zannetmemeleri, sokak hakimiyeti kuramamaları, onların dilinden konuşacak memleketçi ve milliyetçi gençler olduğunu ifade etmektedir (Koca, 2018, s. 66-69). Bu gençlerden biri olan Muhsin Yazıcıoğlu 1969 yılında Şarkışla Genç Ülkücüler Teşkilatını kuranlar arasındadır ve siyasi kimliği yukarıda çizilen çatışmalı tarihsel bağlam içinde şekillenmiştir.

4.Muhsin Yazıcıoğlu’nun Siyasi Bir Figür Olarak Ortaya Çıkışı

Muhsin Yazıcıoğlu 31 Aralık 1954 tarihinde Sivas’ın Şarkışla ilçesi Elmalı köyünde kendi ifadesiyle söyleyecek olursak “büyük “oda” da dünyaya gelmiştir. Horasan kökenli bir ailedendir. Dedelerinden Gök Medresede ders vermiş önemli şahsiyetler vardır. Yazıcıoğlu, böyle bir aile muhitinde daha çocukken “köy odasında” sohbetlere katılmış, “şifâhî kültür” ile tanışmıştır (Kocabay, 2020).

İlkokulu köyünde okuyan Muhsin Yazıcıoğlu ortaokul ve liseyi Şarkışla’da okumuştur. Elmalı köyü ile Şarkışla ilçesi arası mesafeyi her gün yürüyerek gidip gelen Yazıcıoğlu, her gün asgari 12 km yürüdüğünü söyler (Tuncer, 2019).

Bu gidip gelmeler esnasında bir gün Yazıcıoğlu yağın yağmur nedeniyle yürümenin de güçleşmesiyle üstü başı çamur ve sırlıklam olduğu halde derse geç kalır. Öğretmeni ona “nedir bu hal şu üstüne başına bir bak” diye azarlar. Halini arz eden Yazıcıoğlu’na Hocası “Amerikalı at hırsızlarına dönmüşsün” der. Bunun üzerine Yazıcıoğlu “ben Amerikan at hırsız değilim ben Türk Oğlu Türküm” diye karşılık verir. Bunun üzerine öğretmen Yazıcıoğlu’nu sınıftan kovar. Sınıftan çıkmayan Yazıcıoğlu öğretmenin fiziki şiddet teşebbüsüne de müsaade etmez (Avcı & Koç, 2022, s. 52-57). Yazıcıoğlu’nun erken dönem yaşam deneyimleri, haksızlık karşısında sessiz kalmayan bir karakterin oluşumuna işaret

etmektedir. Eğitim hayatında yaşadığı ve otoriteyle doğrudan yüzleştiği olaylar, onun muhalefet anlayışının bir refleks olmaktan ziyade ahlaki bir ilkeye dayandığını göstermektedir. Bu yönüyle Yazıcıoğlu'nun muhalefeti yalnızca siyasi bir tercih değil, aynı zamanda etik bir duruş olarak şekillenmiştir. Arkadaşı Kul Ozan'ın çizimleri, dayıoğlunun Türk milletinin şanlı tarihi, Türk milliyetçiliği ve ülkücülük konusundaki anlatımlarıyla kabaran milli duyguların da etkisiyle 1969 yılında 6 arkadaşıyla beraber “Şarkışla Genç Ülkücüler” teşkilatını kurarlar (Avcı & Koç, 2022, s. 55-58).

Ankara'ya geldikten sonra (1972) siyasete Ülkü Ocakları Genel Merkezi'ne devam etmiştir. Sebebini ise şöyle açıklamıştır:

“Bu durumun basit bir heyecan olmadığını, Türk milletini, içine düştüğü tehlikelerden yalnızca Ülkü Ocakları'nda bulunan Allah'a, Türklüğe, vatana bağlı, yüksek gençliğin kurtaracağına inandığımdandır” (T. Şeker, 2023, s. 80-83).

Muhsin Yazıcıoğlu ve onun gibi Türk İslam çizgisinde olan ülkücülerin ocaklarda görev almasıyla MHP'de fikirsel değişimler gözlemlenmiştir. Bu dönüşümde büyük katkıları olan Yazıcıoğlu MHP'de İslami söylemi ön plana çıkarmıştır (Umur, 2017, s. 55-56). Nihal Atsız, Dünder Taşer ve Alparslan Türkeş çizgisine; Necip Fazıl, Nurettin Topçu, Seyit Ahmet Arvasi, Erol Güngör ve Hoca Ahmet Yesevi'yi koyarak hareketin İslami tonunu arttırmıştır. Gençliğin önüne Türklük ve İslam gibi milli ve manevi değerler hedefi koymuştur. Onun Türk İslam mücadelesini, ölümünde batılı ajanslar “Türkiye’de bir İslam milliyetçisi öldü” diye duyurmuşlardır (Erken, 2010, s. 11-12). Bu haber Muhsin Yazıcıoğlu'nun *İslam'ın emrettiği kadar milliyetçiyim* sözünün batıdaki yansıması olarak okunabilir. O, milliyetçiliği şiddet ve dışlayıcılık üzerinden değil, ahlaki sorumluluk ve toplumsal birlik üzerinden tanımlamıştır.

5. Yazıcıoğlu'nun Şiddet Karşısı Siyasi Tutumu

“Silah değil fikir” söylemi: Yazıcıoğlu'nun muhalefeti, bu yönüyle yalnızca karşıt ideolojilere değil, şiddeti meşrulaştıran tüm siyasal pratiklere yönelmiştir. Memleket meselelerinin silahlarla değil, fikri tartışmalar ile çözüleceğine inanır. Ülkü Ocakları Derneği'nin 31 Temmuz 1977 tarihli 6. Olağan Genel Kurulunda Genel Başkan seçilmesinden üç gün sonra gazeteye verdiği bir demeçte: “Bütün Türk gençliğine bir kere daha sesleniyorum. Memleket meseleleri silahlar ile değil fikirlerle ve bunların tartışmaları ile çözümlenir” diyordu. Yapılan çağrı konjokturel olarak çok önemli bir çağrıdır. Her gün onlarca insanın öldüğü kavgalar,

kurtarılmış bölgeler, suikastlar, annelerin ölen evlatları için matem tuttuğu, ölmeyenler için korku içerisinde olduğu yıllar yaşanmaktadır. Ayrıca 1977 yılında “Kana Bulanan 1 Mayıs” adıyla tarihe geçecek olan 34 kişinin öldüğü ve 130 kişinin yaralandığı olay henüz tazeliğini korumaktadır. Bu olaylar ordu içinde bir darbe hazırlığı olduğu iddiasını ve Kenan Evren’in “ihtilal ortamının olgunlaşmasını bekledik” sözlerini akla getirmektedir (Beriş, 2022, s. 356).

23-24 Aralık’ta Kahramanmaraş bir savaş alanına dönmüş 26 Aralık 1978’de ölü sayısının 102 kişiye ulaştığı resmî olarak açıklanmıştır (Çal, 2017, s. 235-242). İşte tam da bu ve benzeri kaos ortamlarının, terör olaylarının ayyuka çıktığı dönemlerde mevcut duruma çözüm olarak taraflara çağrı yapan bir Yazıcıoğlu görüyoruz. O, haklı haksız, ya da doğru yanlış ayrımı yapmadan, biz siz demeden ve karşı tarafı suçlamadan net bir şey söylüyordu “Eller silah değil kalem tutmalı” (TRT Avaz, 2017). Aslında bu çağrının her iki tarafın da her şeyden önce kavga ortamından çıkıp konuşabilecek bir ortamı sağlamaya yönelik samimi ve içten bir çıkış olduğunu görmek mümkün. Yine görüleceği üzere onun muhalefeti kavga etmeye, dövüşe silahlı çatışmayadır. Gözlerin karartıldığı, karşıt gurupların yok edilmesi gereken düşman olarak görüldüğü bir ortamda onun silah değil, fikir çağrısı önemliydi. Dolayısıyla kavga ortamını fikirsel mücadele ortamına çevirmeye çalışan ve yeni bir durum inşa etmenin derdinde bir Muhsin Yazıcıoğlu görülüyor.

Muhsin Yazıcıoğlu, ülkücüler ve devrimci sosyalistler arasındaki şiddet olaylarının durdurulması için Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’e de ülkenin içinde bulunduğu durumu izah eden, anarşiyle ilgili görüşlerini açıklayan ve onu daha aktif ve duyarlı olmaya davet eden, diplomatik dille yazılmış bir mektup göndermiştir. Bu mektup, kamuoyunda da büyük yankı uyandırmıştır. Mektupta, gençlik hareketleri içinde bulunan ajanların provokatif eylemler gerçekleştirerek sağ sol kavgasının daha da şiddetlendirdiğini belirtilerek kavgaların, çatışmaların yerine fikri tartışma zeminine çekilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Muhsin Yazıcıoğlu bu konuda ilk adımı atmaya hazır olduklarını da ifade etmiştir. Bu çözüm arayışları onun ülke meselelerine hakimiyetinin ve bu meselelerinin nasıl çözüleceğini bilen bir lider olduğunun göstergesi olarak okunabilir. Yazıcıoğlu, çatışma yerine tartışma ve müzakere ortamının sağlanmasında devlete de görev düştüğünü şu ifadelerle dile getirir:

“Fikirlerin masa başında uygarca tartışılarak ortaya konulması ve münakaşanın yalnızca masa başında sürdürülmesi gerekliliği de açık bir gerçektir. Anarşinin sona ermesi ve kardeşkanı durması için her şeyden önce karşılıklı fikir tartışmasının

yapılmasına milletimizin büyük çoğunluğu gibi gençlerimizin de inanması zorunludur. Bunun için de bu yolda bizzat devletçe bazı olumlu çabaların sarf edilmesi gerektiğine inandığımızı ifade etmek istiyoruz. Hangi fikri taşırsa taşırsın, hangi teşkilat mensubu olursa olsun herkesin fikirlerini silahla değil, uygarca tartışarak karşısındakilere benimsetme yolunu seçmesi için, bu yönde bazı başlangıç çalışmalarının ihtiyaç vardır, kanısındayız” (Karacaoğlu, 2023, s. 68).

Sağ-Sol çatışmasının durdurulmasında inisiyatif almayan yetkililere yönelik olarak Yazıcıoğlu, ileriki yıllarda yapacağı bir söyleşide susanların sorumluluğuna dikkat çekmek üzere bu memleketin suçluları çatışanlar değil susanlardır diyecektir. Çatışanları geçmişin mağdurları geleceğin mazlumları olarak değerlendirecektir.

Ülkenin ve gençliğin içerisinde bulunduğu durumun farkında olan ve bu kaos ortamından nasıl çıkılacağı üzerine düşünen kafa yoran, çareler ve çözüm yolları arayan bir lider olduğunu, üniversitedeki arkadaşlarına 1972 yılında yaptığı konuşmasından da anlamak mümkün:

“Arkadaşlar, hepimiz Anadolu’nun dört bir yanından okumak için buralara geldik. 4 yıl bu sıralarda beraber olacağız. Yeni eğitim yılı hepimize hayırlı olsun. Arkadaşlar sıralarda yazan bazı çirkin sloganlar beni üzdü. Biz buralara okumak, milletimize, devletimize ilerde hizmet etmek için geldik. Ancak yabancı ideolojilerin bizi birbirimize düşman etmesine izin vermeyelim. Birbirlerimize ideolojik dayatma yapmayalım. Farklı görüşlere sahip olabiliriz. Önemli olan tartışmak ve birbirimizi anlamak, farklılıkların zenginlik olduğunu idrak etmektir”(Karacaoğlu, 2023, s. 59).

Yazıcıoğlu’nun siyaseti savaş alanından fikir alanına çekmek istediği ve artan öğrenci olayları üzerine şiddetsizlik çağrısını hep yinelediği görülmektedir. Çağrısını “Eller silah değil, kalem tutmalı!” üzerine ve bu konuda yazılar yazıyor, konferanslar veriyor, toplantılar düzenlemekte. Ülkü Ocakları Teşkilatlarına bir tamim göndererek ülkücü gençleri kışkırtmalara karşı uyararak, dış güçlerin içerdeki taşeronlarıyla “Türk gençliği üzerinde” karanlık oyunlar tertiplediğini hatırlatıyor, bu tuzaklara karşı uyanık olmalarını istiyordu. Sağ-Sol diye ayırmaması ve vurgusunun “Türk gençliği” olması da önemli bir ayrıntı olarak değerlendirilmektedir. Bu sebeple onun muhalif yapısının iyi yönetilemeyen devlet mekanizmasına, onun muhalif duruşunun Türk gençliğine kurulan pusuya, onun muhalif çıkışının anarşi ve terör eylemlerine karşı olduğunu sonucuna varılmaktadır. Türk gençliği konusundaki hassasiyetini şu konuşmasında da görmek mümkün:

“Hepimiz kardeşiz. Birbirimizi Allah için sevelim, kin ve nefretle birbirimize bakmayalım. Bu aziz milletin, bu güzel ülkenin ve bu mübarek toprakların evlatlarıyız. Masalara, duvarlara yazılmış bize ait olmayan içi boş ‘Kahrolsun ve Yaşasınlar’ la başlayan sloganlar bizi bir yerlere götürmez. Bizlere gelecek sunmaz. Hepinizi birlik ve beraberlik içinde sadece okumaya ve iyi bir tahsil yapıp vatana hayırlı hizmetler yapmaya çağırıyorum. Çatışma, kavga, kutuplaşma çözüm değil”(G. Şeker, 2023, s. 80-89).

1970’li yılların sonlarına gelindiğinde Türkiye, yaygın siyasi şiddet ve toplumsal kutuplaşmanın hakim olduğu bir sürece girmiştir. Bu ortamda Yazıcıoğlu’nun yapmış olduğu şiddetsizlik çağrıları, dönemin siyasi dili içerisinde istisnai bir konuma sahiptir. Yazıcıoğlu siyasi sorunların silah yoluyla değil, fikir mücadelesiyle çözülmesi gerektiğini savunarak muhalefetin meşru sınırlarını yeniden tanımlamaya çalışmıştır. Burada öne çıkan unsur fikirlerin mücadelesindeki yöntem sorunudur. Bu tutum Yazıcıoğlu’nun muhalefet anlayışının temel karakteristiğini ortaya koymaktadır. O, muhalefeti yalnızca iktidara ya da karşıt ideolojilere yönelik bir mücadele olarak değil, siyasi alanı şiddetten arındırmayı hedefleyen, demokratik sorumluluk olarak görmüştür. Bu yaklaşım, Türkiye’de muhalefetin tarihsel olarak yaşadığı meşruiyet krizine karşı önemli bir alternatif sunmaktadır.

Araştırmada, sık sık şiddetsizliğe yaptığı çağrıları, konuşulabilecek bir ortamı sağlamaya yönelik, çözüm odaklı çabaları olan, kavga ortamını fikirsel mücadele ortamına çevirmeye çalışarak yeni bir durum inşa etmenin, normalleşmenin derdinde bir Yazıcıoğlu görülmektedir.

Muhsin Yazıcıoğlu 12 Eylül 1980 darbesi yapıldığında MHP Genel Başkan Müşaviri idi. Hapishanelerden işkence haberleri geliyordu. Kendisine yurt dışına kaçmasını söyleyen başta A. Türkeş olmak üzere diğer arkadaşlarına “hayır” diyordu. Yazıcıoğlu’nun kararı tartışmaya açık değildi. Yakalanana kadar dışarıdan yakalandıktan sonra da arkadaşlarına içeriden yardım ve destek olmaya devam edecekti. Kendisine “Yurt dışına niye çıkmıyorsun?” diye sorulduğunda şu cevabı vermiştir:

“Dâvâ arkadaşlarım idam sehpalarında, işkence hanelerde şehit edilirken, zindanlara doldurulurken, dört bir yanda aranan arkadaşlarımız varken, iki binden fazla şehidimizin ve binlerce mağdurumuzun ailesi bizden maddî ve manevi yardım

beklerken, hareketimiz dağıtılmaya, yok edilmeye çalışılırken ben nasıl kendimi düşünür yurt dışına çıkarım?” (Avcı ve Koç, 2022, s. 109)

Onun haksızlıklar karşısında muhalefeti ve hak arama mücadelesi Mamak cezaevinde de devam ettiğini görülüyor. Yazıcıoğlu, o dönemdeki uygulama gereği 5 liralık damga pulu yapıştırıp imzaladığı dilekçede, gözüaltına alındığı 28 Ocak 1981 gününden itibaren kendisine uygulanan işkenceleri anlatıyor ve işkenceciler hakkında dava açılmasını için dilekçe yazarak muhalefetini gösteriyor. Muhsin Yazıcıoğlu haksızlık karşısında sessiz kalmaması, kime karşı olursa olsun haksızlıklara karşı muhalefetini gösteren bir lider olması, sadece kendi görüşünde olanlar için sesini çıkaran ve muhalefet eden bir insan olmadığı, onun en önemli ve en belirgin özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Onun bu duyarlılığı gerek Mamak ceza evinde rakip guruplara karşı yapılan işkencelere karşı çıkışında, gerekse daha sonra milletvekili olduğu yıllarda da devam etmiştir. Nitekim Yazıcıoğlu Ankara, Karşıyaka mezarlığında ülkücülerin mezarlarıyla birlikte Deniz Gezmiş ve Mahir Çayan'ın mezarlarını da saygı içinde ziyaret etmiştir. Bu minvalde aynı hücrede kalan solcu Üzeyir Tunç Muhsin Yazıcıoğlu için “Hiçbir yerle bağlantısı olmayan kafasının şurası burası sağ, solu, önü, arkası olmayan güce boyun eğmeyen her yönüyle Anadolu olan biriydi” der (TRT Avaz, 2017).

6. Yazıcıoğlu ve Parti İçi Muhalefet

12 Eylül darbesinden sonra Milliyetçi Çalışma Partisi'nde (MÇP) Genel Başkanlık makamına tekrar oturan Alparslan Türkeş'in genel başkanlığında partinin önüne çıkan ilk imtihan, 29 Kasım 1987 tarihinde yapılan milletvekilliği genel seçimidir. MÇP % 2,9 oranında oy alabilmiştir ki, bu oran 1977 yılı seçimlerinde alınan yüzde % 6,4'ün çok altında kalmıştır (Gocuk, 2023, s. 63-64). ANAP'daki ülkücülere yapılan “yuvaya dön” çağrısının karşılık bulmaması (Bayraktar, 2015, s. 37) MÇP'yi yeni çözüm arayışlarına sevk etmiştir. Çözüm yolu olarak aynı çağrı bu sefer Türk İslam Ülkücülerine yapılmış, Muhsin Yazıcıoğlu ve arkadaşları partiye davet edilmiştir (Gocuk, 2023, s. 64). Bu davete olumlu cevap veren Yazıcıoğlu ve onun liderliğindeki ülkücüler davet edildikleri MÇP'ye 27 Kasım 1988 tarihinde şu sözlerle dahil olmuştur:

“Memleketin içinde bulunduğu bu kritik dönemde dün olduğu gibi bugün de Allah rızası için gönül seferberliği çağrılarını ile milletimizi milli ülkü ve hedefler etrafında birleştirmeyi hedef alan Türk İslam Ülküsü fikriyatının takipçisi olduğuna yürekle inanmış MÇP'ye üye oluyoruz. Bütün dava arkadaşlarımızla bütün çalışmalarımızı MÇP'de sürdüreceğiz. Fikrimiz, davamız, gayemiz yolunda

mücadelemizi Cenabı Hakkın izniyle MÇP’de sürdüreceğiz” (Akar ve Savut, 2020, s. 64).

Bu çok saf ve samimi düşünceler çok geçmeden yerini soru işaretlerine bırakacaktır. Yazıcıoğlu’nun temsil ettiği grup içinde oluşan bazı rahatsızlıklar, memnuniyetsizlikler kısa bir süre sonra sesli olarak dile getirilmeye başlanmıştır. Zira Yazıcıoğlu ve arkadaşları MÇP’ye katılmış olmalarına rağmen parti içerisinde karar ve icra organlarının dışında bırakılıyor, üvey evlat muamelesine maruz kalıyor, bariz bir ötekileştirmeye tabi tutuluyorlardı. Muhsin Yazıcıoğlu’nun 60 kişilik MKYK’ya girecek 100 kişilik çarşaf listenin 95. sırasına konulması arkadaşlarında hayal kırıklığı yaşatmıştır. Bunun üzerine arkadaşlarının yaptığı yoğun çalışmalar Muhsin Yazıcıoğlu’nu alt sıralardan MKYK ya taşımıştır. Böylece parti organlarında parti içi muhalefetin kıvılcımları görülmüş oldu (Umur, 2017, s. 69). Buna rağmen kongreden sonra Alparslan Türkeş’in Ocaklı gruba partide görev vermemesi taşra teşkilatlarının muhalefetiyle karşılaşmış ve tepkilerini istifa ederek göstermişlerdir. İstifalarla verilen mesaj, yerine ulaşmış olacak ki, on beş gün sonra tekrar toplanan divan heyeti Muhsin Yazıcıoğlu’nu Genel Sekreter Yardımcılığına, arkadaşı Mustafa Mit’i de Genel Başkan Yardımcılığı’na getirmiştir.

Parti içinde MHP’nin politik tavırları ve taraf olduğu durumlar (Alparslan Türkeş’in Türk-İsrail yaklaşmasını hedefleyen programlara katılması gibi) (Gocuk, 2023, s. 65) görüş ayrılıklarına ve ciddi tartışmalara neden olmuştur. Bir diğer görüş ayrılığı ve muhalefet edilen, eleştirilen durum, yeni isimlerin partiye katılması ve onlara üst seviyelerde görev verilmesidir. Bunlardan biri 12 Eylül Askeri Müdahalesinde general olan, İslam karşıtı söylemlerde bulunan Hüseyin Cevizoğlu ve Turgut Nasuh’un Alparslan Türkeş tarafından genel başkan yardımcısı yapılmalarıdır. Parti içinde bazen tolere edilemeyecek olaylar oluyordu. İşte bu iki generalin de partiye kabul edilip genel başkan yardımcılığı statüsü verilmesi sineye çekilecek ya da tolere edilebilecek durumlardan değildi. MÇP bu tür durumlarda tabanının hassasiyetine dikkat etmediği için Yazıcıoğlu ve ekibi bu atamalara muhalefet etmişlerdir. Bu bağlamda parti içi muhalefet, sadece ideolojik ayrışmadan değil, aynı zamanda parti elitlerinin tabanla kurduğu hiyerarşik ilişkinin sorgulamasından da beslenmektedir.

Bu tür olaylarla beraber darbe sonrası hem Ocak hem parti hem de Türkeş’e yönelik sorgulamalar, ülkücü kadroları ideolojik olarak bir arada tutan “lider-teşkilat-doktrin”

üçlemesinde gedik açılmasına yol açmıştır. Süreçle beraber Yazıcıoğlu ve ekibine karşı bizzat Türkeş'in devreye girmesi, Yazıcıoğlu'nun hareket alanını kısıtlamaya yönelik emir ve talimatlarla parti içi çekişmeler iyice gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Yazıcıoğlu rutin parti propagandası yerine düzenlenen etkinliklerde (Gözyaşı Geceleri) 12 Eylül öncesi ve sonrası verilen mücadelelerini yaşamışlıklarını, tecrübelerini anlatıyor bazen de partinin geçmişteki çizgisini eleştiriyordu. Çünkü cezaevi ve sonrasında Yazıcıoğlu'nun gerek fikir dünyasında gerekse olaylara bakış açısında değişiklikler olmuştur (Bayraktar, 2015, s. 37). Yazıcıoğlu ve ekibinin parti tabanında etkinliğinin artmasından rahatsız olan Türkeş, bir genelge ile "Gözyaşı Geceleri" etkinliklerini yasakladığını duyurmuştur. Öyle ki Türkeş ve Yazıcıoğlu ekipleri arasındaki mücadele parti kongrelerine yansımaya başlamıştır. Bu bağlamda Yazıcıoğlu'nun parti içi muhalefeti kişisel bir iktidar mücadelesinden ziyade, karizmatik liderlik etrafında şekillenen siyasi kültüre yönelik ilkesel bir itiraz niteliği taşımaktadır.

Milliyetçi Çalışma Partisi'nin 1991 yılındaki kongresinde bir ilk yaşanmış ve kongrede iki farklı liste çıkmıştır (Sönmez, 2019, s. 71). Böylece parti içi görüş ayrılıklarının tezahürü olan listeler savaşı başlamış oldu. Yazıcıoğlu'nun Alparslan Türkeş ve çevresi ile ilk ters düşme olayı Ankara il kongresinde gerçekleşmiştir. Muhsin Yazıcıoğlu, partide elini güçlendirmek adına ve Yusufiyeli (hapishanede yatmış) ülkücüleri genel merkez üzerinde güçlü kılmak için il kongrelerine kendi listelerini götürmüştür. Bu girişimler hatırı sayılır şekilde başarılı olmuş ve Muhsin Yazıcıoğlu'nun listeleri 22 ilde Alparslan Türkeş'e rağmen il kongrelerini kazanarak il başkanlığı görevine Yazıcıoğlu'nun arkadaşları gelmiştir. Türkeş, kongre sonucuna sinirlenerek MÇP Ankara il yönetimini feshetmiştir. Daha sonra aynı olaylar Ankara Mamak, Yenimahalle, İzmir ve İstanbul'da da olmuştur (Bayraktar, 2015, s. 37-38).

Yazıcıoğlu özelinde "Mamak'tan gelenler" parti aristokrasisine başkaldırıyordu. 29 Aralık 1991 MÇP Büyük Kongresinin birçok çekişmeye sahne olması (Bayraktar, 2015, s. 38). parti içi muhalefeti, mücadeleyi ve rekabeti gözler önüne sermekte olup, sürecin çetin geçeceğinin bir göstergesi niteliğindedir (Akar ve Savut, 2020, s. 831-850). Parti içi muhalefet sonuç vermiş, liste delinerek Yazıcıoğlu ve arkadaşları parti yönetimine girmiştir (Bayraktar, 2015, s. 38). Parti içi muhalefetin başarısı, yasakları beraberinde getirmiş Muhsin Yazıcıoğlu'nun gideceği taşra teşkilat programları MÇP genel merkezi tarafından iptal edilmiştir. Muhsin Yazıcıoğlu'na yakınlığı ile bilinen "Bizim Dergâh Dergisi"nin Gençlik Kültür ve Sanat Ocakları teşkilatlarında bulundurulması yasaklanmıştır (Bayraktar, 2015, s. 38). Genel Merkez ve lider parti içi muhalefet konusundaki tepkisini bu tür müeyyidelerle göstermiştir.

Parti içerisinde bu mücadeleler yaşanırken Türkiye yeni bir seçim atmosferine giriyordu. Durum MÇP açısından hiç de iç açıcı değildi; zira kamuoyunda seçime giren Refah Partisi ile MÇP'nin baraj altında kalacağı düşünülüyordu. Fakat seçimlere çok az bir süre kala Alparslan Türkeş liderliğindeki MÇP ve Aykut Edibali'nin lideri olduğu İslahatçı Demokrasi Partisi (IDP) Necmettin Erbakan liderliğindeki RP listelerinden seçime katılma kararı aldılar. Başarılı da oldular. İttifak cephesinde “Kutsal İttifak” olarak tanımlanan bu ittifak yüzde 16,9 oy oranıyla 62 milletvekili çıkarmıştır. İttifak çerçevesinde 19 milletvekili MÇP'ye, 3 milletvekili IDP'ye 40 milletvekili de RP'ye dahil oldu (Saçaralp, 2018).

Sivas'tan aday gösterilen ve milletvekili seçilen Muhsin Yazıcıoğlu'nu seçim çalışmalarında özellikle ön plana çıkaran ve sorumluluğunu artıran bir seçim sloganı vardı. “O, inançlarınızı Meclis'e taşıyacak” (Büyük Birlik Partisi, 2025).

MÇP'de statüler değişince parti içi ve parti dışı muhalif olunan konular da değişmişti. Meclise seçilen milletvekilleri arasında ihtilaflar vardı. Fikir ayrılıklar Mecliste alınan kararlara yansıyor mecliste çıkarılmak istenen kararlar konusunda Yazıcıoğlu ile Türkeş'in düşünceleri farklılık arz ediyordu. Zira alınan siyasi kararlar, verilmesi istenen siyasi destekler milliyetçi camiaı, Yazıcıoğlu ve gurubunu açık bir şekilde rahatsız etmekteydi. Özellikle MÇP'nin DYP-SHP Hükümeti'ne güvenoyu vermesi ve Çekiç Güç'e onay vereceği kararı kafaları karıştırmıştır. Yazıcıoğlu ve arkadaşları Çekiç Güç'ün konumlanması, süresinin 6 ay daha uzatılması teklifine Türkeş ve MÇP'deki diğer milletvekillерinden farklı olarak karşı çıkarak Mecliste bu teklife hayır oyu verdiler. Yazıcıoğlu'nun MÇP'den kopuşundaki bir diğer siyasi kırılma Alparslan Türkeş'in DYP-SHP Koalisyon Hükümeti'ne güvenoyu verilmesi isteği olmuştur (Karacaoğlu, 2023, s. 109). Bu durum kaçınılmaz olarak gizlenmeye çalışılan, görmezden gelinen, söylenmeye cesaret edilemeyen bazı duyguların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Lider bir şey istiyor, Yazıcıoğlu ve onunla hareket eden ülkücüler muhalefet ediyor. Türkeş'in solun iktidarını onaylayacak düzeyde olan ılımlı yaklaşımına karşı çıkıyorlar ki bu tutum lider kültü ile ilkesel siyaset arasında bir başkaldırı olarak değerlendirilmektedir.

Bu karşı çıkma ülkücü hareket içindeki bir grup tarafından ihanet olarak algılansa da DYP ve SHP koalisyonuna birçok sebepten dolayı ret oyu vereceklerini ifade eden Yazıcıoğlu o günlere ilişkin şunları belirtiyor:

“SHP-DYP Koalisyonu oluşmuştu. O zaman DEP'liler SHP'nin içinde. Ben böyle bir koalisyona oy vermeyi içime sindiremediğimi söyledim. Oy vermeyeceğimi ifade ettim.

Bazı arkadaşlarımızın da böyle düşünceleri oldu. Meydanlarda SHP'ye verilen her oy PKK'ya verilmiş demektir diye propaganda yaptık. Burada SHP'nin iktidarına oy verirse bu çelişki olur” (Karacaoğlu, 2023, s. 112).

Buna rağmen Alparslan Türkeş DYP-SHP Koalisyon Hükümeti'ne güvenoyu vereceklerini teşkilatlarına bildirmiştir. Yazıcıoğlu, Alparslan Türkeş'e tespitlerini, endişelerini, çelişkileri ve düşecekleri pozisyonu anlatmaya çalışarak, yaptıkları şeyin yanlış olacağını, kamuoyunda itibarlarının yok olacağını izah etmeye çalışır. Alparslan Türkeş'e bu hükümetin kurulmasındaki tehlikeleri ve zararları anlatır. Ayrıca Yazıcıoğlu, hükümet protokolünün belli olmadığı bir koalisyona güvenoyu vermenin anlamsız olduğunu düşünerek kaygılarını ve desteğin yanlış olduğunu söyler. Alparslan Türkeş “yanlışta da beraber olacağız” diyerek konuyu kapatır (Karacaoğlu, 2023, s. 108-114) Alparslan Türkeş bu sözleriyle yanlış kabul etmekle kalmamış aynı zamanda Yazıcıoğlu'na yanlışta beraber olma konusunda ısrarcı olmuştur.

Oysaki Ülkücü öğretide Lider yanlış ve yanlıstan yana taraf olmaz olamaz! Lider yanlış taraf olan değil yanlış karşı duran kişidir. Yazıcıoğlu, tartışılmaz lider Alparslan Türkeş'i karşısına alma pahasına ve bütün ısrarlara rağmen Mecliste DYP-SHP Koalisyon Hükümeti'ne ret oyu kullanmıştır. Yazıcıoğlu'nun tartışılmaz lider olan Türkeş'e muhalefet etmesi ülkücü gelenekte ender görülebilecek bir olay olarak tarihe geçen kırılma noktalarındandır.

Fikirsel ayrışmalar fiziksel ayrılmayı hızlandırmıştır. Zira iş, muhalefet gösteren, partinin söz dinlemez gençlik lideri Yazıcıoğlu'nu ekibini ve sevenlerini yaftalamaya ötekileştirmeye kadar gitmiştir. Bizzat Türkeş, bazı tarikat ajanlarının partiyi ele geçirmeye çalıştığını iddia ederek Yazıcıoğlu ve arkadaşlarını şeriatçı olmakla suçluyor ve partiyi milliyetçi ve görece laik bir çizgiye çekmeye çalışıyordu (Bayraktar, 2015, s. 38). Yazıcıoğlu ise parti yönetiminin örgütleriyle herhangi bir teması olmadığını, halktan kopuk olduğunu, MÇP üst yönetiminin, millici halk tabanını sürekli dışladığını MÇP'nin artık İslam'dan da oldukça uzaklaştığını iddia ediyordu (Bayraktar, 2015, s. 39).

Yazıcıoğlu, dürüst siyaset anlayışlarını, inançlarını MÇP'de yürütemeyeceklerini, fikri yapıda sapmalar olduğunu, siyasi yapının içinde çürümüşlük ve siyasi karar almada anlaşmazlıklar olduğunu söylüyordu. Düzenlediği basın toplantısında bir tabu haline gelen ve ülkücü camianın kutsadığı lider egemenliğini yanlış bulduğunu ve milleti böyle bir anlayıştan kurtaracaklarını ifade ederek ayrılma gerekçelerinden birisini de söylemiş oluyordu (Akar ve

Savut, 2020, s. 830-852). Meselenin sadece Türkiye’ın liderliğini tartışmak veya tartışmamakla alakalı olmadığını, Türkiye’deki bütün lider sultalığına dayalı ve tek adam anlayışıyla inşa edilmeye çalışılan her tür yapılanmalara karşı olduğuna dikkat çeken (32.Gün, 2019). Yazıcıoğlu, Türkiye’deki kronik bir yanlış ortaya koyarken bu yanlışla muhalefet etmeye ilk önce kendi bulunduğu yapıdan başlamıştır.

İlk kez ölkücü hareketin tartışılmazı olan *lider-teşkilat-doktrin* üçlü saç ayağı tartışılmış, lider Alparslan Türkiye’e, kararlarına ve otoritesine karşı çıkılmış ve muhalefet edilmiştir (32.Gün, 2019). Görünen o ki, 12 Eylül sonrası fikri bazda gelişen ve değışen düşünce yapısıyla beraber farklılıkların iyice gün yüzüne çıkması fiziki birlikteliğin “zoraki” yürütölmesinin çok da bir anlamı olmayacağını göstermiş ve kopuş gerçekleşmiştir. Muhsin Yazıcıoğlu, yeni oluşumla ilgili:

“Sistem ölkenin üstünde. Bu tepeden inmece, seçkinci, batıcı, Jakoben sistemi değıştirmek için yola çıktık, yeni oluşum hareketini başlattık. Hiçbir gruba cemaate siyasi tabana karşı ön yargımız yok. İmanımızın bize öğrettiklerini yapıyoruz. Biz bu ölkede toplumsal barışı, sosyal adaleti yaşanabilir, özgür ve demokratik bir Türkiye’yi tesis etmek, kurmak için yola çıktık. Milletle kavgalı, milletin inanç ve değerleriyle alay eden, tahakkümcü, dayatmacı, baskıcı, ceberut sistem mutlaka değışmelidir ve Allah’ın izniyle de değışecektir. Kendilerini, milletin ve demokrasinin üstünde gören güç ve odaklarla mücadelemiz sonuna kadar sürecektir... İnsanların putlaştırılması üzerine inşa edilmiş, lider karizmalarına dayalı siyaset anlayışını reddediyoruz” (Öznur, 2022).

Sosyal ve siyasal ayırım gözetmediklerini açıkça ifade ediyor ve bunun kaynağı olarak da inancını referans gösteren Yazıcıoğlu, özlemini duyduğu demokratik Türkiye hedefini demokrasi dışı güçlerle mücadele ederek gerçekleştireceğini açıkça deklere ederek muhalefetine cephesini de belirlemiş oluyor.

MÇP’den ayrılış manifestosu olan bu sözler sonrası Yazıcıoğlu kendisinin kuracağı yeni bir partiyle mücadelesine devam edecektir. Özet olarak, ayrılmaya kadar giden parti içi muhalefetin sebepleri değlendirildiğinde en önemli faktörlerin;

-İdeolojik farklılaşmanın ve değışimin beraberinde getirdiğı fikirsel ayrılıklar,

-İlkesel siyasetin lider kültüründen önce gelmesi fikri ile parti içi muhalefetin lider anlayışındaki değişimi,

-Parti içi muhalefet tarafından liderin almış olduğu kararların tartışmaya açılması.

-Önceliklerin değişmesi. Bu bağlamda kararları kimin aldığından ziyade, alınan kararın ilkesel olup olmadığı, ideolojilerine uyup uymadığı konusu, alınan kararların sorgulanması ve itiraz edilmesi,

-Parti içi atamalarda parti ideolojisine uymayan kişilerin atanması,

-Eylem ve söylem birlikteliğinin olmadığı inancı,

-Parti içi “Merkez, elit, taşra” gibi ayrımların yapıldığı hissi, parti içi muhalefetin ve ayrılmanın önemli sebepleri arasında sayılabilir.

7. Yazıcıoğlu ve Büyük Birlik Partisi Deneyimi

Büyük Birlik Partisi, 29 Ocak 1993’te 99 kurucu üyenin katılımıyla Türk siyasî hayatına atıldı. Parti, seçim kanunlarının dayattığı asgari sayıdaki il ve ilçe örgütünü kurarak Mart 1994 yerel seçimlerine katıldı ve Türkiye genelinde yaklaşık 400 bin oy alarak 14 belediye başkanlığı kazandı (Arıkan, 1999). Seçim sonuçlarında aldığı oy ortalama %2’yi geçememiştir. Türkiye’de siyaset, Osman Bölükbaşı’nın konuşmalarından anlayacağımız üzere “alkışların ve oyların başka yerlere gittiği” (Benim Gözümden Muhsin Yazıcıoğlu, 2020) bir denkleme sahipti. Muhsin Yazıcıoğlu için de durum böyle oldu. Kendisi alkışlandı, bağımsız olarak Meclis’e girdi ama partisi hiçbir zaman “beklediği oyu” alamadı.

BBP’nin ilk sınavı baraj engeli olmuştur. BBP yüzde 10’luk ülke barajını halkın iradesinin meclise yansımalarının önündeki en büyük engel olarak reddetmektedir (T. Yıldırım, 2020). Baraj engelini aşmak için siyasi çözüm olan ve birçok partinin de yapmış olduğu gibi “ittifak” seçeneğini kullanarak ANAP’la ittifak kurarak seçime girdi.

24 Aralık 1995 günü sandığa giden 29 milyon seçmen, Refah Partisi’ni belediyelerdeki başarısından dolayı ödüllendirmiştir. Seçmen, İstanbul ve Ankara’yı 1 yılda yaşanabilecek şehirler haline getiren Refah Partisi’ni % 21,3 ile birinci parti yapmıştır. Diğer partilerin aldığı oy oranları ise ANAP ve DYP % 19’ar oy alırken, CHP barajı kıl payı geçebilmiştir. DSP’nin oyu % 14,6’da kalmıştır (“Bir Çiçekle Baharı Getiren Lider: 1995 Genel Seçimi”, 2017). MHP bu seçimde yüzde 8,2 oy alarak seçim barajına takılmış ve Mecliste temsil

edilememiştir. İttifak neticesinde ANAP %19,7 oranında oy alarak 132 milletvekili çıkardı. İttifak ortağı olan BBB, ANAP listelerinden 7 milletvekili kazanmış oldu (Saçaralp, 2018).

24 Aralık 1995 genel seçimlerinde Refah Partisi seçimi birinci parti olarak tamamladı. Fakat bu başarı birçok kesim tarafından rejim krizi olarak değerlendirildi ve bazı dinamikler harekete geçirilmeye başlandı. Bu sebeple diğer partiler RP ile ittifaktan kaçınmaktaydı. Bu durumda hükümet kiminle ve nasıl kurulacaktı? Hangi parti RP ile hükümet kurmaya niyetlense ordunun şimşeklerini üzerine çekecekti (Çıvgın, 2025).

Hükümet krizi çıkmasının, ekonominin altüst olmasının, istikrarsızlığın ve benzeri problemlerin bazı guruplar için çok da bir önem arz etmediği ve gündeme bile almadığı görülmektedir. Sanki tek sorun, Refah Partisi'nin iktidar olup olması durumuydu ki ülke olarak devletin tüm kurumları, sivil toplum örgütleri, odalar, sendikalar, medya ... tüm unsurlarıyla politize olmuş ve bu konuya kilitlenmiş durumdadır. Hükümet kurma turları Mart 1996'da Mesut Yılmaz'ın Başbakanlığında ANAP-DYP koalisyonu olan ANA-YOL Hükümeti'nin kurulmasına dek sürdü. Muhsin Yazıcıoğlu, 28 Şubat sürecinde kendisine oligarşik güçler tarafından getirilen ANA-YOL hükümetini destekleme mesajı getirenleri “Benim adım Muhsin, ben yalnızca milletin iradesini tanırım” (Selvi, 2009) diyerek makamından kovmuş ve destek vermemiştir. Neticede ANA-YOL hükümeti birkaç ay sonra dağılmıştır. Bunun üzerine Cumhurbaşkanının hükümeti kurma görevini tekrar Erbakan'a vermesiyle Erbakan ilk görüşmesini Yazıcıoğlu ile yapar. Zira baskılar karşısında DYP ve ANAP'tan istifa edecekler hesaba katıldığında BBP'nin desteği olmadan hükümetin kurulması mümkün görülmemektedir. Erbakan'ın ziyareti öncelikle BBP'ye yapmasının sebebi budur. Yazıcıoğlu görüşmede Erbakan'a olumlu cevap vermiş, Hükümete dahil olmadan güven oyu desteği vereceklerini taahhüt etmiştir (Yalanız, 2023, s. 21).

Erbakan'ın Başbakanlığı sıfatıyla REFAH-YOL koalisyon hükümeti kurulmuştur. BBP Genel Başkanı Muhsin Yazıcıoğlu REFAH-YOL'a güvenoyu vererek sözünde durur. Hem de Erbakan'ın hükümete katılmaları önerisini kabul etmeden bunu yapmıştır (Türkiye'nin Koalisyonlar Tarihi-7, 2015). Yazıcıoğlu'na hem bu hem de sonraki desteklerinden dolayı açık ve örtülü tehditler gelmektedir. Fakat Yazıcıoğlu öyle telkinlerle tehditlerle karar veren veya kararını değiştiren biri olmadığını muhataplarına net bir şekilde söylemiştir.

Yazıcıoğlu'nun buradaki desteği iktidar ortağı olarak değil, ilkesel olarak destek veren muhalefet pozisyonudur. REFAH-YOL sürecindeki tutumu, literatürde “koşullu siyasi

destek” olarak tanımlanabilecek özgün bir muhalefet biçimine işaret etmektedir. Yazıcıoğlu’nun buradaki desteği için birçok sebep sıralanabilir. Bunlardan birkaçını söylemek gerekirse;

-Anti demokratik unsurlara karşı siyasetin içinde kalarak, siyaseti siyasetin içinden kurumların yönetmesinin sağlanması,

-Sandıktan çıkan sonucun siyaset dışı kurumlara feda edilmemesi,

-İnançlarını hayatlarında görünür kılan ve bu sebeple de iktidarlarına engel olunmak istenen bir siyasi parti’nin meşru iktidarına engel olmamak,

-Halkın sandıktaki tercihinin hükümetin kurulmasına yansması,

-Siyaset dışı unsurlara bir cevap olması ve siyaseti kendi mecrasına döndürmek, gibi birçok faktör REFAH-YOL hükümetinin Yazıcıoğlu tarafından niçin desteklediği konusundaki gerekçeler olarak sayılabilir.

Bu tutum onun siyasi kimliğini diğer siyasi liderlerden ayıran bir özellik olarak ortaya çıkarmıştır. Muhalif bir lider olarak Muhsin Yazıcıoğlu, böylesi zor bir zamanda iç ve dış güçleri karşısına alma pahasına, demokrasinin yanında yer alıyor olması, ilkeli, özgür ve cesur bir muhalif lider olarak onun önemini ve diğer siyasi parti liderlerinden farkını ortaya çıkardığı görülmektedir.

REFAH-YOL hükümetini yıkma faaliyetinde içerideki kuvvetler (Ordu, Yargı, Sermaye, Medya ve muhalif partiler) yalnız değildi. Ülke içinde siyasal arenanın bu denli istikrarsızlaştığı ve siyasal İslam’ın güçlenmeye başladığı koşullarda ABD’nin baskısı da giderek artmaktaydı. Buna bağlı olarak, 28 Şubat’ta ordu içinde tam bir mutabakat sağlanmıştı. Hatta kimler hangi görevde olacak, kimlerle nasıl bir çalışma ve ittifak içerisine gireceklerine kadar planlar yapılıyordu.

8.Yazıcıoğlu’nun 28 Şubat Sürecine Vesayet Rejimine Karşı Muhalefeti

Post Modern Darbe, askeri müdahalenin doğrudan tanklarla, silahlarla değil, bu silahları ellerinde tutanların telkin ve tehditleriyle yapılan darbe çeşidinin adıdır. Geleneksel darbe anlayışından farklı olarak toplumun bazı kesimleri üzerinde baskı oluşturulup kılık kıyafete, yaşam ve düşünce özgürlüğüne müdahale edilmiştir (Duman, 2025). 28 Şubat darbesi bu yönü ile diğer darbelerden ayrılmaktadır.

Daha önceki darbeler, anarşi, ekonomik bunalım veya kötü yönetim gibi nedenlere dayandırılırken 28 Şubat darbesi doğrudan halka ve onun yaşam biçimine karşı yapılmıştır. Bu darbenin diğer bir farklılığı da darbecilerin sadece tankları yürüten militarist güçlerden ibaret olmamasıdır. Zira darbe ortamını hazırlayıp algı oluşturan medya, kendilerini toplum mühendisi yerine koyarak toplumu ve siyaseti dizayn etmekle görevli addeden bazı odaklar, bazı sendika ve meslek kuruluşları ve rantçı sermaye grupları, YÖK ve yüksek yargı mensupları da bu sürecin faili olmuşlardır (28 Şubat Darbesinin Neden Olduğu İnsan Hakları İhlalleri ve Devam Eden Mağduriyetler Konulu Basın Açıklaması, 2022).

Bu dönemde dindar görünüm kisvesi altında bazı gruplar anti-demokratik uygulamaları dini açıdan meşrulaştırma çabasına girişmişlerdir. Bu anlamda Fetullah Gülen, REFAH-YOL hükümeti ve Başbakan Erbakan için "emaneti iade edin, çekilin!", darbeciler için ise "asker daha demokrat" beyanında bulunur. Anti-demokratik 28 Şubat MGK Kararları için "İslami usullere göre değerlendirildiğinde bu bir içtihatır, hata yapsalar bile sevap alırlar" diyerek Post Modern Darbeyi “dinen” meşrulaştırma çabasına girmiştir (haberb24.com).

Neredeyse bütün kamu kurumlarının, laik STK örgütlerinin, Ticaret Odalarının, yazılı ve görsel medyanın... Erbakan Hükümeti aleyhine muhalefet ettiği bir dönemde Yazıcıoğlu’nun 28 Şubat sürecindeki muhalefeti hükümete değil, doğrudan siyaset alanını gasp eden vesayet rejimine yönelmiştir. Bu süreçte her yandan bir kuşatılmışlık içerisinde olan bir hükümet var. Bu kuşatılmışlık içinde sivil iradeyi savunan sadece Yazıcıoğlu’nun açıklamaları ve karşı duruşu görülüyor. Yazıcıoğlu onları kendi söylemleriyle eleştirerek irtica adıyla hak ve hürriyetleri daraltmanın çağdaşlık olmadığını yüzlerine vuruyor ve “Bizim inançlarımız ve değerlerimiz çağlar üstü değerlerdir” diyerek milletin inancına “irtica” yaftasıyla yapılan saldırılara cevap vermektedir.

Yazıcıoğlu’nun Erbakan Hükümetini yeri geldiğinde eleştirerek muhalefet ettiği durumlarda olmuştur. Destek vererek kurulmasında önyak olduğu ve anti demokratik güçlere karşı desteklediği REFAH-YOL hükümetini özellikle “Çekiç Güç” ve yolsuzluklar konusunda şiddetle eleştirmiş, verdiği ret oyları ile tavrını ortaya koyarak muhalefetini de göstermiştir.

Burada da görüleceği üzere Yazıcıoğlu ve arkadaşlarının hükümete yapmış olduğu destek kayıtsız ve şartsız olmamıştır. Yanlışlar karşısında tavrını etkin bir şekilde göstermiştir. Ancak demokrasiye dışardan müdahale söz konusu olduğu zaman ise hükümete destek vererek demokrasiden yana net tavır ortaya koymaktadır. BBP bu dönemde milletvekili

dokunulmazlığını kaldırmaya yönelik hukuk devleti adına çok tehlikeli bir teklifi de engellemiştir. Yine bu dönemde sekiz yıllık kesintisiz eğitim yasa tasarısını, dini eğitimi budamak ve Anadolu insanının önünü tıkamak için hazırlanan bir tasarı olduğunu düşünerek şiddetle reddetmiştir (Umur, 2017, s. 159-160). Bu bağlamda Yazıcıoğlu'nun muhalefeti yalnızca siyasal değil, aynı zamanda kimlik temelli bir temsil mücadelesi olarak okunmalıdır.

30 Ocak 1997 tarihinde Sincan belediyesi tarafından organize edilen “Kudüs Gecesi” tiyatrosu laik, “çağdaş, ilerici” basın tarafından “irtica hortluyor!” diye servis edilir. Ve bu haber üzerine asker harekete geçer. Kara Kuvvetleri Komutanlığı Kurmay başkanı Orgeneral Doğu Aktolga'nın talimatıyla Etimesgut Zırhlı Birliklerden 20 kadar tank ve 15 kadar diğer askeri araçlardan oluşan konvoy Sincan sokaklarında “irticaya karşı” gövde gösterisi yapar. Asker'in bu çıkışına özellikle Sincan sokaklarında tankların yürütülmesine karşı Yazıcıoğlu “Namlusu Millete çevrilmiş olan tanka selam durmam” (Demir, 2016) ifadeleriyle çok sert tepki göstermiştir. Yazıcıoğlu'nun bu sözü, o dönem ve sonrasında darbelere karşı adeta simge haline gelmiştir.

Yazıcıoğlu, 4 Şubat 1997'de Sincan'da yürütülen tanklar için Genelkurmay Karargahı'na en sert tepkiyi verirken, tankların sokağa çıktığı gün adeta bayram eden, askeri tahrik eden sözde demokratik güçlere “Demokraside çözüm, asker çağırmak değildir” (Öznur 2025) diyerek demokrasi tepki gösterir. Tankları alkışlayan antidemokratik çevreleri, Türkiye'yi maceraya sürüklemek isteyen karanlık çevreler olarak görür ve onlarla da mücadele eder.

Yazıcıoğlu, 4 Şubat 1997'de Sincan'da tank yürüten, ulusalcı ve oligarşik güçlere; herkesin adresi olduğunu ve herkesin adresinde olması gerektiğini, siyasetin siyasetçilerin işi olduğunu, askerin yerininse kışla olduğunu hatırlatır. Ordunun sivil siyasete müdahale etmemesine vurgu yapar, “ordu göreve” diyen darbeci zihniyeti, demokrasi ve millet düşmanı olarak değerlendirir (Karacaoğlu, 2023, s. 146-147).

Yazıcıoğlu dışında kimsenin sesinin çıkmadığı bu süreçte generaller kahraman edasıyla demeçler verirler. Hüseyin Kıvrıkoğlu bir basın toplantısında “28 Şubat süreci gerekirse bin yıl sürer” derken (Türkiye'de Dini Ayrımcılık Raporu (2008), 2010, s. 158) sürecin etkili isimlerinden Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir de Sincan'dan tankların geçmesi olayından sonra Washington'da Türk-Amerikan Dostluk Dernekleri'nin toplantısında “Demokrasiye balans ayarı yaptık” diyordu. Çevik Bir'in bu sözüne karşı yine Muhsin Yazıcıoğlu net bir şekilde karşı çıkarak Demokrasi dersi niteliğinde bir cevap verir: “Demokrasiye balans ayarı yapmak, kimsenin haddi değildir. Bu ülkede demokrasi, asker,

sivil herkese lazımdır. Demokrasiye balans ayarı yapmak, sivil otoritenin emrinde olan bir askeri bürokrata düşmez” (Öznur 2022).

Askerin hükümet üzerindeki baskısına direnebilen tek liderin Yazıcıoğlu olduğunu vurgulayan Kavuncu bu dönemin onun liderliğinde çok önemli bir dönüm noktası olduğunu belirtmiştir (Akar ve Savut, 2020, s. 843-844). Bu bağlamda Malkoç şu değerlendirmede bulunmuştur:

“MGK her toplantı öncesi gazete ve televizyonlar bir iğneli fıçıya sokarlardı siyasetçileri. Siyasetçilerin nefes alması bile zorlaşırdı. Her askeri görüşmede bütün Türkiye gerilirdi. 28 Şubat’ta da gazeteler bir generalin ‘Gerekirse bir milyon insan ölür’ sözünü manşete taşıdı...Güç sarhoşluğu yaşıyorlardı. 16 Ocak 1998’de Refah Partisi aleyhine Anayasa Mahkemesi kapatma kararı açtılar. Türkiye’de inanılmaz bir gerilim vardı. Hani kibrit çaksan yanacak. Allah rahmet eylesin o dönem siyasetin içinde de toplumda da yiğitçe adam gibi duran bir insandı Muhsin Yazıcıoğlu idi.”
(Özkır & Miş, 2018)

Yazıcıoğlu, Türkiye’nin gündemini kimsenin faydasına olmayan mevzularla meşgul edilmemesi gerektiğini söylüyor ve “Türkiye artık gündemini değiştirmeli. Asker kendi işini, siyasiler kendi işini, iktidar ve muhalefet, demokratik kurallar içerisinde kendi mücadelesini vermelidir” (Karacaoğlu, 2023, s. 134) diyerek Silahlı Kuvvetleri kendi kulvarına çağırıyordu. Orduyu sürekli tahrik eden medyayı da ısrarla askeri yeniden siyasetin içine sokmak ve askeri tartışma ortamının içine çekmek çabalarından vazgeçmesi gerektiğini üzerinde durmaktadır (Karacaoğlu, 2023, s. 154-155).

MGK kararlarının hükümete zorla imzalatılmasını örtülü darbe olarak niteleyen Yazıcıoğlu, MGK kararlarının açıklamasının ardından “Bu kararlar ancak demokrasi ve özgürlüklere düşman, otoriter, totaliter, dikta rejimlerinde uygulanır” (Karacaoğlu, 2023, s. 152) diyerek askeri vesayete karşı muhalefetini sürdürmüştür.

Nihai noktada Erbakan’ın 28 Şubat kararlarını imzalamasından sonra Yazıcıoğlu hükümetten desteğini çekmiştir. Yazıcıoğlu, hükümetten desteğini çekme gerekçesi olarak şu sözleri sarf etmiştir: “Artık, iktidarın arkasındaki güç değiliz. Hükümetin güvenoyu almasında rolü bulunan bir parti olarak... İlkesizlik, adaletsizlik, iktidarsızlık gibi nedenlerden dolayı, artık bu hükümetin sorumluluğunu taşımıyoruz” (Donat, 1997).

9. Sonuç

Bu çalışma, Muhsin Yazıcıoğlu'nun siyasi yaşamını, Türkiye'de muhalefet olgusunun yapısal sorunları bağlamında ele almış ve onun muhalefet pratiğini "ilkesel, değer temelli ve siyasi odaklı" bir örnek olarak analiz etmiştir. İnceleme sonucunda Yazıcıoğlu'nun muhalefet anlayışının, yalnızca iktidara karşı konumlanmakla sınırlı olmadığı, aynı zamanda parti içi otoriterleşmeye, askeri vesayete ve demokratik süreçleri askıya alan tüm güç odaklarına karşı yöneldiği görülmüştür.

Yazıcıoğlu'nun gençlik yıllarından itibaren şiddete mesafeli duruşu, 12 Eylül sonrası dönemde hukuksuz uygulamalara karşı sergilediği direnç ve 28 Şubat sürecinde askeri müdahalelere karşı aldığı açık tavır, onun muhalefetini dönemsel değil, tutarlı bir siyasi duruş haline getirmiştir. Bu yönüyle Yazıcıoğlu'nun muhalefeti, Türk siyasi hayatında sıkça rastlanan pragmatik ve konjonktürel muhalefet biçimlerinden ayrılmaktadır.

Araştırma bulguları, Türkiye'de muhalefet kültürünün zayıflamasında yalnızca iktidar pratiklerinin değil, muhalefetin kendi iç sorunlarının da belirleyici olduğunu göstermektedir. Yazıcıoğlu örneği, muhalefetin iktidar olma arzusuyla birlikte ahlaki sınırlar, ilkesel tutarlılık ve demokratik meşruiyet zemininde yürütülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Aynı zamanda bu çalışma, Yazıcıoğlu'nun siyasi mirasının, Türkiye'de demokrasi, sivil siyaset ve muhalefet kültürü tartışmaları açısından halen güncelliğini koruduğunu savunmaktadır. Yazıcıoğlu'nun muhalefet anlayışı yalnızca tarihsel siyasi bir figürün biyografisi olarak değil, günümüz siyasi aktörler için de normatif ve analitik referans çerçevesi sunmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, Muhsin Yazıcıoğlu örneği üzerinden Türkiye'de muhalefetin yalnızca iktidara karşı değil, parti içi hiyerarşilere, vesayet mekanizmalarına ve kimlik dışlayıcılığına karşı da geliştirilebileceğini göstermektedir.

Kaynakça

- Akar, F., & Savut, E. (2020). Siyasal liderlik ve bir siyasal lider olarak Muhsin Yazıcıoğlu. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 11(28), 829-854. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.694171>

- Aksoy, S. (2019). *Tarihî süreç içinde özgürlük anlayışı: itiraz etmek erdemdir*. (2. Baskı). Atlas Kitap.
- Aktaş, A. (2020). *Demokrasi kültüründe muhalefetin önemi: Türkiye’de Muhalefet ve siyasi etkinlik sorunu* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Aliyev, P. (2021). *Fransa’da Beşinci Cumhuriyet döneminde siyasi muhalefetin rekabet edebilme kapasitesi* [Doktora Tezi]. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arıkan, B. (1999, Nisan). *Seçimler ve BBP: Marjinalleşmeye beş kala*. Birikim.
- Avcı, M., & Koç, Y. (2022). *Pusudan önce*. Monore Yayınları.
- Ayan, S. (2007). Siyasi yapılanma sürecinde 1961 ve 1982 Anayasası. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2).
- Bayraktar, Ö. (2015). Lider, teşkilat, doktrin’in iflası: Ülkücü harekette 1980 sonrası dönüşüm, bölünme ve iç çatışma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(28).
- Beriş, H. E. (2022). *Demokrasiye kara bir leke: 12 Eylül 1980 darbesi*. TBMM Yayınları.
- Bir Çiçekle Baharı Getiren Lider: 1995 Genel Seçimi. (2017). Yeni Şafak. <https://www.yenisafak.com/secim/bir-cicekle-bahari-getiren-lider-1995-genel-secimi-2629303>
- Bulut, F. (2011). 68 kuşağı gençlik olaylarının uluslararası boyutu ve Türkiye’de 68 kuşağına göre Atatürk ve Atatürkçülük anlayışı. *ÇTTAD*, XI(23).
- Büyük Birlik Partisi. (2025). Büyük Birlik Partisi Uşak İl Başkanlığı. <https://bbpusak.org.tr/>
- Cambridge Dictionary. (2025). *Opposition*. <https://dictionary.cambridge.org/tr/sozluk/ingilizce-turkce/opposition>
- Çal, A. (2017). 1975-1980 arasında Türkiye’deki siyasi olaylar ve siyasi görüşlerin dildeki yansımaları. *Journal of Turkish Studies*, 12(22), 233–254. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.12257>

- Çıvgın, İ. (2025, Nisan). “Türkiye’nin siyasal hayatı—II” Dersinin onuncu haftası: Gazi Mahallesi olayları, 1995 genel seçimleri, kısa ömürlü koalisyonlar, 28 şubat müdahalesi (1995-1997) [Ders notları].
- Demir, A. (2016). “Namlusunu milletine çeviren tanka selam durmadı”. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/namlusunu-milletine-ceviren-tanka-selam-durmadi/611934>
- Donat, Y. (1997, Mart 31). *İkinci muhalefet*. Milliyet. <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/ikinci-muhalefet-5392880>
- Duman, F. N. (2025). 28 Şubat Döneminde yaşananlar Anadolu Ajansı arşivlerinde. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/28-subat/28-subat-doneminde-yasananlar-anadolu-ajansi-arsivlerinde/3495824>
- Erken, V. (2010). *Bir kar tanesi olsam*. Kendi Yayını.
- Etimoloji-Türkçe Etimoloji Sözlüğü. (2025). *Muhalefet*. <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/muhalefet>
- Fendoğlu, H. T. (1999). Özgürlükçü Anayasa üzerine. İçinde S. Erdoğan & F. Erem (Ed.), *Av. Dr. Faruk Erem armağanı*. Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Gocuk, Y. (2023). 12 Eylül askerî müdahale sonrası milliyetçi hareketin yeniden yapılanma süreci. İçinde A. R. Savaş & A. H. Zabun (Ed.), *1980’den günümüze Türk Siyasal hayatı: siyaset, ekonomi, dış politika*. Özgür Yayınları. <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub287>
- Haberb24. (t.y.). Fetullah Gülen, Refah-Yol hükümeti ve Başbakan Erbakan için “emaneti iade edin, çekilin”. <https://www.haberb24.com>
- Karacaoğlu, B. B. (2023). *Muhsin Yazıcıoğlu’nun yakın dönem demokrasi geleneğindeki yeri ve önemi* [Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi]. <https://tezara.org/theses/802185>
- Koca, M. (2018). 68 öğrenci olayları ve üniversitelerde politik şiddet. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1).

- Koca, M. (2021). Türk Sağının 68 olayları üzerinden komünizme bakışı. *Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*.
- Kocabay, N. (2020, Ekim). *İnsanı değiştirmek*. Yeni Ufuk Dergisi. <https://www.yeniufukdergisi.com/2020/10/22/insani-degistirmek/>
- Kotan, C. (2022). Türkiye’de siyasi muhalefet ve demokrasi: tarihsel bir okuma. *International Journal of Political Studies*. <https://doi.org/10.25272/icps.1049571>
- Köker, L. (2006). Seçim sistemleri ve siyasî çoğulculuk demokratik meşruluk açısından bir değerlendirme. *Anayasa Yargısı*, 23.
- Mazlumder. (2010). *Türkiye’de dini ayrımcılık raporu (2008)* (1. baskı). Mazlumder.
- Mete, Ö. L. (2022). *Allah’sız müslümanlık* (3. bs). Timaş.
- Odatv. (2015, July 3). *Türkiye’nin koalisyonlar tarihi-7*. Odatv. <https://www.odatv.com/guncel/turkiyenin-koalisyonlar-tarihi-7-78138>
32. Gün. (2019, Şubat 21). *Muhsin Yazıcıoğlu MHP’den neden ayrıldı? | 1992 | 32. Gün arşivi* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=pOAOMxL0kSk>
- Özkır, Y., & Miş, N. (2018). 28 Şubat Cuntasının arkasında ABD, NATO ve İsrail vardı. *Kriter Dergi*. <https://kriterdergi.com/soylesi/28-subat-cuntasinin-arkasinda-abd-nato-ve-israil-vardi>
- Öznur, H. (2025, Mart 24). *Muhsin Yazıcıoğlu hesap adamı değil, dava adamıydı*. Ülkücü Dünya. <https://www.ulkucudunya.com>
- Öznur, H. (2022, February 28). *BAAS tipi otoriter dikta rejimi kurmak istediler*. Enpolitik. <https://www.enpolitik.com>
- Öznur, H. (2025, March 24). *Muhsin Yazıcıoğlu hesap adamı değil, dava adamıydı*. Ülkücü Dünya. <https://www.ulkucudunya.com>
- Saçaralp, Ç. (2018, Mayıs 9). *Türk siyasi tarihindeki siyasi ittifaklar*. gzt. <https://www.gzt.com/jurnalist/turk-siyasi-tarihindeki-siyasi-ittifaklar-3356232>

- Selvi, A. (2009). *Benim adım Muhsin, bir tek millî iradeyi tanırım*. Yeni Şafak. <https://www.yenisafak.com/yazidizileri/benim-adim-muhsin-bir-tek-mill-iradeyi-tanirim-180278>
- Serdar Tuncer (Direktör). (2019, Ekim 19). *Muhsin Yazıcıoğlu'nun dilinden çocukluğu ve ilk gençliği* [Video recording]. <https://www.youtube.com/watch?v=IM28LZKKJ5o>
- Sönmez, S. (2019). *Ülkü Ocaklarının İşlevinin yerel düzeyde farklılaşması: Alanya örneği ve Etimesgut örneği*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şeker, G. (2023). Muhsin Yazıcıoğlu'nun siyasi hayatı ve milliyetçilik anlayışı. *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 11. <https://doi.org/10.46236/jovosst.1266483>
- Şeker, T. (2023). *Türk Siyasi tarihinin bir dönüm noktası: Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci*. <https://doi.org/10.5281/ZENODO.8078850>
- TAMGATÜRK. (2020, Mart 25). *Benim gözümünden Muhsin Yazıcıoğlu*.
- TRT Avaz (Direktör). (2017, Nisan 4). *Örtülen Tarih Muhsin Yazıcıoğlu Belgeseli—TRT Avaz* [Video recording]. <https://www.youtube.com/watch?v=LhZTGQYh1e4>
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (1998). *Muhalefet*.
- Türkçe Sözlük. (2011). *Muhalefet* (11. Baskı). Yazar Yayınları.
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu. (2022). *28 Şubat darbesinin neden olduğu insan hakları ihlalleri ve devam eden mağduriyetler konulu basın açıklaması*. <https://www.tihek.gov.tr>
- Umur, Ö. (2017). *Türk siyasi tarihinde Büyük Birlik Partisi*. Muhsiyad. <http://www.dr.com.tr/kitap/turk-siyasi-tarihinde-buyuk-birlik-partisi/arastirma-tarih/politika-arastirma/turkiye-politika/-urunno=0001697342001?ysclid=mbgfqa33at852312825>
- Yalanız, Y. (2023). 1980 sonrası Milli Görüş hareketi'nin siyasi yapılanması. İçinde A. R. Savaş & A. H. Zabun (Ed.), *1980'den günümüze Türk siyasal hayatı: siyaset, ekonomi, dış politika*. Özgür Yayınları. <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub287>

Yıldırım, Ö. A. (2018). Otoriteye muhalefet: Şehristânî'nin İbn Sînâ'ya Muhalefeti ve Gazzâlîci muhalefet tavrını dönüştürmesi. *Milel ve Nihal*, 15(2), 170-189.
<https://doi.org/10.17131/milel.505040>

Yıldırım, T. (2020). “*Devletçi Milliyetçilikten Milletçi Milliyetçiliğe*”: *Muhsin Yazıcıoğlu* (2). Independent Türkçe. <https://www.indyturk.com/node/154256/t%C3%BCrkiyeden-ses->

Yazar Katkı Oranı

Çalışma tek yazarlıdır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu makale insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir.

Modern Devlette Siyaset ve Bürokrasi İlişkisi: Osmanlı'dan Günümüze Türkiye¹

The Relationship between Politics and Bureaucracy in the Modern State: From the Ottoman Empire to Present-Day Turkey

Didem GEYLANİ ^a

Öz

Çalışmada modern devletin en temel iki aktörü olan siyaset ve bürokrasi arasındaki ilişki ele alınmıştır. Modern devletin ortaya çıkışı, Rönesans, Reform ve modern bilimin yükselişe geçtiği zamana kadar geriye götürülebilir. Anılan süreçle devletin egemenliği ve otoritesi laik ve rasyonel bir temele oturtulmuştur. Modern devlette bürokrasi önemli bir yapı olarak öne çıkmaktadır. Bürokrasi aracılığı ile geleneksel yapılardan farklı olarak hukukun üstünlüğünü ve rasyonel ilkeleri esas alan kurumsal yapılar inşa edilmiştir.

Siyaset meşruiyetini halktan alan karar alma fonksiyonuna sahipken; bürokrasi atama ile gelen ve görevlerinin yasalarla belirlendiği bir aktördür. Bu bağlamda siyasiler karar alır ve bürokratlar siyasilerin aldığı kararları mevzuatlara uygun biçimde uygulamakla görevlidir. Modern devlette rasyonel bürokrasi siyaset ve bürokrasinin görev alanlarının birbirinden ayrı olduğu ve aralarındaki ilişkinin mesafeli ve tarafsız olması gerektiğini esas alır. Ancak pratikte siyaset ve bürokrasi arasında çeşitli güç mücadeleleri yaşanmaktadır. Çalışmada

¹ Bu çalışma İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde kabul edilen "Siyasetin Bürokrasiyi Kontrol Mekanizması Olarak Alternatif Bürokrasi: Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları" başlıklı doktora tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

^a Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, didemgeylani@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4865-1975.

Bu makaleye atıf için / To cite this article: Geylani, D. (2026). Modern Devlette Siyaset ve Bürokrasi İlişkisi: Osmanlı'dan Günümüze Türkiye . Toplum ve Kimlik Dergisi, 3(1), 114-133. Doi: 10.5281/zenodo.18449979

Geliş Tarihi (Received): 27.09.2025 / Kabul Tarihi (Accepted): 22.12.2025

öncelikle modern devlet olgusu ele alındıktan sonra modern devletin en temel iki aktörü olan siyaset ve bürokrasi ilişkisi ortaya konulmuştur. Son bölümde ise siyaset ve bürokrasi ilişkisi Türk siyasal hayatı bağlamında ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Modern devlet, siyaset, bürokrasi, Türkiye.

Abstract

The study reveals the relationship between politics and bureaucracy, the two most fundamental actors of the modern state. The emergence of the modern state can be traced back to the Renaissance, the Reformation, and the rise of modern science. With this process, the sovereignty and authority of the state were established on a secular and rational basis. Bureaucracy stands out as an important structure in the modern state. Through bureaucracy, institutional structures based on the rule of law and rational principles, unlike traditional structures, have been built.

While politics has a decision-making function that derives its legitimacy from the people, bureaucracy is an actor appointed by appointment and whose duties are defined by law. In this context, politicians make decisions, and bureaucrats are responsible for implementing the decisions made by politicians in accordance with the legislation. In the modern state, rational bureaucracy is based on the principle that the areas of responsibility of politics and bureaucracy are separate and that the relationship between them should be distant and impartial. However, in practice, various power struggles occur between politics and bureaucracy. The study first examines the phenomenon of the modern state, then reveals the relationship between politics and bureaucracy, the two most fundamental actors of the modern state. The final section examines and evaluates the relationship between politics and bureaucracy in the context of Turkish political life.

Keywords: Modern state, politics, bureaucracy, Türkiye.

1. Giriş

Modern devletin temel iki unsuru olan siyaset ve bürokrasi olgularını incelemekten önce modern devletin anlaşılması gerekmektedir. Modernitenin getirmiş olduğu güneş merkezli evren anlayışı doğa bilimlerinin ötesinde insan, toplum ve devlet anlayışında önemli dönüşümlere neden olmuştur. Batı’da ortaya çıkan reformasyon sonucunda toplumsal düzen,

devlet organizasyonu, toplumsal ilişkiler ve bilim olgusu değişmiş ve bu durum yeni bir formun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu yeni formda devlet ve insan imgesi radikal olarak değişikliğe uğramıştır. Bu süreçte modern devlet olgusu ortaya çıkmış ve egemenlik, otorite ve iktidar ilişkileri seküler bir zemine oturtulmuştur. Modern devlet hukuk ve rasyonel otorite (bürokrasi) üzerine inşa edilmiştir.

Modern devletin başat aktörü olan bürokrasiyi anlamak, modern devleti doğru analiz etmek ve değerlendirmek için önemlidir. Bu noktada bürokrasinin modern devlette işlevini belirgin bir şekilde ortaya koyabilmek önemlidir. Bürokrasi sahip olduğu işlevleri yerine getirirken siyasi aktörlerle etkileşim içindedir. Siyaset ve bürokrasi arasındaki ilişkiyi belirleyen en önemli unsurlar ülkenin siyasi rejimi, siyasi ve idari deneyimi ve toplumsal yapısıdır. Bazı yapılarda siyaset ve bürokrasi arasında etkileşim oluşmasında bir sorun görünmemekle birlikte bazı diğer yapılarda bu etkileşimin mesafeli ve tarafsız olması gerektiği düşünülmektedir. Siyaset ve bürokrasi arasındaki ilişki pratikte çeşitli güç mücadelelerine neden olabilmektedir. Modern demokratik devletlerde meşruiyet olgusu nedeniyle siyasetin bürokrasiyi kontrol etmesi gerekir. Ancak bazı durumlarda, siyasilerin aldığı kararları yasal çerçevede uygulamakla sorumlu olan bürokrasinin siyasi bir aktör olarak hareket ettiği de görülmektedir.

Çalışmada modern devlette siyaset ve bürokrasi olguları ele alındıktan sonra siyaset ve bürokrasi arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Siyaset ve bürokrasi arasında pratikte güç mücadelesine dayanan bir ilişki olabilmektedir. Bu mücadelede siyaset ve bürokrasi sahip olduğu güç kaynaklarına başvurarak bir diğerini etkilemeye ve kontrol altına almaya çalışmaktadır. Çalışmada siyaset ve bürokrasi arasındaki güç mücadelesi ve güç kaynakları ele alındıktan sonra Osmanlı'dan günümüze kadar devam eden siyaset ve bürokrasi ilişkisi gerçekleştirilen reformlar, yasal ve anayasal değişimlerle değerlendirilmiştir.

2. Kavramsal Çerçeve

Devlet, kavram ve olgu olarak anlaşılması bakımından gerek siyaset gerekse yönetim bilimi için en temel nosyondur. Modern devletin temel iki unsuru olan siyaset ve bürokrasi veya yönetim olguları incelenirken öncelikle modern devletin taşıdığı anlam ortaya konulmalıdır.

Devletin ne olduğu hususu, farklı disiplinlerin konusunu teşkil eden ve bu nedenle analiz edilen önemli bir soruna işaret etmektedir. Zira devletin ne olduğu veya ne olması gerektiğine dair felsefi mülahazalar, siyaset bilimi açısından olduğu kadar, antropoloji, sosyoloji, hukuk ve yönetim bilimleri için de anlaşılmaya muhtaç temel sorunlardan birini teşkil etmektedir.

Özellikle modern bilim kavramına bağlı olarak gelişen sosyal bilimler birey, toplum ve devlet olgularını kendine has mantığı içinde anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda devlet olgusunu hususi olarak anlamaya çalışan siyaset felsefesi, siyaset bilimi ve siyaset sosyolojisi sosyal bilimler literatürüne, yönetim bilimlerini de kapsayacak şekilde güçlü bir zemin hazırlamıştır (Kriegel, 2002).

Modernitenin bir olgu olarak Batı’da ortaya çıkması uzun tarihsel süreç sonucunda mümkün olmuştur. 15. Yüzyılda başladığı varsayılan Rönesans hareketi ve sonrasında ortaya çıkan reformasyon, Batı’da olduğu kadar dünyanın geri kalan kısmında da zaman içinde toplumsal düzeni ve buna bağlı olarak devlet organizasyonunu, sosyal ilişkileri ve insana dair metafizik algıyı derinden sarsmış ve yeni bir formun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu yeni form zikredilen toplumsal etkileşim bağlamında devlet ve insan imgesini radikal olarak değiştirmiştir. Artık bu süreçte egemenlik, otorite ve iktidar ilişkileri seküler zemin üzerinde yükselmeye başlamıştır. İşte modern devlet olgusu da anılan bu süreçte ortaya çıkmıştır (Oppenheimer, 1922).

Modern devlet olgusu da yukarıda değinilen modern evren anlayışına uygun olarak yeni ve özgün bir devlet mantığını hukuk ve rasyonel otorite (bürokrasi) zemininde inşa edilmiştir (Mosca, 1939; Albrow, 1970: 33-37). Modern devlet, geleneksel devlet yapılanmalarından radikal olarak ayrılmış ve bu yönüyle tarihsel bağlamda özgün bir olgu olarak yükselmiştir. Zira modernitenin getirmiş olduğu güneş merkezli evren anlayışı, sadece doğayı açıklayan bir fizik modeline yol açmamış, aynı zamanda insan, toplum ve devlet anlayışını da dönüştürmüştür.

Bu açıdan bakıldığında siyasal sistem olarak devlet, monark ve kilise bağlamından kopararak modern insan üzerine inşa edilmiştir. Burada başat rol oynayan olgu ise hukuk kavramıdır. Hukuk, devletin dayandığı temel zemin olmanın yanında toplumsal uzlaşıya da dayanmaktadır. Bu nedenle modern devlet, öncekilerden farklı olarak artık Tanrı’nın halka bir armağanı değildir, insanlar tarafından oluşturulmuştur. Böylece, hukukun üstünlüğü prensibini esas aldığı varsayılan modern devlet yapılanması, yönetim süreçlerinde işlerin uzman kişiler tarafından yürütülmesi bakımından bilimsel ilkeleri esas alarak oluşturulmuştur. Tarihsel bir olgu olan bürokratik mekanizmada anılan bu modern dönüşüme bağlı olarak yeniden şekillenmiştir. Bir bakıma Orta Çağ’da kilise yönetiminin icracısı olan rahip sınıfının yerini alanında uzmanlaşmış ve bilimsel eğitim almış bürokratlar almıştır (Poggie, 1978: 95).

Dolayısıyla 18. yüzyılda başlayan ve 19. yüzyılda oluşan modern devlet yönetimi bürokratik nitelik kazanmış ve yönetimde bürokrat başat aktör haline gelmiştir. Bu bakımdan modern devlet yönetimini doğru anlamak, analiz etmek ve bilimsel olarak değerlendirebilmek için Weber'den günümüze bürokrasinin ne olduğuna ve nasıl işlediğine dair önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların sonucunda bürokratik yönetimi açıklayan Hegel, Wilson, Marksist, liberal ve Weberci yaklaşımları esas alan farklı açıklama modelleri ortaya çıkmıştır (Sager ve Rosser, 2009; Mosca, 1939).

Modern devletin ne olduğunu anlamak için devletin hedeflediği varsayılan sınırlı amaçlarını değil, yapısal özelliklerini açıklamak gerekir (Poggie, 1978: 95). Nitekim modern devletin ne olduğunu Weber, devleti modern toplumun örgütlenmiş siyasal kurumu olarak en sarıh şekilde ifade eder. Devleti daha iyi anlamak için devleti oluşturan kurumları ve yapıları analiz etmek gerekir çünkü devlet kurumları bürokratik yapının modern halidir (Gill, 2003).

Yukarıda ifade edildiği gibi Rönesans, Reform ve modern bilim anlayışının yaratmış olduğu modern devlet olgusu, daha ziyade 18. ve 19. yüzyılda somut bir görünüm kazanmıştır. Ancak modern devletin oluşum sürecinin kendiliğinden değil de bilinçli bir tasarıma bağlı olarak ortaya çıktığı iddia edilebilir. Devlet resmi olarak yapılanmış karmaşık bir olgudur ve bu yönüyle modern devlette, örneğin Yunan site devletinden farklı olarak, devlet ile toplum arasında özdeşlik olmadığı gibi kişisel statülerin (zenginlik, dini unvan) devlet yönetiminde rol almak için etkisi olabildiğince düşüktür. Ancak modern devlet işleyişi süreç içinde meşruiyet sorunu yaratarak, bireyin sistemle olan ilişkisinde yasal ve ahlaki sorumlulukların niteliklerini muğlak hale getirmiştir. Çağdaş yönetim süreçlerinin miras aldığı rasyonel modern bürokratik gelenek, sivil toplum ve devlet arasında kurulan ilişkilerin kopmasına ve bürokratik mekanizmanın demokratik niteliğini meşruiyet zemininde tartışmalı hale getirmektedir. Bu bağlamda Weber'in iddia ettiği geleneksel ve karizmatik yönetim modelini ikame eden yasal ussal bürokrasi modern devletin temel niteliğini oluşturmasına rağmen, yaşanan yönetsel problemler beraberinde alternatif oluşumları doğurmuştur (Poggie, 1978: 95, 101).

3. Siyaset ve Bürokrasi İlişkisi

Tarihsel olarak kadim temel bir insan etkinliği olarak siyaset, insanların bir arada yaşama zorunluluğundan ortaya çıkmıştır. Siyaset bireysel ve toplumsal farklılıklardan, çıkar çatışmalarından kaynaklanan sorunları çözmek, iş birliklerini düzenlemek ve karşılıklı

çıkarları dengelemek üzere gelişen temel bir toplumsal olgudur. Bu bağlamda örneğin Harold Lasswell siyaseti “kim, neyi, ne zaman, nasıl alır” sorusunun cevabı olarak tanımlamaktadır. Buna göre siyaset, iktidar, kaynak ve değerlerin dağılımı üzerindeki mücadeleyi düzenleyen bir olgudur (Lasswell, 1936: 13). Bu tanıma göre siyaset, çıkarların paylaşımı ve iktidarın kullanımı sürecidir. David Easton ise siyaseti, “toplumdaki değerlerin otorite tarafından bağlayıcı biçimde dağıtılması” şeklinde tanımlamaktadır (Easton, 1965: 21). Easton’un yaklaşımı, siyasal sistemin işlevini, otorite ile toplum arasındaki ilişki üzerinden anlamaya odaklanmaktadır.

Anılan bu yaklaşımlar, siyasetin çatışma, düzen ve meşruiyet boyutlarına vurguda bulunur. Oysa Arendt siyasete dair oldukça farklı bir perspektif ortaya koymuştur. Ona göre siyaset, insanın özgürlüğünü gerçekleştirdiği bir eylem alanıdır. Zira siyaset, özgürlüğü mümkün kılan “insanların ortak eyleme kapasitelerinden” doğar (Arendt, 1958/1998: 175). Böylece siyaset yalnızca çıkarların paylaşımı ya da değerlerin dağılımı olmayıp temel insan etkinlik alanı olarak özgürlük yaratımıyla ilişkilendirilmektedir. Sheldon Wolin ise Arendt’in yaklaşımını pragmatize ederek siyaset kavramını basitleştirme yoluna gitmiştir. Ona göre siyaset statik kurumlardan ibaret değildir, zira siyaset, “geçici olarak ortaya çıkan kolektif bir deneyim”dir. Wolin’e göre siyaset, vatandaşların ortaklaşa harekete geçmesiyle oluştuğu için, kurumsal yapılardan çok demokratik katılımın dinamikleri belirleyici olmaktadır (Wolin, 2004: 11). Başka bir siyaset felsefeci olan Mouffe siyaseti çatışma perspektifinden ele alır. Ona göre siyaset, farklı kimliklerin ve değerlerin çatışmasıdır ve bu nedenle siyaset daima uyumsuzluk ve çatışma içerir. Ancak ona göre siyasette var olan olumlu öz barışçıl rekabetin mümkün olmasıdır. Bu manada siyaset kendi kavramlaştırması olan “agonistik demokrasi” yaklaşımına uygun olarak, karşıtlıkların barışçıl rekabetine dayalı bir mücadele alanıdır (Mouffe, 2005: 20).

Weber (1947)’e göre bürokrasi modern toplum organizasyonu anlamına gelen ve işe alım, hiyerarşi, liyakat gibi kavramlarla ilişkili bir kavramdır. Bu anlamda bürokrasi toplumsal, siyasal ve kurumsal işleyişi regüle eden kuralları ifade eder. Bürokrasi yönetim sisteminin işleyebilmesi için gereklidir. Bu noktada bürokrasi idari süreçleri organize eden ve yürüten yapısal örgütlenme biçimidir. Weber’in ideal tip bürokrasi olarak ifade ettiği yaklaşımı ise, hükümetlerin siyaseti uygulama aracıdır.

Modern devlet yapısının zorunlu örgütlenme biçimi olarak algılanan bürokrasinin temel özellikleri mevcuttur. Bunlar (Heper, 1983; Carnis, 2005; Mouzelis, 1967; Eryılmaz, 2010). Bunlar kalıcılık, hiyerarşik olması, partizan olmayan karakter, uzmanlık gerektirmesi, kural ve yönetmeliklere bağlı olmasıdır. Bürokrasi bir örgütlenme biçimi olarak kamu yönetiminin işleyişinde önemli işlevlere sahiptir. Hükümet politikalarını ve yasaları uygulamak, kamu politikası oluşturmak, hükümet politikalarını mevzuata uygun yürütmek, siyasi aktörlere bilgi ve uzmanlık güçlerini kullanarak tavsiyelerde bulunmak gibi bürokrasinin birçok işlevi bulunmaktadır (Heper, 1983; Carnis, 2005; Mouzelis, 1967). Bürokrasi anılan işlevleri yerine getirirken siyaset ile kaçınılmaz olarak etkileşim içindedir.

Siyaset ve bürokrasi arasındaki ilişkiyi ülkenin siyasal rejimi, siyasi ve idari deneyim ve toplumsal yapı gibi unsurlar belirlemektedir. Bazı yapılarda siyaset ve bürokrasi arasında bir etkileşimin oluşmasına izin verilmektedir. Bazı yapılarda ise siyaset ve bürokrasi arasında bir etkileşimin mesafeli ve tarafsız olması gerektiği kabul görmektedir. Nitekim siyaset ve bürokrasinin rollerinin net bir biçimde belirlendiği yapılarda bu mümkündür. Çalışmada ele alınan yaklaşım siyaset ve bürokrasi arasında ilişkinin olduğunu, ancak bu ilişkinin nasıl olduğu ya da mesafenin ne olması gerektiğiyle ilgilidir (Şengül, 2009: 195).

Devlet idaresi, bürokrasi ve siyasetçiler tarafından gerçekleştirilmektedir. “Siyaset devletin yüksek ve evrensel eylemidir. Diğer yandan yönetim tikel ve sıradan işlerle ilgilidir. Bundan dolayı siyaset devlet adamının özerk alanıdır ve yönetim teknik işlerle ilgilidir. Siyasa (policy), yönetim olmadan hiçbir şey yapamaz fakat yönetim bundan dolayı siyaset değildir.” ifadesiyle Wilson (1887: 209-210) siyaset ve bürokrasi arasındaki ayrımı ortaya koymaktadır. Meşruiyet olgusu nedeniyle siyasi aktörler, hiyerarşik ve yetki olarak bürokrasiyi kontrol eder. Bürokrasinin de bu süreçte siyasilerin taleplerine uygun çalışması arzulanır. Nitekim siyasiler karar alır ve bürokrasi yasal çerçevede alınan kararları uygular (Weber, 1947).

Pratikte siyaset ve bürokrasi arasındaki ilişki ve görev ayrımı bahsedilen şekilde net olmamaktadır. Zaman zaman bürokratların karar alma süreçlerinde siyasi bir aktör olarak hareket ettiği durumlar da görülmektedir. Bu durum siyaset ve bürokrasi aktörleri arasında çeşitli güç mücadelelerine yol açmaktadır. Ortaya çıkan anılan güç mücadelelerinde siyaset ve bürokrasi sahip olduğu güç kaynaklarına başvurmaktadır. Siyasetin bürokrasi karşısında sahip olduğu güç kaynakları; “meşruiyet”, “bütçe yapma yetkisi”, “halk desteği”, “alternatif bürokrasi oluşturma”, “bürokrasiyi siyasallaştırma”dır. Bürokrasinin ise siyaset karşısında sahip olduğu güç kaynakları; “bilgi ve uzmanlık”, “karar verme iktidarı”, “devamlı statü”,

“özerk yapı”, “örgüt ideolojisi”, “bütçeleme ve planlama”dır (Peters, 2010: 247; Berry, 2005: 339-355; Eryılmaz, 2018: 289-290).

4. Türkiye Bağlamında Siyaset ve Bürokrasi İlişkisi

Türkiye’de siyasetin bürokrasiyi kontrol etme çabasını anlamak için, öncelikle ülkenin siyaset ve bürokrasi arasındaki ilişkilerinin kısa geçmişini değerlendirmek gerekir. Türkiye’de siyaset ve bürokrasi arasında yaşanan mücadele, Osmanlı İmparatorluğu’ndan günümüze kadar sürmektedir. II. Mahmut döneminin (1808-1839) son yılları ile Tanzimat dönemi bir bütün olarak değerlendirildiğinde, bürokrasinin yeniden yapılandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Özellikle Kanun-ı Esasi ile yapılan düzenlemelerle² (md. 24) birlikte, Tanzimat öncesine göre, bürokrasi güç kazanmış ve siyaset karşısında bir aktör olarak konumlanmıştır. İttihat ve Terakki’nin güçlenme sürecinde ise bürokrasi siyasallaşmaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun yönetim sistemine genel hatlarıyla bakıldığında, bürokratik yapı ve sorunların Cumhuriyet’e miras kalan unsurlar arasında olduğu anlaşılmaktadır (Eryılmaz, 2010: 133-136). Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra iktidarı ele alan CHP’nin kurmuş olduğu tek parti rejiminde bürokrasi altın yıllarını yaşamış ve toplumsal konumu ve yetkileri bakımından güç devşirmiştir (Heper, 1974: 89). Nitekim mezkur dönemin özelliği siyaset ve bürokrasi arasındaki ilişki bakımından Cumhuriyet Halk Partisi’nin “bürokrasinin partisi” olarak tanımlanmasıyla açıklanabilir (Öztürk, 2017: 312). Siyaset ve bürokrasi özdeşleşerek Tek Parti döneminde egemen iktidar odağı haline gelmiştir. Buna bağlı olarak bürokrasi, bağımsız bir politik aktör olarak hareket etmeye başlamıştır (Heper, 1973: 52; Öztürk, 2017: 306). Bürokrasinin güç kazanmasını sağlayan diğer önemli bir unsur ise, modern bir devlet için oluşturulan reformların uygulayıcısı ve topluma entegre etme rolünü üstlenmesidir (Eryılmaz, 2018: 304-305). Böylece bürokrasiye sadece reformları uygulayıcı bir araç olmanın ötesinde modern ve homojen bir toplum oluşturmak için siyasi bir rol verilmiştir (Durgun, 2002: 89).

Ancak, bürokrasinin sahip olduğu bu güç, imkân ve statü, Demokrat Parti (DP)’nin 14 Mayıs 1950 seçimlerini kazanarak iktidara gelmesiyle azalmaya başlamıştır. DP’nin iktidarı süresince Tek Parti döneminde görülen parti-devlet bütünleşmesi ya da siyaset-bürokrasi özdeşliği değişmeye başlamıştır. İktidarın değişmesiyle birlikte 1908’den itibaren etkili olan

² Müsadere, angarya ve cerime (para cezası) kaldırılmıştır. Böylece memurlara yönelik keyfî cezalar önlenmiş ve kişisel hakları korunmuştur.

aydın-ordu ve bürokrasi ittifakını büyük oranda sona erdirmiştir (Öztürk, 2017: 318). Zira DP'nin iktidara gelmesiyle siyaset kurumu bir aktör olarak öne çıkarak, yapılan düzenlemelerle bürokrasinin kamusal hizmet aygıtına dönüştürülmesi amaçlanmıştır (Eryılmaz, 2018: 307). Nitekim Tek Parti iktidarı dönemindeki siyaset-bürokrasi özdeşliği yerini DP iktidarıyla birlikte siyaset-bürokrasi ayrılığı ve çatışmasına bırakmıştır. Bu çatışmada güç kaybeden bürokrasi olmuştur. Bürokrasiyle mücadelesinde DP, en büyük desteği kendisini özdeşleştirdiği halktan almaya çalışmıştır (Şaylan, 1983: 300; Yalçındağ, 1970: 56).

DP iktidarda kaldığı süre boyunca, yaptığı yasal düzenlemelerle siyasetin bürokrasi üzerindeki gücünü artırmaya çalışmıştır (Yalçındağ, 1970: 56). Ancak DP'nin 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle iktidardan indirilmesi, bürokrasi için yeni bir döneme işaret etmektedir. Nitekim 1960 askeri darbe sonrası bürokratik gücün vesayet organlarıyla yeniden şekillenmeye başlaması bir vakadır. 1961 Anayasası ile siyasetin gücü frenlenmiş ve bürokrasiye siyaset karşısında belli bir güç ve özerklik sağlanmıştır. Bu çerçevede sivil iktidarın kontrol edilmesi amacıyla, çeşitli bürokratik kurumlarla denge oluşturulmak istenmiştir (Özbudun, 1995: 18). Vesayet kurumları olarak tanımlanan bu yapılar askeri ve sivil bürokrasi, yasama ve yargıya eklenmiştir. Anayasa Mahkemesi, Milli Güvenlik Kurulu gibi yapılarla yasama ve yürütme organı üzerinde denetim yetkileri arttırılmıştır (Eryılmaz, 2010: 147; Eser, Baltacı ve Arslan, 2012: 94-95).

Bürokrasinin siyaset üzerinde kontrolü sağlamak ve yürütme organını zayıflatmak üzere oluşturduğu vesayet kurumlarının güçlü etkilerine rağmen, bürokrasinin Tek Parti dönemindeki güç ve statüsüne kavuştuğu söylenemez. Ancak, Türk bürokrasisi ana niteliğini koruyarak, siyasete müdahale eğilimini sürdürmüştür. Nitekim, askeri bürokrasinin ağır müdahalelerin dışında sivil bürokrasi için de Anayasa Mahkemesi, DGM, Danıştay gibi hukuk bürokrasisi siyaset mühendisliği çerçevesinde müdahalelerde bulunmuştur. Siyasi partilerin kapatılması, siyasetçilerin yasaklı hale getirilmesi, ağır mahkûmiyet kararları ve ideolojik gerekçelerle müdahale eğilimini sürdürmüştür. 1960 askeri darbesi bir yönüyle askeri ve sivil bürokrasinin demokratik olmayan tutumların dayanağını oluşturmuştur. Bu açıdan demokrasi karşıtlığı bakımından negatif tutumların zemin bulmasına neden olmuştur. 1960 askeri darbesinin yaratmış olduğu sonuçlardan biri bürokrasinin iktidar olmasıydı, ancak bu bürokratik iktidar 1965 seçimleri sonucu Adalet Partisi'nin iktidara gelmesiyle 1950

seçimlerine benzer şekilde gücü siyasete kaptırmıştır. Sonuç olarak, Türk bürokrasisi 1960’lardan sonra, tek parti sürecinde sahip olduğu gücü sürdürememiştir.

Bürokrasi yaşadığı bu rahatsızlığı 1971 muhtırası ile dile getirmiş, ancak muhtıra sonrasında özellikle 1971-1973 yılları arasında yapılan anayasa değişiklikleri ile memurların bazı güvenceleri sınırlandırılmış, böylece bir bakıma bürokratik özerklik ortadan kalkmıştır. Gerçekleştirilen anayasa değişikliğiyle siyaset sivil bürokrasi karşısında g kazanmıştır. Ancak yürütmenin askeri bürokrasi karşısında aynı derecede g kazandığını söylemek mümkün değildir. Zira, ncesinde Bakanlar Kurulu’na sadece bilgi verme yükümlülüğü olan MGK artık tavsiye verir konuma yükselmiştir (Heper, 2015: 164).

1973-1980 yılları arasındaki dönemde koalisyon hkmetlerinin iktidara gelmesiyle koalisyonu oluşturan partilerin kendilerine yakın isimleri st kademelere getirmesi ve yeni memuriyet makamlarının oluşturulması, bürokrasinin ciddi anlamda siyasallaşmasına neden olmuştur (zbudun, 1995: 28). Bürokrasinin siyasallaşması, ona siyaset karşısında g kaybettirmiş ve önceki dönemlerde kendini devletin koruyucusu olarak gören bürokrasi, siyasete bilgi veren konuma geçmiştir (Durgun, 2002: 216). Devlet organlarının işlemediği ne sürülerek 12 Eylül 1980’de askeri darbe gerçekleştirilmiştir. 1961 Anayasası ile oluşturulan vesayet organlarının, 1971-1973 anayasa değişiklikleri ile güçleri sınırlandırılmış olsa da yürütme organının zayıflaması önlenememiştir. 1970’li yıllarda artan şiddet ve kaos ortamı 1980 darbesinin gerçekleştirilmesine zemin oluşturmuştur. lkede siyasal istikrarın oluşturulması amacıyla 1980 darbesi sonrası hazırlanan 1982 Anayasası ile yürütme organı güçlendirilmiş ve 1961 Anayasası ile tanınan bireysel özgürlükler kısıtlanmıştır (Aslan, 2025: 228). Bu bağlamda 1982 Anayasası ile Senato kaldırılmış, yürütme organı yasamaya tabi olmaktan çıkarılmış, yasama ve yürütme organlarının devlet faaliyetlerinin düzenlenmesinde eşitlik içinde iş birliği yapmaları amaçlanmıştır. 1982 Anayasası yürütme organını bir görev olmaktan ıkarımış ve g olarak tanımlamıştır (Arslan, 2004: 112; Belet, 2008: 99). Yürütme organına kamu yönetiminin düzenlenmesi için kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi tanınmıştır. 1982 Anayasası ile ortaya çıkan durumda yasama organı karşısında yürütme organı, bürokrasi karşısında da siyaset g kazanmıştır (Tataroğlu, 2006: 112). 1983 Kasım seçimlerinde, ANAP tek başına iktidara gelmiş ve Turgut zal başbakan olmuştur (Zürcher, 2019: 323). zal’ın politikalarında ne çıkan en temel iki unsur zelleştirme ve bürokrasi ile mücadele politikaları olmuştur (Eryılmaz, 2018: 310).

Özal, ekonomi ve siyasette benimsediği liberal politikaların etkisiyle, yönetimde vatandaş odağı alan anlayışı benimsemiş ve Özal’ın anılan bu yaklaşımında bürokrasi, amaç değil araç olarak yer almaya başlamıştır. Önceki dönemlerde kendini devletin sahibi olarak gören bürokratlar, Özal döneminde ikincil konuma düşmeye başlamıştır. Bu dönemde geleneksel bürokratların yerine Özal’ın prensleri olarak tanımlanan kişilerin yönetim kademelerine atanması ile bürokrasinin hâkimiyeti önemli ölçüde zayıflamıştır. Nitekim Özal yeni tip bürokratlar ile bürokrasiyi daha kolay kontrol etmiştir (Boratav, 2005: 96-97; Tataroğlu, 2020). ANAP iktidara geldiğinde, parti programlarının temelinde bürokrasi ile mücadele yer almaktaydı. Ancak ANAP, bürokrasiye ve onun yol açtığı sorunlara “kırtasiyecilik” çerçevesinde yaklaşması nedeniyle gerçekleştirdiği reformları kurumsal ve yapısal boyuta taşıyamamıştır (Eryılmaz, 2018: 310). Yine de bu dönemde siyasetin bürokrasi üzerindeki güç ve denetiminin arttığı söylenebilir. Bu dönemde bürokrasiye yönelik gerçekleştirilen düzenlemelerle amaçlanan yatırım işlemlerinin ve girişimcilerin önünde engel oluşturan bürokratik süreçleri azaltmaktı (Kalağan, 2009: 114-115).

Bu dönemde sivil bürokrasi üzerinde gerçekleştirilen kontrol çabaları askeri bürokrasi için de uygulanmaya çalışılmıştır. Özal siyasetin askeri bürokrasiye karşı üstünlüğünü oluşturmak istemiştir. Ancak MGK’nın kararlarının Bakanlar Kurulu tarafından “öncelikle dikkate alınması” gerektiği düzenlemesi, bu durumu tersine çevirmiştir. Yapılan anayasal düzenleme ile askeri bürokrasinin sistem içinde gücü artmıştır (Şahin, 2007: 438). 1993’te Özal’ın vefatı sonrası Demirel’in Cumhurbaşkanı olduğu dönemde bürokrasinin siyaset karşısında güç kazandığı görülmektedir. Demirel, Özal’ın aksine siyasete çok müdahale etmemiştir (Öztürk, 2017: 337). Bu dönemde ortaya çıkan koalisyon hükümetleri nedeniyle siyasetin güç kaybettiği söylenebilir (Belet, 2008: 103).

1990’lı yılların ikinci yarısında askeri bürokrasi ve siyaset çatışması yaşanmıştır. Askeri bürokrasi laiklik, rejim gibi konuları öne sürerek siyasete baskı oluşturmuş ve özellikle MGK alternatif Bakanlar Kurulu gibi hareket etmiş ve sistemin belirleyici aktörü olarak konumlanmıştır (Şahin, 2007: 438; Öztürk, 2017: 341). Bu dönem iktidarda olan Refah-Yol hükümetinin dini söylem ve uygulamaları, kendini laiklik rejiminin bekçisi olarak gören orduyu harekete geçirmiştir (Öztürk, 2017: 338). Ordu 28 Şubat 1997’de Bakanlar Kurulu’na uzun bir tavsiye listesi sunmuş ve bu tavsiyelerle öngördükleri laiklik ilkesini korumayı hedeflediklerini iddia etmişlerdir. Devamında ordu, Erbakan’ın istifasıyla “ilk post modern darbe” olarak anılan müdahaleyi gerçekleştirmiştir (Zürcher, 2019: 360-362). Bunun yanında

17 Ocak 1998 tarihinde Anayasa Mahkemesi’nin laikliğe karşı eylemlerin odağı olduğu iddiasıyla Refah Partisi’ni kapatması, bürokrasinin Türkiye’de siyasete olan müdahalesinin tipik göstergesi olmuştur (Öztürk, 2017: 341).

Dünyada kamu yönetiminde yeniden yapılanma ihtiyacı 1990’lı yıllarda öne çıkarken, Türkiye’nin yaşadığı siyasal istikrarsızlık ve koalisyon hükümetleri sorunları nedeniyle kamu yönetiminde yeniden yapılanma sürecine etkin bir şekilde dahil olamamış ve bu konuda geride kalmıştır. Bu dönemde hantal bürokrasi ve yönetim anlayışı nedeniyle koalisyon hükümetleri ekonomik ve toplumsal sorunları çözmekte yetersiz kalmıştır (Dinçer ve Yılmaz, 2003). Sorunların mevcut bürokrasi ve yönetim anlayışı ile çözülememesi, kamu yönetiminde yeniden yapılanmayı zorunlu kılmış ve bu konudaki çalışmalar Türkiye’de 2000’li yılların başından itibaren gelişme göstermiş ve AB tam üyelik sürecine uyum sağlama çabasıyla dünyadaki gelişmeler yönetsel alanda önemli değişikliklere neden olmuştur. 2002 yılında iktidara gelen AK Parti, “Değişimin yönetimi için yönetimin değişimi” söylemiyle kamu yönetiminde sorunları çözmek için yeniden yapılanma süreçlerine odaklanmıştır.

Bu süreçte bir bütün olarak Türk kamu yönetiminin örgütlenme ve işleyiş bakımından dünyada hâkim olan değişime uygun hale getirilmesi yönünde çalışılmıştır. Bu doğrultuda ise kamu yönetiminin yeniden yapılanmasını esas alan yeni kamu yönetimine ait kavram ve kurumlar yasalarda yer almaya başlamıştır (Eryılmaz, 2018: 107).

AK Parti’nin seçim beyannameleri ve hükümet programlarında “bürokrasi ile mücadele” konusunun öne çıktığı görülmektedir. Yönetim alanında iktidarın gerçekleştirdiği reformlar değerlendirildiğinde, bürokrasi ile mücadele konusunda önemli aksiyonlar aldığı görülmektedir (Geylani, 2022). AK Parti iktidarı süresince siyaset ve bürokrasi ilişkisini siyasetin lehine olacak şekilde etkileyecek düzenlemeler gerçekleştirmiş ve bürokraside zihniyet değişimini başlatmıştır. AK Parti iktidarı, siyasetin alanını genişletme, siyasetin bürokrasiyi kontrol etme ve bürokrasinin halka karşı sorumlu olması konularında önemli düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Nitekim bürokrasi vatandaşın odakta olduğu, etkin, verimli, kaliteli, şeffaf bir işleyişe ve siyaset karşısında da kamu hizmet aygıtına dönüşmesi için yeni kamu yönetimi anlayışı bağlamında düzenlemeler gerçekleştirilmiştir (Güler, 2015: 202).

24 Haziran 2018 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerle yeni hükümet sistemi uygulamaya konmuştur. Yeni hükümet sistemi Türk tipi başkanlık sistemi olarak da nitelendirilen

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'dir. Parlamenter hükümet sisteminden başkanlık sistemine geçiş siyaset ve bürokrasi arasındaki güç mücadelesi açısından önemlidir. Siyaset ve bürokrasi arasındaki çatışmada siyaseti zayıflatan önemli unsurlardan biri, parlamenter hükümet sisteminde iktidara tek partinin gelememesi nedeniyle oluşan koalisyon hükümetleridir. Türkiye'nin siyasi geçmişine bakıldığında zayıf, istikrarsız, güçsüz ve koalisyon hükümetlerin siyasi istikrarın oluşmasına engel olduğu ve vesayet odaklarının siyasi rejime müdahalesine zemin hazırladığı görülmektedir (Karatepe ve Altunok, 2019: 3).

Güçlü yürütmenin oluşmaması, vesayet odaklarının müdahalesini kolaylaştırmış ve vesayet odakları oluşan siyasi boşlukları doldurarak iktidarın gerçek sahibi gibi hareket etmişlerdir. Nitekim vesayet odakları siyasi karar alma süreçlerine etki etmiştir (447 sıra sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi). 2018 yılında gerçekleştirilen hükümet değişikliğinden önce yürütme organını güçlendirmeye yönelik yapılan anayasal değişiklikler sistemdeki olumsuzlukları gidermede başarılı olmamıştır.

Hükümet sistemi değişikliği ile Cumhurbaşkanlığı makamı yeniden dizayn edilerek daha etkin hale getirilmiştir. Yapılan değişikliğin özünde Cumhurbaşkanının yürütmenin başı olarak oldukça geniş yetkilerle donatılması yer almaktadır. Bu çerçevede Anayasanın 104. maddesi gereğince Cumhurbaşkanı gerekçe göstermeksizin doğrudan bakanları atama ve görevden alma yetkisine sahip olmuştur. Yeni hükümet sistemi ile belli bakanlıklar birleştirilerek bakanlıkların sayıları azaltılmış ve daha işlevsel bir yönetim oluşturulmak istenmiştir (Sobacı vd., 2018). Bunun yanında politika belirleme yetkisi doğrudan Cumhurbaşkanına verilerek bakanlar politikaların birer uygulayıcısı olarak yetkilendirilmiştir. Yapılan düzenlemelerle bakanlar birer yüksek bürokrat olarak konumlandırılmış ve bakanlıklar hiyerarşik olarak doğrudan Cumhurbaşkanına bağlı birer organ haline getirilmiştir (Doğan ve Erdoğan, 2021: 171). Açıkça ifade etmek gerekirse parlamenter sistemin aktif siyasi aktörü olan bakanlar, yeni hükümet sistemi ile sekreter olarak konumlandırılmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ndeki belirgin değişikliklerden biri Cumhurbaşkanına tanınan kararname çıkarma yetkisidir. Böylece Cumhurbaşkanı düzenleme yapma gücü ile kamu yönetiminin işleyişini kendi inisiyatifi çerçevesinde belirleyebilmektedir (Güler, 2018: 313). Nitekim Anayasanın 104. maddesi Cumhurbaşkanına üst kademe yöneticilerini atama, görevlerine son verme ve atamaya dair usul ve esasları belirleme yetkisini vermektedir. Bu bağlamda Cumhurbaşkanı yürütmenin başı olarak büyükelçiler, rektörler, yüksek kurul yöneticileri gibi üst kademe kamu görevlilerini doğrudan atama ve görevden alma yetkisiyle

donatılmıştır (Doğan ve Geyik, 2020: 38). Cumhurbaşkanına geniş yetkiler veren ve siyaseti güçlendiren bu düzenlemelerle bürokratik oligarşinin engelleneceği ve böylece bürokrasi üzerinde siyasetin kontrolünün sağlanacağı öngörülmektedir (Karatepe vd., 2017: 56).

Tüm düzenlemelerin yaratmış olduğu önemli bir sonuçta parlamenter sistemin niteliklerinden biri olan yürütme organının ikili yapısının Bakanlar Kurulu'nun ortadan kaldırılması ile tek yapıya indirgenmiş olmasıdır. Zira Anayasa'nın 8. maddesinde "yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir" şeklinde oluşturulmuştur.

5. Sonuç

Siyaset ve bürokrasi teorik ve pratik boyutlarıyla modern devleti oluşturan iki ana faktördür. Bu nedenle çalışmada bürokrasi ve siyasetin devleti nasıl şekillendirdiği ve ne gibi değişim süreçleri yarattığı hususu Türkiye özelinde tartışılmıştır. Nitekim geleneksel devlet biçimlerinden farklı olarak ortaya çıkan modern devletin ana niteliği olan rasyonalite, hukukilik ve kurumsal yapı oluşturma gibi faktörler Türkiye'de de devletin şekillenmesinde ana faktörler olarak ortaya çıkmıştır. Modern devlette olması gerektiği düşünülen ve özellikle bürokrasi ile ilişkilendirilen iş bölümü, rasyonalite ve tarafsızlık gibi ilkeler küresel ölçekte siyaset ve bürokrasi arasında yaşanan güç mücadelesi nedeniyle sağlam zemin bulmakta zorlanmaktadır. Zira modern devletin ortaya çıkması ve işleyiş süreci siyaset ve bürokrasi arasındaki ilişkinin statik değil, dinamik ve tarihsel olarak da değişken bir niteliğe sahip olduğunu öne çıkarmıştır.

Kavramsal analizlerde özellikle Weberci ideal tip bürokrasi modelinin modern devletlerin rasyonel işleyişinin temeli olduğu öne sürülmektedir. Bu çerçevede bürokrasinin sahip olduğu uzmanlık, liyakat, hiyerarşi ve hukuka uygun işleyiş ilkeleri, bürokrasinin teknik bir araç olarak algılandığını göstermektedir. Siyaset ise, yönetimde karar alma süreçlerinin meşru aktörü olarak kabul görmektedir. Ancak öngörülen mezkûr ayrım siyasal pratiklerde net olmayıp iç içe geçen bir yapı arz etmektedir. Sahip olduğu bilgi tekeli, süreklilik arz etmesi ve diğer kurumsal özellikleri bürokrasinin pratikte önemli bir güç olarak ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu nedenle siyaset ve bürokrasi arasında açık ve kesin ayrım yapmak zikredilen hususlar nedeniyle oldukça zordur.

Siyaset ve bürokrasi arasında yaşanan anılan karmaşık tarihsel süreklilik ve değişimler Türkiye açısından da geçerlilik arz etmektedir. Nitekim Tanzimat'tan beri Türkiye'de oluşmakta olan modern devlet yapısı bürokrasiyi bir güç kaynağı olarak ön plana çıkarmıştır. Türkiye'nin sahip olduğu tarihsel miras Cumhuriyet'in kuruluşu ile özellikle tek parti döneminde belirgin hale gelmiştir. Bu süreçte Türkiye'de yaşanan modernleşme sürecinin taşıyıcısı bürokrasi olmuştur. Hatta Cumhuriyet'in kuruluşu ile bürokrasinin siyaseti etkisine aldığı ve görece özerk bir yapıya kavuştuğu iddia edilebilir.

Çok partili hayata geçişle Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi siyaset ve bürokrasi arasında yeni bir güç ilişkisi yaratmıştır. Bu dönemde siyasetin bürokrasiyi kontrol etme çabaları belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. Buna rağmen 1960, 1971, 1980 ve 1997 askeri müdahaleleri ile askeri ve sivil bürokrasi yeniden etkin hale gelmiştir. Anılan bu müdahalelerden sonra anayasal ve yargısal kurumlar siyasetin alanını daraltan ve siyaseti denetleyen güç olarak hareket etmiştir. Böylece Türkiye'de demokrasi üzerinde bürokratik vesayet gelişmeye başlamış, bürokrasi kamu hizmet aygıtı olmanın ötesinde siyasetin alanını şekillendiren aktör olarak hareket etmiştir.

2000'li yıllardan itibaren siyaset ve bürokrasi arasındaki ilişkinin yeniden şekillendiği görülmektedir. Bu dönemde gerçekleştirilen yönetsel reformlarla siyasetin bürokrasi üzerinde kontrol gücü arttırılmıştır. 2018 yılında gerçekleştirilen hükümet sistemi değişikliği sonucunda ortaya çıkan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, anılan dönüşümün nihai aşaması olmuştur. Yeni hükümet sistemi üst düzey bürokratik atama ve görevden almaya dair yetkiyi Cumhurbaşkanına vererek siyasal iradenin bürokrasi üzerinde belirleyici olmasına neden olmuştur.

Nihayetinde Batı'da da görülen ve Türkiye'de yaşanan toplumsal değişim ve modernleşme süreçleri siyaset ve bürokrasi arasında yaşanan gerilim üzerinden şekillenmiştir. Ancak siyaset ve bürokrasi arasındaki ilişkiyi belirleyen hukuki ve kurumsal düzenlemelerin dışında Türkiye'nin sahip olduğu kendine has siyasal kültür ve siyasal rejim tercihleri siyaset ve bürokrasi ilişkisini belirlediği gibi demokratik çerçeveyi de oluşturmuştur. Temel bir ilke olarak bürokrasinin bir kamu hizmet aygıtı olarak siyasetin meşru kararlarını uygulama görevi demokratik hukuk devletinin temel vasfıdır. Ancak burada siyasetin sahip olduğu meşru hareket alanı keyfi uygulamaların dışında bırakılmalıdır. Bu husus özellikle sağlıklı siyaset ve bürokrasi ilişkisini, hukukun üstünlüğünü, kurumsal denge ve denetim ilişkilerinin varlığını ve demokratik denetim mekanizmalarını gerektirmektedir. Türkiye'nin yaşamış olduğu

tarihsel tecrübe, anılan dengenin bozulması durumunda bürokratik vesayetin güçlü bir şekilde ortaya çıktığını göstermektedir. Ancak bunun aksi olarak merkezileşmiş siyasal gücün yaratmış olduğu sorunlar siyaset ve bürokrasi arasındaki ilişkinin demokratik niteliğini anlamayı gerektirmektedir.

Kaynakça

- Albrow, M. (1970). *Bureaucracy*. London: The Macmillan Press.
- Arendt, H. (1998). *The Human Condition* (2nd ed.). Chicago: University of Chicago Press. (Original work published 1958).
- Arslan, R. (2004). *Türkiye'ye Siyasi Model*. Seçkin Yayıncılık.
- Aslan, Ö. (2025). Türk Siyasi Tarihinde Anayasal Düşüncenin Evrimi: Toplumsal Değişim ve Siyasal Rejim. *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 217-239.
- Belet, M. S. (2008). *Türk Kamu Yönetiminde Siyaset ve Bürokrasi İlişkisi: Üst Kurullar Bürokrasisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Berry, P. A. (2005). The Organization and Influence of the Chancellory During the Schmidt and Kohl Chancellorships, *Governance*, 2(3), 339-355.
- Boratav, K. (2005). *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm (2.Baskı)*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Carnis, L. (2005). *An Economic Theory of Bureaucracy: Mainstream Approach Versus Austrian Developments*. Paper presented at The 2nd Mises Seminar, Istituto Bruno Leoni, Sestri Levante, Italy, 7-8 October 2005, <https://www.mises.org>.
- Dinçer, Ö. ve Yılmaz, C. (2003). *Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim*. Ankara: T.C. Başbakanlık.
- Doğan, B. ve Erdoğan, D. (2021). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanı Yardımcıları ile Bakanların Sorumlulukları Meselesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(1), 163-191.
- Doğan, B. ve Geyik, A. F. (2020). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Kuvvetler Ayrılığı İlkesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(2), 19-45.

- Durgun, Ş. (2002). Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Siyaset. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2) , 83-102.
- Easton, D. (1965). *A Framework for Political Analysis*. New York: Praeger.
- Eryılmaz, B. (2010). *Bürokrasi ve Siyaset: Bürokratik Yönetimden Etkin Devlete* (4. Baskı), İstanbul: Alfa.
- Eryılmaz, B. (2018), *Kamu Yönetimi* (11. Baskı). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Eser, H. B., Baltacı, C. ve Arslan, M. (2012). Türk Siyasal Sisteminde 1960 Müdahalesi ve Vesayetin Kurumsallaşması Üzerine Bir Analiz Denemesi. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 69-97.
- Geylani, D. (2022). *Siyasetin Bürokrasiyi Kontrol Mekanizması Olarak Alternatif Bürokrasi: Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Gill, G. (2003). *The Nature and Development of the Modern State*. London: Palgrave Macmillan.
- Güler, T. (2015). *AK Parti İktidarlari Döneminde Türkiye’de Siyaset-Bürokrasi İlişkisi (2002-2012)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güler, T. (2018). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Kamu Yönetimine Etkileri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(39), 299-322.
- Heper, M. (1974). *Bürokratik Yönetim Geleneği: Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyetinde Gelişimi ve Niteliği*. ODTÜ İdari Bilimler Fakültesi Yayını, Ankara: Ogun Kardeşler Matbaası.
- Heper, M.(1983). Bürokrasi. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Heper, M. (1973). *Modernleşme ve Bürokrasi: Karşılaştırmalı Kamu Yönetimine Giriş*. Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.
- Heper, M. (2015). *Türkiye’de Devlet Geleneği* (5. Baskı). Ankara: Doğu Batı Yayınları
- Kalağan, G. (2009). *Türkiye’de 1980 Sonrası Bürokratik Dönüşüm: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM) Örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kanun-i Esasi (1876). <https://www.anayasa.gov.tr/> (E.T. 26.04.2022).

Karatepe, Ş. ve Altunok, H. (2019). *Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları: Kamu Politikasının Yeni Aktör ve Süreçleri*. Ankara: A Kitap.

Karatepe, Ş., Alkan, H., Atar, Y., Bingöl, Y. ve Durgun, G. B. (2017). Sorularla Cumhurbaşkanlığı Sistemi. Yayın No: 24. Ankara: Memur-Sen Yayınları.

Kriegel, B. (2002). The Rule of the State and Natural Law. *Natural Law and Civil Sovereignty: Moral Right and State Authority in Early Modern Political Thought*. (Ian Hunter ve David Saunders Eds.), ss.13-26. New York: Palgrave.

Lasswell, H. D. (1936). *Politics: Who Gets What, When, How*. New York: McGraw-Hill.

Mosca, G. (1939). *The Ruling Class*. London: McGraw-Hill Book Company.

Mouffe, C. (2005). *On the Political*. London: Routledge.

Mouzelis, N. P. (1967). *Organization and Bureaucracy: An Analysis of Modern Theories*, London: Routledge.

Oppenheimer, F. (1922). *The State: Its History and Development Viewed Sociologically*. New York: Vanguard Press.

Özbudun, E. (1995). Türkiye’de Devlet Seçkinleri ve Demokratik Siyasal Kültür. *Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür*. (E. Özbudun, E. Kalaycıoğlu, L. Köker, Ed.). ss. 16-30. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.

Öztürk, N.K. (2017). *Bürokrasi-Siyaset İlişkileri ve Türkiye*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Peters, B. G. (2010). *The Politics of Bureaucracy* (6th Edition). Routledge, London and Newyork.

Poggie, G. (1978). *The Development of the Modern State: A Sociological Introduction*. California: Stanford University Press.

Sager, F. ve Rosser, C. (2009). Weber, Wilson and Hegel: Theories of Modern Bureaucracy. *Public Administration Review*, 69(6), 1136-1147.

Sobacı, M.Z., Miş, N. ve Köseoğlu, Ö. (2018). Türkiye’nin Yeni Yönetim Modeli ve Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı, SETA Perspektif, 206.

- Şahin, A. (2007). Türk-Kamu Yönetiminde Siyaset-Bürokrasi İlişkisi. *Kamu Yönetiminin Yapısal ve İşlevsel Sorunları*. M. A. Çukurçayır ve G. Gökçe (Editörler). ss.403-446. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Şaylan, G. (1983). Cumhuriyet Bürokrasisi. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 2. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şengül, R. (2009). Fransa’da Siyaset ile Yönetim Arasındaki Kavşakta Bir Kurum: Bakanlık Kabinesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 195-200.
- Tataroğlu, M. (2006). Parlamenter ve Başkanlık Sistemlerinde Siyasal İktidar ve Bürokrasi İlişkileri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 13(1), 97-119.
- Tataroğlu, M. (2020). Cumhuriyetten Günümüze Türk Bürokrasisi, *Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*. (M. Zencirkıran, Ed.) (2. Baskı). ss. 281-308. Bursa: Bora Yayıncılık.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası* (6771 sayılı Kanun ile 2017’de değişik hâli). Resmî Gazete (Sayı: 29976).
- Weber, M. (1947). *The Theory of Social and Economic Organizations*. (Çev. A. M. Henderson and T. Parsons). Newyork: The Free Press.
- Wilson, W. (1887). The Study of Administration. *Political Science Quarterly*, 2(2), 197–222.
- Wolin, S. (2004). *Politics and Vision: Continuity and Innovation in Western Political Thought* (Expanded ed.). Princeton: Princeton University Press.
- Yalçındağ, S. (1970). Kamu Yönetim Sistemimizin Tarihsel Evrimi Üzerine Notlar. *Amme İdaresi Dergisi*, 5, 20-57.
- Zürcher, E. J. (2019). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi* (4. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- 447 Sıra Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi, <http://www.tbmm.gov.tr> (E.T. 23.04.2021).

Yazar Katkı Oranı

Çalışma tek yazarlıdır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu makale insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir.

Demokrat ve Muhafazakâr Bir Muhalif: Hüseyin Avni Ulaş

A Democratic and Conservative Opponent: Hüseyin Avni Ulaş

Akif ÇARKÇI^a

Öz

Türkiye tarihinde siyasal modernleşme çabalarının temelleri Tanzimat ve Meşrutiyet ile atılmış olsa da, 23 Nisan 1920'de kurulan Birinci Meclis, cumhuriyete giden yolda önemli bir dönüm noktası olmuştur. Siyasal modernleşme çabaları açısından, Birinci Meclis'te ortaya çıkan tartışmalar cumhuriyet döneminde de etkisini sürdürmüş, iktidar-muhalefet ve iktidar içindeki muhalefet ilişkileri tek parti döneminde de devam etmiştir. Bu noktada Hüseyin Avni Ulaş, muhalefet cephesinde uzun süre aktif rol alan ve çizgisini uzun süre koruyan nadir şahsiyetlerden biriydi. Osmanlı Mebusan Meclisi ve Birinci Meclis'te milletvekilliği yapmış, özellikle tek parti döneminde pek çok konuda mevcut siyasal otoriteye muhalefet etmiş bir siyasetçi olarak bilinen Hüseyin Avni Ulaş, hâkimiyet-i milliye kavramına yüklediği anlam bakımından Türk siyasal hayatının renkli simalarından birisidir. Diğer taraftan Hüseyin Avni Ulaş, TPCF'na dâhil olmuş, Türkiye'nin çok partili yaşama geçmeye başladığı dönemde kurulan Milli Kalkınma Partisi'nin kurucuları arasında yer almış, çeşitli yayın çevrelerinde tek parti iktidarını eleştiren sert yazılar yazmıştır. “Mesuliyet” isimli yayın bizzat kendisi tarafından çıkarılmıştır. Ulaş, çeşitli yazarlar tarafından “Cumhuriyetin ilk demokrati”, “liberal”, “kalkınmacı” ve “muhafazakâr” bir siyasetçi olarak adlandırılmıştır. Bunlara ek olarak sıkı bir rejim muhalifi olması ve Anadoluçuluk hareketinin “İslamcı Anadoluçuluk”

^a Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, akif.carkci@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6522-7140.

Bu makaleye atıf için / To cite this article: Çarkçı, A. (2026). Demokrat ve Muhafazakâr Bir Muhalif: Hüseyin Avni Ulaş. Toplum ve Kimlik Dergisi, 3(1), 134-151. Doi:10.5281/zenodo.18165797

Geliş Tarihi (Received): 10.09.2025 / Kabul Tarihi (Accepted): 22.12.2025

kompartımanında zikredilmesi Hüseyin Avni Ulaş'ın siyasi ve düşünsel çizgisini ifade etmesi bakımından kayda değer tespitlerdir. Bu çalışmada Hüseyin Avni Ulaş'ın siyasal ve düşünsel bakımdan hangi kulvarda değerlendirilmesi gerektiği araştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Hüseyin Avni Ulaş, anadoluculuk, İslamcı anadoluculuk, demokrasi, muhafazakârlık.

Abstract

Although the foundations of political modernization efforts in the history of Türkiye were laid with the Tanzimat and Constitutional Monarchy, the First Parliament, which was established on April 23, 1920, was an important milestone on the road to the republic. In terms of political modernization efforts, the debates that emerged in the First Assembly continued to have an impact in the republican period, and the relations between the government and the opposition and the opposition within the government continued in the single party period. At this point, Hüseyin Avni Ulaş was one of the rare personalities who was active on the opposition front for a long time and maintained his line for a long time. Hüseyin Avni Ulaş, known as a politician who served as a deputy in the Ottoman Mebusan Assembly and the First Assembly and who opposed the existing political authority on many issues, especially during the single party period, is one of the colorful figures of Turkish political life in terms of the meaning he attributed to the concept of sovereignty-i nationaliye. On the other hand, Hüseyin Avni Ulaş was a member of the TPCF, was one of the founders of the National Development Party, which was established at the beginning of Türkiye's transition to multi-party life, and wrote harsh articles criticizing the single party government in various publications. The publication “Mesuliyet” was published by him. Ulaş was called “the first democrat of the Republic”, “liberal”, “developmentalist” and “conservative” politician by various writers. In addition to these, being a strict opponent of the regime and being mentioned in the “Islamist Anatolianism” compartment of the Anatolianism movement are noteworthy determinations in terms of expressing Hüseyin Avni Ulaş's political and intellectual line. In this study, it has been investigated in which lane Hüseyin Avni Ulaş should be evaluated politically and intellectually.

Keywords: Hüseyin Avni Ulaş, anatolianism, Islamist anatolianism, democracy, conservatism.

1. Giriş

Tarihi şahsiyetler hakkında yapılan çalışmaların pek çoğu tarih ya da siyaset biliminin önerdiği bilimsel objektiviteye dayanmaktan ziyade, bu çalışmaları yapan insanların taraf oldukları ideolojilerin dogmatik bakış açıları üzerine bina edilen sübjektif yargılara dayanmaktadır. Oysaki bilimsel yaklaşımın temel amacı olguları, düşünceleri, tarihe mal olmuş şahsiyetleri, tarihsel olayları ya da fikirleri belli bir metot çerçevesinde ele almak, mümkün mertebe yansız ve tarafsız bir gözle incelemektir.

Mogilnitsky'nin tasnifinde belirttiği gibi (2003: 178), esas olan nesnelci-bilimsel bakış açısını bilimsel çalışmalarda muhafaza etmek, tarihi hadise ve şahsiyetlerin doğru şekilde yansıtılması bakımından önem arz etmektedir. Özellikle Türkiye'de, Cumhuriyet tarihi söz konusu olduğunda, yansız ve tarafsız, nesnelci-bilimsel bakış açısı çoğu zaman terk edilmektedir. Resmi ideolojinin, siyasal, toplumsal, kültürel ve bilimsel sahaya sirayet eden psiko-politik baskısı bilim insanlarının da çoğu vakit objektiviteden uzak kalmasını beraberinde getirmektedir.

Öte yandan Türkiye'de siyaset ve tarih alanında yapılan çalışmalar kimi zaman yüceltme ya da değersizleştirme üzerine kurulu olduğundan gerek serbest çalışmalarda gerekse bilimsel yayınlarda zaman zaman bu zafiyetin öne çıktığını görüyoruz. Türkiye tarihinin en kritik dönemlerinden birisi olarak değerlendirebileceğimiz imparatorluktan cumhuriyete geçiş evresi beraberinde pek çok bunalım, çatışma ve kaosu beraberinde getirmiş, bu durum cumhuriyet döneminde de etkisini sürdürmüştür. Belki de bu dönemde en çok etkisi hissedilen bunalım alanı modernleşme çabalarının beraberinde taşıdığı gerilimlerdir.

Kemalist modernleşme taraftarları ile gelenekçiler ya da muhafazakârlar arasındaki fikri gerilimle birlikte bu sürecin yukarıdancı bir modelle işletilmesi bir başka sorun alanı olarak ortaya çıkmıştır (Ahmad, 1995: 10-80).

Osmanlı imparatorluğunun yıkılmasından sonra, genç cumhuriyetin kökleşmesi, yerleşmesi ve varlığının devam edebilmesinin tek yolunun bir resmi ideoloji etrafında gönüllü gönülsüz, tüm toplumun konsolide edilmesini tek çıkar yol olarak gören cumhuriyet elitleri, zaman zaman muhalif eğilimler üzerinde baskıcı bir tutum sergilemişlerdir. Zira döneme damgasını vuran bir ideoloji olarak Kemalizm sadece yeni bir devlet yapılandırmak üzere yola çıkmamış, geçmişin neredeyse bütün izlerini silerek yeni bir toplum yaratma hedefiyle ortaya çıkmıştır (Doğan, 2019: 173). Tabii olarak rejime muhalif gruplar temelde Cumhuriyet fikrine

karşı olmamakla birlikte toplumun din, inanç, gelenek ve kültür bakımından değerlerini muhafaza etmesi gerektiği düşüncesine yönelerek sıkı bir muhalefet kümesi oluşturmuşlardır.

Tek parti dönemi bu anlamda muhalif seslerin oldukça yükseldiği bir dönemdir. Ülkenin, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e giden yolda, temel istikametini belirleyen kesif Batılılaşma yönelimi, yeni bir toplum yaratma idealine rehberlik ederken, toplumda iki bariz kamplaşma ortaya çıkmış, bu kamplaşma siyasi alana da nüfuz eden bir görünüme kavuşmuştur.

Türkiye tarihinde siyasal modernleşme çabalarının temelleri her ne kadar Tanzimat ve Meşrutiyet’le birlikte atılmış olsa da cumhuriyete giden yolda 23 Nisan 1920’de kurulan Birinci Meclis önemli bir milat olmuştur. Siyasal modernleşme çabaları noktasında, Birinci Meclis’te ortaya çıkan tartışmalar daha sonra cumhuriyet döneminde de etkisini sürdürmüş, iktidar muhalefet ilişkileri ve iktidarın kendi içindeki muhalefet olgusu tek parti döneminde de devam etmiştir. Tek Parti döneminde devam eden muhalif hareketin kaynağı büyük ölçüde Birinci Meclis’te ikinci grubu oluşturan kadrolardır (Karpaz, 2019: 116).

Bu noktada muhalefet cephesinde çok uzun zaman faaliyet gösteren ve çizgisini uzun zaman koruyan nadir şahsiyetlerden birisi Hüseyin Avni Ulaş’tır. Hüseyin Avni Ulaş’ın bu muhalif tavrı esasında Sultan II. Abdülhamid döneminde başlamıştır. Nitekim sıkı bir Abdülhamid muhalifi olan Ulaş gençlik yıllarında, Sultan II. Abdülhamid karşıtı olarak ortaya çıkan “Can Veren Teşkilâtına katılmıştır (Çağlayan, 2015: 14). Sonrasında, özellikle Birinci Meclis’te ikinci grubun lideri olarak, tek adam fikrine karşı durmuş, tek parti dönemi boyunca da tek parti politikalarını en sert şekilde eleştiren siyasi şahsiyetlerden birisi olmuştur.

Bu eleştirileri sebebiyle Hüseyin Avni Ulaş, muhafazakâr kesim tarafından övgü ile anılmış, Kemalist yazarlarca da çok sert eleştirilere ve hakaretlere maruz kalmıştır. Lütfü Bornovalı, kendisinden bahsederken, “ahlak ve samimiyeti siyasetten ayırmamış, riyakâr ve ahlak kayıtlarını hiçe sayanlarla mücadele etmiş kahraman ruhlu bir adamdı” diyerek Ulaş’a övgü dolu cümleler kurmuştur. Muammer Âsaf ise “olanca varlığını millete, vatana sebil eden ve bu sebili en basit bir insanlık borcu bilen semuh, civanmert bir adamdı” ifadelerini kullanarak Ulaş’ın mertliğine ve adanmışlığına vurgu yapmıştır (Asaf, 1948: 14). Nurettin Topçu ise Ulaş’tan bahsederken, “ihtiyarlamaz bir şahsiyet, pürneşve bir âlem, mukaddes bir dava adamı” şeklinde ifadelerle Ulaş’ın dava adamlığına dikkat çekmiştir. Bu övgü dolu cümlelere karşılık, Kemalist bazı yazarlar ise kendisi hakkında şu sert ifadeleri kullanmışlardır: Mesela, Emin Çölaşan, Ulaş’ı Mustafa Kemal karşıtı bir şahsiyet olarak görmekte, Paşa ve

arkadaşlarının kutsal yoluna taş koymakla suçlamaktadır. Hatta Ulaş'ı bir “baş ağrısı” olarak tavsif etmektedir. Oktay Akbal ise Ulaş hakkında, “bir özgürlük savaşçısı değil, gerici ve ırkçı” şeklinde ifadeler kullanmaktadır. Hikmet Çetinkaya ise Ulaş hakkında yazarken, “saltanat kaldırıldıktan sonra halifeye yeniden siyasi güç verilmesini isteyen, siyasi sicili ağır lekeli bir adam” gibi bir cümleyi kuracak kadar ileri gitmiştir (Demirel, 2005: 170). Ulaş ile aynı dönemde mebus olan Antalya mebusu Rasih (Kaplan) Efendi, Hüseyin Avni Bey'i padişah ve saltanat propagandası yapmakla suçlamıştır (Afşar, 2013: 27). Hakkında birbirine bu kadar zıt yorumların yapılması doğal olarak Ulaş'ın hayatının ve siyasi yönelimlerinin incelenmesini zorunlu kılmaktadır.

2. Hayatı ve Şahsiyeti

Osmanlı'dan tevarüs eden bir gelenek olarak Cumhuriyet'in yönetici sınıfını da genellikle asker kökenli ve seçkin elitler oluşturmuştur (Demirel, 1995: 13). Hüseyin Avni Ulaş, taşra kökenli olması ve asker kökenli olmaması nedeniyle bu durumun bir istisnası olarak görülebilir (Çolak, 1997: 94-95). Ulaş 1887 yılında Erzurum merkeze 15 km mesafede bulunan Kümbet köyünde dünyaya gelmiştir. 10 yaşına kadar köyünde kalan Ulaş ilk eğitimini Halil Efendi'den almıştır. 1901 yılında Erzurum Mülkiye İdadisine kaydolan Ulaş Ziraat Mektebi'nde altı yıl öğrenim görmüş, sonrasında İstanbul'a gelmiş burada Vefa Sultanisinde ve Hukuk mektebinde okumuştur. 1913 yılında İstanbul'da avukatlığa başlayan Ulaş Birinci Dünya Savaşı başladığında Kafkas Cephesinde dört yıl savaşmış, harpten sonra Erzurum Mali Müşavirliğine tayin edilmiştir (Çelik, 2015: 7-11). Hüseyin Avni Ulaş, Doğu Cephesi'nde Ermenilerin yaptığı zulmü bizzat tetkik ettikten sonra, İstiklal Mücadelesinin ateşini fitilleyen Erzurum Kongresi'nin teşkilinde bizzat etkin rol almıştır (Topçu, 2009: 12). Otuz üç yaşına geldiğinde, İstanbul'da bulunan son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Erzurum mebusu olarak katılmıştır. 23 Nisan 1920 yılında açılan Birinci Meclis'te kendisini yine Erzurum mebusu olarak görmekteyiz. Birinci mecliste hem meclis başkan vekilliği görevine getirilmiş hem de meclis içinde oluşan muhalefeti temsil eden İkinci Gruba liderlik etmiştir (Tunçay, 1999: 45). Ulaş, 11 Ağustos 1923'te kurulan İkinci Meclis'e alınmamış, İstanbul'a dönerek avukatlık mesleğine devam etmiştir. Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy ve Kazım Karabekir tarafından cumhuriyetin ilk muhalif partisi olarak kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası İstanbul Şubesi'nin kurucuları arasında yer almıştır (İpek, 2018: 139). Daha sonra Hüseyin Avni Ulaş, İzmir Suikastı ile ilişkisi olduğu gerekçesiyle İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmış ancak beraat etmiştir (Çelik, 2015: 7-11). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası o dönemde muhafazakârlık ve gericiliğin eşitlendiği bir siyasal mecra

olarak görülmüş ve parti daha sonra kapatılmıştır (Zürcher, 2021: 20). Tabi olarak bu kısa ömürlü partinin kapanması sonrasında Ulaş da siyasi hayatına bir süre ara vermek durumunda kalmıştır.

İstiklal Mahkemesi'ndeki beraatına rağmen Ulaş uzunca bir zaman polis takibine alınmış, devamlı evi aranmış, işyerinde ve evinde polis gözetimi altında tutulmuştur (Ulaş, 1952: 10). 1935'te Erzurum'dan bağımsız mebus olarak meclise girmek istemişse de, kendisinin o çatı altında olmasını istemeyen güçler tarafından engellenmiştir. Birinci mecliste muhalefet kanadında yer almış olması bu seçimlerde gerçek muhaliflerin kazanma şansının olmadığına da bir ispatıydı (Koçak, 2005: 35). 1939 yılında İstanbul 5. noteri olarak çalışmaya başlamış ancak bu mesleği pek severek yapmamıştır. 1945 yılında Cevat Rifat Atilhan ve Nuri Demirağ ile birlikte, muhafazakâr ve dindar bir çizgide olan Milli Kalkınma Partisi'ni 18 Temmuz 1945 tarihinde kurmuşlar ancak kendisine verilen sözler tutulmadığı için üç ay kadar sonra partiden ayrılmıştır (Arslan, 2005: 135). Bu denemeden sonra yayın faaliyetlerine de iştirak eden Ulaş 1946 Temmuzunda Mesuliyet isimli haftalık dergiyi çıkarmaya başlamıştır. Dergi ancak iki sayı kadar çıkabilmiş sonrasında kapatılmıştır. 22 Şubat 1948'de İstanbul'da vefat eden Ulaş'ın kabri İstanbul Kandillidedir (Çelik, 2015: 7-11).

Hüseyin Avni Ulaş, Allah'tan başkasına boyun eğmeyen, doğrularıyla yaşayan, kendisinin vatan ve millet davasına adanmış bir şahsiyettir. Kişisel özelliklerine bakıldığında neşeli, hoş sohbet, şakacı bir yapısı vardır. Çocuklarla arası, onlarla saatlerce oynayacak kadar iyidir. Kanaatkâr, sıcakkanlı bir babadır. Kadın ise hürmet edilecek bir varlıktır. Hayatını sadelik ve samimiyet üzerine kuran Ulaş şahsiyetin ilimden önce geldiğini savunmaktadır. Öte yandan hassas ve duygusal bir insan olan Ulaş insanları memnun etmek üzerine kurulu, bencil olmayan bir yapıya sahiptir. Saatlerce Kur'an okuyan ve ailesinin dini değerlerle yetişmesini isteyen Ulaş dindar kimliği ile de tebarüz etmektedir. Oğluna yazdığı bir mektupta, "Köylülerimizin yanında birkaç gün kalmağa gayret et ve her gün köyün camisinde namazını kıl" şeklinde oğluna tavsiyede bulunmuştur. Davası ve idealizmi söz konusu olduğunda ise haşin ve sert bir üsluba sahip olan Ulaş haksızlık karşısında susmamış, siyasi ahlâka ve vatanperverliğe büyük değer vermiştir. Arkadaşlığa ve dostluğa son derece değer veren Hüseyin Avni Ulaş, kendisi gibi şahsiyet ve karakter sahibi insanlarla dostluk kurmuş, bu minval üzere "Bir tek arkadaşım vardı: Mehmed Akif" şeklinde beyanda bulunmuştur (Çelik, 2015: 11-14). Samimiyeti, mertliği ve cesareti ise en çok mecliste yaptığı konuşmalarda

kendisini göstermiştir. Meclis zabıtlarına bakıldığında yaptığı konuşmalarda idealizmi, içtenliği ve dava adamlığı ile ön plana çıkmıştır (Ağaoğlu, 1964: 215).

Hüseyin Avni Ulaş hakkında çok sayıda makale kaleme alan Nurettin Topçu Ulaş'ı en iyi tanıyan mütefekkirlerden birisidir. Hareket Dergisinde yayınlanan bu makaleler daha sonra Millet Mistikleri isimli kitapta bir araya getirilmiştir. Nurettin Topçu Hüseyin Avni Ulaş'ın üvey kızı Fethiye Ulaş'la evlenmiştir (Guida, 2013: 17).

Topçu, Millet Mistikleri adlı kitabında Hüseyin Avni Ulaş'tan bahsederken, Ulaş ile Gandhi'yi eşdeğer şahsiyetler olarak görmekte, cenazesinin İmam-ı Azam gibi kaldırıldığını ifade etmektedir. Topçu'nun Ulaş'ı Gandhi ile aynı karede zikretmesi ikisinin de devlet ve ikbal peşinde olmadığı, ömürlerinin çileyle geçtiğine yapılan vurgudan kaynaklanmaktadır. İmam-ı Azam ile kıyaslanması ise yine Topçu'nun ifadesiyle “resmi makamların emir ve kumandaları ile kabileler halinde gönülsüz insanların katıldığı” bir cenaze töreninin olmayışındandır (Topçu, 2009: 11-12).

Tarık Buğra, Firavun İmanı isimli romanında Hüseyin Avni Ulaş'ı gerçek kimliği ile bir karakter olarak işlemiştir. Romanda Hüseyin Avni şöyle anlatılmaktadır:

“Hüseyin Avni Erzurum’lu idi, su katılmamış bir Dadaştı ve politika ile uğraşmamıştı ama politika diye bir şey olduğunu çok iyi öğrenmiş, politikanın ürpertecek kadar iğrenç yanlarını da, yapıcı, yarar sağlayıcı kuvvetlerini de görebilmiş öyle veya böyle olmasının karakterlere ve kafa yeteneklerine bağlı bulunduğunu anlamıştı” (Buğra, 2004:9).

Şahsiyeti hakkında yazılanlardan anlaşıldığı kadarıyla Hüseyin Avni Ulaş kendisini davasına adanmış bir siyasi şahsiyettir. Doğru bildiği konularda son derece cesur davranarak fikirlerini açıkça serdedebilmiş bir siyasi karakterdir. Ulaş'ın siyasi düşünce bakımından hangi noktada durduğunun anlaşılması için çeşitli konulardaki yönelimlerine ve tutumlarına detaylı olarak eğilmek yerinde olacaktır.

3. Hüseyin Avni Ulaş ve Demokrat Yönü

Hüseyin Avni Ulaş'ın halk egemenliği ve meclisin üstünlüğüne dayalı siyasi yaklaşımı, kişi hak ve özgürlüklerini temel alan, hukukun üstünlüğüne inanan liberal demokratik bir anlayışa denk düşmektedir (Demirel. 2005: 170). Bundan ötürü kendisi “Cumhuriyetin İlk Demokrati” olarak nitelendirilmiştir (Çağlayan, 2015: 17). Hüseyin Avni Ulaş, Ali Şükrü Bey gibi zatların

çizgisinde değerlendirilebilir. Nitekim Ali Şükrü Bey de Ulaş gibi tek adam fikrine karşı durmuş, milli hakimiyet fikrini savunmuş, meclisin üstünlüğü anlayışını desteklemiştir (Güneş, 2021).

Nurettin Topçu, Hüseyin Avni Ulaş'ın demokratlığını tarif ederken onun demokrasiye hayranlığının aşk ve vecd derecesinde olduğunu, istiklal ve hürriyet söz konusu olduğunda meclis duvarları arasında cezbeye kapılmış bir kuşa benzediğini ifade etmektedir. Ayrıca meclisi eleştiren bir gazetenin meclis idare amiri tarafından kapatılması karşısında Ulaş'ın, idare amirini ağır şekilde itham ettiğini, bu zihniyetteki insanların milletteki demokrasi anlayışının gelişmesine engel teşkil ettiğini söylediğini ifade etmektedir (Topçu, 2009: 15).

Birinci Meclis'in, ABD ve Avrupa parlamentolarından ruh bakımından daha üstün olduğunu ifade eden Topçu, Ulaş'ın bu meclisin en azametli sembolü, en gür sesi olduğunu ifade etmektedir. Topçu'nun gözlemi, Birinci Meclis'in hürriyet ve demokrasinin emsalsiz bir eserini vermesi bakımından eşsiz olduğu yönündedir. Ulaş ise bu meclisin en gür sedası olmuştur. Hatta Ulaş, Birinci Meclis'in Mirebeau ve Danton'udur. Millet sevgisi, hürriyet ve demokrasi aşkı Ulaş'ın onlara benzeyen en önemli taraflarıdır. Danton hakkında, ölümünden sonra ortaya çıkan şüphelerin hiçbirisi Ulaş'ta bulunmamaktadır. Topçu bu manada Ulaş'ın demokrasi görüşünün ancak din ve iman kelimeleriyle anlatılabileceğini söylemektedir.

Hüseyin Avni Ulaş'ın üzerinde en çok durduğu kavram Hâkimiyet-i Milliye'dir. Saltanat fikrine Sultan II. Abdülhamid döneminden beri karşı çıkan Ulaş saltanat yanlısı olmadığını, saltanat fikrine ilk isyan eden kişilerden birisi olduğunu ifade etmiştir (Çağlayan, 2015: 16). Hakimiyetin saltanat üzerinden tesisine karşı duran Ulaş, milli hakimiyetin meclis nezdinde temsil edilmesini, meclisin de tek adam yahut bir oligarşik zümreye mahkum edilmemesi gerektiğini savunmaktaydı. Nitekim saltanatın kaldırılması teklifini veren ilk kişinin kendisi olduğunu bir nutkunda bizzat beyan etmiştir (Heyet, 1946: 6).

Hüseyin Avni Ulaş saltanata karşı olmasına rağmen Osmanlı döneminde milli hâkimiyet fikrinin var olduğuna işaret etmektedir. Konuya halk iradesi kavramından yola çıkarak vurgu yapan Ulaş Osmanlı tarihine bakıldığında, İslami umdelere bağlı kalan padişahlar, halkın kontrolü dışında bir eğilime sürüklenmemişler, kendilerini halka karşı sorumlu hissetmişler, milletin karşısında kendilerini sorumlu bir memur gibi hissetmişlerdir (Çelik, 2015: 32-37).

İlk bakışta bu düşünce saltanat karşıtı bir siyasetçi için tenakuz olarak görülebilir. Ancak Koç'un (2020: 1565) yerinde tespitiyle bu fikir Türk devlet geleneğinden Osmanlı'ya tevarüs etmiştir. Şöyle ki; eski Türk devlet geleneğinde Kut geleneğine göre Kaan Tanrı'nın yardımıyla hükümdar olur. Ancak Kaan'ın iktidarının devamı için bazı vazifeleri icra etmesi gerekir. Halka adaletle hükmetmek ve halkın ihtiyaçlarını görmek bu vazifeler içindedir. Bu sorumluluklar yerine getirilmediğinde Tanrı'nın inayetiyle elde edilen iktidar gücü elden kaybolacaktır. Esasında bu ilahi adalet geleneği Kut ile başlamış olsa da, bunun Osmanlı'daki karşılığı İslami sorumluk anlayışıdır.

Ulaş da bu fikir çerçevesinde, "Türk halkı her zaman iradesini muhafaza etmiş ve hükümdarları yönetmiştir" (Çelik, 2015: 35) diyerek hâkimiyet-i milliye fikrini tarihi bir tespite ya da gerçeğe dayandırmıştır. Yine Ulaş şu tespitiyle hükümdarları da yönlendiren otoritenin halk olduğunu vurgulamıştır: "'Osmanlı'nın dünya hâkimiyetini sürdürdüğü dönemde gücü ve şanı ile gıpta edilen bir imparatorluktu. Bunu sağlayan hükümdarları yönlendiren Türk milleti idi (Çelik, 2015: 34-36)."

Sultan II. Abdülhamid'in hal'i Ulaş'a göre milli iradenin bir tecellisi olarak ortaya çıkmış, meclisli, anayasalı yönetim fikri pratiğe indirilmiştir. Ancak İttihat ve Terakki iktidarı ele geçirince yeni bir istibdat dönemine girilmiştir. Ulaş bu anlamda II. Abdülhamid idaresiyle İttihat ve Terakki idaresi arasında pek fark görmemektedir.

Nurettin Topçu (2009: 68), Ulaş'taki hâkimiyet-i milliye vurgusu hakkında şunları söylemektedir:

"Hâkimiyet-i milliye davası Hüseyin Avni için maziye istikbale doğru aksettirişle ve böyle bir istikbale doğru yapılacak harikulade bir hamle ile Alparslanlarla Yavuzlara ulaşma davası idi. Abdülhamit devrinin karaktersizliğinden iğrenmiş, İttihat ve Terakki çetesinin vicdansızlığından nefretle ürpermişti. Bu fazilet mücadelesinin şahane mektebi olan Büyük Millet Meclisi insan hakkının, hürriyetin ve bu değerleri kucaklayan hâkimiyet-i milliye'nin aşkını yaşattı."

Hâkimiyet-i milliye fikrini demokratiğinin merkezine alan Ulaş, 4 Ağustos 1921 yılında Birinci Meclis'teki gizli oturumla Mustafa Kemal'e başkumandanlık payesinin verilmesini eleştirmiş, meclisin yetkilerinin fiilen M. Kemal'in şahsında toplanmasına karşı çıkmıştır. Ulaş'a göre milli irade tek bir kişinin elinde temerküz edemez, milli iradenin yegâne meşruiyet kaynağı meclistir. Ona göre milli iradenin devredilemez ve tek temsilcisi meclis

olmalıdır. Nitekim mecliste yaptığı konuşmalarda bunu açıkça dile de getirmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1 C: 12, 4 Ağustos 1921). Başkumandanlık makamının aşırı yetkilendirilmesini eleştiren Ulaş, dönemin muhalifleri tarafından “hain”, “mürteci” ya da “fâsid” gibi hakaretlere maruz bırakılmıştır (Afşar, 2013: 22).

Hüseyin Avni Ulaş’ın dönemin şartlarında oldukça cesur çıkışlar sergilediği, muhalif pozisyonunu ölene kadar devam ettirdiği bilinmektedir. Hatta cumhurbaşkanlığı makamının kişinin ömrünün sonuna kadar bir kişide kalmasını da çok sert şekilde eleştirmiştir: “Kayd-ı hayat şartıyla olan bir Cumhurbaşkanlığı kıpkızıl bir istibdattan başka bir şey değildir... Devlet mevkileri imtiyaz değildir, hizmettir. İstibdat kimin tarafından gelirse gelsin lanet olsun (Çelik, 2015: 10)” Ulaş’ın bu sözleri karşısında Mustafa Kemal zaman zaman çeşitli şekillerde savunma yaparak kendisi hakkında yapılan eleştirilere cevap vermiştir.

Halk egemenliğinin tesis edilmesi ve otoriter yönetim konularında oldukça hassas olan Ulaş, muhalif tavrını 1940’larda da sürdürmüş, 1945 senesinde yaptığı bir konuşmada, “ben yirmi beş senedir muhalifim ama neye? Haksızlığa, kanunsuzluğa ve istibdada”(Çelik, 2015: 10) diyerek demokratik duruşunu ortaya koymuştur. Bu cesur çıkışları karşısında çevresindeki bazı insanlar kendisine Ali Şükrü Bey örneğini vererek daha yumuşak sözler sarf etmesini salık vermişlerse de Ulaş bunlara itibar etmemiş, ailesine, malına, mülküne ve eşine mal olsa bile davasından vazgeçmeyeceğini ifade etmiştir (Topçu, 2009: 35).

Hüseyin Avni Ulaş’ın demokrat-muhalif tavrının en keskin şekilde belirginleştiği bir diğer konu İstiklal Mahkemeleridir. İstiklal Mahkemeleri Milli Mücadele döneminde esasında asker kaçaklarını cezalandırmak üzere kurulmuştur. Başta Ankara olmak üzere pek çok ilde 8 ayrı yerde İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. Bir süre sonra Ankara dışındaki İstiklal Mahkemeleri kapatılmış, ilerleyen süreçte Fevzi Çakmak Paşa’nın teklifiyle üç ilde tekrar İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. Başlangıçta üyeleri meclis tarafından belirlenmiş, daha sonra Mustafa Kemal’e başkumandanlık yetkisi verildikten sonra üye seçimi Paşa’nın kontrolüne geçmiştir. Öte yandan mahkemelerin yetkisi de genişletilmiştir (Koç, 2020: 1567). Bu gelişmeler üzerine, Ulaş, meclisteki bir konuşmasında konuyu şöyle aktarmıştır. “İktidar icraatlarını İstiklâl Mahkemeleri’ne verecek biçimde bizlere bir yasa onaylattırdı. Böylece bu mahkemelerin, fevkalade yetkilerle el atmadığı bir konu kalmadı. Artık Büyük Millet Meclisi’nin namına kararlar aldı (Demirel, 2005: 77).” Ulaş bu konuşmasında halk

egemenliğinin, hukukun üstünlüğünün çiğnendiğini ifade etmektedir. Diğer yandan idam yetkisinin meclise verilmemesini de sert şekilde eleştirmiştir (Ertunç, 2013: 35-38) :

“İlk andan itibaren İstiklâl Mahkemeleri’ne karşıyım. Evvela Meclise verilmeyen yetki nasıl olurda bir başkasına verilir. Ülkemizin idaresi için bu mahkemelere ihtiyaç yoktur. Bunların dışında ülkeyi idare edecek mahkemelerimiz mevcuttur. Şahsi idareye dayanan mahkemeler halkın iradesini ortadan kaldırmak anlamına gelir. Bundan dolayı da bu mahkemeler yaşa-yamaz... Artık memlekette İstiklâl Mahkemelerin vazifelerine hitam verilmelidir” (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922: Devre 1, C.20, S.450)

Hüseyin Avni Ulaş, İstiklal Mahkemelerini eleştirirken burada üzerinde durduğu birkaç önemli husustan birisi, bu mahkemelerin tek bir kişinin hâkimiyetine bırakılması ise bir diğeri mahkemelerin demokratik ilkelere uygun olarak ve hukuka uygun olarak kurulmamış olmasıdır (Koç, 2020: 1568). Ne var ki Ulaş, Birinci Meclis dağıtıldıktan sonra eleştirdiği mahkemelerde bizzat kendisi de yargılanmış, ancak yargılanma sebebiyle ilişkisi olmadığı anlaşılınca beraat etmiştir (Topçu, 2009: 79).

Ulaş’ın demokrat yönünü belirginleştiren bir başka husus ise basın hürriyetinin sağlanmasıdır. Tek Parti dönemini otoriter eğilimler taşıyan bir zaman aralığı olarak değerlendiren Ulaş iktidara yakın bir gazeteci olarak faaliyet yürüten Yunus Nadi’nin (Nadi, 1922), tek parti iktidarına muhalefet edenlerin hürriyetinin kısıtlanması, fikirlerini beyan etmelerinin yasaklanması yönündeki açıklamalarına karşılık sert bir tepki vermiştir. “Bizim İnkılâbımızı bu gibi fikirler çürütmektedir. İnkılâp fikrinin münevver öncüsü olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, onun tercümanı efkârı olan gazeteler, ilmi münakaşa ile bu vazifeyi yapmalıdır, tehditle değil.” diyerek basın yoluyla muhalif kesimler üzerinde otorite kurmanın, tehditkâr dil kullanarak ilmi metottan uzaklaşmanın yanlışlığına dikkat çekmiştir. Bu baskı ve tehdit dilinin demokrasi ile bağdaşmadığını ifade eden Ulaş basının sansürlenmesine ve kısıtlanmasına da sert şekilde karşı çıkmıştır. Nitekim 1 Nisan 1922 yılında, mecliste yaptığı konuşmada şunları kaydetmiştir:

“Hükümet nasıl bir kişinin hürriyetini kısıtlar, milletin basınına baskı yapar? Nasıl basının özgürlüğünü kısıtlar. Bu yeterli değilmiş gibi bir de kişiyi memuriyetten uzaklaştırır. Büyük Millet Meclisi’nin kudretine, kuvvetine, neden saldırıyorlar? Bundan böyle ya istibdatlarından ya da bizden vazgeçmelidirler.” (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C.18, s.441-442).

Buraya kadar yazılanlardan anlaşılan odur ki Ulaş'ın üzerinde en çok durduğu konu milli irade ya da hâkimiyet-i milliye kavramıdır. Milli iradenin temsili meclis salâhiyetinde olmalı, oligarşik bir yapı veya tek kişi iktidarında toplanmamalıdır. Cumhuriyet fikri ise demokrasi ve hürriyetlerle taçlandırılmalı, hukukun üstünlüğü ilkesiyle pekiştirilmelidir. Bu yüzden Ulaş hayatı boyunca Tek Parti dönemini eleştirmiş, bunun cezasını ise siyasetten dışlanarak ödemiştir.

4. Hüseyin Avni Ulaş'ın Muhafazakâr Yönü

Hüseyin Avni Ulaş'ın muhafazakârlığından kasıt, toplumsal ve siyasal plandaki gelişmelere karşılık, din ve gelenek çerçevesinde takındığı tutumdur. Ulaş'ın hem Erzurum gibi muhafazakâr bir çevrede yetişmiş olması hem de hayatının ilerleyen yıllarında Tek Parti yönetiminin halka bakışı ve halkla olan ilişkisi bakımından yaptığı eleştiriler kendisinin bu anlamdaki konumunu belirginleştirmektedir.

Hüseyin Avni Ulaş'ın muhafazakâr tarafını daha çok kendisi hakkında yazılanlardan öğreniyoruz. Hüseyin Avni Beyin hayatını kaleme alan Çelik onun dindarlığına ve muhafazakârlığına şu şekilde işaret etmektedir: Ulaş, saatlerce Kur'an okuyan ve ailesinin dini değerlerle yetişmesini isteyen biridir. Ayrıca Ulaş dindar kimliği ile de tebarüz etmektedir. Oğluna yazdığı bir mektupta,

“Köylülerimizin yanında birkaç gün kalmağa gayret kuvvetli olup, hazin sesiyle Kur'an okur, evimizi sıcak bir mü'min yuvası haline getirirdi. Kuvvet-i İlâhi'nin en büyük aşığı ve hakiki bir mutasavvıfı gibiydi. Hatta çektiği çilelerle Fenafillah mertebesine ulaştığını söylemek bir hakikattir. Davası ve idealizmi söz konusu olduğunda ise haşin ve sert bir üsluba sahiptir. Haksızlık karşısında susmamış, siyasi ahlâka ve vatanperverliğe büyük değer vermiştir.”

Arkadaşlığa ve dostluğa büyük değer veren Hüseyin Avni Ulaş, kendisi gibi karakter ve şahsiyet sahibi insanlarla dostluk kurmuştur. Bu minval üzere “Bir tek arkadaşım vardı: Mehmed Akif” şeklinde beyanda bulunmuştur (Çelik, 2015: 11-15). Topçu'ya göre (2009: 49) Mehmed Akif Hüseyin Avni Ulaş'a kendisi öldükten sonra açılmak üzere bir mektup vermiş, ancak Hüseyin Avni Bey Tek Parti döneminde muhalif kanatta olması hasebiyle evinde sık sık aramalar yapılmış, polis takibine uğramış, bu aramalardan birinde mektup evden götürülmüştür. Mehmed Akif merhum Hüseyin Avni Ulaş hakkında “mecliste Hasan Basri

Çantay kadar pek çok sevdiğim bir arkadaşım da Hüseyin Avni'dir derdi. Akif, bu iki güzel dostunun sarsılmaz doğruluklarına, açık yürekli oluşlarına ve yüksek seciyelerine iltifat etmiştir. Ulaş'ın iki güçlü yönü ise demokrat ruhlu olması ve herkese karşı hayırhah olmasıdır.

Hüseyin Avni Ulaş'a eleştiri getiren Kemalist çizgideki muhaliflerin tespitleri de Ulaş'ın dünya görüşü hakkında fikir vermektedir. Mesela Hikmet Çetinkaya'nın kendisini gerici ve ırkçı olarak tarif etmesi, Oktay Akbal'ın “çağdaşlaşma akımlarına karşı çıkan birisi” olarak nitelemesi örnek olarak verilebilir (Demirel, 2005: 170). Nitekim ideolojik olarak muhafazakâr ya da dindar kanatta yer alan pek çok kimse, Türk modernleşmesi sürecinde gündeme getirilen tam batılılaşma formülüne karşı çıkmışlar, gelenekle ve mevcut toplumsal değerlerle zıt düşmedikleri için Batıcı aydınlar tarafından gerici, mürteci, ırkçı gibi sıfatlarla yaftalanmışlardır.

Nurettin Topçu Millet Mistikleri adlı eserinde Ulaş'tan bahsederken imanının kaynağını, aynı zamanda hemşehrisi olan Erzurumlu İbrahim Hakkı'dan aldığını söylemektedir. Daha sonra Ankara'da ise Hacı Bayram-ı Veli hazretlerinin ruhaniyetine sığınmıştır (Topçu, 2009: 17). Bu yönüyle Ulaş, kaynağı Anadolu olan bir muhafazakârlığın siyasetteki karşılığı olarak görülmektedir. Hatta bazı kaynaklarda Ulaş tıpkı Topçu gibi İslamcı Anadoluçuluk hareketi içinde de değerlendirilmiştir. Durgun'a göre (2019: 119) İslamcı Anadoluçuluk, 1939 sonrası dönemde ortaya çıkan bir harekettir. Özellikle Hareket Dergisi (1939-49) etrafında gelişen fikirlere Hüseyin Avni Ulaş, Nurettin Topçu öncülük etmiştir. Mekânın manevi gücüne vurgu yaparak mekânın ırkı millete dönüştürmesinden söz etmişlerdir. İslamcı Anadoluçulukta “vatan” fiziksel olduğu kadar ahlaki değerler sisteminin sınırlarını çizmektedir. Bu değerler dini ve kutsal bir mekânı vatanlaştırmıştır (Durgun, 2019: 119). Nitekim Nurettin Topçu, Ulaş'ın vefatının 20. yılında yazdığı bir yazıda, Ulaş'ın Anadoluçuluğuna vurgu yaparken şunları kaydetmektedir:

“Bugünden nam-ü şanı yokluğa karışan Hüseyin Avni Anadoluçuluk davasının, hak ve hamiyet idealinin bu muhteşem kurbanı, Anadolu'nun yüzyılların kahriyle ezilmiş, meys ve ümitsiz, mukavemetsiz çocuğuna güneşten koparılmış ümit ve iman şulesi, Tanrı'dan emanet alınmış aşk ateşi aşlamak istiyordu”

Bu satırların hemen devamında Topçu, maddi planda Anadolu birliğini sağlayan Murat, Yıldırım, Fatih, Yavuz gibi Osmanlı padişahlarına vurgu yaparak, tıpkı Mehmed Akif gibi

Ulaş'ın da Anadolu'nun manevi birliğine ve ruh birliğine hizmet ettiğini ifade etmektedir (Topçu, 2009: 60).

Hüseyin Avni Ulaş, Muammer Asaf'ın gözünde olanca varlığını millete feda etmiş birisiydi. Küçük menfaatler karşılığında politikanın kirli çukurlarında debelenen insanlardan değildi. Cumhuriyetçiliğine gelince, iliklerine kadar cumhuriyetçi idi ancak cumhuriyet mefhumunu Lâtinler gibi değil Müslümanca, hür, hakkı muhafazaya dayalı bir anlayışla savunmaktaydı. Hz. Muhammed, Hz. Ömer gibi hakkı ayakta tutan, halkın derdiyle dertlenen bir cumhuriyetçi anlayışa sahipti. Ona göre halkın kılıcından Tanrının gazabından pervası olmayan her hükümdar, padişah ve kral ya da cumhur reisi sadece bir musibet idi (Çelik, 2015: 47-48).

Lütfü Bornovalı'ya göre de Hüseyin Avni Ulaş'ın siyaseti ile kişiliği arasında bir çatışma hali yoktu. Muhafazakâr bir kişilik olarak Ulaş samimiyeti ve ahlakı merkeze alan bir anlayışla hareket etmekteydi. Ömrü boyunca da riyakâr ve ahlak kayıtlarını hiçe sayan insanlarla mücadele etmişti. Öte yandan ahlakla siyaset arasında sıkı bir ilişki kuran Ulaş'a göre halkın, kendisini istismar eden ve ahlak kaidelerini hiçe sayan idarecilere isyan etme hakkı da vardı. Milletin bir "hak isyanı" hakkı olduğu görüşüne sahipti (Çelik, 2015: 48).

5. Sonuç

Hüseyin Avni Ulaş, siyasi ve fikri bakımdan demokrat, cumhuriyetçi, muhafazakâr, dindar, Anadolu'cu bir çizgide değerlendirilebilir. Bu kimliklerden her birine ayrı ayrı sahip olması kendi içinde bir tenakuz teşkil etmemektedir. Ulaş siyasi ve fikri yaşamı boyunca saltanat fikrine karşı çıkmış (HAUBN, 1946: 6), cumhuriyetçi görüşü de halkın egemenliğine dayalı bir çizgiye oturtmuştur. Milleti merkeze alan cumhuriyetçi anlayışına tarihsel koşulları referans göstermiş, fikriyatını kadim Türk yönetim tarzına ve Osmanlı geleneğine dayandırmıştır. Her ne kadar padişahlık sistemiyle yönetilse de Osmanlı idare sisteminde esasında halkın esas özne olduğunu, Türk devlet geleneğinde de yöneticinin halk için var olduğunu, halkın selametinin önde olduğunu düşünmüştür.

Öte yandan Ulaş demokrasisiz bir cumhuriyet fikrinin doğru olmadığını savunmuş, özellikle Birinci Meclis çatısı altında yürüttüğü çalışmalarda, millet adına temsil yetkisini kullanan meclisin kolektif karar alma zorunluluğuna vurgu yapmış, meclisin bir oligarşik yapı ya da kişisel iktidara yol açan "tek adamcılık" tuzağına düşmesini eleştirmiştir. İstiklal Mahkemelerinde alınan idam kararlarını eleştirerek bu kararın ancak meclis tarafından

verilebileceğini savunmuştur. Diğer yandan Mustafa Kemal'e başkomutanlık yetkisi verilerek tek adam haline dönüştürülmesi fikrine de karşı durarak meclisin üstünlüğü ilkesine vurgu yapmıştır. Cumhuriyetin ilk demokrati olarak vasıflandırılması bu düşünceleriyle yakından ilişkilidir.

Birinci Meclis'te İkinci grubun lideri olarak tebarüz etmesi, pek çok kritik meselede muhalefet etmesi ve cesur konuşmalarıyla Birinci Gruba çeşitli eleştiriler getirmesi yine Tek Parti Dönemi boyunca mevcut siyasal iktidarı pek çok yönden eleştirmesi Ulaş'ın sıkı bir muhalif olduğunu ortaya koymaktadır.

Diğer yandan dindar-muhafazakâr bir kişiliğe sahip olmak yanında kendisini Nurettin Topçu ile birlikte İslamcı Anadolu'cu bir çizgide değerlendirebiliriz. Ulaş'ın Anadolu'culuğu ahlak ilkeleriyle örülmüş, milletin taleplerinin merkeze alındığı bir Anadolu'culuktur. Fiziksel vatan anlayışıyla ahlaki değerler örgüsü Ulaş'ta iç içe geçmiş iki kavramdır. Ahlaki değerler sistemi olmadan vatan kavramı bir değer ifade etmemektedir.

Kendisi hakkında yazılanlardan ve fikri çizgisinden anlaşıldığı kadarıyla Ulaş, cumhuriyetçiliğini Batıcı bir çizgiden ziyade milletin dini ve tarihsel referanslarıyla yorumlamaktadır. Milletin ceberrut bir idare karşısında "isyan hakkı ve hak arayışı" haklarının baki olduğunu, Hz. Muhammed'in ve Hz. Ömer'in takip ettiği adalet yolunun bu anlamda sahih bir yol olduğunu vurgulaması muhafazakâr ve dindar kişiliği ile örtüşürülebilir. Geleneği reddetmeyen muhafazakâr düşüncesinin bir gereği olarak zaman zaman millet merkezli idare anlayışını benimseyen Osmanlı'yı referans göstermesi konuyu aydınlatması bakımından kayda değerdir.

Kaynakça

Ağaoğlu, S. (1964). *Kuvay-ı Milliye Ruhu*, Ağaoğlu.

Afşar, A. (2013). Hüseyin Avni (Ulaş) Bey (1887-1948): Hayatı Ve Siyasi Faaliyetleri, Yayınlanmamış Y. L. Tezi, Hacettepe Üniversitesi S.B.E. Ankara.

Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Sarmal.

Arslan, A. (2005). "The Evaluation Of Parliamentary Democracy in Turkey and Turkish Political Elites", *HAOL*, 2005(6) 131-141.

Asaf, M. (1948), "Hüseyin Avni, Ulaş", *Hareket Dergisi*, Sayı: 14.

Aslan, Z. (2020), Ali Şükrü Bey, *Atatürk Araştırmaları Merkezi, Atatürk Ansiklopedisi*, ATAM, 09.09.2025, [https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/208/Ali-%C5%9E%C3%BCkr%C3%BC-Bey-\(1884--1923\)](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/208/Ali-%C5%9E%C3%BCkr%C3%BC-Bey-(1884--1923))

Buğra, T. (2004). *Firavun İmanı*, Ötüken.

Çağlayan, E. (2015). Kiğı'dan Bir Portre: Hüseyin Avni Ulaş (1887-1948). *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 9-18.

Çelik, M. (2015). *Hüseyin Avni Ulaş*, Atatürk Üniversitesi.

Çolak, İ. (1997). "Hüseyin Avni Ulaş ve Birinci Mecliste Demokrasi Mücadelesi ", *Liberal Düşünce Dergisi*, 7(2), 92-99.

Demirel, A. (2005). "Hüseyin Avni Ulaş", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce. 7). İletişim.

Demirel, A. (1995). *Birinci Mecliste Muhalefet*, İletişim.

Doğan, S. (2019). "The Democratization Process in Turkey", *IANUS-Rivista di Studi Giuridici*, (20), 163-188.

Durgun, S. (2019). "İdeolojik Çeşitlenmeler ve Toplumsal Hareketler", Türk Siyasal Hayatı, AÖF.

Ertunç, A. C. (2013). *Cumhuriyetin Tarihi*, Pınar.

Guida, M. (2013). "Nurettin Topçu: the 'Reinvention' of Islamism in Republican Turkey", *Alternatives Turkish Journal of International Relations*, 12(2),15-29.

Güneş, İ. (2021) "Hüseyin Avni Ulaş", Atatürk Ansiklopedisi, 11.02.2021, [https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/778/H%C3%BCseyin_Avni_Ula%C5%9F_\(1877-1948\)](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/778/H%C3%BCseyin_Avni_Ula%C5%9F_(1877-1948))

Heyet, (1946). (HUBN) *Hüseyin Avni Ulaş'ın Bazı Nutukları*, Üniversite Matbaası.

İpek, Y. (2018). "Autobiography and Conservative-Nationalistpoliticalopposition in Early Republican Turkey", *Taylor & Francis Group-Turkish Studies*, 2018(19), N.1, 139–165

Karpat, K. (2019). *Kısa Türkiye Tarihi*, Timaş.

- Koçak, C. (2005). Parliament Membership During the Single-Party System in Turkey (1925-1945), *European Journal of Turkish Studies*, (3) 25-46.
- Koç, Y. (2020). “Hâkimiyet-i Milliye”yi Düstur Edinen Bir Politikacı: Hüseyin Avni Ulaş, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(5) 1563–1570.
- Mogilnitsky, B.G. (2003). The History of Historical Thought of the 20th Century, The course of Lectures. Issue 2, Tomsk: Tomsk University Publishing.178-206.
- Nadi, Y. (1922). “"Yeni Bir Cidal Devri", *Yeniğün Gazetesi*, İstanbul, 26 Kasım 1922.
- TBMM Zabıt Ceridesi (1922) Devre 1, C.20, 56.İctima, TBMM Basımevi.
- TBMM Zabıt Ceridesi (1922). Devre 1, C.18, 18.İctima, TBMM Basımevi.
- TBMM Zabıt Ceridesi (1921). Devre 1 C: 12, 2.İctima, TBMM Basımevi.
- Topçu, T. (1958). *Birinci Devre Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Ulaş*, Milliyetçiler Derneği.
- Topçu, N. (2009). *Millet Mistikleri*, Dergâh.
- Tunçay, M. (1999). *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ulaş, M. (1952). *Hüseyin Avni Ulaş’ın Son Yılları*, Berksoy.
- Zürcher, E.J. (2021). “The Progressive Republican Party of 1924-25: Reactionaries, Conservatives, or Moderates?”, *European Journal of Turkish Studies* , 2021(33), 18 28.

Yazarların Katkı Oranı

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar: Akif Çarkçı çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu makale insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir.

Kamu Gözetimi Kurumu'nun Türkiye'nin İklim Krizi Politikalarına Katkısı¹
The Contribution of the Public Oversight Authority to Türkiye's Climate Crisis Policies

Mehmet DUMAN ^a

Oya DAĞLAR MACAR ^b

Öz

İklim krizi, gezegenin tamamını etkileyen ve çözümü oldukça çetin olan küresel bir sorundur. İklim krizinin çözümü konusunda uluslararası alanda yapılan çalışmalar belirgin bir şekilde, 1992 senesinde kabul edilen Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) ile başlamıştır. Günümüze kadar devam eden iklim kriziyle mücadele süreci, kabul edilen çeşitli anlaşmalarla ve devletlere yüklenen bazı sorumluluklarla devam ettirilmektedir. Sorunun çözümüne yönelik birçok farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır. İklim krizine sürdürülebilirlik kavramı ışığında yaklaşılacak olursa, sürdürülebilirlik kavramının iyi anlaşılıp benimsenmesinin, iklim krizinin yıkıcı etkilerini azaltmada önemli bir kavram olduğu anlaşılabilecektir. Türkiye Cumhuriyeti bir devlet olarak hem Birleşmiş Milletler (BM) üyesi olması hem de Avrupa Birliği (AB) uyum süreci kapsamında birçok kurumu aracılığıyla, soruna karşı duyarlı bir yaklaşım sergilemektedir. Bu çalışmada, Kamu Gözetimi

¹ Bu makale yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

^aYüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, mehmet.duman1@istanbulticaret.edu.tr, ORCID ID: 0009-0005-5408-4160

^b Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, oyadr@ticaret.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8163-8721

Bu makaleye atıf için / To cite this article: Duman, M. & Macar, Dağlar, O. (2026). Kamu Gözetimi Kurumu'nun Türkiye'nin İklim Krizi Politikalarına Katkısı. Toplum ve Kimlik Dergisi, 3(1), 152-180. Doi: 10.5281/zenodo.18450530

Kurumu'nun (KGK) 2023 senesinde üzerine çalışmaya başladığı ve yayımladığı Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları (TSRS) aracılığıyla Türkiye'nin iklim kriziyle mücadele vizyonuna ve uluslararası normlarla uyumlanmasına yaptığı katkılar ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İklim krizi, KGK, sürdürülebilirlik, TSRS.

Abstract

The climate crisis is a global issue that affects the entire planet and poses a particularly complex challenge to resolve. International efforts to address the climate crisis began in a concrete and structured manner with the adoption of the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) in 1992. Since then, the struggle against the climate crisis has continued through various agreements and the responsibilities assigned to nation-states. Numerous approaches have emerged in pursuit of a solution. When the climate crisis is evaluated through the lens of sustainability, it becomes evident that a comprehensive understanding and adoption of the concept of sustainability plays a crucial role in mitigating the destructive effects of the crisis. As a member state of the United Nations (UN) and within the scope of its European Union (EU) harmonization process, the Republic of Türkiye has demonstrated a responsive approach to the issue through a range of institutions. This study examines the contributions of Türkiye to the global climate crisis response and its alignment with international standards through the Sustainability Reporting Standards of Türkiye, developed and published by the Public Oversight Authority (POA) in 2023.

Keywords: Climate crisis, POA, sustainability, TSRS.

1. Giriş

Dünyanın en önemli gündem maddelerinden biri olan iklim krizi, mahiyeti itibarıyla salt bir çevre sorunu değildir. İklim krizinin merkezinde doğa ve çevre olmakla birlikte etkilediği alanlar çok geniştir. Gerek bölgesel düzeyde gerekse devletlerin birbirleriyle olan ekonomik ilişkilerinde iklim krizi önemli bir değişken hâline gelmiştir. Dünya genelindeki ekonomik ilişkiler sınır aşan düzeyde ilerlemektedir. Artık devletlerin yanında çok büyük sermayeye ve

organizasyona sahip şirketler de ekonomik hayatı etkileyebilmektedir (Kızılkaya ve Mike, 404: 2023).

Bir kavram olarak sürdürülebilirlik iklim kriziyle mücadelenin sürekliliği konusunda önem arz etmektedir. Hem çevrenin hem de ekonominin sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi adına ekonomik anlamda şeffaflığın sağlanarak, sürdürülebilirliğin raporlanması konusu ortaya çıkmıştır. Türkiye’de KGK hem sürdürülebilir bir ekonominin sağlanmasında hem de iklim kriziyle mücadeledeki ilerlemede oldukça mühim bir yere sahiptir (Özdemir, 445: 2024).

Türkiye, BMİDÇ ile dünya genelinde devam eden iklim değişikliğiyle mücadele çalışmalarına dahil olmuştur. Özellikle 2015 senesinde kabul edilen Paris Anlaşması ve 2019 senesinde kabul edilen Avrupa Yeşil Mutabakatı ile Türkiye, iklim kriziyle mücadele konusunda daha net ve somut adımlar atmaya başlamıştır. Bu minvalde iklim kriziyle mücadeleye dair hedefler belirlenmiştir. Türkiye hedeflerini gerçekleştireceği yılı 2053 yılı olarak belirlemiş ve 2053 senesinde emisyon gazlarının sıfıra indirilmesi konusunda taahhüt vermiştir. Bu çerçevede iklim değişikliğiyle ilgili bakanlıklar düzeyinde de çalışmalara başlanmıştır. Türkiye’de Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, bakanlık düzeyinde iklim değişikliğiyle ilgili öne çıkan bakanlıklar olmuşlardır. Bunun yanında KGK, Bakanlık teşkilatı kadar geniş kadro ve organizasyona sahip olmamasına rağmen, kendi bünyesinde iklim değişikliği ve sürdürülebilirlik konularında önemli çalışmalar yürütmektedir. Sürdürülebilirlik kavramını merkeze alarak yola çıkan Kurum, dünya genelindeki muadili olan diğer tüm kurumlar arasında iklim kriziyle mücadele konusundaki çalışmalarıyla öncü bir konuma yükselmiştir. Bu makalede KGK’nin iklim kriziyle mücadele konusundaki çalışmaları ulusal ve uluslararası bağlamda ele alınacaktır. Bu makalede niteliksel (qualitative) veri toplama yöntemi kullanılmıştır. Makalede nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve bu yönteme bağlı olarak doküman/belge analizi üzerinden bir çalışma yapılmıştır. Makalenin temel araştırma sorusu, sürdürülebilirlik konusunun Türkiye’de KGK çalışmalarıyla nasıl ele alındığı ve bu Kurumun sürdürülebilirlik çalışmalarının AB standartlarıyla uyumlu olup olmadığıdır. Konu ile ilgili olarak bugüne kadar yapılmış akademik çalışmalar oldukça sınırlıdır. Türkçe literatürde, Begüm Öktem ve Recep Öktem’in “Sürdürülebilirlik Raporlamasının IFRS Kapsamında Değerlendirilmesi: Uluslararası Sürdürülebilirlik Kurulu” başlıklı makalesi; Tunç Köse ve Ömer Orbay Çetin tarafından “Uluslararası Sürdürülebilirlik Açıklama Standartları IFRS S1 ve IFRS S2’nin Yayınlanmasının Ardından Sürece ve Standartlara İlişkin Bir Değerlendirme” başlıklı makalesi ve Nurettin Özdemir tarafından “Güncel Gelişmeler Ekseninde

Sürdürülebilirlik Raporlama Sürecinin ve Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartlarının Değerlendirilmesi” başlıklı makalesi bu konuda yapılmış çalışmalar olarak dikkate değerdir. Fakat konuyu, doğrudan KGK’nin sürdürülebilirlikle ilgili çalışmalarının Türkiye’nin iklim kriziyle mücadelesine etkisi kapsamında ele alan bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

KGK’nin sürdürülebilirlik alanında yapmış olduğu bu hamle özel sektörü harekete geçirerek çok kısa bir sürede işletmeler arasında kabul görmeye başlamıştır. Bunun neticesinde birçok işletme sürdürülebilirlik raporlaması yaparak artık KGK gibi etkili ve ülke genelinde söz sahibi bir Kurumun da denetiminden geçerek söz hâlinde kalmayan gerçek uygulamalarla, iklim krizinin yıkıcı etkilerinin azaltılmasında rol almaya başlamıştır. Netice itibarıyla KGK’nin sürdürülebilirlik alanındaki bu öncü hamlesiyle beklenen, özel sektörün aynı zamanda çalışanlarına da sürdürülebilirlik bilincini aşılmasıyla birlikte Türkiye’de iklim kriziyle mücadelenin ve sürdürülebilirlik bilincinin tabana yayılmasına katkı sağlanmasıdır.

2. İklim Krizi Bağlamında Sürdürülebilirlik Politikalarının Önemi

Dünya genelindeki ekonomik sistemlerin tamamına yakınında kabul görmüş olan küresel ekonomik koşullar göz önüne alındığında; kaynakların kullanımı, doğal etkenler ve devletlerin kısa ve uzun vadeli kalkınma hedefleri arasında bir dengenin olması gerekmektedir. Ekonomik faaliyetler yerelden tüm dünya ölçeğine doğru değerlendirildiğinde yalnızca ne kadar üretildiği ve ne kadar kâr edildiği gibi bakış açıları günümüzde eksik kalmaktadır. Günümüzde dünya genelinde bozulan doğal denge, ekonomik faaliyetlerin çevre üzerindeki etkilerini artık bu faaliyetlerin ayrılmaz bir parçası hâline getirmiştir. Beşerî hayatın sürekliliği için elbette ekonomik faaliyetlerin varlığına ihtiyaç vardır. Lakin bu faaliyetlerin Dünya ekosistemini olumsuz etkileyip beşerî hayatın sürekliliğini tehdit eder hâle geldiği 21. yüzyıl koşullarında artık ekonomik faaliyetlerin de tekrar gözden geçirilmesi gerekliliği hasıl olmuştur. Buradan hareketle ekonomik faaliyetlerin yeniden değerlendirilmesindeki en önemli kavram, “sürdürülebilirlik” kavramıdır (Gedik, 2020: 206).

Sürdürülebilirlik bir kavram olarak ilk defa 1987 senesinde Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nca oluşturulan “Ortak Geleceğimiz” isimli “Brundtland Raporu” vasıtasıyla resmîleştirilmek istenmiştir. Bu kavram ilk olarak ekonomik bağlamda ele alınmış ve “sürdürülebilir kalkınma” adıyla ekonomik anlamda ilerlemenin sürekliliğine odaklanarak incelenmiştir. Bu raporda, “Gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama olanaklarını tehlikeye

atmadan bugünün ihtiyaçlarını karşılayan kalkınma” şeklinde bir tanımlama yapılarak ilk defa sürdürülebilirlik kavramı tanımlanmıştır (Şen vd., 2018: 4).

Sürdürülebilirlik kavramı hayatın her alanında kendisine yer bulabilen bir kavramdır. Hayatta faydalı olan her şeyin sürdürülebilir olması istenmektedir. Sağlıklı yaşamın, eğitimin, kişisel ve toplumsal gelişmenin ve daha birçok şeyin sürdürülebilirlik kapsamında ele alınması mümkündür. Teknolojinin ve haberleşmenin dünya genelinde yayılmasıyla birlikte sürdürülebilirlik kavramı hem daha geniş kitlelere yayılmakta hem de çok daha fazla alanda kendisine yer bulmaktadır. Bu makalede sürdürülebilirlik kavramının işletmeler açısından ele alınışı, üretimde kaynak kullanımının en verimli hâle getirilmesi ve yapılan ekonomik faaliyetlerin çevreyi tahrip etmemesi; ayrıca beşerî hayatın ve doğal hayatın sürekliliği olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda dünya genelinde işletmeler ve büyük sermayeli şirketler üretim ve iş süreçlerinde artık sürdürülebilirlik kavramına özen göstermeye başlamışlardır. Sürdürülebilirliğin en küçük işletmelerden büyük sermayeli ulusötesi şirketlere değin iktisadi hayatın içerisinde yer alması hem tüketicilerin hem de yatırımcıların sürdürülebilirliğe daha fazla rağbet göstermesine sebep olmaktadır (Dalgıç Turhan ve Özen, 2018: 21).

İklim krizi kavramına yönelik olarak dünya genelinde çeşitli bölgelerde farklı etmenlerden kaynaklı olarak birçok iklim türü bulunmaktadır. Bu iklim türlerinin şartları zamanla değişkenlik gösterebilmektedir ki bu beklenen bir durumdur. Fakat iklim değişikliği ise çok daha farklı bir durumdur. Dünya üzerindeki herhangi bir bölgede çok uzun seneler değişmeden süren iklim şartlarında normalin dışında ve kalıcı bir tarzda meydana gelen değişiklikler bütününe iklim değişikliği denilmektedir. Ortaya çıkan bu değişiklikler birçok etmenden kaynaklanmaktadır. Günümüz koşullarında bu etmenlerden en çok mercek altına alınan insan kaynaklı olan etmenlerdir. Bunun yanında iklim değişikliğinin şiddetini artıran etmenler de bulunmaktadır. Atmosferdeki gazların dağılımında gerçekleşen dengesizlik ve bozulmalar, insan kaynaklı sera gazı salınımlarının anormal seviyede artış göstermesi gibi faktörlerle birlikte iklim değişikliği olgusu, tüm dünyanın kolektif sorunu hâline gelmiştir (Türkeş, 2001: 27).

İklim değişikliğinin dünya kamuoyunun gündemine gelmesi 20. yüzyıl sonlarına doğru gerçekleşmiştir. Teknolojik gelişmeler hızlanıp imkânlar genişledikçe, iklim değişikliğinin etkileri daha anlaşılır bir biçimde gözlemlenmeye başlamıştır. Öte yandan dünya genelinde nüfus sürekli bir şekilde artmaya devam etmektedir. Bu durum da beraberinde daha fazla üretim artışını getirmiş ve böylece iklim değişikliğinin etkileri derinleşmeye başlamıştır. İklim

değişikliğinin etkilerinin önlenemeyerek Dünya genelinde geniş çapta ve ses getiren tarzda bir hâle gelmesi, süreci bambaşka bir evreye taşımıştır. Öyle ki buzullar, bilinen dünya tarihinde hiç olmadığı kadar hızla erimeye devam etmekte, hakeza hava olayları Dünyanın çeşitli yerlerinde çok büyük yıkıcı etkilere sebep olmaktadır (Atvur vd., 2023: 49).

Tüm bunlar genel iklimsel koşulların büyük bir dönüşüme uğrayarak sonu belirsiz bir sürece geçişini beraberinde getirmektedir. İklim sistemlerinde yaşanan bu denli değişim ve bozulmalar göstermektedir ki artık “iklim değişikliği” olarak anılan olgu bir değişiklik olmanın çok ötesine geçerek bir kriz hâlini almıştır. Bu da hâlihazırda kavramın “iklim krizi” olarak ele alınması gerektiğini ve buradan hareketle “iklim değişikliği” teriminin artık sorunun muhteviyatını karşılamakta yetersiz kaldığını göstermektedir. Burada kullanılan terimin hangi kelimelerle ifade edildiği yadsınamayacak derecede önemlidir. Zira kelimeler ve ifadeler bilinçli bir şekilde kullanıldığında kişiler üzerinde oldukça etkili olabilmektedir. Gerek kişiler bazında gerekse devletler bazında bu konu ele alınacak olursa bir bireyin bu kavramın artık bir kriz hâline geldiğini kavraması veya bir devletin iklimle ilgili yaşanan tüm bu olayların artık bir kriz hâline geldiğini kurumsal düzeyde kabul etmesi, sorunun çözümü açısından oldukça işlevsel bir unsurdur. Örneğin, Türkiye’de iklimle ilgili yaşanan bu sorunlarla başa çıkmak adına yapılan hamlelerden biri olarak çevre ve iklim alanındaki Bakanlığın adı, “Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı” olarak düzenlenmiştir.

İklim kriziyle mücadelenin daha etkin bir biçimde yapılabilmesi adına dünya genelinde ticari hayatın sürdürülebilirlik bağlamında ele alındığı bir süreç başlamıştır. Tüm dünyada ekonomik birimler, ticari faaliyetleriyle ilgili çeşitli raporlama faaliyetlerinde bulunmaktadır. İklim kriziyle mücadele kapsamında yeni bir raporlama alanı ortaya çıkmıştır: Sürdürülebilirlik Raporlaması. Türkiye’de KGK bu alanda hem kural koyucu hem de süreci yöneten kurumdur.

3. KGK’nin Tarihi, Kurumsal Yapısı ve Çalışma Alanları

Finansal yapıların güvenilirliği ekonomik büyümenin sürdürülebilir olmasının önemli unsurlarından biridir ve piyasa koşullarına terk edilemeyecek derecede kritik bir konudur. Tüm dünyada ekonomik hayatın işlerliğinin sağlanması adına alınması gereken önlemler ve atılması gereken adımlar vardır. Piyasa koşullarında, herhangi bir devlet düzenlemesi olmadan bir standardın oluşması pek mümkün değildir. Finansal sistemlerin hem belirli standartlara ulaşması hem de güvenilir bir ortamın sağlanması amacıyla devletler çeşitli

kurumsal yapılar oluşturmaktadır. Ticari hayatta ekonomik birimlerin güven içerisinde birbirleriyle iş yapabilmeleri için bir denetim sistemine ihtiyaç vardır. 2000’li yıllarla birlikte denetim alanındaki standarttan uzak sistemin ekonomik hayata yaptığı olumsuz etkiler gözlemlenmeye başlamıştır. KGK işte denetim alanındaki bu aksamayı bertaraf etmek için kurulmuş bir kurumdur (Özbingöl ve Akdoğan, 2021: 455).

3.1. KGK’nin Tarihçesi ve Kuruluş Dinamikleri

Dünyada yaşanan küresel ölçekteki finansal krizler ve AB ile yürütülen uyum çalışmaları Türkiye ölçeğinde denetim ile ilgili uygulamaları tek bir çatı altında toplayarak yeni bir düzenleme yapılmasını gerekli kılmıştır. 2011 senesinde 660 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile KGK kurulmuştur. KGK Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarını (UFRS) ve Bağımsız Denetim Standartlarını (BDS) uygulayarak, tüm ülkede ve tüm ülke adına uluslararası arenada şeffaflığı artırmayı, mevcut ve potansiyel yatırımcıların itimadını kazanmayı hedefleyen bir kurumdur. Tüm bunların yanında denetimin uzmanlaşmış devlet memurları gözetiminde yapılmasını sağlayan, kendi özerk bütçesi ve kamu tüzel kişiliği bulunan bir Bağımsız İdari Otorite (BİO) olarak varlığını sürdürmektedir (Alkan ve Türel, 2019: 144).

Ticari hayatın sürekliliğini sağlayan kanun, yönetmelik ve tebliğler bulunmakla birlikte bir de belirli standartlar bulunmaktadır. Bu standartlar genel olarak “Muhasebe Standartları” adıyla bilinmektedir. Türkiye’de KGK’dan önce tek bir çatı altında bulunmasa da standartlarla ilgili çalışmalar yapılmıştır. Bu alandaki ilk çalışmalar, Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu’na (TMUDESK) gerçekleştirilmiştir. Sonrasında ise uluslararası alanda daha fazla uyumluluğu gerçekleştirmek adına Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu (TMSK), muhasebe standartlarını belirleyen ve yöneten kurum olmuştur. TMSK uluslararası alanda yayımlanan standartları İngilizce dilinden değiştirmeden ve yorum katmadan çevirmiştir. Türk Ticaret Kanunu’yla TMSK muhasebe standartları ile ilgili tek söz sahibi merci hâline gelmiştir. Öte yandan KGK’nin kurulmasından evvel Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) gibi kuruluşlar da standartlarla ilgili çalışmalar yapmışlardır. Elbette tüm bu çalışmalar ve kurumların bilgi birikimi KGK’nin standartlar hakkında yapacağı tüm çalışmalara bir referans olmuştur (Erol ve Aslan, 2017:57).

KGK’nin kuruluş dinamikleri her ne kadar yeni TTK ve gelişen global ekonomik sistemin gerekliliklerinden olsa da esasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) 2001 senesinde ortaya çıkan ve Enron Skandalı olarak anılan olay tüm dünyada denetim ve gözetim olgusunun ne

kadar önemli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bir enerji şirketi olan Enron, denetimin suistimal edilerek yatırımcılara yanıltıcı bilgiler sunulmasıyla büyüyen bir şirkettir. Yıllar içerisinde yetkin bir kurumun gözetiminden uzak şekilde yapılan denetimler şirketin kötü gidişatını maskeleymiştir. Nitekim 2001 senesinde şirketin iflasının kesinleşmesiyle birlikte dünya genelinde büyük bir yankı bulmuştur. Bu olay neticesinde hem bağımsız denetim olgusunun mahiyeti ve hem de bu bağımsız denetim faaliyetinin kontrol edilerek standartlarının belirleneceği güçlü ve bağımsız otoritelerin varlığına olan ihtiyacın giderilmesinin ne denli önemli olduğu anlaşılmıştır (Kandemir ve Kandemir, 2012: 86).

Türkiye’de Enron Olayı’nın muadili herhangi bir kaotik durum meydana gelmemiştir. Fakat özellikle AB’ye uyum süreci kapsamında bağımsız denetim alanı yeniden ele alınmıştır. Türkiye’de yapılan çalışmalar sürerken, AB bünyesinde denetim alanında devam eden çalışmaların ABD var olan prensipleri takip etmesi sonucunda yeni TTK’nin de yayımlanmasıyla KGK’nin kuruluşuna gerekli zemin hazırlanmış hâle gelmiştir (Görkey Kesimli ve Tunca Çalıyurt, 2018: 637).

Türkiye’de bağımsız denetim faaliyetlerinin ve muhasebe standartlarının tek çatı altında toplanması, stratejik bir hamle olmasının yanında bir sorunun giderilmesine de katkı sağlamıştır. Zira KGK’nin kurulmasına değin, bağımsız denetim faaliyetleri ve muhasebe standartları konusunda farklılıklar çok fazlaydı. Birçok şirket uygulamada yaşanan karışıklıklardan ötürü birden fazla rapor ortaya çıkarmak zorunda kalmaktaydı. Oluşan bu durum yatırımcıların sağlıklı karar vermesinin önüne geçmekteydi. En önemlisi de ekonominin küreselleştiği bu çağda uluslararası alanda geçerli olan standartlara olan uyum, istenildiği ölçüde gerçekleştirilememekteydi. KGK’nin kurulması ve kurumun özverili çalışmaları neticesinde uygulamada yaşanan aksaklıklar giderilmeye devam etmektedir (Elden Ürgüp ve Başar, 2021: 2256).

Ticari hayatın önemli unsurlarından biri de denetim konusudur. Zira 21. yüzyıl birçok konuda sınırların kalktığı bir devir olmuştur. İnsanlar arasındaki iletişim olanaklarının artması ve ulaşımın gittikçe kolaylaşması, işletmelerin ticari potansiyellerinin sınırlarını ortadan kaldırmıştır. Bu durumla birlikte işletmelerin dönemler itibarıyla faaliyetlerinin ve bu faaliyetlerin sonuçlarının yatırımcıların erişebileceği bir şekilde sunulması mühim hâle gelmektedir. Tüm dünyada kabul edilen bağımsız denetim olgusu, Türkiye’de de uygulanan bir denetim türüdür. KGK’nin çok büyük öneme sahip olmasının sebeplerinden biri de burada

yatmaktadır. Bir kurum olarak KGK bağımsız denetim sürecinin başından sonuna kadar her aşamasında belirleyici konumdadır. Bağımsız denetçilerin yetkilendirilmesi, bu denetçilerin bağlı bulundukları bağımsız denetim kuruluşlarının faaliyetlerinin düzenli olarak denetlenmesi ve tespit edilen olumsuzluklar hakkında gerekli yaptırımların uygulanması, KGK'nin yetki alanı içerisinde (kgk.gov.tr, 2025-a).

Küresel ekonomi sisteminin dünyanın her yerine yayıldığı bu çağda, ticari hayatın belirli standartlarla sürmesi adına KGK, bazı standartların oluşturulması ve gerektiğinde güncelleme ve düzeltmelerin yapılması adına otorite sahibidir. Ülke genelinde, Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) gibi önemli standartları belirleyip yayımlamak KGK'nin yetkisi dâhilindedir. Bunun yanında ayrıca BDS ile ilgili çalışmaları yaparak yine bunları yayımlama görevi KGK'ye aittir(kgk.gov.tr, 2025b).

3.2. KGK'nin Kurumsal Yapısı ve Örgüt Şeması

Bağımsız denetim Türkiye'de 2013 senesine değin yalnızca SPK'ye bağlı bulunan şirketler için bir zorunluluktur. Uygulamada yaşanan çok çeşitlilik ve bunun getirmiş olduğu olumsuz etkilerin de bertaraf edilmesi adına 13 Ocak 2011 tarihinde kabul edilen yeni Türk Ticaret Kanunu (TTK), bu soruna çözüm üretmek adına üzerinde çalışılmış bir kanundur. Öyle ki yeni TTK ile bağımsız denetim alanında birçok yeni düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeler neticesinde bağımsız denetim artık bir zorunluluk hâline getirilmiştir. Bu minvalde bağımsız denetime tâbi olan şirketlerin kapsamı genişletilmiştir. Oluşan bu yeni durumda, hem bağımsız denetimi daha etkin ve belirli bir standart zeminine oturtmak hem de AB'ye uyum sürecinin de bir parçası olarak dünyanın diğer ülkelerindeki muadilleriyle benzer yapıda bir kurumun kurulması kaçınılmaz olmuştur. KGK'nin kurumsal yapısının zemininde böyle önemli nüanslar bulunmaktadır (Sağlar ve Yüce, 2015: 46).

KGK, “finansal raporların ve sürdürülebilirlik raporlarının uluslararası standartlarla uyumlu olarak düzenlenmesini ve denetlenmesini sağlayacak standartlar koymak, etkin bir kamu gözetimini gerçekleştirmek” gibi bir misyona sahiptir. Kurum özerk bir yapıdadır ve herhangi bir bakanlığın hiyerarşik yapısı içinde bulunmamaktadır. Devlet teşkilatı içerisinde BİO olarak anılan, kamu tüzel kişiliğini haiz bir kurum olarak KGK Hazine ve Maliye Bakanlığı'yla ilişkili kurum olarak yer almaktadır. Kurumun vizyonu ise “Yüksek kalitede ve güvenilir bir raporlama ve bağımsız denetim ortamı oluşturmak”. Bu doğrultuda kurumsal yapıda, standartların oluşturulup yayımlanması, denetim faaliyetlerinin takip edilmesi ve tüm

bunların yanında, gerekli inceleme ve gözetim faaliyetlerin sürdürülebilmesi adına bir yapılanma oluşturulmuştur (kgk.gov.tr, 2025-c).

KGK, 1'i kurum başkanı olmak üzere 9 üyeden oluşmaktadır. Kurum hiyerarşisinde, Özel Büro Müdürlüğü, Hukuk Müşavirliği, Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği bulunmaktadır. Kurumda 3 başkan yardımcısı bulunmakta ve başkan yardımcılarının maiyetinde toplamda 11 adet daire başkanlığı birimi bulunmaktadır. Daire başkanlıkları içerisinde öne çıkanları: Gözetim dairesi başkanlığı, muhasebe standartları dairesi başkanlığı, denetim standartları başkanlığı ve sürdürülebilirlik standartları dairesi başkanlığı, olarak sıralanabilir (kgk.gov.tr, 2025-d).

3.3. Sürdürülebilirlik Standartları Dairesi Başkanlığı'nın Kuruluşu ve Önemi

İklim krizi dünyanın her bölgesine çeşitli düzeylerde etkisi olan büyük bir sorundur. Öyle ki beşerî hayatın her alanını bir şekilde etkilemektedir. 21. yüzyıl şartlarında gittikçe artan dünya nüfusu ve buna paralel olarak ortaya çıkan ihtiyaçlar, üretimin de her zaman olduğundan fazla seviyede artmasına sebep olmaktadır. Üretim seviyesinin yükselmesinin ise doğaya ve çevreye verdiği büyük zararlar bulunmaktadır. Öte yandan işletmeler kârlarını sürekli artırmayı isterler. Ortaya çıkan tabloda; insan ihtiyaçları ve üretimdeki artış, bu üretimin doğaya ve çevreye verdiği zarar ve işletmelerin kârlarını artırmak istemeleri gibi birbirini takip eden ve birbirine bağlı olan süreçler gözlemlenmektedir. Tüm bunların yanında devletlerin sürekli büyüme ve kalkınma hedefleri bulunmaktadır. İklim krizinin varlığı kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesine engel olmaktadır. İşte bu noktada “sürdürülebilirlik” kavramının önemi ortaya çıkmaktadır. Devletlerin büyüme ve kalkınma hedeflerinin sürdürülebilir şekilde sağlanması ve yine işletmelerin sürdürülebilir iş modelleri geliştirmesinin en büyük etmenlerinden biri sürdürülebilir, iklim ve doğa dostu politika ve stratejiler geliştirmeleridir.

KGK, özel sektörde yer alan tüm aktörlerin, sürdürülebilir politika ve stratejiler geliştirerek iklim kriziyle mücadelede olumlu katkılar yapmalarını sağlamak adına çok büyük bir atılım yapmıştır. Zira kurum yapmış olduğu çalışmalar ve düzenlemelerle hem Türkiye'nin 2053 hedeflerine ulaşmasında hem de dünyada devam eden iklim kriziyle mücadele çalışmalarına olumlu katkılar sunmaktadır. İklim krizinin artan etkileri sebebiyle bazı işletmeler faaliyetlerinin; çevre, sosyal ve yönetim konularına dair sürdürülebilirlik raporlarını yayımlamaktadırlar. Bu raporlar yayımlanırken işletmelerin uyduğu bazı kurallar ve takip

ettiği bazı ilkeler vardır. İşletmelerin iklim kriziyle mücadeleye yönelik katkılarının daha işlevsel olması elbette daha sistematik hareket etmeye bağlıdır. Muhasebe ve denetim standartlarında olduğu gibi sürdürülebilirlik alanında da standartların oluşturulması raporlamanın; daha şeffaf, karşılaştırılabilir ve güvenilir olmasına katkı sağlayacaktır. 6102 sayılı TTK’de yapılan değişiklikle birlikte KGK Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartlarını belirleyip yayımlamaya yetkili kılınmıştır. Yasal temelin atılmasından sonra 28 Mart 2023 tarihinde kuruma bağlı, sürdürülebilirlik standartları dairesi başkanlığı kurulmuştur (kgk.gov.tr, 2025-e).

Yeni Türk Ticaret Kanunu’nun 88. Maddesinde yapılan değişiklikle KGK, TSRS ile ilgili geniş yetkiler tanınmıştır. KGK, yapısı itibarıyla yetkin bir kadro yapılanmasına sahiptir. Meslek personelleri olan KGK uzman ve uzman yardımcıları çok iyi derecede İngilizce dilini bilmektedirler. Gerekli aşamaları geçerek kadrolara atanan uzman yardımcılarının, uzmanlık statüsüne yükselebilmeleri için İngilizce dilinde Kurum tarafından belirlenmiş olan standartlara erişmiş olmaları gerekmektedir. KGK, çalıştığı ve düzenlediği alanlardaki hâkimiyetinin beraberinde yabancı dil konusundaki bu itinalı çalışmasıyla, standartlar konusunda oldukça başarılı sonuçlar ortaya koymaktadır. Zira gerek Muhasebe ve Denetim Standartları ve gerek TSRS’ler KGK’nin uluslararası anlamda takip ettiği Kurumlarca yayımlanmaktadır. KGK Türkiye’de uygulanacak olan TSRS’leri belirlerken Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Vakfı maiyetinde oluşturulan Uluslararası Sürdürülebilirlik Standartları Kurulu (ISSB) tarafından hazırlanıp yayımlanan ve tüm dünyaca takip edilen uluslararası standartları rehber olarak almıştır (kgk.gov.tr, 2025-f).

Ekonomik hayatın önemli unsurlarından olan işletmeler, belirli hukuksal düzenlemelere ve muhasebe uygulamalarına tâbi olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Her yıl belirli periyotlarla bağlı kalarak dönem içerisinde yapmış oldukları faaliyetleri, sermaye giriş çıkışlarını, mal hareketlerini ve işletmeyle ilgili birçok bilgiyi raporlamaktadırlar. Finansal tabloların yayımlanması, şirkete yatırım yapmak isteyen potansiyel yatırımcıların ve ayrıca şirkete borç veya kredi verecek olan şirket ve kuruluşların sağlıklı karar verebilmeleri için gereklidir (kgk.gov.tr, 2025-g).

4. KGK’nin Uluslararası İş Birlikleri

İşletmeler faaliyetleriyle ilgili raporlamalar yaparken bu raporlamalar belirli denetim süreçlerinden geçmektedir. Bağımsız denetim mekanizmasıyla işleyen bu süreç, KGK’nin, bağımsız denetim şirketlerini ve bağımsız denetçileri Kurum Uzman ve Uzman

yardımcılarıyla denetlemesi sonucu bir bütün hâline gelmiş olur. KGK elbette denetim ve muhasebe alanındaki standartları belirleyen Kurum'dur fakat KGK'nin alanındaki yetkinliğinin sağlayıcılarından biri de ulusal ve uluslararası bağlantıları ve bu bağlantılarıyla yaptığı iş birlikleridir. Kurum'un ülke içindeki bağlantılarının önemi şudur ki SPK, BDDK ve Merkez Bankası gibi Kurum ve Kuruluşlarla, çalışma alanları ve maiyeti altındaki işletmeler çoğu zaman benzerlik göstermektedir. Örneğin tıpkı KGK gibi SPK ve BDDK de kamu tüzel kişiliğini haiz, kendi özerk bütçesi olan ve BİO olarak devlet teşkilatı içerisinde bağımsız bir yere sahiptirler.

KGK'nin uluslararası alanda kurmuş olduğu ilişkiler bütünü, yapmış olduğu iş birlikleri aracılığıyla, Türkiye'deki düzenleyici rolünü daha kabul edilebilir kılmaktadır. Uluslararası üyelikler ve kabul edilen protokoller vasıtasıyla KGK'nin küresel anlamda entegrasyon misyonu tamamlanmaktadır. Uluslararası alanda var olmanın bir diğer katkısı da Türkiye'nin iklim kriziyle mücadelesinde KGK'nin çabalarının, kurumsal yetkinliğin ve uluslararası standartlara uyumun gelişmişlik seviyesini göstermesidir. Zira KGK sürdürülebilirlik raporlamasının Türkiye'ye entegrasyonu konusunda oldukça hızlı bir reaksiyon göstermiştir. Türkiye'nin iklim kriziyle mücadelesinin daha kurumsal bir zemine oturarak uluslararası kriterlere uygun hâle gelmesinin daha ulaşılabilir bir vaziyete gelmesi KGK'nin çalışmalarının sonucudur.

İklim krizi mahiyeti itibarıyla beşerî hayatın birçok alanını etkilemektedir. Ekonomik hayat da iklim krizinden etkilenmekte ve aynı zamanda iklim krizinin gidişatını etkilemektedir. Bu noktada sürdürülebilirlik kavramıyla birlikte “yeşil finansman” kavramı da ortaya çıkmıştır. Doğanın ve çevrenin zarar görmeden korunmasıyla ilintili olarak sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması gereklidir. Sürdürülebilir kalkınma ise su ve hava kirliliklerinin önlenmesi, toprağın yapısının bozulmasının önlenmesi ve karbon gazlarının aşırı salınımının önlenmesi gibi birçok önlem ile mümkündür. Yeşil finansman ise alınması gereken bu önlemlerin yanında enerjide çevre dostu türlerin seçilmesi ve geliştirilmesi, doğanın korunmasının ön planda olduğu her türlü yatırımların karşılanması anlamına gelmektedir (Çanakçıoğlu, 2023: 543).

İklim krizinin yıkıcı etkilerinin azaltılması amacıyla, sürdürülebilirlik kavramı ışığında ekonomik faaliyetler tekrar ele alınmaktadır. Bu noktada ekonomik faaliyetlerin belli başlı kriterlerle birlikte sınıflandırılmasına ihtiyaç vardır. Bu sınıflandırmayı ifade eden “yeşil

taksonomi” kavramı ortaya çıkmıştır. Taksonomi, Fransızca dilinden Türkçeye kazandırılmış bir kavramdır ve “Sınıflandırma ve bu sınıflandırmada kullanılan kurallar bütünü” olarak tanımlanmaktadır (sozluk.gov.tr, 2025). Bu ölçüde bakıldığında yeşil taksonomi ifadesi “yeşil sınıflandırma” olarak anlaşılabilir. Taksonomi ifadesi günlük kullanımda pek fazla yer edinmediği için açıklanması gereken bir ifadedir.

İklim krizinin yıkıcı etkilerinin azaltılması amacıyla, ekonomik alanda yapılması gerekenler, yeşil taksonomi yardımıyla daha anlaşılır hâle gelmektedir. Yeşil taksonomi, iklim kriziyle mücadele konusunda atılması gereken adımlara hizmet eden yatırım alanlarının ve yatırımların gerçekleştirilmesi için yapılacak faaliyetlerin herkes tarafından anlaşılabilir hâle gelmesi için prensip ve kriterlerin belirlenmesi sürecini ifade etmektedir. Yeşil taksonomi, iklim kriziyle mücadele konusunda ekonomik birimlere bir nevi rehberlik sağlamaktadır. Avrupa Yeşil Mutabakatı bağlamında ortaya konan yeşil taksonomi üzerine Türkiye’de gerekli altyapı oluşturulmaya çalışılmaktadır (iklim.gov.tr, 2025-a).

4.1. COP 29’da KGK’nin Sunduğu Politika Önerileri

İklim kriziyle mücadelede küresel anlamda farkındalık BMİDÇS ile başlamıştır. 1992 senesinde kabul edilen ve anlaşmaya taraf olan devletlerin iklim kriziyle mücadele konusunda sorumluluklar almasıyla neticelenen BMİDÇS sonrasında her yıl Taraflar Konferansı (COP) yapılmaktadır. Düzenlenen COP’larla her yıl, iklim krizine karşı alınması gereken önlemler ve uygulanacak stratejiler güncellenerek belirlenmektedir (iklim.gov.tr, 2025-b).

BM nezdinde düzenlenmeye devam eden COP toplantılarının 29.’su 11-22 Kasım 2024 tarihinde Azerbaycan’ın başkenti Bakü’de düzenlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti adına birçok kurum ve kuruluş temsilcisinin katıldığı toplantıya KGK’dan de temsilciler iştirak etmiştir. COP 29’da ülkelerin, vatandaşlarını ve ekonomilerini iklim krizine karşı korumasının ve yeşil enerji dönüşümlerinin faydalarından yararlanmanın önemine vurgu yapılmıştır. Yaklaşık 200 ülkenin temsil edildiği organizasyonda bazı hususlarda karar kılınmıştır. Gelişmekte olan ülkelere sağlanması gereken 100 milyar ABD doları olan miktarın 2035 senesine kadar senelik 300 milyar ABD doları miktara çıkarılması; 2035 senesinde kadar, gelişmekte olan ülkelere sağlanan finansmanın senelik 1,3 trilyon ABD doları miktarına çıkarılması için kolektif çalışmanın sağlanması konularında ortak karara varılmıştır. İlk kez Paris Anlaşması’yla gündeme gelen *New Collective Quantified Goal (NCQG)* yani Yeni Toplu Nicel Hedef konusu COP 29’da tüm ülkelerin aktif katılımıyla 300 milyar ABD doları hususunda üzerinde çalışılmak üzere kabul edilmiştir (unfccc. int, 2025).

COP 29’da birçok toplantı ve etkinlik gerçekleştirilmiştir. 16 Kasım 2024 tarihinde, Türkiye’nin temsil edildiği pavilyonda Entegre Raporlama Türkiye Ağı’nın (ERTA) koordine ettiği “Kurumsal Raporlamanın Küresel Temeli: Entegre Bakış Açısı ile Sürdürülebilirlik Standartları” isimli bir panel düzenlenmiştir. Düzenlenen panele KGK Başkanı Dr. Hasan ÖZÇELİK de iştirak etmiştir. Öte yandan ISSB üyelerinden Jenny Bofinger-Schuster gibi önemli isimler de panele katılmıştır. Panel boyunca, global ve ulusal ölçekte sürdürülebilirlik raporlamasına yön veren kurumların temsilcileri de çeşitli değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Dr. Hasan Özçelik, sürdürülebilirlik raporlamasının Türkiye’deki yansımaları, mevcut ve potansiyel yatırımcıları da göz önüne alarak bir sunum yapmıştır. Sunumda, şirketlerin yeşil finansmana erişimini kolaylaştıracak stratejileri ve Türkiye’deki sürdürülebilirlik raporlaması ile ilgili KGK’nin çalışmalarını aktarmıştır. Panelde yapılan sunumun içeriğine ulaşamamıştır zira sunum dosyası herhangi bir mecrada yayımlanmamış ve KGK’nin iç kaynağı olarak tutulmuştur (kgk.gov.tr, 2025-h).

4.2. Uluslararası Sürdürülebilirlik Raporlama Standartlarıyla Uyum

İklim kriziyle mücadele konusunda 20. yüzyılda başlayan ve hızlı bir şekilde ilerleyen çalışmalar vesilesiyle birçok yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda iklim krizinin etkilediği veya iklim krizini etkileyen alanlar ve konular ele alınarak konunun muhteviyatı derinlik kazanmıştır. Sürdürülebilirlik kavramının ortaya çıkışı ve üzerine yapılan çalışmalar iklim krizine olan bakışın seyrini olumlu anlamda geliştirmiştir. Sürdürülebilirlik kavramı hakkında yapılan kritiklerden biri de bu kavramın gerek devlet gerek özel sektör tarafından, bir raporlama konusu yapıp yapılamayacağı hususunda olmuştur. KGK’nin Türkiye’de uygulamaya koyduğu sürdürülebilirlik raporlaması ve sürdürülebilirlik standartlarının arka planının da ele alınması bu konunun geleceğinin de iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Kurulduğu 1971 senesinden bu yana her yıl ocak ayında İsviçre’de bulunan Davos kasabasında düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu’nun 1997 yılı toplantısı sürdürülebilirlik açısından büyük önemi haizdir. Bu toplantıda dünya genelinde ilk defa sürdürülebilirlik raporlaması çalışmalarını yürütecek olan Küresel Raporlama Girişimi (*Global Reporting Initiative – GRI*) kurulmuştur. GRI ile birlikte işletmelerin çeşitli performans ölçümlerinin yapılarak belirli kurallar çerçevesinde raporlama yapmaları öngörülmüştür. Dinamik bir yapıya sahip olan kurum çeşitli yenilemelerle yoluna devam etmiştir. Yapılan çalışmalar

neticesinde 2000 senesinde GRI tarafından G1 adıyla ilk raporlama rehberi yayımlanmıştır (Saban vd., 2017: 107).

GRI'nin amacı şirketlerin çevre konusunda duyarlı davranarak ilkesel bir şekilde hareket etmelerini sağlayacak mekanizmaları oluşturmaktır. 2001 senesinde bağımsız bir kuruluş olarak kurulan GRI, yapılan güncellemelerden sonra G2 ismiyle yeni bir rehberi kullanıma sunmuştur. Zaman içerisinde GRI tarafından yapılan çalışmaların ürünü olan raporlama ilkelerine rağbet artmış, şirketlerin ve kurumların raporlama ilkelerini benimsediği bir süreç başlamıştır. Böylece GRI tarafından çalışmalar devam ettirilmiş ve ilk olarak 2006 senesinde G3, sonrasında ise 2013 senesinde G4 oluşturulmuştur. Takip eden yıllarda dünya genelinde devam eden gelişmelerin de etkisiyle birlikte iklim kriziyle mücadele bilinci artmış ve sürdürülebilirlik raporlamasına katılım yayılmaya başlamıştır. Bu minvalde GRI, çalışmalarını sürdürmüş ve 2016 senesinde salt bir rehberlik yapmaktan öteye geçerek küresel anlamda sürdürülebilirlik raporlaması standartları belirlemeye geçiş yapmıştır (globalreporting.org, 2025).

Sürdürülebilirlik raporlaması ile ilgili bir diğer önemli adım BM tarafından atılmıştır. 2000 senesinde Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi (UNGC) ismiyle kabul edilen sözleşme, sürdürülebilirlik alanında dünyanın en kapsamlı kurumsal sürdürülebilirlik girişimi olarak kabul edilmektedir. BM bu girişim ile şirketlere bazı ilkeleri benimseterek, yapacakları işlerin sorumluluklarını ilkesel olarak gözden geçirmelerini ve özellikle sürdürülebilirlikle uyumlu olarak hareket etmeyi sağlamayı amaçlamaktadır. UNGC, tarafından tüm dünyaya 10 ilke tanıtılmıştır. Bu ilkelerin zemini hazırlanırken BM tarafından; Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Çalışma Yaşamında Temel İlkeler ve Haklar Bildirgesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Rio Çevre ve Kalkınma Bildirgesi ve Birleşmiş Milletler Yolsuzluğa Karşı Sözleşme gibi önemli anlaşma ve bildirilerden esinlenilmiştir. Bu 10 ilkeden çevre ile ilgili olanları şunlardır: “İşletmeler çevresel sorunlara karşı ihtiyati yaklaşımları desteklemelidir”, “Daha fazla çevresel sorumluluğu teşvik etmek için girişimlerde bulunmak”, “Çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesini ve yaygınlaştırılmasını teşvik etmek”. Dünya milenyum çağına girerken ve teknolojinin de katkısıyla küreselleşme her alanda devam ederken BM tarafından atılan bu adım, iklim kriziyle mücadeleye bir katkı fırsatı sunmuştur. Zira şirketlerin, iş planlamalarında ve süreçlerinde sürdürülebilir bir yaklaşım sergilemelerinin teşviki büyük bir önemi haizdir. UNGC'ye katılım gönüllülük esasında dayanmaktadır. Katılan şirketler yıllık olarak “İlerleme Bildirimi” vermek yükümlülüğü altına girmektedirler. Öte yandan UNGC, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına (SDG) ulaşma konusunda özel sektörün etkisini

artırmaya yönelik hareket etmektedir. Aynı zamanda kurum, sürdürülebilirlikle ilgili dünyada çalışmalar yapan kurumlarla yakın ilişki içerisinde (unclobalcompact.org, 2025-a).

İşletmelerin insan ömrüyle sınırlı olmayan varoluşlarının önemli unsurlarından birisi, bir dönemde yapmış oldukları faaliyetlerin belirli ilke ve kurallar çerçevesinde raporlamalarıdır. İklim kriziyle mücadelenin gündeme gelmesine kadar dünya genelinde işletmeler yalnızca finansal raporlamayla ilgilenmekteydiler. Sonrasında ortaya çıkan sürdürülebilirlik raporlamasıyla ilgili çalışmaların önemli bir noktası da Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (IIRC) tarafından başlatılmıştır. 2010 senesinde Londra’da kurulmuş olan IIRC, işletmelerin klasik anlamda yapmış oldukları finansal raporlamayı sürdürülebilirlikle beraber ele alınmasını önermiştir. Bu iki raporlamanın birbiriyle ilişkili olarak ve birbirinden beslenerek yapılmasını anlatan “Entegre Raporlama” (IR) ifadesini literatüre kazandıran kurum IIRC olmuştur. Böylece şirketler uzun yılları kapsayan hedeflerini gerçekleştirirken yatırımcılarına daha belirgin bir görünüm sunabilmektedirler (Sultanoğlu ve Akdoğan, 2020: 25).

Uluslararası Raporlama Çerçevesi ve Entegre Düşünce Prensipler, değer oluşturma ve koruma gibi alanlarda etkileşimi artırmak ve geliştirmek amacıyla meydana getirilmiştir ve hâlihazırda dünya genelinde 75 ülkede kullanılmaktadır. IIRC, muhasebe ve sürdürülebilirlik alanlarında standartlar oluşturmak maksadıyla kurulmuş olan IFRS Vakfı uhdesinde olarak varlığını sürdürmektedir. IIRC ile birlikte ortaya çıkan Entegre Raporlama Çerçevesi şu anda IFRS Vakfı’nın *International Accounting Standards Board (IASB)* ve *International Sustainability Standards Board’ın (ISSB)* ortak çalışmasına bırakılmıştır (ifrs.org, 2025-a)

İşletmelere sürdürülebilirlik konusunda rehberlik yapan girişimlerden biri de Sürdürülebilirlik Muhasebe Standartları Kurulu (SASB)’dir. 2011 senesinde ABD’de kurulan ve bağımsız bir organizasyon olan SASB, şirketlerin çevresel, sosyal ve yönetim (ESG) alanlarındaki faaliyet değerlendirmelerine mercek tutar. SASB, şirketlerin mevcut ve potansiyel yatırımcılarına bir fikir vermek maksadıyla ESG konularındaki performans göstergelerini sektörlere ayırarak bir raporlama yapmayı önermektedir (Akarçay, 2014: 4).

SASB’nin koyduğu standartlar işletmelerin nakit akışları, finansman kaynaklarına erişimi gibi alanlarda ölçülü bir tarzda etkilemesi öngörülen, sürdürülebilirlikle alakalı olan risk ve fırsatlara dair sektörel perspektifle raporlama yapmalarına rehberlik eder. SASB tarafından ekonomik olmayan bilgilerin ekonomik etkilerini karşılaştırılabilir ve şeffaf bir hâle getirerek

belirlenmiş 77 sektörde sürdürülebilirlikle ilgili tespitlerini yapar. 2022 senesi ağustos ayında IFRS Vakfı bünyesindeki Uluslararası Sürdürülebilirlik Standartları Kurulu (ISSB) tarafından SASB'nin sorumluluk alanlarındaki konular devralındı. ISSB, SASB tarafından oluşturulmuş olan Standartları devam ettirerek geliştirmeyi garanti etmiş ve hem rapor hazırlayıcılarına ve hem de yatırımcılara SASB tarafından üretilen Standartlarını kullanma konusunda özendirmeye devam etmektedir (ifrs.org, 2025-b)

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan BM tüm dünyada kabul gören, fakat son zamanlarda çeşitli tartışmaların odağı olan bir kuruluştur. BM her ne kadar tartışmaların odağında olsa da yapılan her toplantı ve sunulan her bildiri tüm dünyada ses getirmektedir. 25 Eylül 2015 tarihinde toplanan BM Genel Kurulu sürdürülebilirlik raporlaması adına önemli bir görüşme gerçekleştirmiştir. Genel Kurul'a üye olan tüm ülkelerce, 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacı ve bu amaçlara hizmet eden 169 hedeften teşekkül eden 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi (SDG) kabul edilmiştir. Kabul edilen 2030 Gündemi'nin dikkat çekici yanlarından biri seçilen slogan olmuştur "Kimseyi Geride Bırakma". Bu slogan vesilesiyle sürdürülebilirlikle ilgili yapılan çalışmalardan mahrum kalan her grubu ve kitleyi de önemseyen bir bakış açısı yansıtılmaktadır. 2030 Gündemi'nin esasında sürdürülebilirlik raporlama sürecine katkısı oldukça mühimdir. Zira BM'nin tüm dünya genelinde tanınmıyor olması, kabul edilen sürdürülebilirlik ilkelerinin global anlamda rağbet görmesine katkı sağlamıştır. Üzerinde mutabık olunan SDG'lerin kabul görmesiyle, yapılacak olan sürdürülebilirlik raporlamalarının SDG'lere ne ölçüde katkı sağladığı gözlemlenmeye başlanmış ve böylece sürdürülebilirlik raporları önemli bir gösterge ve araç hâlini almaya başlamıştır. SDG'lerin kabul görmesinin bir diğer önemli sonucu da üzerinde anlaşmaya varılan 17 Amacın etkisiyle, tüm dünyada yapılan sürdürülebilirlik raporlamaları birbirleriyle mukayese edilebilir bir ortam yakalamıştır (Baysar vd., 2023: 45).

Dünya genelinde 2000'li yıllardan sonra sürdürülebilirlik raporlamasıyla ilgili çalışma yapan kurum ve kuruluşlar artmaya başlamıştır. Ortaya çıkan sürdürülebilirlik raporlaması kriterleri ve ilkelerinin çoğunluğu işletmelerin diğer tüm alanlarıyla sürdürülebilirlik alanını beraber ele alarak bir değerlendirme yapmaktadır. *Financial Stability Board (FSB)* tarafından G20 ülkelerinin yaptığı çağrılarının da etkisiyle, 2015 senesinde *Task Force on Climate-Related Financial Disclosures (TFCD)* kurulmuştur. 2017 senesinde TFCD şirketlerin sermaye tahsisinde etkinliğinin sağlanması ve şeffaflığının artmasına yardımcı olmak üzere oluşturulmuş olan, iklim konusunda ekonomik önerilerde bulunmuştur. Şirketlerin faaliyet gösteriş tarzlarının temel yapı taşlarını ifade eden dört belirlenmiş alanda öneriler

sunulmuştur: Yönetişim, strateji, risk yönetimi ve ölçütler ve hedefler. TFCD birbiriyle ilintili olan bu dört temelden yola çıkarak, diğer raporlama kuruluşlarının iklimle ilgili olası risk ve fırsatları nasıl ele aldıklarını daha iyi anlamak adına toplam 11 öneriyle katkı sağlamaktadır. FSB, yayımlanan önerilerin ardından TFCD'den bu alanda rehberlik sağlamasını ve iklimle ilgili ekonomik açıklamaların ve raporlama faaliyetlerinin açıklanan önerilere uygunluğunun yakından takip edilmesini istemiştir. Öte yandan FSB, 2023 senesine kadar yıllık olarak durum raporları oluşturmasını TFCD'den istemiştir. 2023 yılında raporların teslim edilmesinin ardından TFCD feshedilmiştir. Diğer sürdürülebilirlik raporlama yaklaşımlarından ayrı olarak TFCD sadece iklimle ilgili ekonomik risk ve fırsatlara odaklanmasıyla farklılık arz etmiştir (fsb-tcfd.org, 2025).

AB, küresel pandemi sürecinde eksiklikleri görülen küresel tedarik zincirlerindeki var olan faaliyetlerin, çevreye ve sosyal hayata olan etkilerini daha tarafsız ve belirgin bir tarzda takip etmek ve gerektiğinde yön vermek maksadıyla çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Bu minvalde 23 Şubat 2022 tarihinde Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Özen Yükümlülüğü Direktifi Taslağı'nı (CSDD) yayımlamıştır. Böylece AB, şirketlerin ilgili konulardaki kurumsal politikalarını mevcut yükümlülükleriyle bütünleştirmelerini sağlamayı hedeflemektedir. Takip eden süreçte 5 Ocak 2023 tarihinde Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlama Direktifi (CSRD) yürürlüğe girmiştir. CSRD ile belirli büyüklükteki işletmelerin çevresel ve sosyal etkileri belirleme ve bunları önlemek veya azaltmak, nihayetinde de raporlamak yükümlülüğü gelmiştir. Bu yapılan düzenlemelerin bütünlüğünü sağlamak amacıyla 31 Temmuz 2023 tarihinde Avrupa Komisyonu'na Avrupa Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları (ESRS) kabul edilmiştir. AB tarafından yapılan bu çalışmalarla birlikte, AB kapsamında sürdürülebilirlik raporlaması hususunda bütüncül ve bağlayıcı bir çerçeve oluşturulmuştur (ticaret.gov.tr, 2025).

KGK tarafından sürdürülebilirlik raporlamasıyla ilgili yasal mevzuatın oluşturulmasında, tüm bu kurum ve kuruluşların yakından takip edilmesi, konunun sağlam bir zemine oturmasına ve uluslararası standartlarla uyumun daha iyi sağlanmasına yardımcı olmuştur.

4.3.KGK'nin Öncülüğünde Özel Sektörde Sürdürülebilirlik Raporlamasının Yaygınlaşması

İklim kriziyle mücadele topyekûn yapılması gereken, birçok alanda koordineli çalışmayı gerektiren zorlu ve uzun soluklu bir süreci gerektirmektedir. Bugüne kadar bu alanda yapılan

bütün çalışmalar gerek birbiriyle koordineli olarak gerek de bağımsız olarak yapılmış olsun neticede dünya genelinde kümülatif bir bilgi birikimini meydana getirmiştir. İklim kriziyle mücadele hâlihazırdaki dünya düzeninde devletler ve uluslararası kabul görmüş kurum ve kuruluşlar öncülüğünde yürütülmektedir. Fakat devletler ve uluslararası kuruluşlar nihayetinde tüzel kişiler olduğundan ancak iklim kriziyle mücadelenin gerektirdiği araçları sağlayabilir, düzenlemeler yapabilir fakat bir bilinç hâlinde bu sorunla mücadele edemez.

İklim kriziyle mücadelenin daha gerçekçi bir zemine oturmasının önemli unsurlarından biri ve belki de nihai aşaması tüm bireylere bu bilincin yayılmasıdır. Fakat devlet ve birey arasında devletin tüzel kişiliğinin ve resmî yapısının gereği olarak bu konuda sınırlı bir etkileşim olmaktadır. Zira merkezî devlet sistemlerinin hâkim olduğu bir dünya düzeninde devletler sınırlı personel ve organizasyon gibi sebeplerle bireylerle yeterli etkileşimi sağlayamamaktadır. Bu açmazı çözebilecek aktör özel sektörde yer alan unsurlardır. Özel sektör serbest piyasa koşullarında çok ufak sermayeli işletmeleri de ulusötesi şirketleri de bünyesinde barındırmaktadır. Öyle ki bazı şirketlerin sermaye büyüklüğü dünyadaki birçok devletin merkez bankası rezervinden daha büyük bir ölçüdedir. Şirketlerin belirli alanlarda ihtisaslaşmaları sahip oldukları organizasyonların daha işlevsel ve dinamik olmalarını sağlamaktadır. Dünyanın şu anki en büyük sorunlarından biri olan iklim krizi şirketlerin de gündemine girmiştir. Uluslararası alanda yapılan toplantı, anlaşma ve organizasyonların etkisi ve devletlerin de süreçleri teşvik etmesiyle birlikte özel sektör iklim kriziyle mücadelede rol almaya başlamıştır.

Türkiye özelinde bakıldığında KGK'nın iklim kriziyle mücadeledeki yerinin önemi çok büyüktür. Zira sürdürülebilirlik konusunda dünyada muadili olan tüm kurumlara örnek olacak bir hız ve özenle ISSB'nin yaptığı çalışmalara uyum sağlayan kurum, özel sektöre sürdürülebilirlik raporlaması konusunda çok geniş ve büyük bir vizyonla bir yol açmaktadır. Elbette bazı büyük şirketler KGK'nın TSRS'leri yayımlamasından evvel sürdürülebilirlik raporlaması yapmaya başlamıştı fakat ülke genelinde sürdürülebilirlik raporlaması uygulamasının başlatılması KGK ile olmuştur.

Türkiye'de sürdürülebilirlik raporlamasının ilk örnekleri 2000'li yıllardan sonra görülmeye başlamıştır. Özellikle 2000 senesinde GRI tarafından yayımlanan G1 isimli ilk raporlama rehberiyle dünyanın çeşitli yerlerinde ve Türkiye'de sürdürülebilirlik raporlaması GRI'nin yapmış olduğu rehberlik doğrultusunda bazı işletmeler tarafından yapılmaya başlamıştır. KGK öncesi dönemde sürdürülebilirlik raporlamasıyla ilgili yasal düzenlemeler olmadığından

raporlama, işletmelerin inisiyatifiyle yapılmaya başlamıştır. Öte yandan UNGC'nin kabul edilmesi de şirketlerin sürdürülebilirlik raporlamasına yönelmesinde etkili olmuştur. Bu doğrultuda Türkiye'deki sürdürülebilirlik raporlamalarının ilk örneklerinden birinin 2005 senesinde oluşturulduğu söylenebilir (Ertan, 2018: 470).

Türkiye'de sürdürülebilirlik raporlamasının dönüm noktalarından biri de Borsa İstanbul A.Ş. (BİST) tarafından 2014 senesinde oluşturulan BİST Sürdürülebilirlik Endeksi'dir. Bu endeks, sürdürülebilirlik konusundaki çalışmaları ön plana çıkan şirketlerin ekonomik piyasalarda daha fazla fark edilmesini sağlamaya yönelik bir endekstir. BİST tarafından oluşturulan endeks, ESG kriterlerine uygun tarzda hareket eden işletmeleri mevcut ve potansiyel yatırımcılara tanıtarak sürdürülebilirliği iş ve ekonomi hayatına daha fazla entegre etmeyi amaçlamaktadır. BİST Sürdürülebilirlik Endeksi, KGK'nin sürdürülebilirlik atılımından evvel Türkiye'de sürdürülebilirlik raporlamasının gelişmesinde önemli bir yer tutmuştur (Önce vd., 2015: 240).

KGK'nin sürdürülebilirlik alanında söz sahibi olacağı sürecin başlangıcı olarak 4 Haziran 2022 tarihinde 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun 88'inci maddesinde değişiklik yapılmıştır. Böylece TSRS'lerin uluslararası standartlara uyumlu bir tarzda tespit edilip tüm ülke genelinde uygulanmak üzere yayımlanması yetkisi KGK'ye verilmiştir. KGK'ye verilen bu yetki öncesi dönemde işletmelerin inisiyatifiyle yayımlanan sürdürülebilirlik raporlamaları artık kanuni bir zorunluluk olmuştur. Sürdürülebilirlik raporlamasının zorunlu hâle gelmesi, işletmelere çevresel konularda ve iklimle ilgili konularda paylaştıkları bilgilerin daha belirgin olmasını ve kurumsal olarak hesap verilebilirliğinin sağlamlaşmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca sürdürülebilirlik raporlamasının uluslararası standartlarla uyumlu hâle getirilmesinin neticelerinden biri olarak işletmelerin ekonomik anlamda, dünyadaki tüm yatırımcılar nezdinde daha kabul edilebilir bir konuma gelmesinin önü açılmıştır. Öte yandan işletmelerin direkt olarak kontrolü altında bulunmayan, tedarik zinciri, ürün kullanımı ve taşımacılık gibi alanları içeren Kapsam 3 emisyonları konusunda da kolaylık sağlanmıştır. TSRS'lere göre ilk iki sene içerisinde Kapsam 3 emisyonlarının raporlanması zorunluluk kapsamı dışında tutulmuştur (kgk.gov.tr, 2025-1).

5. Türkiye'nin 2053 Net Sıfır Emisyon Hedeflerine Sunulan Katkılar

İklim kriziyle mücadele konusunda Türkiye hedef yıl olarak 2053 yılını seçmiştir. Sera gazı salınımları konusunda net sıfır emisyon hedefine ulaşılması dünyaya duyurulmuştur. Birçok alanda ve birçok kurumyla Türkiye iklim kriziyle mücadele etmektedir. Fakat Türkiye'nin 2053 yılına dair net sıfır emisyon hedefi yalnızca salt çevre politikalarını kapsamamaktadır. KGK'nin üstlenmiş olduğu rolle birlikte, ekonomik ve kurumsal birimler yeni bir dönüşüme hazırlanmaktadırlar (csb.gov.tr, 2025).

Türkiye genelinde muhasebe ve denetim alanında otorite sahibi olan KGK, sürdürülebilirlik raporlaması konusunda yaptığı çalışmalar ve düzenleyici fonksiyonu vesilesiyle iklim kriziyle mücadele konusunda büyük bir fırsatın anahtar bir aktörü konumundadır. 2023 yılında yayımlanan TSRS'ler, işletmelerin çevre konusundaki etkileşimlerini, iklimle ilgili barındırdıkları riskleri ve yaydıkları emisyonların hangi faaliyetlerden kaynaklandığı gibi bilgileri yayımlamayı zorunlu kılmıştır. Yayımlanacak bu bilgilerin bir raporlama faaliyeti içerisinde sunulacak olması daha sistematik bir yaklaşımı içermektedir ki yapılacak sürdürülebilirlik raporlamaları işletmelerin yaptıkları finansal raporlamalarla da entegre olmak gibi bir koşula da sahiptir. Öte yandan yayımlanan bilgilerin güvenilirliği hem yatırımcıların hem de kamuoyunun sürdürülebilirlik raporlamasına olan inancının önemli bir unsurudur. Sürdürülebilirlik raporlamalarının güvenilirliğinin sağlanması adına KGK tarafından, sürdürülebilirlik raporlamalarına dair güvence denetimleri zorunlu tutulmuştur ve bu güvence denetimlerinin sınırlı güvence ile başlatılmasına karar verilmiştir (kgk.gov.tr, 2025-i).

İşletmelerin sürdürülebilirlik raporlamasını yasal çerçeve bağlamında ve KGK gibi bağımsız ve düzenleyici bir otoritenin denetiminde yapması; işletmelerin şeffaflığını artırmış ve bu alandaki hesap verebilirliğine katkı sağlamıştır. TSRS'lerin en dikkat çekici özelliklerinden biri de IFRS S1 ve S2 standartlarına uygun bir şekilde yayımlanmış olması ve böylece Türkiye'deki var olan özel sektörün uluslararası piyasalarla etkileşimini kolaylaştırmasıdır. Bir diğer katkı da küresel iklim piyasalarına entegrasyon TSRS'nin yayımlanmasıyla imkân bulmakta ve TSRS'ler iklim kriziyle mücadelede yeşil yatırımların teşvik edilmesine zemin hazırlamaktadır. KGK'nin sürdürülebilirlik raporlaması konusundaki düzenlemeleri yalnızca mevcut finansal raporlamanın kapsamını genişletmekle sınırlı kalmamış aynı zamanda iklimle ilgili finansal açıklamaların ve raporlamaların hem kalitesini hem de güvenilirliğini artırmıştır. Bu durum Türkiye'nin 2053 senesi hedeflerine hem bir devlet kurumu olarak

KGK'nin katkısını artırmış ve KGK'nin yaptığı düzenlemelerle devlet kurumlarının yanında özel sektörün de iklim kriziyle mücadelede belirleyici bir rol almasının önünü açmıştır. Zira iklim krizinin derinleşmesinin sebeplerinden biri de üretim sürecinde işletmelerin çevreye yaydıkları zararlı atıklar ve gazlardır. Sürdürülebilirlik raporlamasının yayılmasıyla birlikte artık kamuoyu tarafından işletmelerin karbon ayak izi, kullandıkları enerji kaynakları gibi çevresel etki faktörleri daha iyi gözlemlenebilecektir. İklim kriziyle mücadelede önemli kavramlardan biri olan karbon ayak izi, bir bireyin bir takvim yılı içerisinde doğaya yaymış olduğu CO2 miktarının matematiksel olarak hesaplanmasıyla ortaya çıkar. Günümüz sosyal yaşamında; ulaşım, ısınma ve beslenme gibi üretim ve tüketim süreçlerine konu olan unsurlar karbon ayak izinin belirleyici faktörlerindendir. Bir bireyin veya bir tüzel kişinin yaşam döngüsü içerisinde doğaya yaydıkları CO2 miktarının Dünyada var olan sera gazlarının içerisindeki dağılımına karbon ayak izi denilmektedir (Kumaş vd., 2019: 109).

KGK'nin bu önemli atılımının belki de en önemli sonuçlarından biri Türkiye'nin kabul etmiş olduğu Paris Anlaşması ve Avrupa Yeşil Mutabakatı gibi global anlaşmalara ve iklim politikalarına entegrasyonun daha rahat bir şekilde gerçekleşmesidir. Öyle ki sürdürülebilirlik raporlamasının zorunlu tutulmasıyla özel sektör topluca iklim kriziyle mücadelede bir aktör hâline gelmiştir.

6. Sonuç

KGK'nin kuruluş dinamikleri ele alındığında en başından beri gerek BM nezdinde oluşturulan anlaşma, bildiri ve toplantıları takip etmesi gerek AB tarafından kabul edilen anlaşma, direktif ve konferansları yakından izlemesi KGK'yi dünya gündemiyle yakından alakalı kılmıştır. Uluslararası alanda iklim kriziyle mücadele kapsamında, işletmelerin çevresel ve sosyal etkilerinin de yakından izlenmesi gerektiği gerçeği ortaya çıkmıştır.

Sürdürülebilirlik raporlamasına ticari hayatın dışında uluslararası perspektiften bakılacak olursa görülecektir ki TSRS'lerin hazırlanıp uygulamaya konulması, Türkiye'nin iklim kriziyle mücadele konusunda daha somut ve objektif ölçütlerle sınanabilir bir raporlama zeminine kavuşması gerçekleşmiştir. Diğer yandan her yıl düzenlenmeye devam edilen ve 2024 yılında COP 29 olarak düzenlenen Taraflar Konferansı'nda KGK de yer almıştır. KGK ülke içerisinde yaptığı düzenlemelerle ve bu düzenlemelerin uluslararası alanla uyumlu olarak ilerlemesiyle yükselen imajını COP 29'da yer alarak daha da perçinlemiştir. KGK dünya

genelinde muadili olan diğer ülke kuruluşlarına nispetle sürdürülebilirlik raporlaması konusunda en hızlı ve işlevsel hazırlığı yapan kurumların başında gelmektedir.

Türkiye'nin 2053 yılında ulaşmayı beyan ettiği hedefler hususunda KGK'nin de katkısı bulunmaktadır. Zira sürdürülebilirlik raporlaması uygulamasının özel sektörde zorunlu tutulmasının ardından işletmeler sürdürülebilirlik raporlaması konusunda daha özverili çalışmaya başlamışlardır. TSRS'lerin yayımlanmasıyla yeşil finansmana erişim de kolaylaşmıştır. Buradan hareketle KGK'nin sürdürülebilirlik konusundaki çalışmaları, sürdürülebilirlik olgusundan yola çıkarak iklim kriziyle mücadelenin devlet kurumlarından özel sektöre doğru inişinin önünü açmıştır. KGK iklim kriziyle mücadele politika ve stratejilerinin teknik zeminini oluşturan öncü bir aktör olarak devlet kurumları içerisinde ön plana çıkmıştır.

KGK'nin uluslararası alanla bütünleşerek başlatmış olduğu sürdürülebilirlik hamlesinin fark edilmesi gereken bir avantajı vardır ki o da işletmelerin yapacakları sürdürülebilirlik raporlamalarının yıllar içerisinde daha fazla yaygınlaşmasıyla kamuoyu sürdürülebilirlik ve iklim kriziyle mücadele konusunda daha fazla bilgi akışıyla karşı karşıya kalacaktır. Elbette sürdürülebilirlik raporlaması da diğer finansal raporlamalar gibi işlevi açısından yatırımcılara hitap eden belgelerdendir. Fakat gözden kaçırılmaması gereken şudur ki işletmeler sürdürülebilirlik konusunda çok fazla reklam ve pazarlama faaliyetinde bulunmaktadırlar. Sürdürülebilirlik konusunda gelecek yıllarda yüzlerce ve hatta binlerce şirketin sürdürülebilirlik raporlaması yapacak olması düşünüldüğünde âdeta otomatik bir şekilde herhangi bir özel çaba gerektirmeden toplumsal hayatın içerisinde sürdürülebilirlik konusunda mütemadiyen bir akış gerçekleşecektir. Öte yandan işletmelerin çalışanları da sürdürülebilir kurumsal kültür yaygınlaştıkça bu konuda her geçen gün daha birikimli hâle geleceklerdir. İklim kriziyle mücadele devletin tek başına başarabileceği bir mücadele değildir, özel sektörün bu mücadelenin içerisinde olması kaçınılmaz bir gerekliliktir. KGK'nin sürdürülebilirlik atılımı bu gerekliliğin zeminini çok hızlı bir şekilde sağlamıştır. Bu süreçte sürdürülebilirlik raporlamasının sadece büyük ölçekli işletmelere değil daha küçük işletmelere de hızla yayılması sürecin daha sağlıklı gelişmesi konusunda önemli bir husustur.

Türkiye'nin BM ve AB nezdinde yapılan tüm çalışmaları yakından takip etmesi uluslararası arenada varlığının gerekliliğindendir. Türkiye KGK'nin sürdürülebilirlik raporlaması ile ilgili oluşturduğu zemin ve hâlâ sürdürmüş olduğu çalışmalarla uluslararası alandaki varlığını güçlü bir şekilde sürdürmektedir. KGK bağımsız ve düzenleyici bir otoritedir, kendine ait bir tüzel

kişiliği ve bütçesi vardır fakat ardında merkezî idarenin hiyerarşik varlığı bulunmamaktadır. Türkiye'nin iklim kriziyle mücadele vizyonu olan 2053 hedeflerine tutarlı bir şekilde ilerleyebilmesini kolaylaştırabilecek olan KGK'nin, kurumsal anlamda uluslararası alanda yapmış olduğu bu çalışmalar devlet tarafından desteklenmeye devam edilmeli ve KGK'ye bu konuda daha fazla alan açılmalıdır.

İklim kriziyle mücadelenin daha güçlü sürdürülebilmesi adına değerlendirilmesi gereken bir husus vardır. Türkiye'de iklimle ilgili yaşanan sorunlarla başa çıkmak adına yapılan hamlelerden biri olarak çevre ve iklim alanındaki Bakanlığın adının: “Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı” olarak düzenlenmesi elbette bu önemli bir adımdır fakat “Çevre, Şehircilik ve İklim Kriziyle Mücadele Bakanlığı” olarak yeniden düzenlenecek olursa iklim kriziyle mücadele konusunda hem devlet bazında kurumsal bilinç yükselecek ve hem de halk nezdinde sorunun önemi daha iyi bir şekilde kavranma imkânı bulacaktır.

Kaynakça

- Akarçay, Ç. (2014). Sürdürülebilirlik Muhasebesi Standartları Kurulu. *Öneri Dergisi*, 11(42), 1-11. <https://doi.org/10.14783/od.v11i42.5000065501>
- Alkan, A., & Türel, A. (2019). Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu'nun Bağımsız Denetim Sistemi Üzerindeki Etkinliği. *Istanbul Management Journal*, 87, 141-158. <https://doi.org/10.26650/imj.2019.87.0006>
- Atvur, S., Güneş Gülal, A., & Uysal Oğuz, C. (2023). İklim Krizi ve Ekolojik Bağlamda Devletin Rolünü Yeniden Düşünmek. *Politik Ekonomik Kuram*, (Özel Sayı), 1-20. <https://doi.org/10.30586/pek.1347417>
- Baysar, Z., Çavuşoğlu, İ. E., & Günaydın, E. (2023). Sürdürülebilir kalkınma amaçları ve göç. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi*, 6(10), 43-84. <https://doi.org/10.59162/tihek.1217860>
- Çanakçıoğlu, M. (2023). Sürdürülebilir ekonomik kalkınma çerçevesinde yeşil büyüme ve yeşil finans. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(4), 537-554. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1217>

- Dalgıç Turhan, G., Özen, T., & Albayrak, R. S. (2018). Kurumsal sürdürülebilirlik kavramı, stratejik önemi ve sürdürülebilirlik performansı ölçümü: Literatür çalışması. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 17-37. <https://doi.org/10.18354/esam.304155>
- Elden Ürgüp, S., & Başar, R. M. (2021). Bağımsız Denetime İlişkin Düzenlemeler ve Bu Düzenlemelerin Etkileri Üzerine Bir Araştırma: Kayseri ve Sivas ili örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(3), 2251-2280. <https://doi.org/10.33437/ksusbd.923387>
- Erol, M., & Aslan, M. (2017). Uluslararası Muhasebe ve Denetim Standartlarının Gelişmesi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12, 55-86.
- Ertan, Y. (2018). Türkiye'de Sürdürülebilirlik Raporlaması (2005-2017). *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 11(3), 463-478. <https://doi.org/10.29067/muvu.410926>
- Gedik, Y. (2020). Sosyal, Ekonomik ve Çevresel Boyutlarla Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 193-208.
- Kandemir, Ş., & Kandemir, C. (2012). *Enron Olayı'nı Doğru Okumak-II: Kıssadan Hisseler*. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 12(38), 86-101.
- Kesimli, İ., & Çahyurt, K. (2018). Kamu Gözetimi Denetimleri ve Yaptırımları: Türkiye–ABD Karşılaştırması. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 10. Yıl Özel Sayısı, 636-660. <https://doi.org/10.29067/muvu.375811>
- Kızılkaya, O., & Mike, F. (2023). İklim Değişikliğinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Değerlendirme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 57, 403-411. <https://doi.org/10.30794/Pausbed.1169890>
- Kumaş, K., Akyüz, A. Ö., Zaman, M., & Güngör, A. (2019). Sürdürülebilir Bir Çevre İçin Karbon Ayak İzi Tespiti: MAKÜ Bucak Sağlık Yüksekokulu Örneği. *El-Cezeri Fen ve Mühendislik Dergisi*, 6(1), 108–117. <https://doi.org/10.31202/ecjse.459478>
- Önce, S., Onay, A., & Yeşilçelebi, G. (2015). Corporate Sustainability Reporting and Situation in Turkey. *Journal of Economics, Finance and Accounting (JEFA)*, 2(2), 230–241. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/374695>

- Özbingöl, A., & Akdoğan, N. (2021). Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu'nun Yıllık İnceleme Raporlarına Göre 2014-2019 Döneminde Türkiye'de Bağımsız Denetimin Gözetiminin Değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 14(2), 451-478. <https://doi.org/10.29067/muvu.846324>
- Özdemir, N. (2024). Güncel Gelişmeler Ekseninde Sürdürülebilirlik Raporlama Sürecinin ve Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartlarının Değerlendirilmesi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(2), 444-458.
- Saban, M., Küçüker, H., & Küçüker, M. (2017). Kurumsal Sürdürülebilirlik İle İlgili Raporlama Çerçevesi ve Sürdürülebilir Raporlamada Muhasebenin Rolü. *İşletme Bilimi Dergisi*, 5(1), 101-115. <https://doi.org/10.22139/jobs.291818>.
- Sağlar, J., & Yüce, D. (2015). Bağımsız Denetimde Kamu Gözetim Kurumunun Rolü ve Kurumdan Beklentilerin Tespitine Yönelik Bir Araştırma. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(3), 45-57.
- Sultanoğlu, B., & Akdoğan, N. (2020). IIRC Çerçevesi Kapsamında Entegre Raporlardaki İçerik Öğelerinin Türkiye ve Uluslararası Karşılaştırılması ve Entegre Raporların Düzenlenmesinde Sürdürülebilirlik Raporlarındaki Bilgilerin Kullanımı. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 22(Özel Sayı), 20-46. <https://doi.org/10.31460/mbdd.646683>
- Şen, H., Kaya, A., & Alpaslan, B. (2018). Sürdürülebilirlik Üzerine Tarihsel Ve Güncel Bir Perspektif. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 26(97), 23-60.
- Türkeş, M. (2001). Küresel İklim Değişikliği ve Olası Etkileri. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 9, 1-44.

Elektronik Kaynaklar

- Borsa İstanbul. (2025). BIST Sürdürülebilirlik Endeksleri. (<https://borsaistanbul.com/> adresinden alındı). Erişim tarihi: 14 Ekim 2025.
- Çevre, Şehircilik Ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2024). *İklim Değişikliği Azaltım Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030)*. Çıdbyayınları. (<https://iklim.gov.tr> Adresinden Alındı). Erişim Tarihi: 14 Ekim 2025.

- Global Reporting Initiative. (a). Mission & history. Global Reporting Initiative. (<https://www.globalreporting.org> adresinden alındı). Erişim tarihi: 14 Ekim 2025.
- IFRS Foundation. (2025-a/b). SASB Standards. (<https://sasb.ifrs.org> adresinden alındı). Erişim tarihi: 14 Ekim 2025.
- İklim Değişikliği Başkanlığı. (2023, Mart-a). Potansiyel Kullanıcıların Belirlenmesi ve Analizi. İklim Değişikliği Başkanlığı Resmî Web Sitesi. (<https://iklim.gov.tr> adresinden alındı). Erişim tarihi: 14 Ekim 2025.
- İklim Değişikliği Başkanlığı. (2022-b). BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi. İklim Değişikliği Başkanlığı Resmî Web Sitesi. (<https://iklim.gov.tr> adresinden alındı). Erişim tarihi: 14 Ekim 2025.
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu. (a). Yetkilendirme. KGK Resmî Web Sitesi. (<https://www.kgk.gov.tr> adresinden alındı). Erişim tarihi: 14 Ekim 2025.
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu. (b). Türkiye Muhasebe Standartları. KGK Resmî Web Sitesi. (<https://www.kgk.gov.tr> adresinden alındı). Erişim tarihi: 14 Ekim 2025.
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu. (c). Başkanın mesajı. KGK Resmî Web Sitesi. (<https://www.kgk.gov.tr/Home> adresinden alındı). Erişim tarihi: 14 Ekim 2025.
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu. (d). Kurumsal yapı ve örgüt şeması. KGK Resmî Web Sitesi. (<https://www.kgk.gov.tr> alındı). Erişim tarihi: 14 Ekim 2025.
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu. (e). Sürdürülebilirlik Standartları Dairesi Başkanlığı hakkında. KGK Resmî Web Sitesi. (<https://www.kgk.gov.tr> alındı). Erişim tarihi: 14 Ekim 2025.
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu. (f). Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları ve TSRS'lerin uygulama kapsamı hakkında duyuru. KGK Resmî Web Sitesi. (<https://www.kgk.gov.tr> adresinden alındı.). Erişim tarihi: 14 Ekim 2025.

- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu. (2018-g). Finansal raporlamaya ilişkin kavramsal çerçeve. KGK Resmî Web Sitesi. (<https://www.kgk.gov.tr/> adresinden alındı). Erişim tarihi: 14 Ekim 2025.
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu. (2024, Kasım 16-h). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 29. Taraflar Konferansı (COP29). (<https://www.kgk.gov.tr/> adresinden alındı). Erişim tarihi: 14 Ekim 2025.
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu. (2023-ı). Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları ve TSRS'lerin uygulama kapsamı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. (<https://www.kgk.gov.tr/> adresinden alındı). Erişim tarihi: 14 Ekim 2025.
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu. (2024-i). Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlarına Yönelik Zorunlu Güvence Denetimlerine İlişkin Duyuru. (<https://www.kgk.gov.tr/> adresinden alındı.). Erişim tarihi: 14 Ekim 2025.
- Task Force on Climate-related Financial Disclosures. (2025). About: History. (<https://www.fsb-tcfd.org/> adresinden alındı.). Erişim tarihi: 14 Ekim 2025.
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2024). Hedef 2053: Net sıfır emisyon. (<https://iklim.gov.tr/> adresinden alındı.). Erişim Tarihi: 14 Ekim 2025.
- T.C. Ticaret Bakanlığı. Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlama Direktifi. (<https://ticaret.gov.tr/> adresinden alındı). Erişim tarihi: 14 Ekim 2025.
- Türk Dil Kurumu. Taksonomi. TDK Güncel Türkçe Sözlük. (<https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.). Erişim tarihi: 14 Ekim 2025.
- United International Reporting Council. (2025). The IIRC. IFRS Foundation. (<https://www.ifrs.org/> adresinden alındı.). Erişim tarihi: 14 Ekim 2025.
- United Nations Framework Convention on Climate Change. (2024). COP 29-United Nations Climate Change Conference. (<https://unfccc.int/> adresinden alındı.). Erişim Tarihi: 14 Ekim 2025.

United Nations Global Compact. The Ten Principles of the UN Global Compact. United Nations Global Compact. (<https://unglobalcompact.org> adresinden alındı). Erişim tarihi: 14 Ekim 2025.

Yazarların Katkı Oranı

Yazarlar çalışmaya eşit katkıda bulunmuştur.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedirler.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu makale insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir.

Rus Sonderweg'inin Öyküsü: Rus Milliyetçiliğini Anlamak¹

The Story of the Russian Sonderweg: Understanding Russian Nationalism

Hüseyin ETİL^a

Öz

Soğuk Savaş'ın bitişi ve Sovyetler Birliği'nin çöküşü bir bütün olarak modernleşmenin daha çok sorgulandığı bir sürece yol açmıştır. Aydınlanmanın evrensellik iddiasıyla ortaya çıkan soyut rasyonalizminin gerilediği bu evrede alternatif tarih tasavvurları “büyük politika”ya damgasını vurmaya başlamıştır. Doksanlı yılların kozmopolit, liberal iyimserliğinin ardından siyasal tahayyülün giderek kültürelleşmesi ve kimikleşmesi milliyetçilik, otoriterlik, popülizm çalışmalarına yeni bir ivme kazandırdı. Paradoksal bir şekilde tarihin sonunun ilan edildiği bir dönemde tarih, kültür ve kimlik konuları politik ve akademik dünyada daha merkezi konular haline gelmeye başlamıştır. Bu bağlamda ülkelerin iç ve dış politikalarını anlamak ülkelerin benlik tahayyüllerini anlamaktır. Rusya siyasetini anlamak açısından Rusya'ya odaklanan İdil Tunçer-Kılavuz'un çalışması bu konuda önemli katkılar

¹ Tunçer-Kılavuz, İ. (2023). *Rus milliyetçiliği*. Doğan Kitap.

^a Dr. Hüseyin Etıl. . huseyinetil@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4045-646X>

Bu makaleye atfı için / To cite this article: Etıl, H. (2026). Rus Sonderweg'inin Öyküsü: Rus Milliyetçiliğini Anlamak. Toplum ve Kimlik Dergisi, 3(1), 181-186. Doi:10.5281/zenodo.17534073

Geliş Tarihi (Received): 20.06.2025 / Kabul Tarihi (Accepted): 10.10.2025

taşımaktadır. Bu kitap değerlendirme yazısında İdil Tunçer-Kılavuz'un *Rus Milliyetçiliği* çalışması değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: milliyetçilik, ben-idraki, Slavofilizm, Sonderweg, tarihsel tahayyül.

Abstract

The end of the Cold War and the collapse of the Soviet Union as a whole led to a process in which modernization was increasingly questioned. In this era, in which abstract rationalism, which emerged with the Enlightenment's claim to universality, declined, alternative historical conceptions began to leave their mark on “grand politics”. Following the cosmopolitan, liberal optimism of the 1990s, the increasing culturalization and identity-based nature of political imagination gave new momentum to studies on nationalism, authoritarianism, and populism. Paradoxically, in a period when the end of history was proclaimed, history, culture, and identity became more central issues in the political and academic worlds. Paradoxically, in a period when the end of history was proclaimed, history, culture, and identity became more central topics in the political and academic world. In this regard, understanding countries' domestic and foreign policies means understanding their self-perceptions. From the perspective of understanding Russian politics, İdil Tunçer-Kılavuz's work, which focuses on Russia, makes important contributions in this regard. This book review will evaluate İdil Tunçer-Kılavuz's work on Russian Nationalism.

Keywords: nationalism, self-perception, Slavophilism, Sonderweg, historical imagination.

1. Giriş

Soğuk Savaş'ın bitişi ve Sovyetler Birliği'nin çöküşü bir bütün olarak modernleşmenin daha çok sorgulandığı bir sürece yol açmıştır. Aydınlanmanın evrensellik iddiasıyla ortaya çıkan soyut rasyonalizminin gerilediği bu evrede alternatif tarih tasavvurları “büyük politika”ya damgasını vurmaya başlamıştır. Paradoksal bir şekilde tarihin sonunun ilan edildiği bir dönemde tarih, kültür ve kimlik konuları politik ve akademik dünyada daha merkezi konular haline gelmeye başlamıştır. Doksanlı yılların kozmopolit, liberal iyimserliğinin ardından siyasal tahayyülün giderek kültürelleşmesi ve kimlikleşmesi milliyetçilik, otoriterlik, popülizm çalışmalarına yeni bir ivme kazandırdı. 2008 finansal krizi neo-liberal kapitalizme

karşı sol eleştirilerden ziyade milliyetçi-muhafazakâr, dindar sağ eleştirilerinin öne çıkmasına yol açtı. Soğuk Savaş'ın bitişi, Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte Sosyalist Rusya yerini zaman içinde iyice pekişen Milliyetçi Rusya imajına bıraktı. Hatta Çin Halk Cumhuriyeti de giderek daha yaygın bir şekilde devrim öncesi Çin'e uzanan geniş ölçekli analizlere konu olmakta, "komünist idea"dan ziyade Konfüçyen milliyetçi-muhafazakâr bürokratik zihniyet koduyla okuyan yaklaşımlar çoğalmaktadır. Batı'da gerileyen tarihsel tahayyül Batı dışı toplumlarda uyanışa geçmiştir. Bunlara ek olarak Ukrayna-Rusya savaşı da milliyetçilik tartışmasına yeni bir boyut kazandırdı: Bir yanda kendi resmi tarihini dokuzuncu yüzyıldaki Kiev Devleti'yle başlatan Rusya'nın savaşı meşrulaştırırken kullandığı üstünlükçü etnik milliyetçi söylemi, diğer yanda Ukrayna'nın işgale karşı yurtseverlik üzerinden kurduğu ("Ukrayna savaşmayı bırakırsa Ukrayna olmayacak" sloganı) yurttaşlığa dayalı eşitlikçi sivil milliyetçiliği "milliyetçilik tartışmaları"nı yeniden alevlendirmiştir. Peki, Ukrayna'nın ulusal tahayyülünü kendi ulusal tahayyülü için tehdit olarak gören Rus milliyetçiliği nedir, nasıl bir tarihsel süreç içinde şekillenmiştir? Bu ve benzeri soruları kalkış noktası olarak kabul eden İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü öğretim üyesi İdil Tunçer-Kılavuz'un *Rus Milliyetçiliği* çalışması Rus milliyetçiliğinin anlaşılması açısından geniş kapsamlı ve analitik bir yaklaşım sunmaktadır.

2. Rus Ben-İdraki'nin Oluşumu

Türkiye'de Rusya'ya dönük ilgi daima keskin bir politik tona sahip olmuştur. Rusya'ya karşı olmak ya da Rusya yanlısı olmak arasında salınan bu durum Soğuk Savaş döneminin retoriğiyle birleşerek militanlaşmıştır. Post-Sovyet dönemde bu durum kendisini Avrasyacılık suretinde göstermiştir. Bu ideolojik kabuller vasatına karşılık Kılavuz'un metni akademik bilgi üretimi açısından gerekli eleştirel mesafeyi korumakta, gerekli epistemolojik ve metodolojik titizliğe dikkat etmektedir. Metin bu itibarla geniş bir literatürden beslenmektedir. Rusya hakkındaki akademik üretim daha çok uluslararası ilişkiler alanının bakış açısından reel-politik, jeo-politik, güçler dengesi gibi yaklaşımlara dayalı olarak gerçekleşmiş sınırlı bir üretdir. Kılavuz'un çalışması ise kimliğe odaklanarak reel-politik ve jeo-politik analizlere tarihsel ve kimliksel bir boyut eklemektedir. Bu okuma tarzı jeo-politik muhakemeyi dışlamadan ama ona tarihsel derinlik kazandırmayı amaçlamaktadır. Rus milliyetçiliğine geniş bir tarihsel periyot içinden bakan çalışma, Nikolay Trubetskoy'un (2020) ifadesiyle *Rus-ben idrakinin* oluşumunu bizlere özlü ve sarıh bir anlatımla sunmaktadır. Sosyolojik çalışmalarda kimlik meselesi oldukça geniş yer bulmakla birlikte

uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi sahaları bu konuda aynı popülerliği paylaşmamaktadır. İç ve dış politikayı anlamak biraz da ülkelerin benlik tahayyüllerini anlamaktır. Bu açıdan Rusya siyasetini anlamak biraz da Rus kimliğini anlamaktır. İdil Tunçer-Kılavuz'un çalışması bu konuda önemli katkılar ihtiva etmektedir.

Üç bölümden oluşan kitabın birinci bölümünde 1917 Ekim Devrimi öncesi dönemdeki Rus milliyetçiliğinin güçlü köklerine, erken dönem Rus millî bilincinin uzun tarihsel periyoda ve Batılılaşma dönemindeki kurucu momente odaklanıyor. İkinci bölüm ise ülkemizde sol entelijensiyanın Marksist-Leninist formasyonundan kaynaklı göz ardı edilen Sovyetler Birliği dönemindeki Rus milliyetçiliğine, Stalin'in milliyetçiliğe doğru yaptığı büyük geri dönüşe, "millî bolşevizme" yakından bakmaktadır. Bu bölümde Rus halkı arasında yapılan bazı popüler anketlerde gözlemlenen Sovyetler Birliği'ne dönük büyük özlemin, basitçe sosyalizm özlemi olmadığı, büyük ölçüde Emperyal Rusya'ya dönük bir özlem olduğu anlaşılmaktadır. Son bölümde ise post-Sovyet dönemde Rus milliyetçiliğine, Rus yeni sağına, farklı akım ve ekollere, Putin dönemi Rus milliyetçiliğinin aktüel durumuna ve Putin'in yapmak istediği büyük dönüşe dikkat çekiliyor. Çalışma böylece bu okuma serüveninin sonunda zihinlerde derli toplu bir Rus milliyetçiliği imajı oluşturuyor.

Birinci bölümde Rus milliyetçiliğinin tarihsel gelişimi modernleşme tecrübesiyle birlikte ele alınıyor. Erken dönemden itibaren dil, din, coğrafya ve kültür eksenli şekillenmeye başlayan Rus millî kimliği ideal şeklini 15. yüzyılda elde etmiştir. İstanbul'un fethinden sonra etkisi giderek güçlenen Rus Ortodoks kilisesi, üçüncü Roma olarak Moskova'nın yükselişi ve Rus toprağı vurgusu Rusluk bilincinin kurucu üçlü motifini oluşturmuş ve devletin hareketini de daima belirlemiştir. Rus yazarı Nikolay Karamzin'in "dünya vatandaşları olduk ve Rus olmaktan vazgeçtik" dediği Batılılaşma evresi Rus tarihi açısından bir diğer kırılma dönemidir. İlk etapta Batıyla eşit ve özgüvenli ilişki çok geçmeden yerini Batı rasyonalitesine karşı derin bir şüpheye bırakmış, Batı düzenine karşı Rus kaosu övülmeye başlanmıştır. Hesapçı rasyonalite, öngörülebilirlik karşısında Rus kaosu spontanlık, beklenmezlik ve tahmin edilemezlik olarak Rus ruhunun ifadeleri olarak görülmüştür. Batılı değerler olarak görülen eşitlik ve özgürlük karşısına Rus değerleri çıkarılmıştır. Buna göre mutluluk uyumda, eşitlik adalette, özgürlük tutkudur (Tunçer-Kılavuz, 2023: 24-25). Bu dönemin Rus milli bilinci kendisini Batı karşıtlığı üzerinden tanımlamış ve Rusya'ya özgü yol (*Sonderweg*) tartışmaları bu dönemde çıkmıştır. Rusya'nın batılılaşmasını eleştiren, gerçek Hristiyan devletinin kurulmasını talep eden ve Petro öncesi Rus yaşam tarzına dönmek isteyen Slavofiller, bu evrenin dikkat çekici milliyetçi-muhafazakâr entelektüellerinden neşet etmiştir.

Onlara göre Rusya, Batı'nın antiteziydi. Batılı biçimler Rus özüne yabancıydı. Rus özüne uygun politik, kültürel ve toplumsal biçimler yaratılmalıydı. Slavofiller, Rusya'nın Batı'dan yabancılaşmasını savundular. Ortodoksluk, otokrasi ve *narodnost* (millî görüş) Rus milliyetçi-muhafazakârlığının temel bileşenleri olmuştur. Dostoyevski'nin "Rus olmak Ortodoks olmaktır." (Tunçer-Kılavuz, 2023: 77) görüşünü bu iklimde dile getirdiğini edebiyat okurları akıllarına getireceklerdir.

3. Slavofiller'den Milli Bolşevizm'e

Sovyet devriminden sonra kurulan Bolşevik hükümeti eski düzenin tüm mirasını reddetmiştir. Bolşevikler milli ve dini varoluşu imhaya girişerek sol nihilizmi iktidara taşımıştı. Ortodoks inancı yerine ateizm geçmiş, milliyetçiliğin yerine de enternasyonalizm ikame edilmiştir. Yeni rejimin ideolojisi olan Marksizm açısından Rus milliyetçiliği büyük bir tehdit olarak görülüyordu (Tunçer-Kılavuz, 2023: 135). Ancak Marksizm zaman içinde Rus milliyetçiliğine yenik düştü. Kitabın en özgün tezlerinden birisi ikinci bölümde karşımıza çıkmaktadır. Kılavuz'a göre Rus millî kimliği ve Rus milliyetçiliği modern şeklini, çarlık döneminden kalma birçok motifi de tutarak, Sovyet döneminde bulmuştur (2023: 13). Sovyetler Birliği'nin ilk on yılında otokrasi ortadan kaldırılmış, Ortodoks inancı ateizmle yer değiştirmiş, milliyetçilik yerini enternasyonalizme bırakmıştır. Yeni rejimin ideolojisi olan Marksizm'in ana rakibi milliyetçilik olmuştur. Ancak Stalin döneminde yaklaşan savaşa karşı seferberlik içinde başlayan milliyetçi büyük dönüşümle birlikte "Büyük Rus Şovenizmi", "Büyük Rus Halkı" olarak yeniden dirilmiş, Troçkist komünist dünya devrimi yerine Stalinist "tek ülkede sosyalizm" anlayışına geçilmiş, "Sovyet vatanseverliği" kavramı bu dönemde ortaya çıkmıştır. Lenin döneminde yasaklanan "vatan", "vatanseverlik", "anayurt" gibi kavramlar yeniden tedavüle girmiştir. Büyük Sovyet sinemacısı Eisenstein Rus İmparatorluğu'nun ilk çarı olan korkunç İvan hakkındaki filmini "Anayurt Savaşı" esnasında çekmiştir. 1970'lerde ise Sovyetler Birliği'nin Marksizm'in bakış açısından değil de Rus millî bakış açısından meşrulaştırmak anlamında kullanılan "Millî Bolşevizm" akımı tabandan yükselerek milliyetçiliği güçlendirmiştir (Tunçer-Kılavuz, 2023: 46).

4. Sonuç

Kitabın son bölümünde ise Sovyetler Birliği dağılırken ve Rusya kurulurken Rus milliyetçiliğinin akıbetini, farklı milliyetçilikleri incelenmektedir. Rus *Sonderweg*'i olarak Rus Milliyetçiliği (ve Putinizm) bu süreç içinde giderek hâkim görüş konumuna yükselmiştir.

1920’lerin “Batının çöküşü” tezleri Rusya ekseninde yeniden sahiplenilmeye başlanmıştır. Putin liderliğinde Rusya İmparatorluk kaybını telafi edecek, hem ideolojik (liberal-hümanist medeniyetçiliğe karşı Rus kültürün müdafaası) hem jeopolitik (geniş mekân siyaseti Avrasyacılık) söylem ve eylemleri gündemine almıştır. Hem 15. yüzyıldaki imparatorluğa sıçrama anını hem Batılılaşma karşısındaki milliyetçi-muhafazakâr itirazı hem de İkinci Dünya Savaşı’ndaki vatan savunmasını şahsında mezcetmeye çalışan Putin, kendi dönemini bu büyük tarihsellik içinde görmektedir. Putin şahsında Rus milliyetçiliği küreselleşmeye, izolasyonist bir ulusalcılıkla değil, milliyetçi-muhafazakârlığın emperyal iç güdüsünü kışkırtan siyasetiyle karşılık verme eğiliminde olmuştur. Katolikliğe ve Protestanlığa karşı Ortodoksluk, parlamentarizme karşı otokrasi, bireyciliğe karşı ulusal gelenekçilik gibi antagonizmlerle Batılılaşmaya karşı girişilen özgün bir yol arayışı Rus milliyetçiliğini karakterize etmiştir. Kılavuz’un dikkat çektiği üzere Rus milliyetçiliğinin önemli damarları Rusya tarihinin Batı’dan farklı bir çizgide geliştiği inancıydı. Rus milliyetçileri, Rusya’nın kendisine yeni bir “milli” gelişme yolu bulması gerektiği fikrini savunmuşlardır. Çağdaş Rus milliyetçileri de Rusya için “özgün yol” inancını paylaşıyorlardı (Tunçer-Kılavuz, 2023: 135). İdil Tunçer-Kılavuz’un milliyetçiliğin farklı akım ve aktörlerini de kapsayan zengin bir içerik sunduğu kitabında Rus milliyetçiliğinin öyküsünü, Rus *Sonderweg*’i öyküsü olarak da okuyabiliriz.

Kaynakça

Tunçer-Kılavuz, İ. (2023). *Rus milliyetçiliği*. Doğan Kitap.

Trubetskoy, N. (2020). *Rus ben-idraki*. (V. İmanbeyli, Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.

**“Wolfgang Reinhard, Modern Devletin Tarihi-Başlangıçtan Günümüze”, Kitap
Değerlendirmesi, Runik Kitap, 2025**

**“Wolfgang Reinhard, Geschichte Des Modernen Staates-Von den Anfängen his zur
Gegenwart”, Book Review, Runik Publishing, 2025**

Ertuğrul YAZAR ^a

Öz

Wolfgang Reinhard’ın “Modern Devletin Tarihi-Başlangıçtan Günümüze” adlı eser, 2007 yılında Almanya’da yayımlanmış ve 2025 yılında Türkçeye çevrilmiştir. Yazarın temel iddiası ve eserin ana teması Avrupa’nın devleti icat/keşif ettiğidir. Yazar bu eserinde, modern devletin tarihini başlangıcından günümüze kadar kapsamlı, tutarlı, özlü, akıcı bir dille ve özgün bir surette ele almaktadır. Okuyucular bu eserde, disiplinlerarası bir yaklaşımla devletin tarihsel kökenleri, yapısı, büyüme süreci, dönüşümü ve çöküşü sürecini bulmaktadır. Yazar; i. modern devletin Avrupa’daki özgül tarihsel ve kültürel koşullardan doğduğunu, ii. savaş-maliye-bürokrasi döngüsü, hukuksallaşma, sembolik pratikler ve siyasal kültür süreçlerinin etkileşimi sayesinde Avrupa’da dönüşerek büyüdüğünü, iii. bu süreçte soylular ve kiliseler gibi siyasi rakiplerini boyunduruk altına aldığını, iv. meşruiyet ve egemenlik aşınması üzerinden kutuplaşmış bir toplum oluştuğunu ve v. egemenliğin erozyona uğramasıyla beraber devletin çöküş sürecine girdiğini tarihsel bir perspektifle açıklamıştır. Eserin, devlet kuramları

^a Dr., İnsan Hakları ve Eşitlik Uzmanı, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, yazarertugrul@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2508-1201

Bu makaleye atıf için / To cite this article: Yazar, E. (2026). “Wolfgang Reinhard, Modern Devletin Tarihi-Başlangıçtan Günümüze” Kitap Değerlendirmesi, Toplum ve Kimlik Dergisi, 3(1), 187-198. Doi: 10.5281/zenodo.18451615

Geliş Tarihi (Received): 22.09.2025 / Kabul Tarihi (Accepted): 10.12.2025

çalışan araştırmacılar ve ilgililer için giriş niteliğinde temel bir eser olduğu ve yeni çalışmalara ilham kaynağı olacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Wolfgang Reinhard, modern devlet, modern devletin yükselişi ve çöküşü, uluslararası insan hakları hukuku

Abstract

The book named “Geschichte Des Modernen Staates-Von den Anfiingen his zur Gegenwart” of Wolfgang Reinhard was published in Germany in 2007 and was translated into Turkish in 2025. The fundamental claim of the author and the main theme of the book is that Europe invented/discovered the state. In this work, the author comprehensively, consistently, concisely, and fluently explores the history of the modern state from its inception to the present day, employing a distinctive language. Readers explore the historical origins, structure, rise process, transformation, and decline of the state through an interdisciplinary approach. The author explains from a historical perspective that: *i.* the modern state emerged from specific historical and cultural conditions in Europe; *ii.* it transformed and grew in Europe through the interaction of the war-finance-bureaucracy cycle, legalization, symbolic practices, and political culture processes; *iii.* in this process, it subjugated political rivals such as the nobility and the churches; *iv.* a polarized society emerged through the erosion of legitimacy and sovereignty; and *v.* the state entered a period of decline with the erosion of sovereignty. The work is considered a fundamental introductory work for researchers and those interested in state theories and will inspire new studies.

Keywords: Wolfgang Reinhard, modern state, rise and decline of the modern state, international human rights law.

1. Giriş

Tanıtımı ve kritiği yapılacak olan “Modern Devletin Tarihi-Başlangıçtan Günümüze (Geschichte Des Modernen Staates-Von den Anfiingen his zur Gegenwart)” adlı kitabın yazarı Prof. Dr. Wolfgang Reinhard, Freiburg Üniversitesi’nde fahri modern tarih profesörü ve Erfurt’taki Max Weber Merkezi’nin seçilmiş öğretim üyesidir. 1937 doğumlu olan yazar 1963 yılında Freiburg Üniversitesi’nde tarih alanında doktora derecesi almış olup akademik çalışmalarının ardından 1977 yılında Augsburg Üniversitesi’nde erken modern tarih profesörü

ve 1990 yılında da Freiburg Üniversitesi'nde de modern tarih profesörü olmuştur. Yazarın temel çalışma alanları; 16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa'nın din tarihi, devlet iktidarı tarihi, tarihsel antropoloji ve 1415-2015 yılları arasında Avrupa'nın yayılma tarihidir (The British Academy, t.y.).

Yazar, monarşi ve devlet iktidarı, yöneticilerin ve kurumların yapısı, iktidar araçları ve siyaseti, modernite, kurumsal kültür, diplomasi, kriz ve dönüşüm temaları üzerine kurduğu ve Avrupa'nın başlangıçtan günümüze karşılaştırmalı anayasal tarihini incelediği “Geschichte der Staatsgewalt” adlı ödüllü eserinin sentetik bir özeti niteliğinde bu eseri hazırlamış ve 2007 yılında Münih'te yayımlamıştır. Eser, Türkçe yayım haklarının alınmasının akabinde Tuna Sena Kara tarafından çevrilmiş ve 2025 yılının Eylül ayında Runik Kitap tarafından basılmıştır (Reinhard, 2007: 1-6).

2. Eser İçeriği ve Kritiği

Tanıtımı ve kritiği yapılacak olan “Modern Devletin Tarihi-Başlangıçtan Günümüze (Geschichte Des Modernen Staates-Von den Anfängen his zur Gegenwart)” adlı kitabın yazarı Prof. Dr. Wolfgang Reinhard, Freiburg Üniversitesi'nde fahri modern tarih profesörü ve Erfurt'taki Max Weber Merkezi'nin seçilmiş öğretim üyesidir. 1937 doğumlu olan yazar 1963 yılında Freiburg Üniversitesi'nde tarih alanında doktora derecesi almış olup akademik çalışmalarının ardından 1977 yılında Augsburg Üniversitesi'nde erken modern tarih profesörü ve 1990 yılında da Freiburg Üniversitesi'nde de modern tarih profesörü olmuştur. Yazarın temel çalışma alanları; 16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa'nın din tarihi, devlet iktidarı tarihi, tarihsel antropoloji ve 1415-2015 yılları arasında Avrupa'nın yayılma tarihidir (The British Academy, t.y.).

Yazar, monarşi ve devlet iktidarı, yöneticilerin ve kurumların yapısı, iktidar araçları ve siyaseti, modernite, kurumsal kültür, diplomasi, kriz ve dönüşüm temaları üzerine kurduğu ve Avrupa'nın başlangıçtan günümüze karşılaştırmalı anayasal tarihini incelediği “Geschichte der Staatsgewalt”¹ adlı ödüllü eserinin sentetik bir özeti niteliğinde bu eseri hazırlamış ve 2007 yılında Münih'te yayımlamıştır. Eser, Türkçe yayım haklarının alınmasının akabinde Tuna

¹ “Devlet İktidarının Tarihi” olarak da anılan yayının içindekiler kısmı için Bkz. <https://www.gbv.de/dms/hebis-mainz/toc/074529293.pdf> Wolfgang Reinhard (2007). Geschichte der Staatsgewalt: Eine vergleichende, Verfassungsgeschichte Europas von den Anfängen bis zur Gegenwart.

Sena Kara tarafından çevrilmiş ve 2025 yılının Eylül ayında Runik Kitap tarafından basılmıştır (Reinhard, 2007: 1-6).

Yazar bu yayınında, modern devletin oluşumunu, yükselişini ve düşüşünü “*Modern devlet nasıl doğdu, nasıl dönüştü ve yükseldi ve hâlâ bir geleceği var mı?*” sorusu üzerinden incelemektedir. Eserin Türkçe arka kapağında bu süreç şu sözlerle aktarılmış: “*Modern Devletin Tarihi, yalnızca geçmişi değil, devletin bugünkü sınırlarını ve yarının olasılıklarını da sorgulayan çarpıcı bir bakış sunuyor.*”

Yazar eserini kaleme alırken tarih, insan hakları hukuku, uluslararası ilişkiler, siyaset teorisi, kamu yönetimi, maliye, vergi hukuku, kültür tarihi gibi alanlardan faydalanarak disiplinlerarası bir çerçeve sunmuştur. Bu kapsamda yazarın hedef kitlesi bu bilim alanlarında çalışan araştırmacılar, büyük oranda hukuk tarihçileri ve öğrenciler ile ilgililerdir. Eser, akademik dili ve karşılaştırmalı tarih analizi yönüyle büyük oranda alanında uzman okuyucuya yöneliktir. Bununla birlikte gerek yayının kısa ve akıcılığı ile her bir bölümün kısa ve kendi içinde tutarlılığı, gerekse de Sn. Kara’nın başarılı çevirisi sayesinde herkes tarafından da okunabilecek düzeydedir.

Eser; “*Temel Bilgiler ve Temel Sorular*”, “*Modern Devletin Yükselişi*” ve “*Modern Devletin Çöküşü*” şeklinde üç bölümden ve “*İleri Okuma İçin Kaynakça*” ekinden oluşmaktadır. Eserin ilk bölümü teorik bir giriş niteliğinde olup devletin tarihsel doğuşuna odaklanmaktadır (s.5-31). Reinhard kitaba “*Devleti, Avrupa icat etti.*” cümlesiyle başlar ve bu iddianın kışkırtıcı olduğunu da kabul eder (s.5).

Yazarın bu iddiasına yönelik iki karşıt görüşü eserin diğer kısımlarına geçmeden vermek icap eder. İlk eleştiri, orijinal dilindeki “*erfinden*” ile keşfin mi, icadın mı kast edildiğinin genellikle belirsiz olduğuna yöneliktir. Görgün (2018: 58) bu hususu, “*Yani icat ederek keşfettikleri gibi keşf ederek de icat etmişlerdir.*” sözleriyle açıklar ve Reinhard’ın Avrupa merkezci yaklaşım ve ön kabulünün doğru olmadığını belirtir (Görgün, 2018: 59). İkinci eleştiri de Krosigk (2008) tarafından benzer yaklaşımla yapılmış ve şu soru sorulmuştur: “*Avrupa gerçekten de devleti kendisi için icat ettiğini iddia edebilir mi?*” Yazar, Amerika Birleşik Devletleri örneğini vererek karşılaştırmalı ve derinlemesine bir bakış eksikliği olduğunu ortaya koyar. Alexis de Tocqueville’in (1830) “*De la Démocratie en Amerique*” adlı

kitabına² değinerek, kitapta 1830’larda Amerika Birleşik Devletleri’ndeki demokratik koşulların oluştuğunun ortaya konulduğunu, sanayi ve ticaret, bankacılık ve demiryolları, yollar ve kanallar gibi kamu altyapı projelerini teşvik etmek için devletin ekonomik ve mali politikalar uyguladığını aktarır. İki eleştirisinin de haklılık payı olduğunu belirtmekte yarar vardır. Gerçekten de eser, en baştan Avrupa dışındaki diğer tarihsel modern devletleşme modellerini dışlayarak dar bir çerçeve üzerine inşa edilmiştir.

Wolfgang Reinhard ise iddiasını kanıtlamak amacıyla, Avrupalı olmayanların Avrupalılardan zaman zaman daha üstün topluluklar oluşturduğunu kabul etmekle beraber bu toplulukların devlet değil “*krallık/imparatorluk*” olarak adlandırılabileceğini açıklar. Çin veya İslam dünyasındaki siyasi oluşumların devlet benzeri örgütlenmeler olduğunu ancak modern devletin uhdesinde barındırdığı aygıtları taşımadığını, hiçbir zaman sahneden tesadüfen kaybolup modern devletlere yer açmadıklarını ve modern devletin kökeninin Avrupa uygarlığında yattığını iddia eder (Beck, t.y.).

Yazar devletin; egemenlik, hukuk, bürokrasi ve savaş aygıtı açısından ancak Avrupa’ya özgülenebileceğini ileri sürer. Yazar, Carl Schmitt’in “*devleti tarihsel bir döneme bağlı somut bir kavram*” olarak tanımlamasını, Filozof Georg Wilhelm Friedrich Hegel’in “*devletin kendi içinde ahlaki bir bütün, özgürlüğün hayata geçirilmesi ve dolayısıyla dünya tarihinin nihai gayesi*” fikrini referans alarak modern devletin Avrupa’ya özgü tesadüfi bir tarihsel ürün olduğunu vurgular (s.5-6).

Yazar’a göre modern devletin Avrupa’da doğunun temel gerekçesi, güç ilişkilerinin Avrupa’da kurumsallaşmasıdır (s.7). İnsanlar arasındaki rekabet, eşitsizlik beraberinde örgütlü iktidarı ve devleti getirmiştir. Samuel Finer’in (1997) “*baskı-kaynak çıkarma döngüsü*” ile Max Weber’in (1946) “*şiddet tekelinin merkezileşmesi*” kavramlarına atıfla devletin savaş ve mali ihtiyaçlarla büyüdüğünü ortaya koymuştur (s.8).

Yazara göre; “*Devletlerin temelleri savaşlarda atılmıştır.*” (s.8). Yazar, savaşın tarihsel dönüşümünü özel girişimcilerden profesyonel ordulara geçiş üzerinden analiz etmekte; savaşın maliyeti, disiplinin önemi ve askeri organizasyon ve komuta hiyerarşisinin sadeleştirilmesi üzerinde durmaktadır (s.80). Yazar savaşların devletleşme sürecinde kritik

² “*Amerika’da Demokrasi*” olarak bilinen eser, eski Fransız bakan Alexis de Tocqueville’in 1830 yılında Gustave de Beaumont ile birlikte, cezaevi sistemini incelemek üzere gönderildiği Amerika’da edindiği gözlemlerden yararlanarak Amerikan demokrasi deneyimini incelediği ve 1835 yılında yayımladığı kitabıdır.

öneme sahip olduğu iddiasının totaliter devletler de dahi geçerli olduğunu belirtir: “*Modern devlet, kökenleri itibariyle genel olarak bir savaş devletiyse, Almanya ve İtalya’daki, Rusya ve Çin’deki özellikle şiddet içeren totaliter varyantının da savaşlardan, iki dünya savaşından ve sonuçlarından ve devrimci iç savaşlardan ortaya çıkması şaşırtıcı değildir. Özellikle Avrupa faşizminde savaşçılık ideolojisi zirveye ulaşmıştır.*” (s.101).

Yazar, Georg Jellinek ve Max Weber’in modern devleti, modernite öncesi yönetimlerden ayıran beş temel özelliğinin 18’inci yüzyılın sonları ve 19’uncu yüzyıldaki devrimlerden sonrası üç yeni özellik daha kazanarak toplam sekiz özellik ile nitelendirilebileceğini belirtir. Bu nitelikler; “*1. Tek bir devlet toprağı olarak birleşik bir egemenlik alanı, 2. Kalıcı yerleşik bir insan topluluğı olarak tek ve birleşik bir halk, 3. Egemenliğe sahip birleşik bir devlet otoritesi, 4. Fiziksel şiddetin içeride meşru kullanımının tekeli, 5. Fiziksel şiddetin dışarıda meşru kullanımının tekeli, 6. Modern devlet bir hukuk ve anayasa devletidir. 7. Modern devlet bir ulus devletidir. 8. Modern devlet bir demokrasi temsilidir.*” (s.8-11). Yazar bu nitelendirmesinin doğruluğunu günümüzden verdiği şu örnekle ispatlamaya çalışmıştır: “*1999 yılında uluslararası hukuk tarafından tanınan yüz doksan bir siyasi topluluktan yüz doksanı resmi olarak modern, demokratik, ulusal ve anayasal devletlerdi.*” (s.11).

Yazar, birinci bölümde muhtelif çıkarımlarda bulunur. Bunlardan ilki, modern devlet öncesi ve dışındaki diğer yönetim türlerini Machiavelli (prenslikler ve cumhuriyetler) ve Homeros’tan (monarşi ve poliarşi) farklı olarak imparatorluklar ve cumhuriyetler şeklinde iki ana tipe ayırması ve bu oluşumların farklılıklarıyla beraber modern devletin yükselişinde rol oynadığıdır (s.13). Yazar, tüm yönetim biçimlerinin farklı tiplerinin modern devlet modeline katkı sağladığını ileri sürer ve modern devletin köklerinin antik imparatorluklar ve (modern öncesi) şehir cumhuriyetlerinde aranması gerektiğini belirtir. Bununla birlikte bu modellerin aralarında ciddi farklar bulunduğunu da açıklar. Örneğin imparatorlukta modern devletteki gibi toprak ve nüfus homojenleşmesi yoktur; ancak nüfus, ekonomik üretkenlik ve silahlanma gibi kültürel kazanımları mevcuttur (s.16).

İkinci olarak, insanın “*siyasal bir varlık*” olduğunu ve günümüzdeki sivil toplum kuruluşlarına referansla aşırı devlet ve piyasa gücüne karşı bir tepki olarak sivil toplumun doğduğunu belirtir (s.20). Üçüncü olarak, modern devletin siyasi, toplumsal ve ekonomik süreçlerin hukuk ve düzene göre işletilmesi sürecini “*şiddet tekeli*”nin yanı sıra “*hukuk tekeli*”ni de kullanmasıyla yürüttüğünü ve bu sayede “*anayasal bir devlet*” olduğunu açıklar. Modern devletin insan haklarına bağlı olduğunu ortaya koyarak yargıya erişim hakkı,

yasaların geriye yürümezliği ilkesi, orantılılık ilkesi, kuvvetler ayrılığı gibi “*insan hakları hukukunun ilkeleri*”ne yer verir (s.21-22). Yazar, “*temel haklar ve insan haklarının ancak, anayasada yer alan devlet otoritesinin kendi kendini sınırlaması ilkesi sayesinde geçerli olduğunu*” belirtir. Ardından hukukun din ve gelenekten farkını açıklayarak hukukun ortaya çıkışının, günümüzdeki devletin kanun yapma tekeliyle gizlenen çok boyutluluğu sayesinde olduğunu belirtir (s.24).

Dördüncü olarak, modern devlet öncesi oluşumlardaki hukuki düzenlemelerin yeterince uygulanmaması eleştirisinde bulunur. Aydınlanma dönemine atıfla eleştirel tutumun ve şeffaf yasal düzenlemelerin rasyonelliği üzerinde durur (s.28). Özetle yazar ilk bölümde devletin temel niteliklerini aktardıktan sonra devlet-toplum, devlet-hukuk arasındaki ilişki ve siyaseti anlamada modern kültür tarihinin önemini ele almıştır (Krosigk, 2008: 2).

Yazar kitabın yaklaşık üçte ikilik kısmını oluşturan “*Modern Devletin Yükselişi*” başlıklı ikinci bölümünde, devletin tarihsel biçimlerini karşılaştırmalı olarak ele alır ve modern devletin yükselişi için önceden varsayılmış gerekli koşulların ve bin beş yüz yıl boyunca gerçekleşen bir dizi rastlantısal olayın Avrupa’da modern devletin yükselişi için yeterli koşulları oluşturduğunu iddia eder (s.31-109).

Yazar bu bölüme de kışkırtıcı bir soru sorarak başlar. Modern devletin oluşumunda “*Neden Avrupa?*” sorusuna mekânsal parçalanmışlık (*ki bu hususta haritaya tek bir bakışın bile kâfi olduğunu iddia eder*) ve Avrupa’nın siyasal çoğulculuğu şeklinde cevap verir (s.31).³ Yazar, Avrupa’nın diğer kıtalardan farkını, Avrupa’nın çok merkezli güç yapısının beraberinde rekabeti ve yeniliği teşvik ederek modern devletin doğuşunu mümkün kılmasına bağlamıştır: “*Tüm Avrupa’yı kalıcı olarak tek bir imparatorluğa entegre etmek veya onu kalıcı bir hegemonyaya tabi tutmak hiçbir zaman mümkün olmamıştır.*”. Bu konudaki savını yine tarihten küçük bir ölçekte olsa Balkan Yarımadası örneği ile desteklemeye çalışır (s.31).

Yazar ayrıca Avrupa’da, modern bir iktidar devletine giden yolun “*monarşi*”den geçtiğini belirtir (s.35). Kralın hata yapmayacağı Birleşik Krallık gibi istisnalar dışında zamanla kralın yetkilerinin kısıtlandığını ve Parlamantonun etkisini artırdığını izah eder. Yazar, Avrupa’nın

³ Osmanlı tarihi ve İslam düşünce tarihi alanında da çalışmaları bulunan Prof. Dr. Tahsin Görgün ise “*Avrupa merkezcilik*” olarak beliren bu tezahürü “*tarihin, tarih yazarlığı üzerinden araçsallaştırılması*” olarak eleştirmektedir. Görgün, s. 59.

gelişmemiş monarşisinin yolsuzluğun merkezi olarak eleştirilmesinin modern öncesi siyasi söyleme katkıda bulunduğunu belirtir (s.41).

Yazara göre Avrupa’da siyaset teorisi, siyaset bilimi, demokrasi gibi alanların doğuşu ve gelişimiyle birlikte kilise ritüelleri eleştirilmiş ve devletin “*devlet aklına*” göre hareket edeceği düşüncesi hâkim olmuştur. Yazar bu kısımda Thomas Hobbes’un “*Toplum Sözleşmesi*”ne atıfla doğa durumundan çıkışta bahsedilenin monarşiden değil, şiddet tekeline elinde bulunduran devletten olduğunu ortaya koymaktadır (s.44). Akabinde Locke’un “*insan, kendisinin, haklarının ve mülkünün sahibi olarak, devlet öncesi bir varlık*” olduğu düşüncesi ve Charles-Louis de Montesquieu’nun “*kuvvetler/güçler ayrılığı*” öğretisinin yaygınlaşma süreci izah edilir (s.45-46). Özellikle yasama, yürütme ve yargının ayrılması sayesinde hükümdarın karizması kurumsal düzen içinde eritilmiş ve bu sayede modern demokrasinin rasyonel ve hukuki temelleri oluşmuştur (s.91).

Yazar; ikinci bölümde temel olarak askeriye (ordu), hukuk ve yargı ile bakanlıkların görev alanında olan kamu hizmetlerinin profesyonelleşmesi, diplomasinin kurumsallaşması, kurum kültürünün doğması, iktidar aygıtlarının kurumsallaşması ile yerel yönetim süreçlerinin önemi üzerinde durur.

Modern devletin yükseliş sürecinde kayırmacılıkla görev yapan soylular dönemi eleştirilmekte, liyakat ve kurum kültürünün doğuşu örnek vaka yöntemiyle açıklanmaktadır. Soyluların ve halkın özerklik taleplerinin baskılanma süreci üzerinde titizlikle durulur. Yazar, Hazine ve Maliye, Dışişleri gibi günümüzün devlet bakanlarının tarihini şu sözlerle açıklamaktadır: “...belgelerle yürüyen “*belge çağı*” geride kalmış, onun yerine “*dosya çağı*” gelmişti. Bu yeni dönemde, siyasal sahnede şansölyeler geri plana düşerken, devlet bakanları ve onların sekreterlikleri ön plana çıkmıştı.” (s.49).

Avusturya ve Prusya’nın modern profesyonel kamu hizmetini kurmada Avrupa’ya 4 ilke üzerinden öncülük ettiğini savunur: “1. bir prense kişisel hizmet yerine soyut kamu hizmeti; 2. tüm vatandaşlar için makama eşit erişim; 3. memurların profesyonelliği ve görev bilincine yönelik artan beklentiler nedeniyle her ikisinin de performans değerlendirmeleriyle güvence altına alınması; 4. kamu hizmeti hiyerarşisinin ve maaşlarının yanı sıra idari prosedürlerin ülke çapında standartlaştırılması. Sonuncusu, hukuk ve yargının da tamamen devletleştirilmesinden sonra, hukukun üstünlüğüne doğru atılmış bir adımdı.” (s.86-87).

Modern devletin tamamlandığı 18’nci ve 19’uncu yüzyıla kadar süreçteki birikime de vurgu yapılır. Ortaçağ gezgin monarşisi hükümdarların yerel olarak iktidarlarını (yargı yetkisinin yanı sıra mevcut olduğu ölçüde adalet, idare, ordu, vergi toplama, kralliyet mülkünün idaresi ve parlamento seçimlerinin yapılması dahil) uygulayabildikleri bir tür yerel yönetim biçimine benzetilir (s.52). Ayrıca gelişmekte olan modern devlet iktidarının karşısındaki rakip olarak Latin kilisesinin sınıf ayrıcalıkları talepleri de soylular gibi eleştiriden nasibini alır. Kilisenin Mesih’in Krallığı ile dünyayı fethetme arzusuyla seküler yöneticilerin iktidarlarını kilise vesayetinden bağımsız olarak sürdürme taleplerinin çekişmesi örneklerle izah edilir (s.59).

Modern devlet öncesindeki hukuk düzenindeki eski ritüellerin yanlışlığı üzerinde durulur, eski hukuk din ve geleneklerle yakından ilişkili olduğu için eleştirilir. 11’inci ve 13’üncü yüzyıllarda hukukun gelenek ve inançtaki apaçık köklerinden kopmaya başlamasındaki faktörler şu şekilde izah edilir: “Profesyonelleşti ve böylece (...). Bu gelişmeyi üç faktör belirledi: birincisi, kilise ve dünyada güçlü merkezi otoritelerin ortaya çıkışı; ikincisi, bu otoriteler tarafından teşvik edilen ve sonunda kamu hizmetinde tekel haline gelecek olan profesyonel bir hukuk mesleğinin gelişimi ve üçüncüsü, bu insanları ve yeni düşünce biçimlerini besleyen hukuk okullarının faaliyeti.” Bu kısımda ayrıca insan hakları bağlamında adil yargılanma hakkı ve yargının profesyonelleşme tarihi üzerinde de durulur. Artık şikâyetle bulunmaya bağlı olmayan, ancak resen kovuşturmayı tanıyan mahkemeler ve “inkizisyon yargılaması” yerine “iddianame yargılaması” vardır (s.66).

Yazar, devlet iktidarının meşruiyeti ve sürdürülmesi için kullanılan aygıtlara da değinir ve Max Weber’e atıfta bulunur: “İktidar sahipleri, kendi iradelerini direnişe rağmen dayatmak için iktidara önem vermeselerdi, iktidar sahibi olmazlardı”. Bu çerçevede iletişim ve hukuk sistemleri gibi modernleşmeyle çeşitlenen güç araçlarının kurumsallaşması tartışılır (s.68).

Diplomasinin, Avrupa’daki güçler dengesinin sürdürülmesi için savaşın yerine geçen bir araç olarak nasıl kurumsallaştığı açıklanır. On beşinci yüzyılda İtalya şehir devletlerinde ortaya çıkan daimî temsilcilikler, modern uluslararası ilişkilerin temeli olarak sunulur. Francisco Suarez, Hugo Grotius, Christian Wolff ve Emer de Vattel gibi düşünürlerden övgüyle bahsedilir ve bu düşünürlerin katkıları sayesinde uluslararası hukukun doğa hukukundan pozitif hukuk anlayışına geçtiği belirtilir (s.84)

Yazar, modern devletin doğuşunda devrimler üzerinden toplumsal dönüşümlerin de katkıda bulunduğunu iddia eder. Devrimlerin sınıflı toplum yapısını aşarak bireyi doğrudan devletin

öznesi hâline getirdiği ve ulus kavramının kitleselleştiği savunulur. Bu süreç, modernleşmenin toplumsal temellerini oluşturmaktadır. Yazar, özellikle “*Fransız devriminin Avrupa genelinde siyasi kurumlar ve siyasi kültürde köklü bir dönüşüm yarattığı konusunda hiçbir şüphe olmadığını*” belirtmektedir (s.84).

Eserde modern devletin üç temel ayağı olarak vergi, askerlik ve eğitim kurumlarının profesyonelleşme sürecinin ulusal kimlik yaratmadaki rolü vurgulanmaktadır. Yazar modern devletin Avrupa’da dönüştüğünü ve genel vergi yükümlülüğü ile modern bürokrasi, ordu ile genel askerlik yükümlülüğü ve öğretmen kadrosuyla genel okul zorunluluğu üzerinden olgunlaştığını iddia eder. Yazara göre; “*Olgunlaşmış modern devlet, vatandaşlarının kendileriyle az ya da çok demokratik milliyetçilik sayesinde kurdukları duygusal özdeşleşme temelinde yükselmişti. Somut olarak, modern devlet üç temele dayanıyordu: genel vergi yükümlülüğü ve bunun uygulanması için oluşturulan modern bürokrasi; ikincisi, ulusal değerlerin içselleştirildiği bir siyasi okul olarak ordunun varlığıyla genel askerlik yükümlülüğü, üçüncüsü, tüm öğrencilere devletin istediği ulusal kimlik, dil ve tarih bilincini aşılayan öğretmen kadrosuyla genel okul zorunluluğu.*” (s.101). Yani, savaşların finansmanı sürekli vergilendirmeyi beraberinde getirmiş, bu da modern mali devletin doğuşunu sağlamıştır.

Özetle yazar ikinci bölümde monarşiler tarafından modern öncesi bir devlet iktidarı biçiminin nasıl geliştiğini ve monarşilerin soylulara, kiliseye ve yerel topluluklara karşı içeride güç kullanma tekeline nasıl kademeli olarak kurduklarını açıklamaktadır. Reinhard’ın açıklayıcı modeline göre, “*Modern devletin ortaya çıkışı, esas olarak prenslerin Avrupa’nın siyasi çoğulculukla karakterize edilen iktidar sistemindeki “birlik ve süreklilik hanedan iradesi” tarafından yönlendirilmişti; çünkü modern devlet şiddet ve savaş üzerine kuruludur.*” (Krosigk, 2008: 3).

Yazar, “*Modern Devletin Çöküşü*” başlıklı üçüncü bölümde 20’nci yüzyılın son çeyreğinde dünya çapında modern demokratik ulus devletin çöktüğünü açıklamaktadır (s.109). Yazara göre, modern demokratik ulus devlet vatandaşlarının kendisiyle koşulsuz özdeşleşmesiyle gelişmiştir. Bu özdeşleşme azaldığı için de 20’nci yüzyılın son çeyreğinden itibaren dünya çapında gerileme başlamıştır. Yazar, üç gelişme sürecinin modern devletin parçalanmasına yol açtığını iddia etmektedir. İlk olarak, milliyetçilik ve demokratik özyönetim iddiasının devlet gücünü güçlendirmeye değil, onu zayıflatmaya hizmet etmeye başlamasıdır. İkinci olarak, ulusal kimliğin oluşumu, demokrasi ve müdahaleci ve sosyal devletin gelişmesiyle

birlikte devlet otoritesinin seküler büyümesi her yerde sınırına ulaşmıştır. Son olarak, dünya çapında devletler ve uluslarla özdeşleşmek yerine, daha küçük birimler, gruplar ve hareketlerle özdeşleşmek gibi göz ardı edilemez bir eğilim gelişmiştir (s.111).

Yazarın bu bölümde vardığı en önemli sonuçlardan biri, sınırsız kapitalizmin ortak değerlerden yoksun kutuplaşmış bir toplum doğurduğudur. Yazar eserin son kısmında karamsar bir tablo sunarak, zenginler ve yoksullar arasında bir kutuplaşmanın doğacağını, yoksul ülkelerin tarımının çökeceğini, giderek daha fazla insanın mega kentlerin gecekondularına akın etmesi sonucu yeni çatışmalar doğacağını ve bir “gecekondu gezegeni” oluşacağını iddia ederek çalışmasını sonlandırır.

6. Sonuç

Wolfgang Reinhard eserin merkezinde Avrupa’nın devleti icat ettiği iddiasını koyarak devlet oluşumunun çok çeşitli alanlarına ilişkin okurlara bilgiler aktarmıştır. Yazarın eserde vardığı bulgulardan ilki, modern devletin antik çağlara kadar uzanan bir Avrupa kültürel ve tarihsel sentezinin ürünü olduğudur. İkincisi, modern devletin yükselişinde savaşlar, mali kaynaklar ve vergi ile bürokratik kurumsallaşma süreçleri belirleyici rol oynamıştır. Üçüncüsü; hukuk, adalet, insan hakları, egemenlik ve meşruiyet modern devletin çekirdeğini oluşturmuştur. Dördüncüsü, devletin meşruiyet üretiminin merkezinde yer alan ritüel, tören, temsil gibi sembolik pratikler modern devlet inşasına katkı sunmuştur. Beşincisi, milliyetçilik, demokrasi, adalet ve anayasa bağlamında vatandaş devlet tarafından kuşatılmış ve özdeşleşerek devletle duygusal bir bağ kurmuştur. Altıncısı, 20’nci yüzyıl sonu ve sonrası devletin egemenliği erozyona uğramış ve devletin çöktüğü bir evreye girmiştir. Yazarın bu fikir ve bulguları tutarlı ve birbirini tamamlayıcı biçimde sunması, savaş-maliye-bürokrasi döngüsünü bir zemine oturtması ve eseri, tarih, uluslararası hukuk, uluslararası ilişkiler, insan hakları, maliye, kamu yönetimi ve siyaset bilimi gibi farklı disiplinlerin alanına katkı sunarak kalemi alması eserin özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

Kaynakça

Beck, Verlag, C.H. (t.y.). Book Info: Geschichte des modernen Staates: Von den Anfängen bis zur Gegenwart Wolfgang Reinhard.

Finer, S., E. (1997). The History of Government from the Earliest Times, 3. Cilt, Oxford.

Görgün, T. (2018). Modern Devletin Oluşum Süreci: Osmanlı Siyasi Düşüncesi Perspektifinden Bazı Tespitler, Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Afyonkarahisar I. Türk Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 19-21 Ekim 2017, İstanbul: Seçil Ofset.

Krosigk, R. von (2008). Rezension zu: Reinhard, Wolfgang: Geschichte des modernen Staates. Von den Anfängen bis zur Gegenwart. München 2007, H-Soz-Kult, 07.08.2008.

Reinhard, W. (2007). Geschichte der Staatsgewalt: Eine vergleichende, Verfassungsgeschichte Europas von den Anfängen bis zur Gegenwart.

Reinhard. W. (2007). Modern Devletin Tarihi-Başlangıçtan Günümüze, Çeviren: Tuna Sena Kara (2025), İstanbul: Runik Kitap.

The British Academy (t.y.). Professor Wolfgang Reinhard FBA: <https://www.thebritishacademy.ac.uk/fellows/profiles/wolfgang-reinhard-FBA/> (Erişim: 20.10.2025).

Tocqueville, A. de (1830). De la Démocratie en Amerique.

Weber, M. (1946). Politics as a Vocation, in H.H. Gerth and C. Wright Mills, eds. From Max Weber: Essays in Sociology, Oxford University Press.

Yazarların Katkı Oranı

Çalışma tek yazarlıdır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu makale insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir.